

NŐK
A BIBLIÁBAN
ÉS A
TALMUDBAN

56 ELBESZÉLŐ
BIOGRÁFIA

ŐSI FORRÁS
SOROZAT

(14)

NAFTALI
KRAUS

Naftali Kraus

NŐK A BIBLIÁBAN
és a Talmudban

ÓSI FORRÁS
14.

Naftali Kraus

NŐK
A BIBLIÁBAN

ÉS A TALMUDBAN

PolgART

Budapest, 2005

*Ez a könyv a MAZSIHISZ
támogatásával készült.*

A címlap Gustav Doré *Debóra prófétanő* című rajzának
felhasználásával készült.

Felelős szerkesztő: Pesti Zsuzsa

Borító: Hollósi Gábor

© Naftali Kraus, 2005
© PolgART Könyvkiadó Kft., 2005

*Bátjának köszönettel és
soha nem múló szeretettel*

לבתיה - בתיה
של ושלכם
שלל הוא

CHERCHEZ LA FEMME!

Az izraeli nagykövet előszava

Új könyve – *Nők a Bibliában és a Talmudban* – szinopszisában úgy konferálja be Naftali Kraus művét (az *Ősi Forrás* sorozat 14. darabját), mint amely „Potifárnétól Eszter királynőig” terjedően mutatja be a zsidó nőket, ahogy őket a Biblia és a Midrások látni engedik.

Azonban, a kötelező szerzői szerénységen túl, itt van a négy ősanya – még a csábító Potifárné előtt – valamint hat talmudi grácia, neves tanaiták feleségei, és mellettük közel 50 prófétanő, háziasszony, királynő, az első zsidó feministák és a jerikói bordély madámja – megannyi megkapóan érdekes, színes egyéniség, kiknek portréját a Midrások szivárvány színeivel rajzolja meg az illusztris szerző.

Naftali Kraustól általában komoly, sőt „nehéz”, ismeretterjesztő Tóra és Halacha könyvekhez vagyunk szokva. Jelen könyv szabályt erősítő kivétel, amennyiben az ismeretterjesztés mellett a „Nők” történetei szórakoztatóak is. Biográfiai hasonlítanak a sorozat harmadik kötetéhez, ahol neves Talmud-bölcsek portréit rajzolta meg a szerző.

Öröm tölt el, hogy az izraeli író és újságíró, Naftali Kraus, ismeretterjesztő könyvein keresztül (15 év alatt – 22 könyv!), ilyen tevékenyen vesz részt a magyarországi zsidó életben, és kívánom, neki, hogy Isten éltesse és még sok könyvet tegyen le a magyra zsidóság asztalára.

David Admon

Izrael magyarországi nagykövete

Zoltai Gusztáv előszava

A zsidó ház alapja, fundamentuma a zsidó nő, anya, feleség, ahogy azt Salamon király, a Példabeszédek szerzője, oly szépen megénekeli. A zsidó nő karaktere, világképe a Bibliában jut a legmarkánsabb kifejezésre. Az ósanyák, a prófétanők, Jócheved (Mózes édesanyja) és Clofchád „feminista” lányai, Lót lányai, Potifár felesége és Eszter királyné, Rút és Noémi, Dina és Bát-Sevá – megannyi emberi sors, megannyi érdekes történet.

A Biblia szűkszavú, távirati stílusú beszámolóját a Midrások egészítik ki, részletekre menő, néhol pikáns, néhol könnyeket fakasztó történetekkel, melyek hősei, jobban mondva hősnői, a zsidó lány, anya és hitves. A követendő példán túl a sztorik érdekfeszítő elbeszélések, amelyekből kiemelkednek a zsidó történelem női alakjai: Sára, Rebeka, Ráchel és Lea, és az őket követő nemzedékek.

Naftali Kraus ezen műve, számszerűen a 22. – és a népszerű *Ósi Forrás* sorozat 14. kötete –, méltán csatlakozik elődeihez, a *Heti Szidrákhoz*, a *Zsidó Etikához*, a *Zsoltárok*, a *Jób* és a *Példabeszédek* köteteteihez. Zsánerben talán a legközelebb áll hozzá a *Talmud Bölcssei*, a sorozat harmadik kötete,

amely 55 neves Talmud-bölcs elbeszélő biográfiáját tartalmazza.

A *Nők a Bibliában és a Talmudban*, 56 ismert és kevésbé ismert bibliai és talmudi nőalak portréját rajzolja meg. Mint a szerző előző művei, méltán tart igényt a magyarországi zsidók és általában az intelligens olvasóközönség érdeklődésére.

Zoltai Gusztáv
a MAZSIHISZ és BIH üv.ig.

NŐK A BIBLIÁBAN

– egy titok megfejtése

Heisler András előszava

A hatvanas és a hetvenes évek derekán – amikor Magyarországon még nem volt „divatos” vallásos zsidónak lenni – Európa legnagyobb zsinagógájába járok, azaz a „Dohány utcaiak”, dr. Salgó László főrabbi daliás termetére és hatalmas orgánummal elmondott, inkább patetikus, mint elemző dróséira emlékezhetek. Még gyermekfejjel hallottam először őt, majd később a hüppénk alatt állva figyelhettem akkor már ismerős mondatait. S ez utóbbi emlékezetes marad számomra, hiszen az volt életem első és azóta is egyetlen esküvője, míg Salgó főrabbinak – ismereteim szerint – halála előtt az utolsó.

A vallási vezető – láthatóan nagy kedvvel mondott – dróséinak volt egy sokszor visszaköszönő része, melyben Ráchelnak, Rebekának, Sárának és Leának néhány bonyolult jelzős szerkezettel jellemzett rövid életrajzát prédikálta. A köztudottan nagy hozzáértéssel bíró főrabbi beszédeinek ezen érzelemgazdag része azonban soha nem adott lehetőséget arra, hogy hallgatója az elmondott néhány jelzőnél többet tudjon meg az őszanyák személyiségéről, életéről, problémáikról.

És most kezünkben tartunk egy könyvet – Naftali Kraus 22. könyvét és az *Ősi Forrás* sorozat 14. kötetét –, mely nem

csak a négy ősanjáról, hanem a Biblia és a Talmud mintegy hatvan nőalakjáról közöl egy-egy rendkívül érdekes biográfiát. Amikor a szerzővel beszélhettem legújabb könyvéről, ő azt ajánlotta nekem, hogy a *Nők a Bibliában és a Talmudban* című könyvének olvasása közben a másik kezemben maga a forrásmű, a Biblia legyen. S bár értem én Naftali Kraus tanácsának üzenetét és szakmaiságát, mégis megnyugtatók mindenkit: a könyv bármiféle szakmai előkészület nélkül, és minden különösebb elemző összehasonlítástól mentesen, önmagában is lenyűgözően érdekes olvasmány mindenkinek. A szerzőtől már megszokott belső ironia, a mértani pontosságú megfogalmazások, valamint a páratlan bibliatudás és talmudismeret teszi különlegessé a könyvben található rendkívül izgalmas történeteket.

A fejezetek olvasása közben a magyar-zsidó olvasó megismerkedhet a négy „hivatalos” ősanya mellett számos más bibliai nőalakkal: természetesen a prófétanőkkel, a zsidó királynőkkel, az első feministákkal, de a szentéletű prostituáltakkal is. A zsidó nők biográfiái az ókori zsidó történelem egy-egy élvezetes és izgalmas darabjai. Szemezgetve a fejezetek között: a helyenként elgondolkodtató, máshol kissé erotikus bibliai történetek kapcsán talán pontosabban megfejtethető – még a férfisoviniszták számára is – a női lélek mindennapi bonyolultsága, a mások által sokszor irigyelt zsidó családmódellem tradicionáliszmusa és a „jiddise máme” különleges melegségének varázsa. S aki végigolvassa a szemelvényeket, az talán közelebb jut egy titokhoz. Ahhoz a titokhoz, mely a XXI. századi nőt éppen úgy körbelengi, mint ókori elődeiket. Az asszonyok makacssága, az anyák ragaszkodása, a szeretők kiszámíthatatlansága, a feministák megszállottsága, a partizán nők önfeláldozása, a kurtizánok gyönyör- és könyörtelensége, az anyósok sértődöttsége, s a nagymamák ölelő toleranciája – mind egy olyan különleges titokhoz tartozik, melyet egészében megfejtteni még soha

nem tudott senki. Közelebb jutni hozzá azonban mindnyájunk elérhetetlen ősi vágya.

Naftali könyvei mindig izgalmas intellektuális kalanddal kecsegtetik az olvasót. Úgy adja át a magyar nyelven mindenképpen forrásértékű Biblia- és vallás-ismereteket, hogy közben remekül szórakoztatja a könyv olvasóját. S ha valaki ennél többre, nagyobb elmélyültségre vágyik, annak a könyvben található biográfiákban feltüntetett pontos forrás-megjelölések segítenek az eligazodásban. Aki mélyebben szeretné elemezni a sorokat, az talán mégis fogadja meg a szerző tanácsát és a könyv olvasása közben valóban vegye elő a Bibliát. Bizton állíthatom, sokan ezt egyszerű emberi kíváncsiságuk okán is meg fogják tenni, s nem fognak csalatkozni a forrásmű ekképpen történő elemzése során.

Valahol mégis a könyv legnagyobb erénye: a női lélek és viselkedés több ezer éves gyakorlatának az olvasó felé történő bemutatása. Mert ez az a különleges titok, amely gyakran a történelem alakulásának, máskor az egész emberiség mozgásának meghatározó, igazi *ősi forrása*.

Heisler András

NEM JÓ AZ EMBERNEK EGYEDÜL...

A szerző előszava

Jelen könyv megírását egy kedves amerikai barátnőnk, a pesti származású Esther B. inspirálta. Miért nem írok a zsidó nőkről? – hangzott el tavaly a kissé talán provokatív kérdés. Akkoriban éppen a 613 micvával bajlódtam, és rövidre fogtam a választ: Mit lehet írni a nőkről? Hiszen a bibliai nőalakok férjeik árnyékában éltek, és egyáltalán hány nőről lehetne szó? Talán két kézen meg lehetne számolni őket.

Esther nem tágitott, és kezdtük sorolni a számba vehető bibliai hölgyeket. Kiderült, hogy hat-hét kéz sem elég. Hármasban, nejem segítségével, egyhamar elértük az ötvenes számot. Ez már egészen más – gondoltam magamban –, lehet, hogy ez kis „lazítás” (relaxáció) lesz, egyfajta kikapcsolódás a „613” és a „Mit mond a Halacha” között (ez utóbbit szeretném minnél hamarabb megjelentetni). Meg aztán a téma fontossága a NŐK fontosságával azonos. Ahogy az Örökkévaló kinyilatkoztatta a Tórában, mielőtt vette Ádám oldalbordáját és megteremtette belőle Évát: **„Nem jó az embernek egyedül, alkotok neki hozzáillő segítőtársat...”** (1Móz 2,18).

Amikor a dolog kezdett formát ölteni, kiderült, aminek eleve nyilvánvalónak kellett volna lennie: maga a Biblia nem történelemkönyv, nem szépirodalom, nem biográfiák

és életrajzok gyűjteményes kötete. Ahhoz, hogy a Biblia nőalakjai életre keljenek és élő mivoltukban jelenjenek meg az olvasó előtt, fel kellett használni minden információmorszát a Midrásokból, a Talmudokból és még a későbbi responzumirodalomból is. Kiderült, hogy a munka nem olyan könnyű, mint gondoltam; „lazításról” szó sincs, legfeljebb a változatosság volt üdítő.

Az ötven bibliai és hat talmudi nőalak magában foglalja a négy ősanját, a hét prófétanőt (lásd a Függelékben is), valamint azokat, akiknek neve mond valamit a ma emberének is; akiknek élete nemcsak érdekes, hanem tanulságos is. Vannak hosszabb és rövidebb biográfiák. Jellemzően ez a könyv, az *Ősi Forrás* sorozat 3. kötetével, a *A Talmud Bölcsseivel*, rokonítható. Ott is, itt is érdekes, olvasmányos történetek szerepelnek, amelyekben a tanulság önmagából fakad, nem kell azt az olvasó szájába rágni.

A követendő példák, amelyek fényénél nagyanyáink és édesanyáink „jiddise máme” prototípusa kialakult, ezek az ősanják, Sára, Rebeka, Ráchel és Lea, akik „felépítették Izrael házát” (*Rút* 4,11); Cháná, aki kiimádkozta magának Sámuel, az első prófétát; Debóra, a harcias prófétanő; Noémi és Rút, az „igaz prozelita”... és sokan mások.

Megkülönböztető figyelmet érdemelnek a Biblia nem zsidó hősnői, mint Hágár, a fáraó leánya; Jáél és Sába királynője, akik – legalább érintőlegesen – részeseivé váltak a zsidó nép történetének.

Igy lett a *Nők a Bibliában és a Talmudban* a 22. magyar nyelven megjelenő könyvem, illetve az *Ősi Forrás* sorozat 14. kötete.

* * *

Kellemes kötelesség, mint mindig, megköszönni segítségüket azoknak, akik értékelik az *Ősi Forrás* sorozat köteteit és

– legalább szavakkal, de nem csak szavakkal – buzdítják és támogatják a lankadó szerzőt. Ezen felül köszönet a MAZSÖK-nek, valamint Zoltai Gusztávnak és Heisler Andrásnak; kiadómnak, Békés Tamásnak, a PolgART igazgatójának, és a könyv szerkesztőjének, Pesti Zsuzsának. Feleségemnek, Bártjának, minden könyvem „szülőanyjának”, aki nélkül ezek a könyvek soha nem íródtak volna, és soha nem jelentek volna meg. Ahogy rabbi Akiva mondta feleségéről: „Mindenem, ami van – az övé”.

Köszönet a világ teremtőjének, aki éltetett a pesti gettóban, az aknazáros Rákosi-határon, Izrael háborúiban és a gyerekevelés göröngyös útjain. 18 unoka (egyelőre) – ez a válaszom a zsigeri zsidógyűlölőknek, a Holokauszt értelmi szerzőinek és kivitelezőinek. Héberül ezt úgy mondják: „Ám Jiszráél Cháj!” (A zsidó nép él!)

Naftali ben Dvorá Kraus
Tel-Aviv, Izrael országában,
5765 Niszán hó elsején,
(2005. április 10-én)

NŐK A BIBLIÁBAN

ADA ÉS CILA

Lemech feleségei

(1Móz 4,19–24)

Ada és Cila visszavisznek bennünket a régi őskorba, Éva után ez a két nő az első, akiket a Tóra a nevükön említ, behatárolja idejüket, és mint (az első) Lemech feleségeit, családi keretbe helyezi őket.

Lemech Káinnak, az első gyilkosnak, a leszármazottja volt. A tény rányomta bélyegét családi viszonyaira is, amint azt látni fogjuk. Ő az első, akit a Biblia úgy említ, mint akinek két felesége volt – Ada és Cila. Ada szülte neki Jávált és Juvált, míg Cila is két gyereket szült, egy fiút és egy leányt, Tuvál-Káint és Náámát. A Tóra Lemech három fiát az első szakmák és foglalkozások atyjaiként tünteti fel, de ez nem témánk ebben a könyvben.

Adáról és Ciláról ennél nem sokkal többet árul el az Írás. Férjük egy homályos „dalban” fordul hozzájuk, és kér tőlük valamit, ami a Midrások segítsége nélkül teljesen érthetetlen.

A „dal”, amely mint ilyen, első a Tórában, így hangzik (több fordításban):

„És szólt Lemech feleségeihez:

Ada és Cila halljátok szavamat / Lemech nejei figyeljeteK beszédemre / Bizony férfit ölnék meg sebem miatt és ifjút – sérülésem miatt. / Mert hétszeresen bosszultatik meg Káin / Lemech pedig hetvenhétszeresen.” (1Móz 4,23–24, Imit fordítás)

„És szólt Lemek feleségeihez:

Ada és Cila halljátok szavamat. / Lemek feleségei figyeljetelek beszédemre, / bizony embert öltém sebemért és / gyermeket sérülésemért; / mert ha hétszer bosszultatik meg Káin, / Lemek bizony hetvenhétszer.” (Hertz fordítás)

Egy modern magyar (nem zsidó) fordítás jövő időre fordítja Lemech ölési szándékát:

„Egyszer ezt mondta Lemech a feleségeinek:

Ada és Cila, hallgassatok szómra! / Lemech asszonyai, figyeljetelek / mondásomra! / Meggyilkolom megsebzőmet, / gyermeket is, ha megüt. / Ha hétszeres a bosszú Káinért, / hetvenhétszeres az Lemechért!”

Egy másik (nem zsidó fordításban) Lemech közli nejeivel (múlt időben) hogy „leütöttem egy embert sebemért, egy ifjút sebhelyemért”.

Majd egy közbeeső zsidó fordítás a XX. század húszas éveiből (Dr. Frenkel Bernát), jelen időbe hozza Lemech ölési hajlandóságát, amit itt közöl feleségeivel:

„Bizony férfit ölök sebemért / és ifjút sérülésemért...”

* * *

Mit tett – vagy tenne – ez a bizonyos Lemech, Mötusáél fia – amit közölni kell feleségeivel? A magyar fordításokban a múlt, jelen és jövő idő váltakozik, míg a héber – „hárágti” – egyértelműen múlt idő. Kit ölt meg ez a Lemech, ha egyáltalán ölt?

Nem a fordítók a hibások, a vers homályos, utal valamire, de nem lehet tudni, mire.

Az általában szöveghű exegétáknak nehéz dolga van itt. Vannak, akik azt mondják, hogy miután Lemech volt az első ember a földön, akinek két felesége volt, s akik sokat szekáltak, megkeserítették az életét, versengtek, vitatkoztak mindenen, nagy zaj volt otthon, nem volt egy percnyi nyugta sem, és

Lemech „dalában” kifakadt: Miért jár nekem ez a büntetés? Hát megöltem vagy megsebesítettem valakit?! (R' Joszéf Kara)

Mások azt mondják (a Midrás nyomdokain haladva), hogy Lemech feleségei nem akartak szülni, mert tudták, hogy gyermekeik lesznek a hetedik nemzedék a gyilkos Káin után, és ők kapják majd a büntetést a testvérgyilkos ős vétkéért. Lemech azzal vigasztalta őket, hogy lehetetlen, hogy az Örökkévaló őket büntesse Káin vétkéért: Ha Káinnak elnézte hét nemzedéken keresztül, akkor neki – az ártatlan Lemechnek – hetvenhét nemzedéken át lesz bocsánat.

Mint gyakran, itt is sokkal logikusabb a Midrás legendának tűnő Psátja. Először is miért vett el Lemech két nőt feleségül? Akkoriban az volt a szokás, hogy a „jobb emberek” két feleséget vettek el. Az egyik reprezentációs célokat szolgált, szépen kiöltözve, kikészítve, állandóan férje társaságában flangált. Ezt a feleséget – mondja a Midrás – megittatták egyfajta fogamzásgátlóval, hogy ne szüljön és... ne csúnyuljon meg. A konkrét esetben ez volt Cila. A másik nő volt a szülő-feleség, aki a gyerekeket hozta a világra. Ez volt Ada. (Börésit rábbá 23,2)

Ezt a magyarázatot csak az kérdőjelezi meg, hogy itt mind a ketten két-két gyereket szültek. A toszafisták meg is jegyzik, hogy az az Írásvers „és Cila szintén szült” arra utal, hogy a terv szerint neki nem kellett volna szülnie, de vagy nem használt a fogamzásgátló, vagy nem volt hajlandó meginni, mert cádiká (vallásos, istenfélő asszony) volt.

No de mit akart tőlük Lemech?

* * *

Itt két Midrásban két különböző magyarázatot találunk. Tanchuma szerint Lemech nagyon büszke volt egyik fiára, aki feltalálta a kardot, dárdát és mindenféle fegyvert. Mivel vak volt, egy kisfiú vezette és ő vadászott. Ez úgy történt,

hogy amikor a gyerekek látott valamit, ami vadnak tűnt neki, mondta Lemechnek, hogy oda célozzon az íjjal és lőjön. Egyszer látott messziről valamit, aminek szarva volt és azt hitte, hogy ez vad. Lemech odalőtt és megölte Káint, az öregapját, akinek Isten, ismertetőjelként, szarvat adott a homlokára. Amikor Lemech megtudta, hogy mi történt, fájdalomában összecsapta tenyerét és megölte a gyereket. Ezért feleségei megtagadták a házastársi kötelesség teljesítését, és ő próbálta rábeszélni őket (*Midrás tanchuma, Brésit, 11*).

A Midrás rábbá szerint Lemech nem ölt meg senkit, hanem feleségei tudták, hogy rövidesen jön az özönvíz és nem akartak „hiába” szülni, mondván, hogy az egész emberiség halálra van ítélve, Káin hetedik nemzedéke halál fia (ezek az ő gyerekeik lesznek), és nem voltak hajlandók ehhez asszisztálni. Lemech győzködte őket, mondván, hogy nem ő ölte meg Ábelt, hanem ükapja (*Brésit rábbá 23,4*).

A tény, hogy az Írás egyáltalán megemlíti Ada és Cila nevét – anélkül, hogy a néhány mondatos epizódban szájukat egyáltalán kinyitnák – arra mutat, hogy a kétnejűség abban az időben, mint negatív jelenség, megérdemelte, hogy a Tóra foglalkozzon vele. Mivel azonban a téma olyan, amelynek jó a hallgatás – a szöveg itt rébuszokban beszél, és csupán a fent említett találgatásokra hagyatkozhatunk.

Az egyik fantasztikus találgatást, egy ismeretlen Midrás nevében, a toszafisták hozzák. Eszerint a Káin klánból származó Lemech elment Sét családjához (Sét Ádám harmadik fia volt), és onnan akart nősülni. Azonban azok nem házasodtak Káin fiaival, mivel azokat gyilkos fajzatnak tartották, és kihalásra voltak ítélve.

Mit tett erre Lemech, aki nagy úr volt és hős vitéz? Elvett férjeiktől két nőt, Adát és Cilát, az egyik férjét megölte, a másikat súlyosan megsebesítette. Az így „szerzett” asszonyok nem akartak együttműködni vele, nem ismerték el őt férjüknek, és el akartak menekülni. Lemech azt mondta ne-

kik (említett dalában), hogy ha valaki el akarja őket venni tőle – megöli, ahogy férjeiket megölte... (Toszfot Hásálém, r'Jákob Gelis, Rabbénu Efrájim és egy ismeretlen Midrás nevében; 1. kötet, Jeruzsálem, 1982).

Ez a verzió nem ismeri a fogamzásgátlás őskori módját és a két különböző feladatra rendelt feleséget. A tény, hogy Lemechnek mégis három fia és egy lánya született Adától és Cilától arra mutat, hogy valóban „nagy úr” volt.

Egy másik midrási forrás Ádámot, az első embert is belekeveri Lemech vitájába feleségeivel. Ádám akkor már több mint 800 éves volt, és ő volt a nemzedék nagy örege, akihez vitás dolgaikban fordultak. Lemech is jött és panaszt tett feleségeire, akik bojkottálják őt. Azok elmondták, hogy nem akarnak hiába fáradozni, jön az özönvíz és elvisz mindent...

Ádám azt mondta nekik: Ti ne avatkozzatok bele Isten dolgaiba! Ti tegyétek a dolgokat és az Örökkévaló majd teszi, amit jónak lát. Erre a felvágott nyelvű nő az mondták Ádámnak: No, nézzék csak, ki beszél! Doktor, gyógyítsd meg előbb magadat! Hiszen te magad már 130 évvel ezelőtt különváltál Évától! Erre Ádám belátta, hogy igazuk van, visszavette Évát és ezután született meg a harmadik fiuk, Sét. (*Tanchuma Brésit*, 11).

* * *

Eredeti magyarázatát adja Lemech dalának Jákov Zvi Mecklenburg, königsbergi rabbi (1785–1865), a *Ktáv Vehákábálá* című exegetika szerzője. Ő részben elfogadja a midrási koncepciót, hogy Lemech fogamzásgátlót adott feleségeinek(!), de szerinte nem sokra rá megbánta tettét és megtért, mondván feleségeinek, hogy tette olyan, mintha embereket ölt volna, mivel a fogamzás megakadályozása olyan, mint az emberölés! Szavaiból kihallani nemzedéke problémáit és így exegetikája morálprédikációvá válik, megoldván egyidejű-

leg egy nehéz textus problémáját. A kronológia problémáját úgy oldja meg, mint rendesen (Éjn mukdám), vagyis a lemechi monológ a gyerekek születése *előtt* hangzott el. És ha azt tetszik kérdezni, hogy hát nem itatott feleségével fogamzásgátlót? De igen, de mivel megbánta és megtért, ez ideiglenesnek bizonyult...

Ada és Cila azon bibliai hősök közé tartoznak, akiktől egy szó nem sok, annyit sem idéz a Tóra, de fiaik nevezetes szakmák és mesterségek, foglalkozások kezdeményezői és feltalálói voltak. Lemech leánya, Náámá, a Midrás szerint Noé felesége volt.

ÁTÁLJÁHU BÁT IZEBEL

Egy véreskezű királynő

(2Kir 11. fejezet és 2Krón 23. fejezet)

Ki volt Átáljá – vagy egyes helyeken Átáljáhu –, és mi a helye az ókori zsidó történelemben? A hivatalos adatok róla édeskevesek, Midrások úgyszólván semmi, de ennek ellenére nem sok zsidó uralkodó hagyott maga után olyan „jó hírnevet”, mint Átáljá, az izraeli király, Ácháv és Izebel lánya, Jorám, júdeai király felesége és Ácházjá, júdeai király édesanyja (i. e. 842–834).

A szituáció megértéséhez vissza kell mennünk a Salamon utáni korszakhoz, amikor a királyság kettészakadt. Jeruzsálemben a Dávid-házi királyok uralkodtak, a Júdea nevezetű zsidó állam középpontjában a szentélyszolgálat és a papság állott. Csupán két törzs maradt hű a Dávid-házhoz, törzse Jehuda és a szomszédos Benjámin, míg a tíz törzs, élén Efrájim törzsével, szakadár államot alapított, melyet Izraelnek, később Szamáriának hívtak. Ennek alapítója és első királya Jeroveám ben Nevát volt, aki bölcseink szerint „vétkezett és vétékbe sodorta Izraelt”.

Az eleve pogány alapokra helyezett szakadár államban, egymást követték az államcsínyek, királygyilkosságok. Az egyik nagy király Ácháv ben Omri volt, aki azonban felesége, a cidonita királylány, Izebel hatása alatt állott (lásd címszavát). A két zsidó állam közötti viszony a nyílt ellenségeskedés és barátkozás között ingadozott. Egyszer háborúztak egymással, máskor szövetségeket kötöttek, amit királyaik házassággal pecsételtek meg. Jeruzsálem és a Szentély nagy vonzerőt gyakoroltak a másik állam lakosságára is, ami Jeroveámot és az őt követő királyokat arra az abszurd elhatározásra készítette, hogy fegyveres őrséget állítsanak az utakon, nehogy a nép elzarándokolhasson Jeruzsálembe, háromszor évente, ahogy azt a Tóra előírja.

* * *

Az ókori Izraelben nem voltak királynők – sem Júdeában, sem Számáriában. Az egyetlen – Átálja volt. Édesanyja, Izebel, erőskezű királyné volt, de csupán mint Ácháv király felesége tevékenykedett, a kulisszák mögött. Csak a második Szentély idején volt zsidó királynő, Slomcion, aki férje, Alexander-Jánnáj halála után örökölte a trónt.

Ami Átálja esetét jellemzi, az a szinte hihetetlen szituáció, amelyben egy megözvegyült királyné kiirtja az egész királyi családot, megölet mindenkit, aki számításba jöhet mint örökös (saját gyerekeit és unokáit is!) – és hat éven keresztül uralja Júdeát teljhatalommal (miközben az egyetlen megmentett és életben maradt csecsemő – Jóás – a Szentélyben elrejtve várja sorsa jobbra fordulását).

Érthetetlen – mondják a szakértők –, hogy egy nép, amely nincs a nőuralomhoz szokva, hat éven keresztül mégis elviseli egy nő diktatúráját, egy olyan nőét, aki idegen származású – a cidonita Izebel lánya! –, és aki uralmát egy véres gyilkosságsorozattal kezdte. Van, aki azt mondja, hogy a

hadsereg szimpatizált Átáljával – tény, hogy a gyilkosságokat nem saját kezével végezte ez az ambiciózus néember, akit a Biblia egy helyen „gonosznak” (Mirsáát) nevez (2Krón 24,7), és az is feltételezhető, hogy a jeruzsálemi papság apátiája segítette Átálját puccsa végrehajtásában.

Hatesztendős (rém)uralmáról egy szó nem sok, annyi sincs a Bibliában. Amikor később Jóás renoválni akarta a Szentélyt, és pénz híján gyűjtőakciót szerveztek, a bibliai szöveg egy félmondatban jegyzi meg, hogy erre azért volt szükség, mert „a gonosz Atáljá és fiai betörték a Szentélybe”, kirabolták kincstárát, majd az elrabolt kincset „a Baal templom építésére fordították” (uo.). Egy ezoterikus Midrás szerint (*Smot rábbá 40,3*): Átáljá és fiai az arany szöveget is kihúzták a Szentély falaiból...

Átáljá hozzáállása magán viseli az anyja által képviselt idegen kultúra jegyeit. Ami elfogadott és magától értetődő volt Jeroveám országában, ahol a szellemi primátus nem a salamoni Szentély, hanem két aranyborjú volt, Dánban és Beér-Sevában – az Jeruzsálemben, a Szentély árnyékában, teljes értetlenséggel találkozott. A szamáriai „gyakorlat” – megölni a detronizált király egész családját – iszonyatot kelthetett Jeruzsálemben. Lehet, hogy ez paralizálta a népet és a papságot, és tette lehetővé Átáljá húzását.

A jogfolytonosság helyreállításában kulcsszerepe volt Jehojádá főpaprak, akinek felesége, Jehosává, mentette meg a csecsemő Jóást, a kivégzésre váró gyerekek közül, a dadájával együtt, és elbújtatta a Szentély egyik raktárában. Úgy látszik, hogy a királynőnek és közeli embereinek nem volt szabad bejárása a Szentélybe – már láttuk, hogy nekik „be kellett törniük”, amikor a kincseket akarták elrabolni. A levita őrség ellenállt (*Dáát Mikrá*), ők esetleg tudtak a csecsemő Jóás létezéséről, s azt titokban tartották.

* * *

Így aztán a főpap volt az, aki a lázadás időpontját meghatározta. A gyerek már hatéves volt, megkoronázása nem fog akadályba ütközni, és ő, a főpap mint régens fog a nevében uralkodni.

Így is történt. Amikor kitört a jól megszervezett lázadás, amit Jehojadá megbeszélt a királyi őrség vezetőivel – megeskette őket a titoktartásra. Elküldte embereit országszerte, hogy hozzák fel Jeruzsálembe a levitákat, akik a főpap szempontjából a legmegbízhatóbb emberek voltak. A főpap fegyvert osztott ki köztük és megparancsolta, hogy idegen ne mehessen be a Szentélybe. A gyereket felöltöztették, fejére tették a koronát (amit a Szentélyben őriztek), kezébe adták a Tóra tekercset, majd felkenték őt és felkiáltottak: Éljen a király!

Nincs módunkban itt részletesen idézni a lázadás leírását, mivel témánk itt Átáljá. Akit érdekel, olvassa el a Bibliában, a *Krónikák könyvében* (2, 23. fejezet), érdekfeszítő olvasmány. Josephus Flavius könyvében is található ilyen-olyan részletek (*A zsidók története* 9, 147), de még nem akadt olyan történész, aki feljegyezte volna vagy drámaíró, aki megörökítette volna, mit gondolhatott és érezhetett egy hatéves gyerek – Jóás –, amikor az események középpontjába került és amikor megtudta, mit tett a nagyanyja.

* * *

Bennünket azonban itt Átáljá érdekel. A Biblia leírásából kitűnik, hogy nem voltak előzetes értesülései, fogalma sem volt mi forrong a felszín alatt, jó emberei – ha voltak ilyenek – nem voltak sehol. „Átáljá hallotta a nép hangját, amint ünnepelnek, és a nép közé ment, a Szentélybe” (2Krón 23,12). Eszerint egyedül ment, annyira biztos volt a dolgában, gyanútlanul, semmi veszélytől nem tartott (Flavius szerint testőrgárdája élén jött). Amikor felfogta, mi történik,

megszaggatta ruháit, és csupán két szót mondott: Lázadás, lázadás! Ezt a két szót idézi a Biblia mindössze az első zsidó királynő szájából.

Utána elfogták, elvitték onnan az istállók kapuja felé, és ott, karddal kivégezték. Ez tisztos halálnak számít – ellentétben a móddal, ahogy Izebellel végeztek (*lásd ott*).

Az Átáljá rejtélyt – meglehet – az a Rási által idézett félmondat fejteti meg, amely szerint a királynő mérgezéssel ölte meg a királyi ivadékot. A héber *Vátdáber* (kiirtotta) szó a *Deverre* utal, vagyis a pestisre, és innen veszi Rási, egy ősi hagyomány alapján, hogy Átáljá megmérgezte őket, és lassú kínhalállal haltak meg.

Tehát nem nyíltan, vérengző öldökléssel, ami sokak ellenzését kiválthatta volna – hanem oly módon, hogy arról senki nem tudott. Így Átáljá még a szenvedő anyakirálynő szerepét is magára ölthette, aki – szegény – itt maradt magára, és nem volt más választása, mint az elárvult ország ügyeit felvállalni. Így érthető az is, hogyan uralkodhatott hat éven keresztül, folytathatta apja és anyja politikáját az ország kánaánizálásában, a Baal-kultusz kiteljesítésében, a Szentély kifosztásában és Mattán, Baal pap kinevezésében – anélkül, hogy bárki is zavarná őt ebben. Csak az a kevés kohanita, aki tudta, hogy életben maradt a gyerek trónörökös – őrizte a titkot és remélte, hogy Átáljá ideje is eljön.

* * *

Ha elfogadjuk lehetségesnek a Rási által felhozott változatot (amit megismétel másutt is), megértjük, miért használja az Írás a „kilopta” kifejezést arra, ahogy Jehosává kihozta a csecsemő Jóást és dajkáját a halálra szántak közül. Ugyanis, ha nem volt vérengzés, hanem lassú, mérgező halál, onnan valami ürüggyel ki lehetett lopni feltűnés nélkül a csecsemő királyfijelöltet.

Dáát Mikrá szerint Átáljá félelmében csinálta, amit csinált. Ugyanis éppen ekkor dúlt a szomszédos, rokon és baráti Izraelben egy polgárháború, amelyben Jéhu, a hadvezér megölte mindenkit, aki csak mozgott. Átáljá attól tartott, hogy ha Júdeában intervallum van, Jéhu Jeruzsálembé jön, megöli őt is, a „szegény özvegyet”, és egyesíti a két országot a saját uralma alatt. Így de facto kikiáltotta magát királynőnek és hat békés esztendőt biztosított az országnak.

Rási másutt megmagyarázza, egyszer miért Átáljá, és máskor pedig Átáljáhu. Szerinte egy ősi hagyomány úgy tartja, hogy ahol az Írás hozzáteszi egy női névhez a *hu* férfias végződést, ez azt jelenti, hogy egy egy derék asszonyról van szó...

A modern történészek között vannak, akik kételkednek abban, hogy a kis Jóás élete valóban veszélyben forgott volna, hiszen a királyi csecsemő legitimációt jelenthetett volna az idegen lelkű királynőnek, mint régensnek. Van, aki azt hiszi, hogy Átáljáhu maga volt az, aki védőőrizetbe helyeztette a csecsemőt a Szentélyben. Ennek ugyan nincs nyoma az Írásban, de ha – feltételelesen – elfogadjuk a hipotézist, akkor a hataloméért folytatott harc Átáljáhu és Jehojádá, a főpap között zajlott. Mindketten uralkodni akartak a kiskorú Jóás nevében. Igen, de az Írás Jehojádát istenfélő embernek titulálja, míg Átáljáhut – „gonosz boszorkánynak”.

(Az Átáljá-Jóás sztori a *Királyok könyvében* is jelen van – 2Kir 11. fejezet – röviden. Mi a részletesebb *Krónikák könyve* szerinti verziót vettük alapul.)

* * *

A Halacha csupán azzal kapcsolatban foglalkozik Jóással, miért kellett őt felkenni királynak, hiszen a Dávid-ház tagjai automatikusan öröklik apáik trónját? A válasz – Átáljá miatt. Mivel Átáljá hatéves uralma megszakította a jogfolyto-

nosságot, ezért kellett a „lábadást” hivatalos koronázással megpecsételni, melynek szerves része a szent olajjal való felkenés volt.

A Midrás azon négy nő között említi Átálját, akik hatalmat szereztek maguknak. Ketten Izraelben (bár nem voltak zsidók) és ketten a népek között: Átáljáhu és Izebel, valamint Semiramis és Vásti, Ahasvéros felesége (*Eszter rábbá 1,9*).

ÁVIGÁJIL

Egy magán-prófétanő

(1Sám 25. fejezet)

Ávigájil volt Dávid királyunk egyik felesége, miután megözvegyült férjétől, Náváltól. A Talmud a hét prófétanő valamint a négy világszép nő egyikeként tartja számon.

Rövid története nem szokványos bibliai esemény. Egyrészt ritka kezdeményezéssel és diplomáciai érzéssel megmenti férjét Dávid haragjától, majd amikor férje, Návál, szívszélhúdásban meghal – Dávid felesége lesz.

Az események hátterében: a gyenge Saul király uralmát a fiatal és harcias Dávid fenyegette, miután Sámuel, a próféta – nem sokkal halála előtt – titokban felkenete őt királynak. A skizofréniás Saul üldözte a „lábadó” Dávidot, meg akarta öletni, pedig még nemrég kedvenc hadvezére és veje volt.

Dávid, egy hatszáz főnyi szabadcsapat élén portyázott, fürgén kikerülve az üldöző királyi csapatokat és itt-ott nem átallta „megadóztatni” a gazdag gazdákat, akiknek védelmet ígért, amit ma angolul protectionnek neveznek. (Ez nem az ismert és kedves protekció, hanem egészen más, a köztörvényes bűnözéssel határos, „védelem” egy olyan valakinek, akit senki és semmi nem veszélyeztet).

Lássuk, kissé lerövidítve, mit mond az Írás Dávidról, a gazdag, öntelt és nyakas Náválról és annak szépséges és okos feleségéről, Ávigájilról:

„Amikor Sámuel meghalt – összegyűlt egész Izrael, hogy meggyászolják, és eltemették őt otthonában, Rámában. Dávid pedig elindult, és elment Párán pusztájába. Volt egy ember Máonban, akinek a gazdasága Kármelen volt. Ez az ember igen jómódú volt, háromezer juhot és ezer kecskét tartott. Ekkor éppen a juhokat nyírta a Kármelen. A neve Návál volt, feleségét pedig Ávigájilnak hívták. Az asszony jó eszű és szép természetű, a férfi azonban durva és rossz természetű volt, Kálév nemzetségéből való (vagyis Jehuda törzséből)...” (1Sám 25,1–3)

Amikor Dávid meghallotta, hogy Náválnál birkanyírás van, elküldött hozzá tíz legényt a Kármelra azzal, hogy üdvözöljék őt illően, emlékeztessék arra, hogy Dávid emberei milyen jól viselkedtek, nem bántották pásztorait és „semmijük nem tűnt el”, majd: „Légy jóindulatú ezekhez a legényekhez, ... és adj ajándékot tehetséged szerint szolgálóidnak és fiadnak, Dávidnak!” (1Sám 25, 7–8).

Udvariás, de egyértelmű Sobri Jóská-s beszéd ez. Dávid sápot kér Návál gazdagságából. Mivel emberei nem bántották pásztorait és nem tűnt el semmijük.

Návált azonban nem abból a fából faragták. Ő a törvényes király híve, ez pedig Saul, és nem hatódik meg egy szabadcsapat élén portyázó rablóvezértől. Szavaiból kiderül, hogy nem tart Dávidtól és nem hajlandó ajándékot adni:

„Návál így válaszolt Dávid (várakozó) legényeinek: Ki ez a Dávid, és ki borja ez a Jisáj fia? Manapság van sok rabszolga, aki megszökik urától! Talán fogjam kenyeremet, vizeimet, levágott marháimat... és adjam oda olyan embereknek, akikről azt sem tudom, hová valók?” (uo. 10–11)

Návál láthatóan biztos a dolgában és nem fél. Lehet, hogy valóban nem hallott Dávidról, akiről a nép, még nemrég,

dicshimnuszokat zengett, mint Saul győztes hadfiáról, aki-ről regélték, hogy megölte Góliátot, a filiszteus óriást? Lehet. Újságok, rádió és tévé nem lévén akkoriban, az emberek nem voltak olyan jól tájékoztatva. Ha hallott is – nem érdekli. Ő a törvényes király híve, előkelő jehudabeli család sarja, aki lenézi a moabita Rúttól (*lásd ott*) származó Dávidot.

* * *

Dávid legényei dolguk végezetlenül távoztak, és elmondták Dávidnak pontosan, mit válaszolt Návál békés szavaikra. Ekkor Dávid kardot kötött és négyszáz embere élén felvont Návál ellen. Kétszáz embert hátrahagyott, hogy a felszerelést őrizzék. Eközben Ávigájilnak elmondta az egyik legény, mi történt, hogy Dávid embereket küldött, hogy békével köszöntsék férjét, Návált, de az lebarmolta őket. „Pedig azok az emberek igen jók voltak hozzánk. Nem is volt bántódásunk, és semmink sem tűnt el az alatt az idő alatt, amíg velük jártunk... Olyanok voltak nekünk, mint a várfal éjjelnappal, amíg a közelükben őriztük a nyáját”. Itt a legény figyelmeztette a gazdasszonyt, tudnia kell, mitévő legyen, „mert kész a veszedelem urunk és egész háza népe ellen. De ő (Návál) egy megátalkodott ember, akivel nem lehet beszélni” (uo. 14–17). Sokan kérdezik, hogyan mondhatja egy szolga a gazdájáról, hogy az egy megátalkodott ember? Kimchi szerint ezt valójában Dávidra értette, aki ha megsértik – nem ismer tréfát.

Nemhiába nevezi az Írás Ávigájilt jó eszűnek. Azonnal megértette, miről van szó, és rögvest útnak indult, Dávid elibe, hogy mentse, ami menthető. Előbb azonban szamarakra rakatott „kétszáz kenyeret, két tömlő bort, öt juhott elkészítve, (valamint) öt mérték pörkölt búzát, száz csomó aszú szőlőt és kétszáz fügekoszorút.” (uo. 18) Legényeit előre küldte és ő ment utánuk.

Amikor találkoztak, Dávid éppen magában morfondírozva monologizált: „Bizony, hiába vigyáztam ennek az embernek mindenére a pusztában, hogy semmi se vesszen el abból, ami az övé, mert ő a jót rosszal viszonzta. Úgy bánjon el az Örökkévaló Dávid ellenségeivel most és mindenkor, hogy reggelre semmit sem hagyok meg mindabból, ami az övé, még egy kutyát sem (szó szerint: aki a falra vizel – azt sem).” (uo. 21–22).

Amikor Avigájil meglátta Dávidot, leszállt a számárról és lábaihoz borult.

* * *

Itt elkezdődik egy homályos, kétértelmű párbeszéd, ami-
ben csak az világos, hogy Ávigájil próbálja menteteni fér-
jét, nem túl nagy meggyőződéssel. Magára vállalja a vétket,
mivel nem volt jelen, amikor Dávid legényei jöttek, ezért
most személyesen hozta el az ajándékot. Óva inti Dávidot a
fölösleges vérontástól, hogy majd ha elismert király lesz
„ne rójanak fel neked egy ilyen botlást és ne furdaljon a lel-
kiismeret, hogy ok nélkül ontottál vért” (uo. 30). Ávigájil, a
helyzethez nem igen illően, itt hozzáteszi, hogy „ha majd
az Örökkévaló jót tesz veled – ne feledkezz meg szolgálód-
ról” (uo. 31).

Eddig tart az, amit a Psát ki tud hámozni a párbeszédből.
A Drás berkeiben az egész beszélgetést egyfajta erotikus
aroma lengi körül. A Talmud és Midrás Bölcsei szerint itt
Ávigájil tulajdonképpen felajánkozott („felfedte a comb-
ját”), de amikor Dávid ezt nem tartotta félreérthetőnek
– Ávigájil figyelmeztette, hogy nem lehet, sőt meg is mutat-
ta neki a menstruációs vért, ami őt „ne nyúlj hozzám”-nak
nyilvánította. Dávid csodálkozva kérdezte, hogy éjszaka
foglalkoznak ezzel (mivel annak megállapításához, hogy a
vér milyen természetű, jó világítás szükséges), erre Ávigájil

azzal feleselt, hogy halálos ítéleteket sem hoznak éjjel, és Dávid halálra ítélte Návált – most éjjel.

Dávid: Návál lázadónak számít, aki eleve halál fia.

Ávigájil: Lassan a testtel, egyelőre még Saul a király, és aki neked nem ad sápot, az még nem lázadó... (*Megilla 14b*).

A párbeszéd végén Dávid megköszönte Ávigájilnak, hogy megmentette őt a „vérektől” (többes számban), vagyis Návál kiontott véréből és a menstruációs vértől, ami szigorúan tiltja a nemi kapcsolatot. Ávigájil utal arra, hogy lesz egy még kínosabb eset is, amelyből Dávid nem kerül ki ártatlanul (lásd a Bát-Sévá affért), de a végén király lesz. Ez a jövendölés tette meg Ávigájilt a hét női próféta egyikének. Mivel azonban ez privát prófécia volt, jogos azt mondanunk, hogy Ávigájil egyfajta „magán” próféta volt, aki nem állt a közösség rendelkezésére, hanem csak férje ügyében jövendölt – Dávidnak. (Lásd a kötet végén, a függelékben a hét női próféta jellegzetességeit és közös vonásait).

* * *

A történet úgy végződött, hogy Dávid megbocsátott Ávigájilnak, megköszönte neki, hogy lebeszélte az oktan verontásról és hazaküldte. Otthon nagy volt a dínomdánom: Návál nagy lakomát csapott a birkanyírás végeztével, leitta magát, és nagyon részeg lett. Reggelre, amikor kijózanodott, felesége elmondta neki, mi történt, felsorolta az ajándékokat, amit Dávidnak vitt és amivel megmentette őt és családja életét. Návál szívrohamot kapott, („elhalt a szíve és szinte kővé dermedt”) amit vannak, akik paralízisnek magyaráznak, majd tíz nap elteltével meghalt. Az exegéták többsége azzal magyarázza a szívbjait, hogy sajnálta a Dávidnak adott ajándékot, olyan fukar volt, mások szerint a félelemtől állt meg a szíve, és „lett olyan, mint a kő”. A tíz napot azzal magyarázzák Bölcsseink, hogy nem akarta a Gondviselés

összekeverni a Sámuel halála feletti gyászt Náváléval, és ezért csak a gyász hét letelte után betegedett meg a kármeli nábob; további három napot pedig vártak, hátha megtér. Egy másik feltevés szerint ez a tíz nap a Ros Hásáná és Jom Kippur közötti tíz nap volt, a bűnbánat tíz napja, és ez Návál megtérésének volt szentelve, ő azonban nem használta ki a lehetőséget.

A nábob halála után Dávid követeket küldött, kiknek feladata az volt, hogy Ávigájilt megkérjék, legyen Dávid felesége. Ezt ő boldogan elfogadta, és azonnal Dávid küldönceivel ment. Előbb azonban nyilatkozatot tett, mely nem mentes a keleti fantázia túlzásaitól: „Az asszony fölkelt, arccal a földre borult, és ezt mondta: A te szolgálód (vagyis ő) szolgálólány lesz, és uram szolgálinak a lábát fogja mosni” (uo. 41). *Dáát Mikrá* megjegyzi, hogy az egész Bibliában mindenki a saját lábát mossa, nincs olyan eset, ahol valakik valakinek a lábát mosnák. A nagyravágyó (vagy szerelmes?) Ávigájil itt túlteljesíti a normát.

A Midrás szerint mindjárt az eljegyzés után Dávid három hónapra eltávolította magától Ávigájilt, megállapítandó, nem állapotos-e Náváltól, ahogy ezt a Halacha előírja. Midrás rabbi Tanchuma (Toldot 6) hozzáteszi, hogy az esküvő csak három hónappal később jött létre, amikor Ávigájil azonnal állapotos lett Dávidtól. A kor léha pletykásai azt suttogták, hogy Ávigájil Náváltól terhes. Ezt kivédendő az Örökkévaló utasította az egyik szolgálattelévő angyalt, hogy a születendő fiú Dávidra hasonlítson...

* * *

Valószínű, hogy Ávigájilnak nem voltak gyerekei Náváltól, mint ahogy az is valószínű, hogy a nő fiatal volt, míg Návál öreg. A jeruzsálemi Talmud szerint voltak gyerekei, ugyanis azzal érvelt Dávidnak: „Te ki akarod irtani Náválnak még az

írmagját is!? Én mit vétettem neked? Gyerekeim mit vétettek neked?" (*Jerusálmi, Szánhedrin, 2,3*). Arról sem regél a fáma, mi lett a nagy vagyonnal, de nem kérdéses, hogy Dávid „örökölte” felesége révén. Így aztán mindenki jól járt: Ávigájilból királyné lett – bár csak egy volt Dávid 18 felesége között – míg Dávid is megtalálta számítását, szép, okos és vagyonos asszonyt sorozhatott be háremébe.

A történet számos kérdőjelet hagy maga után. Egyrészt Ávigájil a hűséges feleség, aki mindent – mindent! – megtesz, hogy férje életét megmentse, másrészt pedig bolhát tesz Dávid fülébe, hogy majd (ha király lesz, és férje közben meghal) emlékezzen meg róla. Ezt a nyílt felajánkozást („Ávigájil ezzel degradálta magát”) Bölcseink elítélték, és azt mondták, hogy ezért a nő büntetést kapott, és egy helyütt a neve egy jod (j) betűvel kevesebbet tartalmaz (Jod Isten nevét jelképezi). A Talmudban kigúnyolják Ávigájilt, a „kacsát, aki miközben leszegett fejével eszik – szeméi másfelé kacsintanak” (*Megilla, 14,b*).

Rabbi Dávid ben Zimra (Rádbá"z) responzumában egy kérdést idéz: Hogy lehet az, hogy Dávidot csak az tartotta vissza, hogy Ávigájil éppen menstruált (és mutatta neki a vért), és miért nem fékezte az a tudat, hogy a felvágott nyelvű hölgy egy férjes asszony? No meg, hogy lehet az, hogy Ávigájil felfedte magát, és tetszeni akart Dávidnak, miközben férje életveszélyben forgott? Válasza: Ávigájil nem törvényes felesége, csak ágyasa volt Náválnak, és mint ilyen nem volt tiltva Dávidnak – ha csak az nem, hogy éppen tisztátalan volt.

Az egyik Midrás szerint jobb volt Ávigájil Dávidnak, mint az összes áldozatok együttvéve. Mivel, ha valóban megteszi azt, amivel fenyegetőzött és megöli Návált – nem lett volna olyan áldozat, ami bűnbocsánatot hozott volna neki, de jött Ávigájil, lebeszélte és megmentette őt. (*Midrás Sochér Tov 53,a*). „Kérdezte Ávigájil Dávidot: Mondd csak, uram, kirá-

lyom, hogyan ítélnél, ha eléd hoznák a következő esetet: Egy koldusszegény ember kért egy gazdag zsidót, tegyen neki egy szívességet, és adjon neki alamizsnát, egy kis kenyeret. Amaz nemet mondott, erre a koldus rátámadt és megölte a fősvény gazdagot. Mi lenne a per kimenetele? Mit tennél, ha ebben kellene ítélned? Ha hezitálnál, azt mondanák neked: Íme, Dávid, aki ezt tette Návállal (amit a szegény a fősvénnyel!)” (uo.)

„Ne mondd, hogy király vagy és ezért neked mindent szabad, mert még nem vagy király. Ezzel szemben emlékezz arra (reám), aki visszatartott a vérontástól!” Felelé neki Dávid: Ne vágj fel, asszony, ez nem a te érdemed, mert „az Isten küldött hozzám” (uo.).

Az vesse Ávigájilra az első követ... Egyike a hét próféta-nőnek, aki csak jövődöbeli férjének, Dávidnak prófétált. Láthatóan Dávid egyik kedvenc felesége volt, aki egy fiút szült neki, Kilávot (a *Krónikák könyvében* Dániel a neve), majd vele volt Áchis filiszteus királynál, ahol Dávid menedéket talált Saul elől, majd Ciklágban is, ahol a portyázó ámálékíták fogságába került, de Dávid kiszabadította őt és a többi foglyot is (*1Sám 30. fejezet*). Ezután Ávigájilt a Biblia nem említi többé.

ÁVISÁG, A SUNAMITA

Dávid király „melegítője”

(*1Kir 1. fejezet*)

Dávid öregkorának egyik kedves mellékalakja volt a sunamita Áviság. Nem sokat tudunk róla, de ez a kevés annál pikánsabb.

Dávid királyunk öregkorára meglehetősen fázós lett. Az Írás ezt úgy fejezi ki, hogy „betakarták őt ruhákkal” (vagyis takarókkal), de ez nem melegítette fel őt. Bölcseink szerint

ez büntetés volt azért, mert egyszer, amikor Saul elől menekült, levágta a király ruhájának szegélyét, és ezzel semmibe vette, vagyis megszegyenítette a ruhákat. Ennélfogva most, amikor öreg lett, a ruhák nem voltak hasznára, vagyis nem melegítették (*Bráchtot 62b*).

Egy másik okot a Midrás hoz: Amikor Dávid népszámlálást rendelt el, ami, ha fölösleges, tilos és veszélyes a zsidó hagyomány szerint – és ezért büntetést hozott a nép fejére –, az Írás elmondja, hogy Dávid látta a halál angyalát kivont karddal, Jeruzsálem felett (*2Sám 24,17*), és ettől annyira megrémült, hogy a „vére megfagyott”, és azóta lett ilyen fázós (*Pirké dörábbi Eliezer 43. fejezet*). A népszámlálás tilalmának alapját lásd *2Móz 30. fejezet* („hogy ne legyen rajtuk csapás”).

Ez nem a lényeg Áviság rendhagyó történetében, hanem csak kiváltó ok. Lássuk, mit mond az Írás, hogyan próbálták kortársai és udvaroncai „gyógyítani”, illetve enyhíteni Dávid krónikus fázósságát:

„Amikor Dávid király élemedett korú, öreg ember lett, nem tudott fölmelegedni, bár betakarták ruhákkal (takarókkal). Ekkor azt mondták neki szolgálói (vagyis a királyi udvar emberei): keresni kell urunknak, a királynak, egy fiatal szüzet, hogy a király szolgálatára álljon, és őt ápolja. Ha ez a leány karjaidban fekszik, akkor majd fölmelegszel, urunk, királyunk! Ekkor keresni kezdtek tehát Izrael egész területén egy szép leányt, és rátaláltak a sunamita Áviságra, és elhozták őt a királyhoz. Ez a leány igencsak szép volt; ápolta és szolgálta a királyt, de a király nem élt vele.” (*1Kir 1,1–4*)

Lehet, hogy öregkorára vérszegény lett Dávid, és attól fázott annyira, pedig amennyire tudjuk, e történet idején alig 60-65 éves volt (70 éves korában halt meg – ezt is csak közvetve tudjuk, a Midrásokból). Tény, hogy akkoriban „élemedett korú, öreg embernek” számított.

Nos, joggal kérdezhetjük, hogy egy ilyen vallásos, cádik király, mint amilyen Dávid, a zsoltárok szerzője, aki példaképként szolgál az utána jövő Dávid-házi királyoknak – miért nem vette feleségül Áviságot, akit szülei biztos boldogan hozzáadtak volna a királyhoz? Bölcsseink szerint azért nem, mert már volt 18 felesége és ez a maximum, amit a Halacha egy királynak megengedett. Ahhoz tehát, hogy elvehesse Áviságot, Dávidnak el kellett volna válnia egyik feleségétől, és ő ezt nem akarta. Másrészt – mondja a Talmud – megengedték Dávidnak, hogy együtt legyen egy hajadon lánnyal (ami általában tilos), csak hogy ne kelljen elválnia. Amiből azt láthatjuk, hogy mennyire nem vették félvállról a válást, annak ellenére, hogy a zsidó törvények lehetővé teszik azt.

* * *

A Biblia szövege világosan értésünkre adja, hogy Dávid „nem élt vele”, vagyis nem élt házaseletet Ávisággal, hanem kizárólag szüzi teste melegét használta, ahogy azt az orvosok előírták (*Chátám Szófer responzumai* 3, [*Even Házer*] 151). A bibliai szövegben Áviság mintha néma lenne, egy szó nem sok, annyi sem hagyja el ajkát. Viszont a Talmud rögzít egy érdekes beszélgetést az agg Dávid és a fiatal (korú) Áviság között:

– Házasodjunk össze! – mondta Áviság Dávidnak.

– Nem lehet – válaszolta Dávid. (Rási hozzáfűzi: Mert már van 18 feleségem.)

Áviság (feltehetően gúnyosan): – Amikor a tolvajnak nincs mit lopnia, akkor becsületes embernek adja ki magát! (Rási szerint a közmondás értelme: Mert öreg vagy és impotens, azért mondod, hogy nem szabad.)

A Talmud hozzáteszi, hogy ekkor, a férfiúi becsületében sértett Dávid, behívatta kedvenc feleségét, Bát-Sévát, (lásd

ott) és több ízben ékesen bizonyította, hogy Áviság téved... (Szánhedrin 22,a)

Egyesek felteszik a kérdést, miért nem rendezte Dávid Áviság státusát legalább annyira, hogy a királyi ágyas titulusát adományozza neki. Ami mégis csak több, mint egy melegítőnek használt szép lány, akinek semmi státusa sincs? (Egyébként Gersonidés kommentárjában a szochenet szónak a mai fordítását használja, ami egyfajta házvezetőnőt jelent, mivel ezzel akarták elkerülni, hogy akár Dávidnak, akár Áviságnak szégyenkeznie kelljen a rendhagyó kapcsolat miatt.) A válasz a kérdésre: Maimonides szerint a királynak nemcsak nem lehet több mint 18 felesége, de ágyasa sem, így ez nem lett volna megoldás. Másrészt Áviság nem akart ágyas lenni, hanem hites feleség (Á. Steinsalz).

A Midrás szerint a sunamita Áviság az ottani „nagyasszony” (lásd címszavát) húga volt, aki arról emlékezetes, hogy Elisa próféta életre keltette (tetsz)halott kisfiát (*Pirké dörabbi Eliezer 33. fejezet*). Áviságot a Biblia úgy jellemzi, mint aki nagyon szép volt, de a Talmud szerint fele annyira sem volt szép, mint Sára, az özanya (lásd ott).

Nem tudjuk, mi lett Ávisággal Dávid halála után. Neve a Bibliában mindössze ötször van említve. Kétszer itt, Dávid „házvezetőjeként”, és még háromszor, amikor Áviság tudtán és akaratán kívül, egy politikai botrány szenvedő résztvevője lett.

Ugyanis miután Adonijáhu, az idősebb királyfi, puccskísérlete sikertelenül járt és Dávid, még életében, felkenette Salamont királynak (lásd Bát-Sévá sztoriját), akkor Adonijáhu még egy utolsó kísérletet tett a hatalom megkaparintására: felkereste az özvegy Bát-Sévát, Salamon anyját, és megkérte egy kis szívességre: járjon közbe fiánál, a királynál, hogy Áviságot adják hozzá feleségül.

* * *

A naiv és már nem túl fiatal BÁT-SÉVÁ nem vette észre a csapdát. Elment és átadta Salamonnak fivére kérését. Az dühbe gurult és kérdezte anyját: Miért nem kéred neki mindjárt a királyságot?!

Ugyanis egy egyszerű embernek tilos használni a király jogarát, lovait, tárgyait, feleségeit, ágyasait stb. Egy másik királynak – szabad. Így, azáltal, hogy Áviságot feleségül venné, Adonijáhu azt kívánta bizonyítani, hogy trónkövetelésének van valami jogi alapja, hiszen ő „használja” a király jogarát. Salamon átlátott a szitán és Adonijáhunak nem volt módja tovább okvetetlenkedni.

Áviságot senki nem kérdezte. Ő úgy eltűnt, ahogy jött, és csak a Biblia, a Talmud és a Midrások őrzik a nevét.

BÁT-SÉVÁ „A szegény ember báránya” (2Sám 11–12. fejezet)

Bát-Sévá Eliám leánya volt és Uria, egy heztita hivatásos katona, felesége. Az idő: Dávid királysága. Dávid már Jeruzsálemben van, a hebroni ideiglenes királyság véget ért, uralma megszilárdult. Uria és neje, a szépséges BÁT-SÉVÁ a királyi palota szomszédságában laknak. Lehet, hogy ez kiváltságos helyzetükre utal – hiszen Uria Dávid egyik vitéze volt –, de mindenesetre a baj forrása is.

A sokak által ismert BÁT-SÉVÁ történet – Dávid meglátta (megleste), megkívánta, elcsábította, majd férjét a halálba küldte – nem önmagáért érdekes. Az ókori királyoknál ez mindennapos volt és a csoda az lett volna, ha ez nem fordul elő.

Az eset két okból is jelentős és tanulságos: egyrészt Nátán próféta rendkívül éles hangú megrovása Dávidnak, aki lehajtott fejjel „meaculpázik”, másrészt a moralizáló Talmudbölcsek erőfeszítése, hogy tisztára mossák Dávidot.

Most pedig lássuk magát a történést, röviden:

Dávid háborút visel a szomszédos ammaniták ellen – miután királyuk megsértette követeit – és serege, Jóáv vezetésével, Rabbát, Ammon fővárosát ostromolja. Dávid már megengedheti magának, hogy személyesen ne legyen jelen, hanem távirányítással vezérelje a büntető hadjáratot. Lehet, hogy unatkozik, mindenesetre estefelé felmegy palotája tejére egy kis friss levegőt szívni.

Egyszerre csak meglátott egy fürdőző nőt, aki „nagyon szép volt”. Dávid nem vesztegeti idejét; azonnal küld valakit, tudakolja meg, ki ez a nő. A küldönc válasza: Hiszen ő Bát-Sévá, Eliám leánya, a hettita Uria felesége.

* * *

Az utolsó három szónak fékezőleg kellett volna hatnia Dávidra. Férjes asszony! Dávid jól ismerhette a férjét, aki vitézei listáján szerepelt (2Sám 23,39). A férjes asszony tilalma a Tóra egyik jellegzetes, szigorú törvénye.

A másik kizáró okot Dávid megoldottnak vélte, mivel a tetőről látta, hogy „az asszony mosakszik”. Ebből ő azt értette – és az Írás támogatja őt ebben a feltevésben –, hogy Bát-Sévá „éppen megtisztult tisztátalanságából”, amikor Dávid küldött érte. Olvassuk csak a hivatalos jelentést:

„...hiszen ő Bát-Sévá, Eliám lánya, a hettita Uria felesége. Ekkor követeket küldött Dávid, és magához vitette őt. Az asszony bement hozzá, ő pedig vele hált, az asszonnyal, aki éppen azelőtt tisztult meg tisztátalanságából. Azután hazament az asszony.” (uo. 11,3–4)

Ez tehát, Dávid szempontjából, rendben is lett volna – ha Bát-Sévá nem esik teherbe. Talán senki sem vett volna tudomást Dávid félrelépéséről. Igen ám, de Bát-Sévá értesítette Dávidot: Teherbe estem!

Mi itt a teendő? Mit tett volna hasonló esetben egy szomszédos ország királya? Tehetett bármit, nem volt „közvélemény”, nem kellett tartania senkitől és semmitől. Izraelben sem volt közvélemény, Dávid is abszolút uralkodó volt, de Izraelben voltak próféták. Ők voltak a közvélemény.

Dávid tudta, hogy a baj a férjjel van. Bát-Sévá férjes asszony, akinek Izraelben „ne bánts” a neve. Persze elméletileg megölethette volna az asszonyt, talán soha ki nem derül, de Dávidnak Bát-Sévával más tervei voltak, feleségül akarta venni.

Amit kitervelt, nem volt kevésbé aljas dolog, mint a nő megöletése lett volna. Hazarendelte a harctérről Uriát, megvendégelte, leitatta, majd hazaküldte, azzal az átlátszó céllal, hogy feleségével háljon. Azonban Uriá nem ment haza, hanem a királyi palota előtti téren aludt. Másnap ugyanez történt, és Dávid a „lelkére beszélt” Uriának, hogy használja ki szabadságát, és menjen haza. Az nem állt kötélnek, mondván, hogy ez nem lenne ildomos, amikor a sereg a harctéren van, sátrakban alszanak, „hogyan mehetnék én akkor haza, hogy egyem, igyam és a feleségemmel háljak...?” – majd megesküdtött Dávid életére, hogy nem teszi ezt.

* * *

Dávid látta, hogy a dolgok nem mennek úgy, ahogy szeretné. Ezért másnap reggel visszaküldte Uriát a táborba, és vele egy levelet küldött Joávnak, a hadvezérnek. Ebben Dávid megparancsolta: „Állítsátok Uriát az arcvonalba, ahol legerősebben dúl a harc, aztán húzódjatok vissza, hogy sebet kapjon és meghaljon!” Így is történt.

Amikor Bát-Sévá meghallotta, hogy elesett a férje, meggyászolta illően, majd Dávid küldött érte, palotájába vitette; Bát-Sévá a felesége lett, és fiút szült neki. A lakonikus bibli-

ai szöveg, amely általában nem árulja el, mit gondol Dávid tetteről, itt hozzáteszi, hogy Dávid cselekedetét az Örökkévaló „rossz szemmel nézte” (uo. 27).

Ennyi lenne az egész? Az Örökkévaló rossz szemmel nézte, nem tetszett neki?

Szó sincs róla. Ez a hivatalos közlemény csupán. Még hátra van azonban Nátán, a próféta, akit az Örökkévaló sugallata elküld Dávidhoz, és szemébe vágja a „szegény ember bárányának” hasonlatát (uo. 12,1–7):

„Volt egyszer két ember, egy gazdag és egy szegény. A gazdagnak igen sok juha, marhája volt. A szegénynek nem volt egyebe, csak egy kis báránya, amit vásárolt magának. Pátyolgatta, és a gyermekeivel együtt nőtt fel nála. A falatjából evett, poharából ivott és az ölében feküdt, mintha csak a leánya lett volna. Egyszer vendég érkezett a gazdag emberhez, de ez sajnált a saját juhait és marháit közül hozatni, hogy elkészítse a hozzá érkezett vendégnek, ezért elvette a szegény ember bárányát és azt készítette el annak, aki hozzá érkezett.

Dávid nagy haragra lobbant az ellen az ember ellen, és azt mondta Nátánnak: Az élő Istenre mondom, hogy halál fia az az ember, aki ezt tette! A bárányt pedig négyszeresen fizesse meg, mivel ezt tette, és mivel nem könyörült!

Erre azt mondta Nátán Dávidnak: Te vagy az az ember!...”

* * *

Nátán további szavai súlyos szemrehányások Dávidnak, aki hálátlan volt Istennel szemben, pedig megtette őt Izrael királyává és megmentette őt Saul kezeiből...

„Miért vetted meg az Örökkévaló szavát, miért tettél olyat, ami ellenére van?! A hettita Uriát megöletted, hogy feleségét elvehesd. Ezért nem távozik soha a kard a házadtól, mivel megvetted engem, és elvetted a hettita Uria feleségét...”

Nátán hallatja az isteni fenyegetést Dávidnak: „A saját házadból fogok bajt hozni reád. Feleségeidet saját szemed előtt veszem el, és másnak adom, aki fényes nappal fog a feleségeiddel hálni. Te titokban tetted, amit tettél, de én egész Izrael előtt nyíltan teszem ezt!” (uo. 12,11–12).

Dávid ekkor bűnvallomást tett, és azt mondta Nátánnak: „Vétkeztem az Örökkévaló ellen!” Nátán pedig vigasztalta: „az Örökkévaló elengedte vétkeidet, nem halsz meg (most azonnal), mivel azonban tetteddel alkalmat adtál az Örökkévaló ellenségeinek a gyalázkodásra – a gyerek, aki született neked (Bát-Sévától), meg fog halni” (uo. 13–14).

A dráma itt, ha lehet, további tragikus fordulatot vesz. Nátán elment, a gyerek súlyos beteg lett, és Dávid imádkozott, böjtölt és könyörgött, de a gyerek a hetedik napon meghalt.

Jellemző az Írás szelektív szűkszavúságára, hogy Bát-Sévának a hangját sem halljuk az egész idő alatt. Mintha meg-némult volna. Passzivitása égbekiáltó, nem tudjuk, ellenkezett-e, amikor Dávid először odahozatta magához, vagy el-ájult a becsvágytól, hogy a király gyereket hordozhatja méhében. Így mindössze két funkcionális szót hallottunk tőle, amikor közli Dáviddal egy küldönc által: „Állapotos vagyok”.

Amikor a gyerek beteg, és Dávid böjtölt és imádkozik – Bát-Sévá hangja nem hallható. Amikor a gyerek meghal, akkor sem. Ennek utána Dávid „megvigasztalja” Bát-Sévát, a feleségét (ezt az Írás külön hangsúlyozza), és ebből egy további gyerek születik, akit Dávid Salamonnak nevezett el. Ezt a gyereket már „szerette az Isten”, és Nátán próféta által a Jedidja nevet adta neki, ami azt jelenti, hogy „Isten barátja” (uo. 24–25).

* * *

Bát-Séváról a továbbiakban sem hallunk úgyszólván semmit. A *Krónikák könyvében* (1Krón 3,5), ahol Bát-Sévá neve kissé másképp van írva, azt olvassuk, hogy Salamonon kí-

vül még három fia volt Dávidtól. Azt már tudjuk, hogy Bát-Sévá meggyászolta hősi halott férjét, de ennél egy szóval sem többet. Nem tudjuk, voltak-e gyerekei Uriától és mi lett belőlük, arról sincs fogalmunk, hogyan „jött ki” Dávid többi feleségével.

Bát-Sévá nevével mindössze még kétszer találkozunk a Bibliában. Egyszer a Királyok első könyvében, ahol Dávid már nagyon öreg, és felmerül a trónöröklés kérdése. Dávid egyik fia, Adonijáhu, puccsal akarja megszerezni magának a királyságot, és akkor Nátán, a próféta beküldi Bát-Sévát Dávidhoz, hogy emlékeztesse ígéretére, hogy Salamon lesz a király utána. Itt Bát-Sévá két teljes mondatot mond Dávidnak, majd távozik és Nátán jön utána, aki elmondja az Adonijáhu puccs részleteit. Dávid visszahívhatja Bát-Sévát, és megerősíti ígéretét, hogy Salamon lesz az utódja. Itt Bát-Sévá köszönetül csak annyit mond, hogy „Éljen az én uram, Dávid király örökké” (1Kir 1,31).

Eddig a hivatalos jelentés szövege. A Midrások nem sok érdemlegesen mondanak Bát-Sévával kapcsolatban, hacsak azt nem, amit a Talmud újít: Amikor Uria elesett a harctéren, felesége retroaktíve az elvált asszony státusában volt, mivel mindenki, aki Dávid háborúiban részt vett, az eleve válóleulet (get) írt feleségének, hogyha elesik, az ne maradjon águná (lebéklyózott asszony) (*Sábbát 56,a*). Így tehát Dávid nem vétkes a férjes asszonnyal való viszonyban, mivel Bát-Sévá elválnak számított (de vétkes abban, hogy halálba küldte a férjet, és elvette a „szegény ember bárányát”).

* * *

A Talmud és Midrás bölcsek, valamint a Zóhár nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy Dávid tisztán jöjjön ki a Bát-Sévá afférból. Van, aki azt mondja, hogy eleve egymásnak voltak rendelve, de a dolog realizálása volt „fájdalmas”.

Rabbi Smuel ben Náchméni szerint, „téved, aki azt mondja, hogy Dávid vétkezett” (uo.), és ezt a fenti hipotézisre alapozza, miszerint Bát-Sévá elválnak minősült. Azonkívül, Uriát lázadónak tekintették, mivel nem teljesítette Dávid parancsát. Ráv szerint Dávid hajlamos volt a vétekre, de a végén gyakorlatilag nem vétkezett, mivel Uria is feltételes getet adott feleségének. A Zóhár szerint Bát-Sévá de facto nem volt Uria felesége, mivel egyáltalán nem volt köztük házastársi kapcsolat! (Zóhár 1,8).

Steinsalz rabbi az általa szerkesztett és kiadott Talmudban megállapítja, hogy a Talmud Dávidod mentegető Drásai elentétben állnak az Írás álláspontjával és Nátán próféta egyértelmű bírálatával. Magyarázata szerint az Írás Dávidot szándékai és akarata szerint ítéli meg, míg a Talmudban, a formális Halacha felmenti vagy enyhíti Dávid vétkét, mivel Bát-Sévá elválnak számított. Tény, hogy Dávid belátta a vétkét, és büntetést is kapott érte.

Nemzedékeken keresztül gyakorolták a rabbik sok helyütt a feltételes get gyakorlatát, hogy megmentsek az elesett vagy eltűnt katonák feleségeit a lebéklyózottságtól, amikor nem lehet érdemlegesen bizonyítani a férj halálát. Napjainkban nemigen használják ezt a rabbik, szintén – más irányú – halachikus okokból.

* * *

Még egyszer és utoljára említi az Írás Bát-Sévát, Dávid halála után, amikor az egy meglehetősen kétes politikai ügyletbe bonyolódott. Amikor már Salamon király volt, eljött Adonijáhu – aki féltestvére volt, egy pártütő, aki Dávid trónját akarta megszerezni (amit Bát-Sévá és Nátán próféta hiúsítottak meg) – Bát-Sévához és kérte, járjon közbe fiánál, a királynál, hogy elvehesse feleségül a sunamita Áviságot (lásd ott), aki Dávidot szolgálta utolsó napjaiban. Adonijáhu

elmondta BÁT-SÉVÁNAK: Tudod, hogy az enyém volt a királyság, de a végén azt Salamon kapta, Isten akaratából, és nekem most csak ez a kis kérésem van. (1Kir 2. fejezet)

A naiv BÁT-SÉVÁ megígérte, hogy közbenjár a királynál. El is ment Salamonhoz, aki nagyon szívélyesen fogadta, székét hozatott és maga mellé ültette az anyakirálynőt. Amikor az a „kis kérését” előadta, Salamon elmagyarázta a mamának, hogy ezzel Adonijáhu legális alapot akar teremteni magának a királyságra....

A *Példabeszédek* vége felé (31,3) említés történik a szerző – Salamon – anyjáról, aki megrója őt viselkedéséért, és kéri, hogy ne igyon sokat és „ne pazarolja erejét a nőkre”. A midrási hagyományok szerint itt az említett anya – BÁT-SÉVÁ.

Ugyancsak a Midrás hozza tudunkra, hogy a Szentély felavatása késedelmet szenvedett, mivel Salamon aludt és a Szentély kulcsai a párnája alatt voltak. (Mások szerint aznap vette el a fáraó lányát feleségül, és a nagy dínomdánom után mélyen aludt). Mindenki félt felébreszteni őt. Nem volt mit tenniük, hívták BÁT-SÉVÁT, és ő felébresztette... (*Jálkut, Mislé 564*).

BILHA ÉS ZILPA Jákob másodfeleségei (1Móz 30. fejezet)

A Szentírás forgatókönyvének is megvannak a maga főszereplői, mellékszereplői és statisztái. Jákob és a többi ősatya a fő-fő szereplői a Tóra történeteinek. Feleségeik, az őspanyák szintén főszereplők, de férjeik mellett alárendelt főszereplők.

A mellékszereplők sokkal nagyobb számban vannak jelen a Bibliában, mint a néhány tucat főszereplő. Van úgy, hogy

egy mellékszereplő többet nyom a latban, illetve nagyobb befolyással van az eseményekre, mint a vele kapcsolatban megjelenő főszereplő. A szemléltető példákat erre nézve e könyvben fogja megtalálni az olvasó.

Bilha és Zilpa mellékszereplők voltak a Jákob és fiai színdarabban. Azonban ők ketten négy fiút szültek Jákobnak, a 12 törzs egyharmadát. Ha nem hinnénk az isteni gondviselésben, mondhatnánk, hogy ez merő véletlen: ha Ráchel nem adja szolgálóját, Bilhát, feleségül Jákobnak, hogy ő – Ráchel – „épülhessen általa”, vagyis hogy ő is fiút szülhessen Jákobnak, akkor senki nem tudná, hogy Bilha egyáltalán a világon volt.

Ugyanez áll Lea szolgálójára, Zilpára is. Őt Lea Ráchelra kontrázva adta férjének, Bilha után, pedig neki már voltak fiai, és Zilpa is két fiút szült Jákobnak. Érdekes, hogy a hagyomány a két szolgálóban nem Jákob feleségeit, hanem csak ágyasait látja, tehát nem tartoznak az ősanyák közé, de gyermekeik Jákob teljes jogú fiai.

A négy fiú: Bilha szülte Dánt és Náftálit, míg Zilpa Gádot és Ásert. A Midrás úgy tudja, hogy a két szolgáló szintén Lában lányai voltak, akárcsak Ráchel és Lea, ám az ő anyjuk egy ágyas volt.

József, Ráchel fia, ifjú korában a két másodfeleség fiaival barátkozott, valószínűleg azért, mert korban közelebb állt hozzájuk.

Az egyetlen érdekes történet a két mellékszereplő életében az az ún. Reuvén affér volt. Ebben az Írás azzal vádolja az elsőszülött Reuvént – aki Lea fia volt –, hogy Bilhával, apja feleségével hált, de a kommentátorok ezt kimagyarázzák és a Talmud (*Sábbát 55,b*) megállapítja, hogy „aki azt mondja, hogy Reuvén vétkezett – az téved”.

A kimagyarázás úgy történik, hogy Reuvén tulajdonképpen nem hált apja feleségével, hanem csak „összekeverte ágyát” (biblél jócuó), ami egy fölöttébb érthetetlen kifejezés,

de a Talmud szerint az történt, hogy Ráchel halálával Jákob áttette ágyát, ami addig állandóan Ráchel sátrában volt – Bilha sátrába, és ezt nem bírta Reuvén elviselni. Azt mondta: Az, hogy apám előnyben részesítette Ráchelt anyámmal szemben – az rendben van, de most előnyben részesíti a szolgát?! Fogta és felfordította az ágyat... (*Börésit rábbá*, 97).

Tény az, hogy Jákob halálos ágyán felrótta Reuvénnek vétékét, elvette tőle az elsőszülöttséget. A Midrások szerint Reuvént élete végéig furdalta a lelkiismeret az affér miatt, de „megtért”, vagyis megbánta, ami történt. Valami nem szép azért történhetett ott, mert bár a Tórából nem maradt ki a Reuvén-Bilha jelenet, és a Halacha szerint ezt szombaton felolvassák ugyan a soros szidra keretében, de nem fordítják le, vagyis nem magyarázzák el a héberül nem értő embereknek.

* * *

Még azt tudjuk Bilháról, hogy Ráchel korai halála óta ő nevelte Józsefet és a csecsemő Benjámint. Egyiptomban az idős és beteg Jákobot ápolta és halála után, őt kérték fel a testvérek, közvetítse Józsefnek apjuk kérését, hogy ne bántsa testvéreit.

Zilpáról még ennyit sem tudunk.

CHÁNÁ, SÁMUEL ANYJA Aki „kiimádkozta” az első prófétát (1Sám 1–2. fejezet)

A Bírak korszakának végén élt Rámátájim-Cófimban, egy Efrájim hegyéről származó férfi, kinek neve Elkána volt. Ismerjük apja és nagyapja nevét, de ennél nem sokkal többet tudunk. A kor szokásainak megfelelően volt két felesége, Chána és Pniná. Az utóbbinak több gyermeke volt – Chánának egy sem.

A szituációt nem nehéz elképzelni. Elkáná a meddő Chánát szereti, de Pniná csúfolja, gúnyolja a gyermektelen Chánát. A család felzarándokolt évente egyszer Silóba, oda, ahol a Hajlék állott, amit még Mózes állított fel a sivatagban. Ott Elkáná áldozatot mutatott be, és adott Pninának valamilyen fiainak és lányainak ajándékokat – de Chánának dupla adagot adott. Amikor látta, hogy Cháná sír és nem eszik, azzal vigasztalta férje, hogy ő „jobb neki tíz gyereknél”.

Ez idáig egy szokványos történet, családi mini dráma, amelyből minden tucatsban tizenkettő van. Kissé emlékeztet a Jákob-Ráchel-Lea szituációra. Ez azonban csak addig tart, amíg Cháná nem kezdeményez, nem nyitja ki a száját és imádkozik. Ekkor minden egy csapásra megváltozik. Eláruljuk itt – miért ne? – az események végét: Cháná kiimádkozza magának Sámuel, az első prófétát Izraelben, Mózes után.

* * *

„Ezután Cháná felkelt, miután ettek és ittak Silóban. Éli, a főpap meg ott ült egy széken az Örökkévaló Hajlékának ajtajában. Az asszony pedig lelke mélyéig elkeseredve könnyörgött az Örökkévalóhoz, és keservesen sírt. Azután fogadalmat tett, és ezt mondta: Ha részvéttel tekintesz szolgálólányod nyomorúságára, gondod lesz rám, és nem feledkezel meg szolgálólányodról, hanem fiúgyermeket adsz szolgálólányodnak, akkor egész életére Istennek ajánlom őt, és nem éri borotva a fejét...” (1Sám 1,9–11)

Mivel hosszasan imádkozott, Éli figyelte a száját, de Cháná magában beszélt, csak az ajka mozgott, de hangja nem hallatszott. Ezért Éli azt gondolta, hogy részeg és azt mondta neki: Meddig tart még részegséged? Józanodj ki mámorodból!

„Cháná azonban így válaszolt: Nem, uram (nem vagyok részeg). Bánatos lelkű asszony vagyok. Nem ittam bort vagy

szeszies italt, hanem a lelkemet öntöttem ki az Örökkévaló előtt. Ne tartsd szolgálólányodat elvetemült asszonynak, mert nagy bánatomban és szomorúságomban beszéltem ilyen sokáig.

Éli így válaszolt: Menj békeességgel! Izrael Istene teljesítse kérésedet, amit kértél tőle!... azután elment az asszony útjára,... és nem volt többé szomorú.” (1Sám 1,15–18)

Rövid időn belül Cháná teherbe esett és fiút szült. Ez a fiú Sámuel volt, Izrael első prófétája, a Bírák korszaka után. Éli, a főpap, volt az utolsó bíró.

* * *

Még mindig szokványos történet. Egy zsidó imádkozik és Isten meghallgatja. A főpap áldása, mint egy cádik (rebbe) áldása. „A cádik elrendeli – Isten teljesíti” – mondja a közmondás a Talmud nyomán.

Ami nem szokványos, hanem a héber költészet egyik remekműve, az Cháná hálaimája, amikor teljesíti fogadalmát, felviszi a gyerek Sámuel Silóba, hogy ott teljesítsen szolgálatot „az Örökkévaló előtt”. Odaviszi a gyereket Élihez, bemutatja és azt mondja: Uram, én vagyok az az asszony, aki itt állt és imádkozott. „Ezért a gyermekért imádkoztam, és az Örökkévaló teljesítette kérésemet. Én meg felajánlom őt az Örökkévalónak.” (1Sám 1,26–28)

Ennek utána Cháná imádkozott:

„Ujjong a szívem az Istenben, / erővel tölt el Istenem. / Száját nyitok ellenségeimre, mert örülhetek segítségednek!

Nincs más szent, csak az Örökkévaló / rajtad kívül nincs semmi /nincs szirt, mint a mi Istenünk!

Ne szaporítsátok, ti gögösök a szót, / hivalkodás ne hagyja el szátokat! / Hiszen mindentudó Isten az Örökkévaló / és a tetteket Ő méri le.

A hősök iját széttöri, / a botladozókat erővel övezi. / Elszegődnek kenyérért a jóllakottak / de az éhezők nem éheznek már. / Hetet szül, aki meddő volt, / a sokgyerekes meg szerencsétlen.!

Az Örökkévaló öl és éltet, / sírba visz és felhoz onnét.

Az Örökkévaló tesz szegénnyé és gazdaggá, / Ő aláz meg, és ő magasztal fel.

Fölemeli a porból a pórt, / és kiemeli a szemétből a szegényt; leülteti az előkelők mellé, díszhelyet juttat neki.

Mert az Istené a föld pillérei, / rájuk alapozta a világot.

A hűségesek lépteit őrzi, / de a vétkesek sötétben vesznek el, / mert nem erőnek erejével győzedelmeskedik az ember.

Összetörnek, akik vele perbe szállnak, / rájuk dörög az egekben / az Örökkévaló ítéletet tart a föld felett, / hatalmat ad a királynának, és felemeli felkentjét.” (1Sám 2,1–10)

* * *

Mindössze tíz vers, de a poézis minden sorából a diadalmas szülő nő himnusza cseng ki. Áldja Istent, köszöni neki fiát és utal vetélytársnőjére, aki „szerencsétlen”, annak ellenére, hogy sok gyereke van. A fordítás nem dicséri magát, keserves munka ez, melynek eredménye a héber eredeti közelébe sem férhet.

Mivel a Psát nem elég kifejezően értékeli a himnusz minden sorát, betűjét, jön a Drás és betölti a hiányt. Mivel a hagyomány Chánát a hét prófétanő egyikének tartja (lásd erről a könyv végén a függelékben), és mivel Bölcseink ezt a dalt annyira fontosnak tartották, hogy megtették Ros Hásáná első napjának Haftarájává – jönnek a Midrások és a dal minden sorából próféciák sorát olvassák ki.

Ezt, egybegyűjtve, Jonatán arameus fordításában találjuk meg, aki itt – szokása szerint – eltekint a szövegtől és nem fordít, hanem magyaráz:

„És imádkozott Cháná a prófécia ihletében és mondta: Fiam, Sámuel, próféta lesz Izraelben, és napjaiban szabadulnak fel a filiszteusok elnyomása alól, és csodák történnek általa (ezért ujjong szívem az Istenben...) és Héjmán, Jóél unokám fia, ő és tizennégy fia, dalolni és énekelni fognak gitárokkal és hegedűkkel a Szentélyben, a leviták között (ezért tölt el erővel Istenem) a jóért, amit velem tett, és a filiszteusok csodálatos vereségéért, akik majd visszahozzák a (fogságukba esett) frigyszekrényt, egy új szekéren és vele vétekáldozatot. Akkor fogja majd mondani Izrael közössége: „Száját nyitok ellenségeimre, mert örülhetek segítségednek”.

(Amint látjuk, Jonatán Cháná szavaiba ágyazza magyarázatát, és így a dal egyes passzusai különleges értelmet nyernek.)

A továbbiakban (második vers) Száncheriv Asur királyról prófétál Cháná, aki seregével Jeruzsálemet ostromolja, de nagy csoda történik, és katonái odavesznek. Akkor majd minden nép belátja, hogy ez az Örökkévaló műve volt, és ki nyilvánítják, hogy „Nincs más szent, csak az Örökkévaló, mert rajta kívül nincs semmi” és néped, a zsidók, azt mondják, hogy nincs erős (szirt), mint a mi Istenünk.

És így tovább. A következő versekben Cháná utal (Jonatán szerint) Nebukodnecár babilóniai királyra: „Ti, a kaszdeusok és a többi nép, akik uralkodni fognak Izraelen – ne szaporítsátok a szót, a gőgös beszédet – mert az Örökkévaló mindent tud, és megfizet nektek cselekedeteitekért”. Ezután a macedónok jönnek (a hellén hódítók), akiket a gyenge hasmóneusok győztek le, isteni csodák segítségével; majd Hámán és a végén Róma... pusztul és tönkremegy.

* * *

Így, a szokott midrási gyakorlat szerint, Cháná végig jövendőli a midrások korában ismert zsidó történelmet – Jonatán se-

gítségével – Rómáig bezárólag, majd említi még Gógot, akin Isten majdan bosszút áll. Az utolsó versben Cháná megenged magának egy „közeli” prófeciát: „hatalmat ad királyának”, aki alatt csak Sault lehet érteni, akit Sámuel fog felkenni királynak. Ugyancsak ő lesz a Messiás is, a „felkent” (Kimchi).

Ami itt nem prófécia, az a félreérthetetlen célzás Pninára, aki „szerencsétlen”, bár sok gyereke van. Miért szerencsétlen? A Midrás szerint ahogy Chánának született egy gyereke (összesen hat volt neki), Pninának meghalt kettő. Hogy neki tíz gyereke volt, azt Elkáná mondásából sejtjük: „Hát nem vagyok én neked jobb tíz gyereknél?!”

A Talmud szerint Elkáná is próféta volt, bár nem az említett 48 között, hanem a további kétszáz „látó” közé tartozott, kiknek nem maradtak fenn írásaik (*Megilla* 14). Levita volt, aki Efrájim hegyén lakott és Kórách családjából származott. Ezen alapul Jonatán (illetve Cháná) jövődöleése, hogy leszármazottai énekesek lesznek a Szentélyben (Bné Kórách).

A hagyomány Elkánát „kora nagyja” (Gdol Hádor) névvel illeti, mivel ő volt az, aki hozzászoktatta a népet a Silóba való zarándoklásra. A Bírak korában az emberek nagyon individualisták voltak, mindenki csak magának élt és Elkáná volt az, aki példát mutatott (*Táne döbé Élijáhu rábbá*, 8; *Ágádát Börésit* 3. fejezet). Az idézett források Elkánát nemzedéke egyetlen cádikjának nevezik, akinek cselekedetei Ábrahámra emlékeztettek... és aki próféta volt.

És mi volt az érdeme, miért dicsérte őt mindenki? Azért, mert két felesége volt, akik gyűlölték egymást, és ő kibírta velük (*uo.*).

* * *

Cháná volt az első, aki az Örökkévalót a Seregek Urának nevezte. („Mondá Cháná: Te, aki a Seregek Ura vagy, aki sok

sereget teremtett a világban, nehezedre esik nekem egy fiút adni!?...” *Brácho*t 30b).

Amikor eltelt tíz év, és látta hogy nem szül – Cháná maga kérte férjét, vegye el Pninát, hátha ennek érdemében fog szülni (vagy, ahogy Sára és Ráchel, a vetélytársnő szülése által ő is „felépül”) (*Pszikta rábbá*, 43). Nagy volt azonban csalódása, amikor Pniná, a hálátlan megkeserítette életét. Mit tett Pniná? Reggel korán felkelt és azt mondta Chánának: Nem kelsz fel, hogy megmosdard és felöltöztessd gyerekeidet, hogy menjenek az iskolába? Délfelé meg azt mondta: Nem mész gyerekeid elibe, ahogy jönnek az iskolából? Evés közben tüntetőleg kérte Elkánától gyerekei adagjait. (uo.).

Az egyik Talmudbölcs megszánja Pninát, és azt mondja, hogy cselekedete – amikor szekálta és gúnyolta Chánát – istenes volt, mert arra akarta rávenni, hogy imádkozzon, könyörgjön és kérjen az Istentől gyermeket. Ez meg is történt (*Bava Batra 16a és Midrás Hágádol, Börésit 22, 1*).

Ahogy Cháná könyörgését taglalja a Talmud, szájába ad egy nagyon eredeti érvet: „Ha részvétellel tekintesz rám...” – mondá Cháná az Örökkévalónak – „Ha rám tekintesz és meghallgatod könyörgésemet – jó, ha nem, majd meglátod, hogy mit csinálok. Elrejtőzök, férjem meggyanusít, megitatnak az ún. keserű próbavízzel, és te nem fogsz a saját Tórád-ból nevetséget csinálni. Ott ugyanis az áll, hogy az asszony akit ártatlanul gyanúsítanak – szülni fog!...” (*Brácho*t 31,a). Az ötlet rendkívül szellemes. Magáról a próbavízről lásd részletesen Naftali Kraus *Az Ősi Forrás* (1) Nászó szakaszában, 225–226. o. (Budapest, 2001, Ulpius-ház Könyvkiadó).

* * *

A hagyomány szerint három híres, gyermektelen nőről emlékezett meg a Teremtő Ros Hásánákor: Sára, Ráchel és Cháná. Ezért mindhármuk említve van a Ros Hásánái Tóra-

olvasásban, illetve Háftárában. Szokás, hogy gyermektelen nők férjei a Tóra elé járulnak Ros Hásánakor, és elmondják az aznapi Máftirt, amelyben Cháná imája és háladala is benne foglaltatik.

CHULDA

Az irgalmas prófétanő

(2Kir 22. és 2Krón 34. fejezet)

A Talmud által említett hét prófétanő között (*Megilla 14*) Chulda az egyetlen, aki professzionista módon prófétált (lásd a függelékben). Mindössze két ízben említi a Biblia a nevét, egyszer a *Királyok könyvében*, ahol Josijáhu királynak prófétál (2Kir 22. fejezet) és még egyszer a párhuzamos *Krónikák könyvében* (2Krón 34, 22).

Josijáhu, Júdea királya, Menasse unokája volt, azon Menasse unokája, aki pogány bálványokat vitt be a jeruzsálemi Szentélybe. Josijáhu megpróbálta visszafordítani az idő kerekét, kitakarította az országot az idoloctól és ezért abban a hitben volt, hogy minden rendben van, ő Dávid nyomdokain halad, az országban helyreállt a Tóra uralma, a zsidók újra zsidóként viselkednek, az Örökkévalót imádják.

A Midrások szerint azonban nagyot tévedett a naiv király: a felszínen minden rendben volt, de a nép változatlanul a kánaánita bálványokat imádkozta, és becsapták a király inspektorait.

Éppen a Szentély renoválását készíti elő a fiatal és energikus király, amikor megdöbbentő eset történik: A Szentélyben találnak egy ősi Tóra tekercset (állítólag maga Mózes keze írásával), és az nyitva van a pusztulás prófeciájánál: „és akkor majd elhurcoltat az Örökkévaló téged és királyodat... egy néphez, akit nem ismertél, sem te, sem atyáid...” (5Móz 28,36).

A főpap, Chilkijáhu, aki „megtalálta” a tekeracet, nem meri vállalni a felelősséget és elküldi azt a királynak. Ott Sáfán, a királyi kancellár felolvass belőle, és Josijáhu megszaggatja ruháit. Ekkor döbben rá, hogy vallási reformja nem érte el a célját, a nép többsége még a bálványoknak szolgál.

A király nem tudja, mitévő legyen. Ekkor elküld egy előkelő küldöttséget, a főpap és a kancellár vezetésével: „Menjete, kérdezzétek meg az Örökkévalót, hogy mit jelentenek ennek a megtalált könyvnek a szavai reám, és az egész népre, Júdeára, nézve...?!” (2Kir 22,13)

Hogyan kérdezzék meg az Örökkévalót – nem mondja a király. Ekkor az Urim Vetumim már nem működött, és nagyon valószínű és logikus, hogy Jeremiás prófétához kellett a kérdést intézni, mivel ő volt a kor rangidős, mindenki által tisztelt prófétája.

* * *

Ehelyett mit látunk?

„Chilkijáhu főpap, Áchikám, Áchbor, Sáfán és Ászájá elmentek Chulda prófétanőhöz, aki Sálumnak, Tikvá fiának, Hάρχász unokájának, a ruhatár őrzőjének volt a felesége, aki Jeruzsálem egyik negyedében lakott, és beszéltek vele” (10.14).

Miért mentek Chuldához, amikor ott volt Jeremiás? – kérdezik a Talmudban. Logikus kérdés, amire több válasz van. Egyrészt Chulda Jeremiás rokona volt, tehát nem sértődött meg a konkurencia miatt. Másrészt „Jeremiás éppen nem volt Jeruzsálemben, mert ment összeszedni és visszatéríteni a deportált tíz törzs maradványát”. A leglogikusabb válasz pszichológiai: a király küldte őket Chuldához, abból a feltevésből kiindulva, hogy a nők könyörületesebbek (és Josijáhu remélte, hogy ennél fogva a prófétanő enyhébb verdiktet fog hozni) (Megilla 14). Ebben azonban keservesen csalódott, mert:

„Chulda ezt mondta nekik: Így szólott az Örökkévaló, Izrael Istene: Mondjátok meg annak az embernek, aki hozzám küldött benneteket: Ezt mondja az Örökkévaló: Én veszedelmet hozok erre a helyre és lakóira, azon könyv szavai szerint, amelyet elolvasott. Mivel elhagytak engem és más isteneknek tömjéneztek, hogy bosszantsanak engem kezük minden csinálmányával. Ezért gyulladt fel lángoló haragom ez ellen a hely ellen, és az nem alszik ki.” (uo.15–17)

A küldöttség tagjai ott álltak elhúlva – hadd ne mondjam, mint számár a hegyen. Ők a nőies könyörületességet keresték itt, és tessék: a hölgy keményebben beszél, mint Jeremiás! És Josijáhu királyt „annak az embernek” titulálja. (Ezért egyébként a Talmudban megróják Chuldát: Több tisztelet jár Júdea cádik királyának!) Hogyan menjenek haza ezzel a vészjósló üzenettel?

Chulda megérzi, hogy valami baj van, és a továbbiakban enyhíti a keserű pirulát (zárójelben: a próféták az isteni ígét továbbítják, de a stílus az övék, egyéni, ahogy Bölcsseink ki-mondták: „Nincs két próféta, akik azonos stílusban prófétálnak!” (Szánhedrin 89a)

Chulda folytatja tehát üzenetét:

„De mondjátok meg Júdea királyának, aki azért küldött benneteket, hogy megkérdezzétek az Örökkévalót: Ezt mondja az Örökkévaló, azzal kapcsolatban, amit hallottál (vagyis amit felolvastak neki a „talált” Tórából): Mivel meglágyult a szíved és megalázkodtál az Örökkévaló előtt, amikor meghallottad, mit mondtam (a Tórában) erről a helyről és lakóiról, hogy milyen pusztulás és átok vár rájuk; megszagattad ruhádat és sirtál előttem – ezért én is meghallgatlak – mondja az Örökkévaló. Ezért őseid mellé fognak temetni, békességgel kerülsz sírodba, és nem látod (nem éled) meg azt a veszedelmet, amelyet erre a helyre hozok!” (uo. 18–20)

* * *

Ezzel Chulda befejezte pályafutását, többé nem hallunk róla. A Midrások nem mondják róla, hogy szép volt – ő az egyetlen a hét prófétanő között, akinek fizikai adottságait nem ecseteli a Midrás. Azt viszont mondják, hogy férje egy cádik volt, és az ő érdemében lett Chulda prófétanő.

Egyes Midrások szerint Chulda a város két fala között lakott, ott volt irodája, és ott tanította a nőket a Tórára. Azon a helyen volt egy kapu is – Sáár Chulda – amely a nevét viselte, és amely sokáig fennmaradt. A Midrás (*Psziktá rábbá* 27,2) három prófétáról beszél, akik Josijáhu uralkodása alatt működtek: „Jeremiás az utcákon és a piactereken prófétált, Cefánjá (egyike a 12 kisprófétának) a zsinagógákban és tanházakban, míg Chulda a nőknek”.

Az, hogy Chulda Jeremiás rokona volt – és végső fokon a jerikói Ráchávtól származott (*lásd ott*) – nem kell, hogy meglepjen bennünket, hiszen tudjuk, hogy a jerikói vendéglősnő Jósua felesége lett, és nyolc pap és próféta származott tőle.

Jeremiás és Cefánjá önálló könyvekkel szerepelnek a Bibliában, míg Chulda alig van említve. Ennek az a magyarázata, hogy általában lokális ügyekkel foglalkozott, amelyek nem kelthették fel az eljövendő korok érdeklődését.

* * *

Chulda nem vitte el szárazon, hogy sértő módon nyilatkozott a királyról („az az ember”). A Talmud egy kalap alá veszi Debórával, és azt mondja, hogy mind a ketten arrogánsak voltak, és fennhéjázóan beszéltek. Ezért – büntetésből? – az egyik neve darázs volt (Debóra, ami tulajdonképpen méh), és a másik név (Chulda) héberül patkányt jelent (*Megilla* 14,b).

Férjéről azt mondja a Midrás, hogy nagy cádik volt. Naponta a város kapujában ült, egy nagy tömlő hideg vízzel, és megitta a szomjas zarándokokat. Ennek érdemében kapta

felesége, Chulda, a szent inspirációt. A Midrás azt is tudja, hogy Sálum temetésén csoda történt: a városon kívül, a temetési menetet megtámadta egy rablóbanda. A kísérők szétszéledtek, és Sálum holttestét az ott lévő Elisa próféta sírjába dobták. Ettől az feltámadt (talán csak tetszhalott volt?) és még született egy fia is, Chánámél ben Sálum, Jeremiás unokaöccse (*Pirké dörábbi Eliezer* 33). Nem tudjuk, hogy ő Chulda fia volt-e, valószínűleg igen. A Biblia nem említi, hogy Chuldának voltak-e gyerekei.

Chuldát az a nem kis megtiszteltetés érte, hogy Jeruzsálemben temették el, ami csak a Dávid-házi királyoknak járt. Sírja körül egy speciális megoldást találtak, amivel a „tisztátalanságot” (amit egy sír, illetve holttest okoz) elvezették egy ürege keresztül a Kidron patakhoz, a városon kívülre (*Szmácho*t 14). Magát a sírt azért hagyták meg Jeruzsálemben, „mivel az már ott volt az első próféták óta” (*Ádrá”n* 34. fejezet).

Van, aki megkérdezi, hogyan jövedölhette Chulda azt, hogy Josijáhu békében, ágyban, párnák között fog meghalni, amikor tudjuk, hogy a harcmezőn esett el (és Jeremiás hallotta, amint utolsó perceiben Isten igazságosságát hangoztatja)? A válasz (a Talmudban): nem látta a Szentély pusztulását...

CIPPÓRA

Mózes felesége

(2Móz 2. fejezet és 4Móz 12. fejezet)

Jitró lánya, Mózes felesége és két fiának anyja, a midjanita Cippóra. Keveset tudunk róla és azt is főleg a Midrások legendás prizmáján keresztül.

Egyike Jitró hét lányának. Jitró Midján papja, illetve kormányzója volt. Lányai nyáját legeltették és a kútnál találkoztak.

tak Mózesrel, aki éppen akkor menekült Egyiptomból, miután megölt egy kegyetlen hajcsárt, aki az üldözött hébereket ütlegette.

Az Írás nagyon röviden közli a gyors ütemben pergő eseményeket: a Jitró lányok jöttek, vizet merítettek és megtöltötték a vályúkat, hogy megittassák apjuk juhait. Ekkor azonban pásztorok érkeztek a kúthoz, akik elkergették őket, hogy ők itathassanak előbb. Mózes látván ezt, felháborodott, segítségükre kelt a lányoknak, és megittatta nyájukat. Amikor hazamentek, az apjuk kérdésére, hogyhogy ma ilyen korán megjöttetek, azt válaszolták, hogy egy egyiptomi férfi megmentette őket a pásztoroktól. Jitró megkérdezte: „és hol van (az az egyiptomi férfi), miért hagyátok magára? Hívjátok meg, és vacsorázzon velünk.” (2Móz 2,16–20)

Itt egy hosszú gondolatjel következik, majd utána: „Mózes jónak látta, hogy ott maradjon annál a férfinál, aki hozzáadta lányát, Cippórát. Az asszony fiút szült, akit (Mózes) Gérsomnak nevezett el, mondván: „Jövevény (gér) lettem idegenben (uo.)”.

A nyúlfarknyi beszámoló – ellentétben Izsák és Jákob, szintén kútnál kezdődő románcával – nem utal szerelmi házasságra. Egy hétgyermekes apa nem nagyon válogathat, és Mózesnek sem volt sok választása. Ez van, ő itt menekült, aki menedékre talált – ezt kell szeretni. A menedékjogot élvező Mózes ezért megfizetett Jitrónak, akárcsak Jákob Lábánnak: nyájának pásztora lett.

* * *

Cippóráról az Írás egy szó nem sok, annyit sem mond. Nem jellemzi, nem mondja, hogy szép volt-e, és arról sem olvashatunk, hogyan viseltetett a menekült „egyiptomi” iránt. Nevét is alig említi az Írás – a Bibliában mindössze háromszor van nevén nevezve. A kommentátorok is fukarok a jel-

zőkkel. Csak Chizkuni mondja, hogy Cippóra madárkát jelent, „mivel szaladt Mózes elibe, mint egy madár”, vagy pedig „olyan szép volt, mint a hajnal” (ugyanis Cáfrá arameusul reggelt jelent). Úgy látszik, hogy Cippóra szépsége ősi hagyományra támaszkodik, hiszen Philó is írja *Mózes élete* című művében, hogy „Cippóra volt a legszebb Jitró hét lánya közül”.

Később Cippóra nagy lélekjelenlétről tesz tanúságot, amikor – úton Egyiptom felé, a szálláson – kezdeményez és körülmetéli második fiát, Eliezert, akinek élete veszélyben forog, feltehetően azért, mert nincs körülmetélve.

Utána egy ideig különváltan élt a pár, amikor Mózes Egyiptomba ment isteni küldetésben, felszabadítani az elnyomott népet. Cippóra két fiával apjánál maradt, Midjában. Csak a kivonulás után viszi el Jitró a lányát és két unokáját Mózeshez a pusztaságba, és itt van Cippóra neve harmadszor megemlítve a Bibliában.

Később, amikor Áron és Mirjám, Mózes testvérei, kibeszélték őt családi ügyekben, Cippóra nincs a nevéen nevezve, hanem mint „a kusita (néger) nő” szerepel.

* * *

Eddig a szűkszavú, „hivatalos jelentés”. Ahhoz képest, hogy Cippóra egy fejedelem – Jitró – lánya volt, majd felesége Mózesnek, aki a zsidók uralkodója, vezére, „királya” volt – a Tóra nagyon kis teret szentel neki, talán azért, amiért Mózes magánéletének sem szentel néhány szónál többet. (Ellentétben a mai divattal, amikor egy amerikai elnök köteles bemutatni a sajtó kopóinak vakbél operációja látható jeleit – annak idején a zsidó vezetőknek volt magánéletük.)

A Midrás itt szintén valamelyest visszafogott, de emellett sok érdekes részletet közöl, amelyek a történelem és a legenda határmezsgyéjén állnak. Így például a Midrás tudja, mi-

ért a lányok legeltették Jitró nyáját. Ugyanis Jitró a midjanita állami bálványkultusz papja volt, és mint ilyen köztiszteletben állott. Öreg korára belátta a pogány bálvány hiábavalóságát, lemondott, és kérte a népet keressenek helyette más papot. Hogy szavainak nagyobb nyomatékot adjon, kivitte házából a bálványkultusz jelvényeit. Erre a nép kiközösítette, és a bojkott szerves része volt, hogy Jitrónak senki ne végezzen munkát, és ne is legeltessék a nyáját. Ezért volt szükség arra, hogy ezt a munkát lányai végezzék, és ezért voltak a pásztorok olyan ellenségesek velük szemben. (*Smot rábbá 1,38*). A Tanchuma midrása szerint a pásztorok vízbe akarták dobni a lányokat, és ettől mentette meg őket Mózes, akiről ruházata alapján azt hitték, hogy egyiptomi.

Philó, fent említett könyvében, Mózes hosszú beszédét idézi, melyet a midjanita pásztorokhoz intézett, s amelyben elmarasztalta őket embertelen viselkedésük miatt. Azok lesütött szemmel hallgatták moralizálását.

Miután a lányok hazavitték és vacsoráztak, Mózes elmesélte Jitrónak, hogy ő egyiptomi menekült. Erre Jitró bedobta kertjében egy mély gödörbe, de lánya, Cippóra tíz éven keresztül(!) élelmezte ott Mózeset, aki ily módon életben maradt. Amikor Jitró látta, hogy Mózes él, kivette őt a gödörből... és Mózes kiment Jitró kertjéből és kihúzott a földből egy botot, amely a teremtés hatodik napján lett teremtve, és Isten szent neve volt rávésve..., Mózes ezzel a bottal hajtotta végre később a csodákat Egyiptomban, és szárította ki a Sástengert... (*Jonatán ben Uziél fordítása és Jálkut Smot,168*)

Egy Midrás szerint Cippóra szeretett bele Mózesbe és kérte apját, adja hozzá (*Midrás Háském, Smot, 4*), azonban a *Smot rábbá* szerint (*1, 32*) ez Jitró kezdeményezése volt: amikor a lányok elmesélték neki, mi történt a kútnál, és ő gyanította, hogy Jákob leszármazottjáról van szó, aki szintén a kútnál ismerte meg feleségét (lásd Ráchel történetét), azt mondta: És miért hagytátok ott? Miért nem hívtátok meg,

hogy egyen velünk, hátha hajlandó elvenni valamelyikőtöket (Az étkezés – „lechem”= kenyér – értelmé lehet nemi kapcsolat is). Erre Cippóra szaladt, mint egy madár, és hazahozta.

* * *

A Midrások szerint Jitró két feltételt szabott Mózesnek, amikor az megkérte Cippóra kezét (ez a harmadik verzió): nem hagyja el engedélye nélkül, és ha fiai születnek – az első midjanita nevelést kap, a másik meg zsidó nevelést, vagyis az elsőt nem metélik körül, a másodikat igen. (*Mechilta Jitró 1,1*). Azonban – mondja ki a Jálkut – Cippóra a derék zsidó asszonyok példáját követte, nem volt ebben kevesebb, mint Sára, Rivka, Ráchel és Lea – és amikor fia született, ő maga metélte körül... (*Jálkut, Smot 168*).

A szálláson történtek meglehetősen homályos szövegéből csak annyi világos, hogy Cippóra lélekjelenlétén múltott akkor csecsemő fia – Eliezer – élete. Miután megértette, mi a probléma – vett egy éles követ és körülmetélte fiát. Úgy látszik, hogy ez ad hoc intézkedés volt, mert a Halacha által követett szabály szerint nő nem lehet mohél.

* * *

A Hórev hegyi látomás után, ahol Isten az égő csipkebokorból beszél Mózesnek és veszi rá a küldetés teljesítésére – Jitró beleegyezik Mózes távozásába és ő útnak indul feleségével és két fiával. Azonban útközben találkozik fivérével, Áronnal, aki elébe jön és rákérdez, ki ez a nő és a két gyerek? Mózes elmondja, hogy a hölgy Cippóra, a felesége és két fia. Áron meg van rökönnyödvé: nem elég nekünk és népünknek a szörnyű egyiptomi elnyomás alatt tengődni, te még további áldozatokat hoznál a fáraónak?

Mózes meg van győzve: hazaküldi Cippórárt és két fiát apósához, a biztonságos Midjánba és – egyesek szerint – válólevelet is ad feleségének. Ki tudja, mikor és hogy végződik az egyiptomi kaland. Ne maradjon az asszony „lebéklyózott nő” (aguná).

Ettől kezdve Mózes az ügynek él – nincs magánélete. Megbízható adatok nincsenek arra nézve, mennyi ideig tartott a fáraó „megpuhítása” a Tíz Csapás által – egyesek szerint nem több, mint egy évig –, és aztán jött a szabadulás, majd egy hétre rá a Vörös-tenger kettéhasadása, és az üldöző egyiptomi hadsereg belefulladás.

Nem tudjuk, ezalatt az idő alatt eszébe jutott-e egyáltalán Mózesnek, hogy felesége és fiai várják a nem messzi Midjánban. A kivonulás után nem látjuk, hogy kezdeményezné a családegyesítést; ezt apósa kezdeményezi, mégpedig nem úgy, hogy diplomatikusan megkérdezné: Mózes, nincs itt az ideje, hogy...? Hanem Jitró egyszerűen útra kél, felpakolja Cippórárt és a gyerekeket, és már ott is van a sivatagban.

Mózes tisztelettel fogadja a baráti midjanita törzsfőnököt, aki történetesen az apósa, és magával hozta feleségét és gyermekeit is. Az egész egy hivatalos, diplomáciai látogatás benyomását kelti, díszvacsorákkal, ünnepi beszédekkel. Cippóráról szó sincs, a gyerekeket senki nem látja.

* * *

A Tóraadás után Mózes hivatalosan is eltávolodik feleségétől. Nem válik el – de különköltözik és a szent emberek szellemi életét éli. Semmi híradás Cippóra és fiai életéről – mint ha visszamentek volna Midjánba. Pedig nem mentek vissza, hanem Cippóra élte az elhagyott nők, az „élő özvegyek” sanyarú életét.

Honnan tudjuk ezt?

Egy későbbi rövid tórai epizód midrási értelmezéséből. Ugyanis egy szép napon Áron, a főpap, és Mirjám, a profétánő (*lásd ott*), Mózes testvérei, kibeszélik a vezért a kusita nő ügyében. Érvük: Hát csupáncsak Mózesrel beszélt az Örökkévaló? Hiszen velünk is beszélt! (4Móz 12,1). Mit akart Áron és Mirjám, és ki volt a kusita nő?

A Psát itt a sötétben tapogatózik. Van, aki azt mondja, hogy Cippóra meghalt és Mózes elvett egy néger nőt. Ez nem logikus, no meg akkor mit jelent az, hogy nem csak vele beszélt az Isten. Sokkal logikusabb és ősi szájhagyományra hagyatkozik a Midrás, amikor azt mondja, hogy Cippórától van szó, aki midjanita volt, vagyis fekete bőrű (kusit). Mi volt az érv Mózes ellen? Mi volt a pletyka lényege? Nem az, hogy valami sötét nőügy van a füle mögött, hanem éppen ellenkezőleg: az, hogy elhagyta feleségét és különváltan él Cippórától!

Honnan tudta ezt Áron és Mirjám?

Azt, hogy Mózes külön lakik – egy külön sátorban, amit ma királyi rezidenciának hívnánk – mindenki látta és mindenki tudta. Azt azonban senki nem tudta, hogy elhagyta feleségét és nem él vele családi életet (a Midrás szerint: a Tóraadás óta). Hogyan tudta ezt meg Mirjám? Magától a sógornőtől, az elhagyott Cippórától. Egyszer ugyanis részt vettek valami ünnepségen, amit a hetventagú Synhedrion tiszteletére rendeztek, és ekkor Mirjám megjegyezte: Milyen jó nekik és milyen jó feleségeiknek, hogy most részesei lettek ennek a kitüntetésnek. Mire Cippóra keserűen megjegyezte, hogy „aj a feleségeiknek, akiket mostantól úgy fognak elhanyagolni, ahogy az öcséd elhanyagol engem!” (*Jálkut Böháálotchá, 638*).

Más verzió szerint Mirjám látta, hogy Cippóra nem szépítkezik és nem használja a szokásos női piperecikket. Kérdésére Cippóra azt válaszolta, hogy „az öcsédet ez nem érdekli” (*Szifri, Böháálotchá 99*).

Érdekes, hogy a retorzió – Mirjám büntetése – a pletyka miatt volt, mert a kibeszélés, Láson Hára szigorúan tilos. Érdemben sem a Tóra, sem a kommentátorok nem tárgyalják, hogy Mózes önkéntes cölibátusa helyénvaló volt-e vagy sem. Ami elképzelhető, hogy Mózes ebben az időben már közel százéves lehetett, és Cippóra sem sokkal kevesebb.

Cippóra haláláról nincs értesülés, nem tudjuk, mennyi idős volt, amikor meghalt. Ami elmondható róla, hogy nem tudott lépést tartani férje emelkedésével a legmagasabb szellemi szintre. Amikor Mózes menekült volt és pásztor – nagyon jól megvoltak. Később a királylányból elhagyott királyné lett...

CLOFCHÁD LÁNYAI

Az első feministák

(4Móz 27. fejezet és Jósuá 17. fejezet)

Máchlá, Nóa, Milka, Choglá és Tircá – csak a nevüket tudjuk és apjuk nevét, aki Clofchád ben Chéfer volt, Menasse törzséből. Fiai nem voltak, csak lányai. Ők voltak az első feministák, akik eljöttek Mózeshez a Gyülekezés Sátorába, és felvetették az örökösödés problémáját.

– Ha valakinek van fia, akkor az örököl természetesen. Igen ám, de mi történik, ha nincs fia, csak hajadon lányai, akik már nem is olyan nagyon fiatalok. Mi lesz velünk? – kérdezte az öt amazon. – Nemsokára bemegyünk az Ígéret Földjére, ott mindenki megkapja a jussát, a maga birtokát, és mi lesz apánk nevével? Miért legyen kitörölve családja sorából csak azért, mert nem volt fiúgyereke? Kérjük, adjanak nekünk jussot apánk örökéből, vagyis kapjunk birtokot apánk fivérei között.

Nem voltak buta lányok, az szent. Ugyanis már a legelején, amikor közölték, hogy apjuk meghalt a pusztaságban,

nagy sietve hozzátették, hogy apjuk nem volt a lázadók között – vagyis nem politizált, nem támogatta Kórachot és zendülő társait, hanem „a saját vétkében halt meg”. A Midrás találgatja is, mi lehetett ez a vétkek, hiszen ha aggkori végelgyengülésben halt volna meg az öreg Clofchád, akkor lányai nem említenének vétket.

Van, aki azt mondja, hogy ő volt az a bizonyos, aki szombaton rözsét szedett, ami tilos volt, és ezért lakolt halállal (*Sábbát 92,b*). Mások szerint pedig azok közé tartozott, akik a tragikus kimenetelű kémhistória végeztével erőszakkal, idő előtt és engedély nélkül próbáltak behatolni Kánaánba (*4Móz 14, 39–45* és *Jálkut, Slách 645*).

A Tóra nem titkolja, hogy Mózes nem tudta, mit mondjon az öt harcias leányzónak (a Talmud tudja, hogy közülük a legfiatalabb sem volt kevesebb, mint negyvenéves...). „És Mózes az Örökkévaló elé vitte az ügyüket” (*4Móz 27,5*). Úgy látszik, hogy ilyen követelésre eddig nem volt precedens.

* * *

Az Örökkévaló igazat adott a feminista lányoknak. „Helyesen beszélnek Clofchád lányai” – szölt az isteni verdikt –, igenis birtokot kell adni nekik apjuk fivérei között, és ezzel kapják meg apjuk jussát, vagyis vagyonát. Ez egyben válasz is arra a kérdésre, vajon vétke nem volt-e olyan, amiért vagyonekobbzás (is) jár.

A Midrás úgy tudja, hogy a száraz, jogi érvelésen túl, Clofchád lányai Isten „szívéhez beszéltek” azáltal, hogy dicsőítették őt. Azt mondták a lányok: Az Örökkévaló nem olyan, mint a halandó ember. Isten szeretete nem olyan, mint egy halandó ember szeretete. Az többre becsüli fiait lányainál, de az Irgalmas, aki a világot teremtette, kiterjeszti szeretetét minden gyermekére (a lányokra is!), és irgalma körülfogja minden alkotását!... (*Szifré, Pinchász 133* és *Jona-*

tán fordítása uo.). A Szifré hozzáteszi, hogy „boldog az a halandó, kinek szava (véleménye) Isten helyeslésével találkozik” (uo. 34). Vagyis a Clofchád lányok ügye túlmutat személyükön.

A Talmud meg is jegyzi, hogy az örökösödési törvény paragrafusait Mózesnek kellett volt felvetni és közölni a néppel, de Clofchád lányainak érdeme volt, hogy ez az ő nevükhöz fűződött, illetve általuk vált ismertté.

Ezzel azonban a rendhagyó Clofchád ügy még nem jutott nyugvópontra. Később látni fogjuk, hogy törzsük férfitagjai vétót emeltek, mondván, hogy így nem helyes, mivel ha a – jelenleg hajadon – lányok férjhez mennek egy más törzsbeli fiatalemberhez, akkor a birtok kikerül a törzsükből és egy másik törzshöz kerül. Ilyen alapon még a Jóbel év sem segít – mert az illetén módon elidegenített birtok már nem kerül vissza az eredeti törzshöz. Ugyanis csak az eladott birtok szállt vissza a Jóbel évben (Jubileum – minden 50. év) eredeti tulajdonosához, de nem az öröklött föld, és a honfoglalás után még egy jó ideig – gyakorlatilag a királyság megalapításáig – a zsidók szigorú törzsi rendben éltek.

Ezt megoldandó az isteni útmutatás úgy szólt, hogy – mivel a Menasse törzs tagjainak is igaza van és érvük helytálló – ennél fogva a Clofchád lányok csak egy törzsbelihez mehetnek férjhez. Ugyanez a gyakorlat más hasonló esetben is, ha lányörökös marad az elhalt után. A Talmud (*Bava Batra 120*) ezt mint egy „jó tanácsot” értékeli, hiszen a szó szerinti utasítás úgy szólt, hogy „bárkihez hozzámehetnek”. A Tóra közli velünk, hogy a lányok elfogadták a döntést – illetve a jó tanácsot – és unokatestvéreikhez mentek feleségül.

* * *

Hátra van még a pikantéria. Először is az isteni verdikt úgy kezdődik, hogy „kén bnot Clofchád dovrot”. Értelemszerű-

en ez annyit jelent, hogy „helyesen beszélnek, igazuk van”, ahogy fordítottuk. Igen ám, de szó szerint a *kén* azt is jelentheti, hogy így, illetéknéppen. Egy régi zsidó mondás szerint ez úgy történhetett, hogy Mózes igencsak megrémülhetett, amikor az öt öregecske leányzó berontott a tanházba és elkezdtek sorolni érveiket – mind az öt egyszerre. A kakofóniától meglepett Mózes megkérdezte „fent”, hogy mi itt a teendő, és a válasz az lehetett, hogy ne ijedjen meg, ez semmi, hiszen így beszél öt nő egyszerre, ez a stílusuk, a beszédmódjuk, nem kell mellre szívni.

„A legfiatalabb Clofchád lány sem volt kevesebb, mint negyvenéves, amikor férjhez ment” (*Bava Batra 119,b*). Honnan tudják ezt? Vagy az egyszerű logika alapján, ami ma is érvényes: válogattak a lányok, kerestek maguknak egy megfelelő partit, és közben eltelt az idő felettük (Rási, a Psát alapján).

A toszafisták szerint (*uo.*), ha az apjuk valóban a szombati rőzszeszedő volt, ez az egyiptomi kivonulás utáni második évben történt, mindjárt a kémlázadás után, amikor a nemzedék arra ítéltetett, hogy negyven évig a pusztában barangoljon. Ekkor a nép elkeseredésében azt mondta: Ha nem megyünk be az országba, nem kell a parancsolatokat betartani. Erre jött Clofchád, aki tudta, hogy szombaton tilos rőzsét szedni és halálával példát statuált, miszerint a micvák érvényben vannak. Nos – mondják a toszafisták –, a Clofchád lányok a negyvenedik év végén jöttek Mózeshez örökségük ügyében, és akkor még egyikük sem volt férjnél.

Azonban a Talmud megkérdőjelezi ezt a számítást – a lányok életkorát illetően – azzal a korabeli axiómával, mely szerint „aki húsz éven alul megy férjhez, az képes szülni hatvanig; aki húszéves korban megy férjhez, az negyvenéves koráig képes szülni, de aki már negyvenéves – az nem alkalmas arra, hogy szüljön”! Tehát akkor vagy fiatalabbak voltak a Clofchád lányok, vagy gyermektelenek maradtak?!

A válasz: idősek voltak, de mivel jó magaviseletű, istenfélő nők (cádikák) voltak – csoda történt velük, mint Jocheveddel, (Mózes édesanyjával), aki a Talmud szerint 130 éves korában született (*lásd ott*).

Utoljára Jósua könyvében, a honfoglalás után kerül sor az öt Clofchád lány említésre, amikor a földosztáskor ismét megjelentek Jósua, Elázár, a főpap és a törzsfőnökök előtt, és emlékeztették őket Mózes nekik tett ígéretére. Jósua, Mózes utóda, ezt természetesen akceptálta, és adott a lányoknak birtokot törzsük keretében (*Jósua 17,3–4*).

DEBÓRA

Egy harcias próféta
(*A Bírak könyve 4–5. fejezetek*)

Egyedülállóan színes egyéniség volt Debóra, a próféta, a Bírak korának egyik legjelentősebb alakja. Hivatalos titulusa próféta, de foglalkozására nézve bíró, a korszak egyik bírója, aki Tórára tanította a népet. Magánéletéről hivatalosan – vagyis az Írásból – úgyszólván semmit nem tudunk, a Midrásokból is csak nagyon keveset. Férjét Lapidotnak hívták.

A Bírak korában, a honfoglaló Jósua halála után, a zsidó nép laza törzsi szövetségben élt az elfoglalt Kánaánban. Amíg tartották a Tóra törvényeit, minden rendben is volt, de amikor a környezet nyomására, illetve hatására, megpróbáltak beolvadni, beilleszkedni a pogány kánaánita környezetbe – sorban jöttek a szomszédos uralkodók (a midjaniták, moabiták, Chácór királya, a filiszteusok stb.) és szorongatni kezdték őket.

Ilyenkor aztán mindig támadt egy nemzeti hős, az egyik-másik törzs fia, aki felkelt a veszély ellen és – Isten segítségével, aki a veszély óráiban nem hagyja el népét – lerázta az idegen igát. Ez a hős utána rendszerint a nép bírója lett, önként, nem központilag választva vagy kinevezve. Nem király, mivel nem volt központi hatalma, sem hatásköre és minden bizonnyal mint választott bíró ítélkezett azok felett, akik elfogadták őt magukra nézve, többnyire a saját törzse és még egy-két szomszédos törzs. Maga a Bírák könyve két ízben is tanúskodik arról, hogy „azokban az időkben nem volt király Izraelben és mindenki azt tett, amit akart”.

Ilyen bíró volt Debóra, az egyetlen bírónő, aki emellett próféta is volt. Előtte Otniél ben Knáz volt a bíró, aki az arámiak igája alól szabadította fel a népet, majd Éhud ben Géra, aki Eglont, a moabita királyt ölte meg és így rázta le a moabita igát, majd Sámgár ben Anát, aki a filiszteusok ellen küzdött.

Amikor ismét renitenskedtek a zsidók és idegen isteneket imádtak, a kánaánita Jávin, Chácor királya igázta le őket, akinek hadvezére Sziszrá (Sisera) kilencszáz vasérből készült szekér (a korabeli tank) felett rendelkezett. Ezek ellen persze a mezítlábas zsidó parasztnak semmi esélyük nem volt.

* * *

Ekkor lépett színre Debóra, aki egy pálmafa alatt ült és onnan bírászkodott. Az Írás csak annyit árul el róla, hogy Lapidot felesége volt, vagyis a próféta nem volt apáca, nem volt egyfajta zsidó Jeanne d’Arc, hanem egy hús-vér asszony, aki hús évig bírászkodott Izrael felett.

Amikor Jávin elnyomása már-már elviselhetlenné vált, Debóra – Isten nevében – felhívással fordult Bárák ben Ávinoámhoz, hogy állítson hadsereget, és próbálja lerázni Si-

sera igáját. Fogalmunk sincs arról, ki volt Bárák, azon kívül, hogy Naftali törzséből származott, akárcsak Debóra. Lehet, hogy egyszerű zsidó paraszt volt, akiből a szükség és a prófétanő támogatása, valamint az isteni csoda „Esze Tamást” csinált.

Itt még a Midrások sem biztosak a dolgukban. Az egyik kései Midrás talmudistát csinál belőle, „aki már Józsuá idejében, majd a halála után is, a bölcsek jobbkeze volt, és ezért őt választotta az Örökkévaló, hogy általa szabadítsa fel Izraelt a kánaániták igája alól” (*Táná dóbé Élijáhu*, 10). Ugyanezen forrás szerint „ebben az időben megmutatták (az égben) Debórának, ki által küldi az Örökkévaló a szabadítást Izraelnek. Olyan ifjak által, akik reggel és este a templomba mennek” (uo. 9).

Egy másik Midrás szerint Bárák egy egyszerű tanulatlan zsidó paraszt volt, Kedes-Naftaliból – és a prófétanő férje. Mivel ám-hoórec volt, (vagyis tudatlan, mint sok „rabbi”), felesége rávette, hogy csináljon kanócokat a silóbeli Hajlék számára, jó vastag kanócokat, hogy jól égjenek és világítsanak, és ennek érdekében a jó, tanult zsidók közé számít majd, és része lesz a túlvilági üdvösségben (uo.) Más olvasat szerint maga Debóra csinálta a kanócokat, és azokat férje szállította Silóba. Kimchi és Gersonidés szerint, ha Bárák a férje volt, akkor különváltan éltek, mióta a prófécia szelleme megszállta Debórát, ahogy láttuk ezt Mózes esetében (lásd Cippóra címszavát). Ez lenne a magyarázata annak, hogy amikor Bárákra akarta bízni a hadsereg toborzását – küldetett érte.

Így vagy úgy, Bárák, aki esetleg azonos Lapidottal – ami fáklyát jelent, mivel az arca lángolt –, kiállított egy tízezer főnyi népfelkelő sereget, Naftali és Zebulon törzseiből, és ők győzik majd le Siserát. Tanchuma midrása szerint a kánaániták gúnyolódtak, kinevették a zsidók vallását és gyaláz-

ták Istenüket. Ez volt az, amit Debóra nem bír elviselni, és ez váltotta ki közvetlenül a felszabadító háborút.

* * *

A prófétanők szerepe a zsidóságban sok kérdőjelet hagy maga után. Hát nem voltak próféták, miért kellett ezt a magasztos feladatot nőkre bízni? A kérdés kissé antifeminista, de a zsidóság, mint olyan, sosem tartott sokat a feminista elvekről. A Zóhár itt szokatlanul élesen fogalmaz Debóra bíraskodásával kapcsolatban: „innen az a tanulság, hogy jaj annak a férfinak, aki helyett felesége mondja el az asztali áldást, és jaj annak a nemzedéknek, amelyben nem volt férfi, aki megfelelt volna bírának, csak ez a nőstény” (Zóhár, Vákijá 328). Majdnem ugyanott a Zóhár agyondicséri Debóra és Cháná – Sámuel édesanyja (lásd ott) – énekét. Úgy látszik az Örökkévalót énekel dicsérni az más lapra tartozik, mint a bíraskodás.

Még ha történetesen nem is volt akkor férfi – kérdezi itt is a Midrás –, de „hogyan lehet az, hogy ebben az időben Debóra bíraskodott Izrael felett és prófétált nekik?! Hiszen Pinchász ben Elázár (Áron unokája) még élt akkor, és ő volt a főpap?!”

A Midrás forradalmian meglepő válasza (kvázi Élijáhu (Illés) próféta szájából):

„Mekhívom tanúnak az eget és a földet: akár zsidó akár goj, akár férfi akár nő, akár szolga vagy szolgáló – minden attól függően, amit tesz és ahogy viselkedik – az isteni ihlet nyugszik rajta” (Élijáhu Rábbá 9. fejezet). E szerint az önmagáért beszélő megállapítás szerint nemcsak nő, de nem zsidó is lehet próféta, ha ennek megfelelően viselkedik, és megfelel a nem könnyű kritériumoknak (ezeket lásd *Maimonides*, „Jád”, *Hilchot jöszodi Hátora* 7,1).

Bárák veszi a lapot, hajlandó kiállni Sisera ellen, egy feltétellel: ha Debóra is jön velük, ha a próféta is ott lesz a táborban! Az asszony beleegyezik, de szarkasztikusan megjegyzi, hogy ez nem válik majd Bárák dicsőségére, ha az Örökkévaló egy nő kezére adja majd Siserát.

* * *

A rövid háború leírása itt fölösleges. Bárák taktikája és az isteni csoda kombinációja a Kison patakba fullasztotta a kánaanita sereget, melynek nagyságáról a Midrások a szokott szuperlatívuszokban beszélnek. Bárák serege a Tábor hegyen állomásozott, ahová Sisera páncélosai nem voltak képesek felmászni. Ekkor hallotta Bárák Debóra szavát, hogy most támadjon, mert az Örökkévaló kezébe adja az elenséget.

„Az Örökkévaló megzavarta Siserát összes harci kocsijával és egész táborával együtt Bárák fegyvere előtt annyira, hogy Sisera leugrott harci kocsijáról és gyalog futott el. Bárák pedig üldözte a harci kocsikat... Sisera egész tábora elpusztult fegyver által, egyetlen ember sem maradt életben” (*Bírák 4,15–16*).

Tradicionalis exegéták, akik előnyben részesítik a Psátot – itt azt gyanítják, hogy egy hirtelen viharos záporosó, amely ritka ebben a (nyári) évszakban, volt az, ami megzavarta Sisera katonáit. Lovaik lába belesüppedt az Émek (völgy) mély sarába, páncélosai tehetetlenek voltak és katonái megfutamodtak, egyenesen a rájuk váró, lesben álló izraeliek kezébe. (*Dáát Mikrá, Flavius alapján*).

„Egyetlen ember sem maradt életben” (uo.). Lehet, hogy ez egy költői túlzás, mivel legalább egy ember életben maradt – legalábbis egyelőre. Ez Sisera volt, aki gyalog menekült el a harcterről és a kénita Chever sátráig futott, ahol csak felesége, Jáél, volt otthon. Ebben a néhány soros inter-

mezzóban kiderül, hogy Siserát két nő győzte le: Debóra, próféciájával és szellemi segítségével, valamint a Jáél (*lásd ott*), aki megölte a sátrában alvó Siserát miután az (a Midrás szerint) többszörösen megerőszakolta őt, majd elaludt.)

Ennek utána következik Debóra és Bárák győzelmi éneke, amely a Szentírás egyik gyöngyszeme. Le kellene fordítanunk itt teljes egészében, ez azonban nem fér e könyv keretébe. Ezért ajánlom az olvasónak, vegyen elő egy magyar nyelvű Bibliát, a legjobb a Hertz-féle, ahol Debóra győzelmi dala mint a Besálách szakasz Haftarája jelenik meg, *Mózes második könyvében* (496–507. oldalak), és olvassa el a győzelmi dalt Hertz rabbi fordításában és magyarázataival.

Mi itt csak megpróbálhatjuk összefoglalni azt, amit ez a himnusz mondani akar, veretes, régi – de ma is meglehetősen jól érthető – héber nyelven.

Bár a dal nem történelmi összefoglaló, az elején utal Debóra a Tóraadásra, onnan egyenesen a jelenbe ugrik: „Sám-gár, Ánát fiának idejében, Jáél napjaiban”, amikor Izrael útjai elnéptelenedtek, a karavánutak kiürültek, alig volt fegyver, sem pajzs sem dárda. „Így volt ez, mígnem felkeltem én, Debóra, míg fel nem keltem, mint anya Izraelben.”

A Talmud bölcsei megrótták Debórát ezért a dicsekvésért, a „felvágásért”, és azt mondták, hogy itt távozott tőle az isteni Sugallat, míg csak azt nem mondta, hogy „ébredj, Debóra, ébredj, ébredj, mondj éneket”.

A dal élesen bírálja azokat a törzseket – Reuvén, Dán és Ásér törzsét –, akik nem tudták rászanni magukat arra, hogy testvéreik segítségére siessenek. „Az égből is harcoltak, a csillagok pályáikról harcoltak Sziszrával!” – mondja Debóra, majd kiátkozza Merózt és lakosait, akik nem jöttek a hősök segítségére. Meróz – egyesek szerint egy híres ember volt, aki segíthetett volna, de nem akart, míg kabbalisztikus források szerint a Marsról van szó, és „lakóiról”, hi-

szen a dal a csillagokról beszél. A Psát szerint Meróz egy városka volt a Gilboá hegynél.

A továbbiakban Debóra elmondja, hogy is történt, ami történt Jáél és Sisera között – ami ugyan ellenkezik a keleti vendégjog hagyományával, de amivel valószínűleg a kénita nő törzsének Izraelhez való lojalitását akarta szemléltetően bizonyítani. Ez részleteiben csak kiegészíti azt, amit a könyv írója (Sámuel) már az előzőekben elmondott nekünk.

A dal végén autentikusan drámai leírás szól arról, hogyan várja vissza Sisera anyja, udvarhölgyeitől körülvéve, a „győztes hadvezért”, aki ilyen meg olyan ajándékokat fog hozni a zsákmányból. A női foglyokat egy csúnya, „macsó” kifejezés jelzi, ami meglehetősen furcsán hangzik nő szájából. De hát zsidókkal, és főleg zsidó nőkkel szemben minden megengedhető.

Honnan tudta Debóra mindezt? Nem kérdés, hiszen próféta volt, de az is lehet, hogy a képzelőerő munkálkodott itt. A Midrások szerint megüzente Sisera anyjának, hogy hiba vár...

* * *

Jehuda Elicur szerint (*Dáát Mikrá*) a bibliai leírás és Debóra dala kiegészítik egymást, és e kettőből lehet világos képet kapni arról, ami itt történt. A dalt Debóra egy átokkal fejezi be: „Így vesszenek el a te ellenségeid mind, ó Örökkévaló! De akik őt szeretik, legyenek olyanok, mint a nap, midőn fölkel...”

Itt a költemény megszakad, és a narrátor befejezi a fejezetet azzal, hogy „nyugalma volt az országnak negyven éven át”. Vagyis, a győzelem után és Debóra bíraskodása következtében negyven esztendő nyugalom következett, majd ismét kezdődött minden előlről.

Debóra alakja innen kezdve ködbe vész. Nem hallottunk gyerekeiről, nem jegyezték fel egy ítéletét sem, sőt próféciá-

iról sem tudunk. Nem tudjuk, mikor halt meg. A Talmud (*Megilla 14a*) hét prófétanőt említ (a negyvennyolc férfi prófétával szemben): Sára, Mirjám, Debóra, Cháná, Ávigájil, Chulda és Eszter (lásd címszavaikat), közöttük csak három volt hivatásos – Mirjám, Debóra és Chulda – de nem maradt utánuk könyv, még az ún. 12 „kispróféta” között sem. (A prófétanőről általában – lásd a függelékben).

Debóra, az arameus fordítás szerint, anyagilag független, gazdag asszony volt, aki nem húzott fizetést, hanem „Átárot városában lakott, de datolyafái voltak Jerikóban, gyümölcsligetek Rámában, olajfák a völgyben...”

Nem volt a zsidóság történetében még egy olyan asszony, mint Debóra, aki egyesítette magában a karizmatikus vezetést a bíraskodás bölcsességével – és mindezt az isteni Sugallattól vezérelve, amely próféciajának kifejezője volt.

DELILA

Sámson rossz szelleme

(*Bírák könyve 16, 4–31*)

Mint azt már többször hangsúlyoztuk, a bibliai nők nem mind voltak zsidók. Ismerünk olyan nem zsidó nőket, akik meghatározó befolyással bírtak történelmünk jelentős alakjaira. Voltak, akiknek befolyásuk pozitív volt és a Biblia nagy tisztelettel és megbecsüléssel beszél róluk (mint Jáél, a kénita, lásd ott), és voltak negatív figurák, akik – bár ne lettek voltak. Ezek között talán az első a filiszteus Delila, Sámson szeretője volt, aki elárulta őt.

Sámson ben Mánoách, a Bírák korának egyik jelentős alakja volt. Húsz éven keresztül bíraskodott Izrael felett és ez a periódus a filiszteusok elleni küzdelem jegyében telt el. Sámson alakja sokkal érdekesebb és jelentősebb mint Deliláé, aki egyik mellékalakja volt csupán a Sámson-eposznak.

Miért írunk mégis róla és nem a legendás Toldi Miklósi formátumú, bővérű bíróról? Azért talán, mert „cherchez la femme!”, ahogy a francia mondja, keresd a nőt a történet mögött, és Delila volt az, aki végül is Sámson vesztét okozta, no meg azért, mert jelen könyvünk a Biblia nőalakjairól szól. Lehet, hogy egyszer majd sort kerítünk a Bírákra és a prófétákra is.

Sámson születésétől fogva fogadalmat tevő volt (názir, akinek soha nem vágták le a haját, és tilos volt bort vagy szeszesítalt innia, vagy akár szőlőt és mazsolát ennie.)

Gyerekkorától kezdve két gyengéje volt: a filiszteusok és a nők. Az előbbieket verte, mint a répát, míg az utóbbiakat szerette, szinte válogatás nélkül. Ha filiszteus nő került útjába – akkor a jó Isten őrizze meg, mind Sámson, mind mindenki mást, aki a környéken van. Ez történt akkor is, amikor Sámson Delila bűvkörébe került.

* * *

Ez volt a harmadik eset, melyet az Írás feljegyez, a harmadik filiszteus nő, akit Sámson szeretett. Az elsőt feleségül vette, majd különvált tőle, a második egy gázai filiszteus prostituált, míg a harmadik Delila volt Náchál Sórekből.

Ezt a nőt környékezték meg a filiszteus vezetők, próbálják megtudakolni, miben rejlik Sámson nagy ereje, hogyan lehetne őt elfogni és ártalmatlanná tenni. Magas pénzjutalmat ígértek Delilának, aki ezért mindenre kapható volt. Így aztán nyaggatni kezdte, mitől olyan erős, de eleinte Sámson ellenállt és nem mondta el az igazat, hanem mindenféle mondvacsinált okokkal szédítette a nőt. Például: ha megkötözik hét új kötéllel, akkor elszáll az ereje és olyan lesz, mint minden ember. A filiszteusok hozták is Delilának a köteleket, ő megkötözte az alvó Sámson, miközben ellenségei ott leselkedtek a szomszéd szobában. Amikor Delila elkiáltotta

magát: Sámson itt vannak ellenségeid, a filiszteusok, Sámson felkelt és a kötelek lefeszlottak róla mintha csak cérna lenne. Így nem tudták meg, mi a titka nagy erejének.

Ez többször is megisméltődött – és Sámson csak nem akarta észrevenni, hogy Delila ki akarja őt szolgáltatni ellenségeinek. Mondják, hogy a szerelem vak és Sámson ugyan csak bele volt bolondulva Delilába, míg aztán valóban vak lett, amikor a filiszteusok elfogták és megvakították.

– Látod, már nem szeretsz engem – búgta, súgta Delila, amikor Sámson újra és újra becsapta, és nem árulta el titkát. Végül is a nagy erejű, de naiv Sámson megtört – ne kérdezzük, hogy (a Midrás szerint) milyen alantas női praktikákat alkalmazott a filiszteus néember, amivel Sámson tédre kényszerítette –, és elárulta a nagy titkot.

– Születésem óta nem nyírták meg a hajamat – mondta –, mivel Istennek szentelt fogadalmat tevő vagyok. Ha levágják hajfonataimat, olyan leszek, mint minden ember.

* * *

Delila látta, hogy most igazat beszél Sámson. Honnan tudta? – kérdezi a Talmud (*Szóta 9,b*), hiszen már annyiszor rászedte. A válasz: egyrészt felismerhető az igaz szó. Másrészt, mondta magában Delila – ez a cádik nem ejtené ki Isten nevét hiába (mivel azt mondta, hogy „Istennek szentelt fogadalmat tevő”).

Ekkor már csak rövid idő kellett ahhoz, hogy Sámson csapdába essen. Delila „elaltatta térdein”, majd valaki lenyírta hét hajfonatát, és Delila elkiáltotta magát: Itt vannak a filiszteusok! Sámson felébredt, de ereje elszállt, a filiszteus martalócok elfogták, kiszúrták két szemét és Gázába vitték, ahol a fogházban őrlötték vele. A Talmud az „őrlés” igében eufémizmust lát: a filiszteusok elhozták feleségeiket a fogházba, hogy Sámsontól legyenek állapotosak... (*Szóta 10,a*)

Itt Delila története véget ért. Valószínűleg megkapta vérdíját – 1100 ezüstpénzt – és a filiszteusok szemében nemzeti hősnek számított, pedig csak egy hitvány áruló volt.

Sámson haja pedig nőni kezdett a fogházban, és amikor a filiszteusok népünnepélyt rendeztek bálványuk tiszteletére, aki „kezünkbe adta ellenségünket, Sámson”, akkor őt is elhozatták a fogházból, hogy szórakoztassa őket. Sámson imádkozott és kérte Istent, tegye lehetővé számára, hogy még egyszer megbosszulja a filiszteusokon legalább egyik szemét. Ez megadatott neki és Sámson, azzal a kiáltással, hogy „haljak meg a filiszteusokkal együtt”, rájuk döntötte a házat. „Többet ölt meg közülük halálában, mint életében” – teszi hozzá a bibliai krónikás, aki a Talmud szerint Sámuel, a próféta volt.

DINA

Lea leánya

(1Móz 34. fejezet)

A három ősapának csak fiai voltak, összesen tizenhat. Eből Ábrahámnak kettő – ha nem számítjuk Ketura (lásd ott) fiait –, Izsáknak szintén kettő, és Jákobnak tizenkettő. Azonban Jákobnak négy felesége volt, és született egy lánya is. Ő volt Lea hetedik gyereke, Jákob egyetlen leánya. Nem sokat tudunk róla, de amit tudunk, annak java, rendhagyóan, nem a Midrásban, hanem magában a Bibliában található.

Dina egyike azon kevés nőknek, akiről a Biblia elbeszéli, hogy megerőszakolták. Jákob, útban hazafelé Lábán házából, hosszú időt tölt Schemben, ahol ideiglenesen le is telepedett. Lánya, legkisebb gyermeke (a Midrás szerint mindössze nyolc és fél éves volt, amikor történt, ami történt) „kiment szétnézni az ország lányai között”. Meglátta őt a

chivita ország fejedelmének fia, Schem, (ugyanúgy hívták, mint országot), aki megkívánta, elrabolta, megerőszakolta és megkínozta.

Ezután beleszeretett Dinába, szerelmet vallott és házasságot ígért neki. Ezzel nem elégedett meg, hanem miközben a megerőszakolt lányt házában tartotta, megkérte apját Chámort, menjen el Jákobhoz és kérje meg számára a „kis-lány” (Jáldá) kezét. Közben Jákob megtudta, mi történt, de egyelőre hallgatott, mert fiai a mezőn legeltettek. Amikor a fiúk hazajöttek és meghallották mi történt, nagyon feldühödtek, mivel „galádságot követtek el Izraelben, Jákob lányával hálni – ez megengedhetetlen!” (1Móz 34,7)

Így aztán, amikor Chámor megérkezett házassági ajánlatával, ami tulajdonképpen egyesülést jelentett a chivita klán és Jákob családja között – Jákob fiai ravaszul válaszoltak. Jákob maga nem beszélt. Ő ekkor 99 éves volt és hagyta fiait beszélni, amit később valószínűleg megbánt.

Apa és fia versengve licitálták túl egymást a kecsgetető ajánlattal: gyertek, lakjatok velünk. Az ország előttetek áll; adjátok hozzánk lányaitokat és vegyétek el lányainkat. Telepedjete le, itt az ország előttetek, járjátok be. Schem hozzátette apja szavaihoz, hogy hajlandó megadni bármennyi mátkapénzt kérnek tőle, csak adják hozzá a lányt.

* * *

Ez volt az első eset a korai zsidó történelemben, amikor Jákob Háza konkrét ajánlatot kapott az intézményes asszimilációra. A chiviták, Kánaán hét népességének egyike, szívesen befogadta volna Jákob családját, bár a barátságos invitálás egy ocsmány erőszak után történt, és bár az ajánlatot egész másként adták be a népnek, mint a pátriárkának és fiainak: „Jószáguk, vagyonuk és minden barmuk a mienk lesz, csak egyezzünk bele, hogy köztünk lakjanak” (uo. 21).

Így, ostyába csomagolva próbálta az uralkodó és a trónörökös Jákob fiainak ravasz válaszát eladni a népnek. Azok, Chámor és Schem szavaira azzal válaszoltak, hogy az ötlet tetszik nekik, de egy kis probléma van: Gyalázat lenne a hébereknek, hogy lányukat egy körülmetéletlen emberhez adják hozzá. Tehát feltételük: az ország férfi lakossága metéltesse körül magát, akkor minden rendben lesz, letelepednek, egy nép leszünk. Ha nem fogadják el ajánlatukat, akkor fogják a lányukat és elmennek.

Fogjuk rövidre: a lakosság lépre ment, körülmetélkedett, és amikor – a harmadik napon – betegek voltak (ekkor áll elő a sebláz), Jákob két fia, Simeon és Lévi bejárták a várost és megölték minden felnőtt férfit, beleértve az erőszaktevő Schemet és apját is, Dinát pedig kihozták Schem házából és elmentek, de előbb Jákob többi fia (Jonatán fordítása) kifosztotta a várost, és a nőket meg gyerekeket foglyul ejtették.

* * *

Jákob megdöbbenve hallhatta a hírt. Nem beszélt igazságtalanságról vagy erkölcsi megfontolásokról, hanem csak ennyit mondott fiainak, Simeonnak és Lévinek: „Bajba kevertetek engem, gyűlöltté tettetek az ország lakói előtt, a kánaániak és a periziek előtt. Én csak kevesedmagammal vagyok, és ha összefognak ellenem, levágnak és elpusztulok házam népével együtt! Amazok pedig csak azt felelték: Hát szabad volt úgy viselkedni hűgunkkal, mint egy kurvával!” (uo. 30–31).

Hogy Jákobnak mennyire nem volt ingyére fiai akciója, arra mutat, hogy halálos ágyán megátkozta két fiának erőszakos dühét, miután „embert öltek haragjukban” (1Móz 49,5–7).

Nem tartozik szorosan Dina portréjához, de el kell mondani, hogy a zsidó exegetika valamint a Midrások próbálják, ha nem is mentegezni, de megmagyarázni a két fiú bizonyít-

ványát. A chivita nép bűnös volt, mert nem tiltakoztak az erőszak ellen, amire a noachita törvények kötelezték őket, és így kollektív felelősséget viseltek Schem gaztettéért. Mások szerint az egyezményben volt egy paragrafus, miszerint a chiviták nemcsak körülmetélkednek, hanem felhagynak a bálványimádással is – és ezt a feltételt nem teljesítették. A Széfer Hájásár nevű, aránylag új Midrás (a X. századból), egy fantasztikus történetet közöl, mely szerint több tucat schemi lakos kibújt a körülmetélés alól, köztük Schem nagyapja és több nagybátyja is. Ezek látták, hogy sokan megbánták az elfogadott egyezséget, ezért támadást terveztek Jákob és fiai ellen, ezt Dina megtudta egy kihallgatott beszélgetésen, elküldte szolgálóját testvéreihez – és ez váltotta volna ki a két testvér dühödt támadását.

* * *

Térjünk vissza Dinához. Akciójuk után Simeon és Lévi elmentek Schem házába, hogy kiszabadítsák és magukkal vigyék Dinát. A Midrás szerint úgy kellett vonszolni őt, mert nem akart menni.

Miért? Hogy lehet ez?

A Midrás (*Brésit rábbá 80,11*) több pszichológiai és fiziológiai magyarázattal szolgál. Először is szégyellte magát: *Hová teszem gyalázatomat?! – kérdezte Simeontól, aki kénytelen volt megígérni neki, hogy feleségül veszi. Schem chivita volt, a kánaáni népek egyike, és ezért nevezik Simeon egyik fiát Saul ben Háknáánitnak, (Saul a kánaánita fiának), mivel ez Dina gyereke volt, akit megerőszakolt egy kánaánita és Simeon örökbe fogadta, amikor elvette hűgát, ami a noachitáknak nem volt tilos.*

Mások szerint Dina gyereke Schemtől egy Osznát nevű lány volt, aki kalandos és legendás úton került Egyiptomba, és a végén József felesége lett. Továbbá utal itt a Midrás egy

körülmetéletlen férfi képességeire, ami vonzó hatással van partnerére, még akkor is, ha erőszakról volt szó, mint a jelen esetben.

Dinát még egyetlenegyszer említi az Írás: azon a listán, amely felsorolja Jákob családját, akik lementek Egyiptomba József vendégeként (1Móz 46,15). Ezek után nyoma vész, nem tudjuk, mi történt vele. A Midrásban az egyik vélemény az, hogy Simeon temette el – Kánaánban. De hiszen lement Egyiptomba a családdal? A lehetséges, bár nem valószínű válasz, hogy halála után Simeon irgalomból, felvitte és eltemette Kánaánban (Náchmánidész).

* * *

A Talmud nem nyugszik bele Dina korai halálába, és Jóbbal boronálja össze, aki – eszerint – Jákob korában élt (*Bava Batra 15b*). Másutt azt találjuk, hogy Jób megróttá feleségét, Dinát, (aki arra uszította, hogy átkozza el Istent és haljon már meg), mondván neki, hogy „úgy beszélsz, mint a gyalázatosok” (*Jób 2,1*), vagyis azt a kifejezést használja, amit itt a Tóra Dinával szemben (*Jób arameus fordítása uo.*).

A Midrás és a Talmud bölcsei között nem mindenkit hatott meg Dina tragikus sorsa. Jákob egyetlen lányaként, Kánaánban mint királykisasszony élhetett volna és ehelyett látjuk, mi történt. A Midrásban van, aki magát Dinát okolja ezért, mivel „kimenős” volt, akárcsak édesanyja (aki Jákob elé ment és magához invitálta, hiszen „kibérelte” egy éjszakára fia mandragórája fejében (lásd Lea sztoriját). Itt azt olvassuk, hogy Dina kiment szétnézni az ország lányai között, vagyis kiment mutogatni magát, hogy lássák milyen szép (*Midrás Szechel Tov, Börésit 34,1*).

Luzzatto idézi a szamaritánus Bibliát, ahol az olvasat: látatni magát. Ebben burkolt bírálathoz van: egy zsidó lány legyen szemérmes és ne keresse barátnőit „az ország lányai”

között. A Midrás Börésit rábbá (80,5), azt mondja, hogy Dina „kimenős” volt, mint az anyja, és erre mondja a próféta azt a hasonlatot, hogy „amilyen a mama – olyan a lánya” (Ezékiél 16, 44). A Midrás itt azt a héber kifejezést használja, hogy *Jácánit*, ami a modern héberben utcai nőt jelent.

* * *

Ezzel szemben az Eliezer rabbinak tulajdonított *Pirké d'rábbi Eliezer* (38. fejezet), megvédi Dinát a rágalmaktól: Jákob lánya (Dina) otthonülő leányzó volt, aki nem járt sehova. Mit tett Schem, Chámor fia (aki hallott szépségéről)? Hozatott táncosnőket, akik doboltak és táncoltak az utcán, erre Dina kiment, hogy lássa a táncoló lányokat, és így sikerült Schemnek rátennie a kezét.

A Talmud azt is tudni véli, hogy Dinának eredetileg fiúnak kellett volna születnie. Ekkor azonban Lea megsajnálta testvérét, Ráchelt, és imádkozott, hogy születendő hetedik gyermeke lány legyen.

Miért?

Azért mert a két ősanya tudta, hogy Jákobnak tizenkét fia lesz. Ebből tizenegy már megszületett. Hat fiú Leáé, 2-2 a szolgálóké (Bilháé és Zilpáé) és egy Ráchel (József). Lea tehát kiszámította: ha ez (a hetedik) is fiú, akkor testvérem, Ráchel, olyan sem lesz, mint a szolgálók egyike – hiszen neki csak egy fia lesz. Így aztán imádkozott és a hasában lévő embrió átváltott leányra... (*Bráhot 60a*).

A Midrás nagyon széles palettán tárgyalja Dina esetét. Az egyik vélemény szerint a schemi affér Jákobnak szánt büntetés volt (de mit tehetett erről szegény Dina?). Ugyanis, amikor Jákob testvérével, Ézsauval találkozott, azt látjuk, hogy bemutatta neki tizenegy gyermekét (1Móz 32,23; 1Móz 33,5). És hol volt Dina? – kérdi a Midrás – hiszen akkor már megszületett, és ő volt a tizenkettedik. A válasz: őt elbújtat-

ta Jákob egy szekrényben, hogy Ézsau ne is lássa, nehogy szemet vessen rá. Mondá az Örökkévaló: Úgy, nem voltál hajlandó ezt a szívességet megtenni Ézsauinak, aki testvéred (és aki, meglehet, hogy Dina által jó zsidó lett volna)?! Akkor majd kénytelen leszel beleegyezni, hogy egy kánaánita goj felesége legyen – erőszakkal... (*Börésit rábbá* 76,9).

A hagyomány szerint Dina sírja Izraelben van, az északi Árbél falu mellett.

HÁDÁSSZÁ – ESZTER

Királyné és próféta(nő)

(*Eszter könyve*)

Eszter portréját megrajzolni – anélkül, hogy ideiktatnánk az egész Megillát – nem könnyű feladat. Nehezen választható el a nevét viselő bibliai könyvtől, amit Purimkor olvasnak fel a zsidók az egész világon – pergamenre írott tekercsből. Ez a bibliai Öt Tekercs egyike (lásd Naftali Kraus *Az Ősi Forrás* (6) *Az öt Tekercs*, Budapest, 1998, Göncöl Kiadó).

De miért kellene elválasztani? Eszterről Purim és Purimról Eszter jut eszébe minden zsidónak, aki csak egy kicsit is ismeri népe történelmét, vallását, folklóráját. No de mit tudunk Eszterről, Ávichájl lányáról, akit nagybátyja, Mordecháj, fogadott örökbe, miután szülei csecsemő korában elhaltak?

Annyit tudunk róla „hivatalosan”, hogy amikor Ahasvéros, minden perzsák királya, megölette feleségét, Vástit, és miután kijózanodott, új királynét keresett magának, udvaroncai kihirdették ezt országszerte, és egyfajta szépségversenyt rendeztek, ahová tódultak a szép lányok. Aki nem „tódult”, azt erőszakkal fogták be, és ez történt Eszterünkkel is. Nagyon röviden: a rengeteg nő közül a despotának

éppen Eszter tetszett meg, és őt tette meg királynénak Vásti helyett.

Eszter, nagybátyja utasítását követve, nem árulta el származását és ezzel nem adott alapot az antiszemitáknak, hogy a zsidókat a király behálózásával vádolják. Ennek előnye akkor derült ki, amikor Eszternek sikerült a nagyvezér Hámán zsidóellenes genocídium kísérletét megghiúsítani, és rávenni ingatag férjét, szabaduljon meg a túl nagy hatalomra szert tett agágita Hámántól, és akadályozza meg gyilkos tervének megvalósítását. Ez meg is történt, és ezt ünnepeljük minden évben Purimkor, a csodálatos szabadulás emlékére.

A háttérben Mordecháj, a nagybácsi állt, aki valamilyen zsidó udvari tanácsos lehetett, egyfajta kijáró, akinek jó összeköttetései voltak udvari körökben, és így időben tudomást szerzett Hámán gyilkos tervéről – ami a Megilla szerint onnan eredt, hogy Mordecháj nem volt hajlandó térdet hajtani előtte és a megsértett vezérnek „nem illett” egyedül Mordechájon bosszút állni, hanem egyúttal népét is ki akarta irtani.

* * *

Ne feledjük: itt Eszter a téma és nem Mordecháj vagy Purim ünnepe. Ehhez már a Talmudokat és Midrásokat is be kell fogni. Mindkét Talmudban egy-egy traktátus viseli a Megilla nevet és foglalkozik Purim halachikus, folklorisztikus és személyi vetületeivel. Ezekben Eszter központi helyet foglal el.

Neve Hadassza volt; Eszter perzsa név, Astair, akárcsak Mordecháj (Morduk), akit héberül Petáchjának vagy Máláchinak hívtak. Ez arra mutat, hogy a Perzsa Birodalomban még a vallásos zsidók is mennyire asszimiláltak voltak, akárcsak az ortodoxia Pesten a Holocaust előtt. A talmudi forrás szerint Eszter neve héber eredetű: mivel titkolózott,

nem árulta el származását. (Sz. T. R. szótő héberül rejtettséget, rejtelmet is jelent). A Talmud másutt (*Chulin 139b*) utalást lát a Tórában Eszterre vonatkozólag: „Én pedig elrejttem arcomat” – Ánochi hásztér – ásztir. (*5Móz 31,18*).

Esztert a Talmud világszépnek nevezi, egyik a négy közül (Sára, Rácháv, Ávigájl és Eszter – *Megilla 15a*). Ő is próféta-nő volt, akárcsak Sára és Ávigájl, egyike a hét prófétanőnek (lásd a függelékben).

Nem tudjuk pontosan, mikor történt ez az epizód Eszter, Mordecháj és Ahasvéros vonatkozásában. A király említve van *Ezra könyvében* (4,6), mint akinek uralkodása alatt feljelentették és egy időre leállították a jeruzsálemi (második) Szentély építését. Az ott (valamint *Dániel könyvében* is) említett (második) Dárius király Eszter fia volt – vagyis a Halacha szerint – zsidó. (A témáról lásd részletesen Naftali Kraus *Az Ósi Forrás* (12) *Ezra és Nechemia, az őscionizmus története*, Budapest, 2003, PolgART Könyvkiadó).

Mindezek szerint Eszter története kb. 2500 éves.

* * *

És hány éves volt Eszter, amikor királyné lett? Amikor a despota uralkodó őt választotta a sok ezer begyűjtött szűz közül? Ki tudhatja ezt? Vannak, akik tudni vélik. A Midrásban három véleményt is találunk: Ráv szerint negyvenéves volt, Smuel szerint nyolcvan, és a Bölcsek közbevetett véleménye – hetvenöt. (*Börésit rábbá 39, 13*). A két első vélekedés érthetetlen, hacsak nem arra alapozzák a nyolcvan évet, hogy Eszter még Jöchonja király száműzetése előtt született és azóta nevelte Mordecháj, miután szülei azonnal elhaltak. A 75 legalább gimátia, vagyis számérték: Hadassza betűi héberül 74. Akkor vitték el Esztert a királyi hivatalnokok, és egy évig tartott a szépítkezés. A Drás ideológiája: amikor Ábrahám elhagyta szülőhazáját hetvenöt éves korában, azt

mondta neki az Örökkévaló: Én állítok leszármazottaid közül egy megváltót, aki hetvenöt éves korában menti meg fiadat Hámán kezétől.

Ha tehát Eszter ilyen idős volt, és kinézését illetőleg „zöldes”, mint az etrog színe (*Megilla 13a* és *Zóhár 2,277*) – miért választotta őt Ahasvéros a sok szépség közül? Ki tudja? Lehet, hogy a szerelem vak, de valószínűbb, hogy ezt „felső utasításra” tette, mivel a zsidó történelem forгатókönyvének írója nem akarta, hogy Hámán terve sikerüljön, és ezt megakadályozandó, a gyakorlatban egy Eszter kellett a királyi udvarba.

És miért járt a zsidóknak abban a korban ez az életveszélyes fenyegetés, ami Hámán gyilkos tervében jutott kifejezésre? Azért, mert asszimilálódtak, zsidótlanodtak és „élveztek Ahasvéros lakomáját” ahol részt vettek, ették a tréfli ételeket, itták a nészach borokat” (*Megilla 12a*).

Később is, amikor Eszter már királyné lett, mindvégig titokban tartotta származását, még akkor is, amikor Hámánt a sorsdöntő ivásatra meghívta. Miért? A kérdésnek nagy irodalma van, maga a Talmud is több okot említ. Például, hogy a zsidók ne bízzák el magukat; ne mondják azt: Húgunk ott van a királyi palotában, ő majd megment bennünket, hanem könyörögjenek Istennek és imádkozzanak (*Megilla 15,b*).

* * *

A hagyományos irodalom (Talmud, Midrások, Zóhár) sok ezoterikus részletet árul el Eszterrel kapcsolatban. Ezek nem egyszer egymással ellentétesek. Egyrészt Mordecháj a zsidó közösség feje volt, a Szánhedrin tagja, aki Ezrával alijázott, majd visszatért Susánba (lásd a fent említett *Ősi Forrás* (12) című könyvben). Másrészt udvari tanácsos volt Ahasvérosnál és Eszter, unokahúga – a felesége volt (*Megilla 13, a*). Ezért rejtette el őt négy éven keresztül egy bűvőhelyen, de

feljelentés folytán a király dekrétumot adott ki, amely halál-büntetéssel sújtotta azt, aki elrejt egy „megfelelő” nőt (*Targum Sēni 2, 8*).

A Midrás (*Börésit rábbá 30,8*) azt is elárulja, hogy egyszer Mordecháj szoptató dadát keresett a csecsemő Eszternek, és mivel pont nem talált – ő maga megszoftatta. Amikor ezt rabbi Ábáhu előadta, a közönség kinevette, mire ő bizonygatta, hogy van ilyen... (*Máchsirin, 6, 7*).

Eszter a királyi udvarban is tartotta a szombatot (hét udvarhölgye volt, akiknek a neve megegyezett a hét egyes napjaival, és innen tudta Eszter, mikor van szombat). A Zóhár nem bírja elviselni a gondolatot, hogy Eszter ténylegesen a goj király felesége lett volna, és ezért azt írja: „Az Örökkévaló elrejtette őt (Esztert) és helyette egy démont küldött, aki a megszólalásig hasonlított rá, és ő (Eszter) közben visszament Mordecháj karjaiba” (*Zóhár 3,270*).

A Midrás szerint amikor Eszter királyné lett, Ahasvéros utasítására levették a falról Vásti képmását és Eszterét tették fel helyette (*Eszter rábbá 6,11*).

Amikor Mordecháj tudomást szerzett Hámán gyilkos tervéről (amit ő maga váltott ki, mert vonakodott meghajolni előtte), zsákot öltött és riasztotta Esztert. Most jött el az ideje, hogy felfedje kilétét a király előtt és mentse, ami menthető.

* * *

Mi volt Eszter próféciája?

A Talmud szerint erre burkoltan utal a Biblia, amikor azt mondja, hogy „a harmadik napon (Eszter) királyi öltözetet öltött” (*Eszter 5,1*). Mivel az öltözet szó hiányzik, a Talmud innen fejt ki, hogy Eszter a Szent Sugallatba (Ruách Háködes) burkolózott, és ez mutat arra, hogy prófétai képességekkel volt megáldva (*Megilla, 14b*). Nem idézik, mi volt a prófécia, amit Eszter úgymond hallatott, és van, aki megkérdő-

jelezi ezt: mivel a Szent Sugallat egy dolog, és a prófécia egy másik dolog. Mások azt mondják, hogy a kabbalában a „királyság” szférája (Málchut) a próféciaóra rímel (Máhárs"á). A Széder Olám szerint az a tény, hogy Eszter Mordechájjal együtt írta a könyvét, amelyet felvettek a Bibliába – arra mutat, hogy próféta volt.

Mordecháj megüzeni Eszternek, miről van szó. A királyné megijed, nem tudja, mit akar nagybátyja (vagy férje) tőle. Az megüzeni neki, hogy eljött az ideje: el kell mennie a királyhoz és könyörögni a zsidó nép életéért. Nincs más megoldás. Ne gondold, hogy te majd egyedül megmenekülsz a királyi palotában! Ha te nem segítesz, máshonnan fog jönni a menekvés (A Midrás szerint: Istentől!), és te és atyád háza kivész a zsidóságból.

Kemény szavak. A megrémült Eszter beadja a derekát, hajlandó elmenni a királyhoz, anélkül, hogy hívná, ami szerinte életveszélyes. Lesz, ami lesz – mondja, és csak arra kéri Mordechájt, gyűjtse össze a susáni zsidókat, és böjtöljenek három napon keresztül, küldetése sikeréért. Most Mordechájon a sor, hogy megrémüljön: holnap és holnapután Peszách van, Niszán 15. és 16. És ünnepen tilos a böjt...

A Midrás rekonstruálja a két szereplő vitáját. Amikor Eszter meghagyja (megparancsolja) Mordechájnak, hogy böjtöljenek három napon keresztül, amibe a széderest is beleesik, Mordecháj tiltakozik: A Halacha ezt tiltja. „Mondá neki Eszter: Zsidók nagy öregje! (Mit beszélsz?!) Ha nincsenek zsidók, akkor minek a Peszách?!” Hiszen a zsidók kiirtásáról van szó, és ha nincsenek zsidók, ki fogja a Peszáchot ünnepelni?! (Eszter rábbá 8,6)

Ez meggyőzte Mordechájt, aki elfogadta Eszter kérését, és kihirdette a háromnapos böjtöt.

* * *

A „gyűjtsd egybe” a zsidóság jelmondatává vált. Amikor baj van, nagyobb a szükség az egységre, mint máskor. Ilyenkor félre kell tenni mindent, mivel egységben az erő. Eszter szavai – „lesz, ami lesz, ha elveszek, hát elveszek”, úgy érthető, hogy Eszter lelki elveszejtéstől tartott. Ugyanis eddig kényszerből volt Ahasvérossal, most meg önként megy hozzá. Ez egészen más elbírálás alá tartozik.

A király szívesen fogadta Esztert, aki maga is böjtölt három napon keresztül, és ez meg is látszott rajta. „Mi a baj, Eszter királyné? Mit kívánsz? A fele királyságom neked adom.” (Eszter 5,3) Eszter taktikusan nem vág a dolgok elibe, meghívja a királyt, Hámán társaságában egy nagyszabású ivászatra és majd ott... Ott újra kérdezi a király, mi a baj, ismét megígéri fele királyságát, mint a mesékben – de Eszter sejtelmesen csak egy újabb meghívást tesz le az asztalra, jöjjön el a király és Hámán holnap, egy újabb lakomára, és ott majd a király kérdéseire megfelel. Ahasvérost nem kellett kétszer hívni egy kis ivászatra, így a meghívás el lett fogadva.

A hivatalos bibliai szöveget a Zóhár és a Midrások, valamint a már említett Targum Séni, fantasztikus részletekkel egészítik ki. Amikor Eszter befelé ment, át kellett haladnia a király bálványcsarnokán, ahol páni félelem fogta el. „Istennem, miért hagytál el engem?! – fohászzkodott. – Hát nálad ugyanolyan véteknek számít, ha azt valaki nem szándékosan, hanem kényszerből követi el? Egyre megy, ha saját akaratából vagy kényszernek engedve vétkezik?” Rási hozzáteszi, Eszter azzal érvelt, hogy most is kényszerből jön a királyhoz, hogy megmentse népét (Megilla 16b).

Targum Séni tudja Eszter imájának a szövegét is: „Te vagy a nagy Isten, Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, valamint Benjámin ősem Istene! Nem önszántamból jövök ehhez a bolond királyhoz, hanem népedért, Izraelért, hogy el ne vesszenek a világból... emlékezz és ne feledd az ősök érdemeit, és ne utasítsd el kérésemet...”

Miért ígerte Ahasvéros – akit egyes Talmud-bölcsek „hülye” királynak tartanak –, kétszer is Eszternek fele királyságát? Pusztán szóvirágról lenne szó? A Midrás szerint nem: Jeruzsálem éppen a birodalom közepén feküdt, és a király, aki sejtette, hogy Eszter zsidó (mert származását csak egy zsidó tagadja le), attól tartott, hogy Eszter majd kéri a Szentély építésének engedélyezését, amit Ahasvéros állított le. Ezt nem teheti, mert megígérte a népeknek, hogy a zsidóknak nem lesz Szentélyük, ami náluk a szellemi függetlenség jelképe.

* * *

A második ivászaton Eszter elérkezettnek tartja az időt, hogy leleplezze ...önmagát és Hámánt. Én zsidó vagyok – mondja –, és Hámán ki akar engem irtani népemmel és családommal együtt.

Ahasvéros dühbe gurul. Valamire homályosan emlékszik, ez a hülye Hámán tízezer ezüst siklust ajánlott fel a kincstárnak, ha valami néppel szemben szabad kezet kap. Hogy kiirtásról lett volna szó, arra nem emlékszik Perzsia és Média állandóan részeg királya, és most kiderül, hogy a királyné... ki hitte volna, meg hogy ez a Morduk, aki egyszer megmentette az életét valami összeesküvéstől, hogy ez Eszter nagybátyja – ki hitte volna...

Ahasvéros ebben a pillanatban unja a politikát és Hámánt, aki fővesztés terhe mellett kegyvesztett. Arra az akasztófára kerül, amit Mordechájnak szánt...

Ezzel a dolognak persze nincs vége, mivel a kiirtási parancs érvényben van. Eszter újra latba veti a női praktikát, könyörög királyi urának, vonja vissza a pecsétes kiirtási végzést, de Ahasvéros, aki „alkotmányos király”, sajnálja, de ezt nem teheti. A perzsa törvények értelmében pecsétes királyi dekrétumot nem lehet visszavonni.

Újabb sírás-rívás, és megszületik a kompromisszum: A király kinevezi Mordecháj Hámán helyére, és engedélyt ad a zsidóknak, hogy védekezzenek. Nem kell, hogy mint birkák menjenek a vágóhídra. Ezt Mordecháj szervezi meg, akiről kiderül, hogy ehhez is ért. Az eredmény köztudott: a zsidók legyőzték az életükre törőket, majd Mordecháj és Eszter megírták a Megillát (*Eszter könyvét*), amit évente felolvassunk, az esemény emlékére tartott ünnepen, Purimkor.

Esztert a Talmud-bölcsék nagy becsben tartják, már látuk, hogy prófétának is kinevezték, bár nincs feljegyezve, mit mondott vagy írt, ami próféciónak minősülhet. A Purim beiktatása sem ment egy nap alatt, eltelhetett néhány év, amíg elfogadták és mai formáját felvette. A Talmud szerint Eszter kérte kora Bölcseitől: Vegyetek fel engem, illetve a rólam elnevezett könyvet a Bibliába, kötelező jelleggel. A Bölcsek válasza: Mit akarsz, további vita forrását köztünk és a népek között? Eszter válasza: Ez a történet már meg van írva Perzsia és Média történelemkönyveiben (*Megilla 7,a*). A végén felvették az akkoriban kanonizált Bibliába, az utolsó könyvek egyikeként. A Talmud szerint a Megillát a Nagy Szinódus tagjai írták, illetve szerkesztették, Eszter és Mordecháj nyomán.

AZ ÖRÖK ÉVA

(1Móz 2–3–4. fejezet)

Kétségtelen, hogy az első nő a világon Éva (héberül: Chává) volt. Ebben egyetért a nem zsidó Biblia is. A teremtéstörténet, Mózes első könyvének elején, az első ember, Ádám, oldalbordájaként ismeri Évát, akivel elkezdődött az élet, a most frissen teremtett világban. Ádám és Éva az első család is egyben, és Éva az első anya a világon.

Éva teremtését az Írás minden fölösleges pátosz nélkül írja le. Kiderült – kinek? Istennek! –, hogy nem jó az embernek egyedül, nosza teremtünk neki egy partnert. Az Írás nem egyszer emberközelbe hozza a Teremtőt, akinek „kiderül” valami (mintha nem tudta volna eleve) vagy, aki „megbán valamit” (1Móz 6,6), történetesen akkor, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a világ megromlott, az emberi gonoszság elhatalmasodott a földön, a Teremtőnek nem kellett volna teremtenie.

Évával kapcsolatban az az érdekes ebben a „megbánásban”, hogy nem az asszony miatt bánta meg a Teremtő a teremtést – pedig Éva volt az, aki Ádámot vétekre csábította és ezzel véget vetett az ideális paradicsomi állapotoknak –, hanem Ádám (és leszármazottai) voltak a romlás előidézői. Ennek talán az lehet az oka, hogy Ádámnak nem lett volna szabad lépre mennie (l. a továbbiakban).

Amit az Írás nem részletez Éva teremtésével kapcsolatban – azt felfedik a Midrások. Ádám is, Éva is húszévesek voltak, amikor életre keltek (*Brésit Rábbá* 14,7), vagyis mint felnőtt emberek lettek teremtve és nem mint csecsemők. Ádám 930 évet élt és Éva hat nappal élte túl (*Pirké d’rábbi Eliezer*), ami arra mutat, hogy a nők már akkor is tovább éltek, mint a férfiak.

A Midrás Rábbá szerint nem egy Éva volt, hanem...kettő. Ugyanis, amikor az Örökkévaló megteremtette Évát (a 13. jobb oldali bordából – Jonatán fordítása). Ádám először úgy látta őt, ahogy megteremtődött, véresen, nyálkásan – és megundorodott tőle. A Teremtő megértéssel viseltetett és teremtett még egy Évát, akit már kimosdatva, megfésülve, „befont hajjal” hozott ura és parancsolója elé. Ennek már nagyon megörült Ádám, amikor felébredt (mivel az operáció alatt történt...) meglátta az asszonyt, megölelte és megcsókolta, és azt mondta: Ez aztán az asszony!... (*Pdr”e* 12)

Évát miért nem Ádámmal együtt teremtette az Örökkévaló? – veti fel a Midrás (*B"r 17*) a logikus kérdést, miután már előzőleg a többi élőlény hím-nőstény formációban lett megteremtve, míg „Ádám nem talált magának társat” (*1Móz 2,20*). A Midrás válasza: Az Örökkévaló előre látta, hogy Ádám majd panaszkodni fog Évára és bűnbakot lát benne, (amiért vétekbe hozta őt) és ezért nem teremtette „addig, amíg Ádám maga nem követelt társat”.

Egy ezoterikus talmudi vélemény azt állítja, hogy Ádám kísérletezett különböző állatok nőstényeivel, de ez nem elégtette ki, amíg nem jött Éva. (*Jevámot 63,b*). Ez azon Írásversen alapul, Ádám szavaival: *ezúttal* csont a csontomból, és hús a húsból; ezt nevezik asszonymnak (héberül: *Isá*), mivel a férfiből („*Is*”) vétetett. (*1Móz 2,23*) Későbbi korok exegétái kísérleteztek azzal, hogy az *ezúttal* másképp magyarázzák. Közülük is kiemelkedik a *Dáát Mikrá* (Jehuda Kiel), aki nyelvi alapon mutatja ki, hogy itt a „Hápáám” nem *ezúttal* jelent, hanem oldalbordát...

* * *

„Vájiven” – és felépítette az asszonyt (*uo. 2,22*). A B.N.H. ige-tő héberül építést és értelmet is jelent. Ebből azt szűrték le a talmud bölcsei, hogy az asszony általában értelmesebb mint a férfi(!), vagyis könnyebben fog fel bizonyos dolgokat (*Niddá 45*). További értelmezés a szóra alapozva: az Örökkévaló alaposan „körülnézett” és megtervezte a nő teremtését, mielőtt hozzáfogott volna. „Azt mondta: Honnan teremtem (vagyis milyen nyersanyagból)? Ha Ádám fejéből teremtem, akkor nagyra tartja magát, és emelt fővel fog járni (feminista lesz...); ha a szeméből, akkor kíváncsiskodó lesz, ha a füléből – akkor hallgatózni fog. Nem teremtem Ádám szájából sem, hogy ne beszéljen sokat (!), sem a szívéből, hogy ne legyen féltékeny, sem a kezéből, hogy ne fogdosson

össze mindent, sem a lábából, hogy ne kószáljon összevissza – hanem Ádám egy eldugott belső részéből (a bordából).”
(*Brésit rábbá* 18,2)

Azonban a Midrás bölcse rezignáltan állapítja meg, hogy az alapos, előzetes tervezés eredménytelen maradt, mert a nő, mindennek ellenére, kíváncsi, leskelődik, fülel, féltékeny, kószál, fecseg stb., stb. Minderre hoz az illető bölc – rabbi Jósuá, Sziknin városából – Írásverseket tézise bizonyítására. (10.)

Egy másik midrásszerű forrás (A Bölcsek Tanításai – rabbi Nátán alapján), felsorol néhány tulajdonságot, amelyekben a nők és férfiak különböznek egymástól, és a különbségeket meg is indokolja. Ezek ezoterikus, aggádistá logikára épülnek, de nincs bennük semmi férfi „sovinizmus”.

Íme:

Miért van az, hogy a nőket nehéz kiengesztelni (más olvasat: elcsábítani), míg a férfiak könnyen engesztelődnek? Azért, mert a nőt a csontból teremtették (ami kemény); ezzel szemben a férfi a földből (agyagból) ered, ami puha.

Miért van az, hogy a nők piperészkednek és illatosítják magukat, míg a férfiaknak erre nincs szükségük? Azért, mert a férfi a földből (agyagból) ered, ami nem romlik meg, míg a nő a csontból, ami ha három napig só nélkül áll, megbüdösödik...

Miért van az, hogy a férfi szalad (általában) a nő után és nem fordítva?

Azért, mert ha valaki elveszített valamit, azt megállás nélkül keresi (a férfi az elveszített bordát), míg az elveszített holmi nem keresi gazdáját. (*Brésit rábbá* 17,8)

* * *

Éva – a Midrások szerint – nagyon-nagyon szép volt, anyyira, hogy a szépséges Sára, az első ősanya, olyan volt

mellette, mint egy ... majom. Hogyan lehetett őket összehasonlítani, amikor Sára sok nemzedékkel Éva után élt? A Midrás tudja: „Éva képmását (Ikonin) továbbadták a következő nemzedékeknek, és így volt összehasonlítási alapjuk”. (*B”r 40,5*)

A Midrások utalnak arra, hogy Éva szépsége volt az oka annak, hogy vétekbe esett és bűnbe sodorta férjét, Ádámot is. Ugyanis – mondja a legendás értelmezés – az őskígyónak megtetszett Éva, beleszeretett, és el akarta veszejtetni Ádámot, hogy megszerezhesse magának Évát!

A kígyó – akit a hagyomány a Sátánnal azonosít – terve, amit az Írás is rögzít, egyszerű volt zsenialitásában. Az Édenkert közepén volt két fa: az Élet fája és a Tudás fája. Az Örökkévaló megtiltotta Ádámnak, hogy ezen két fa gyümölcséből egyen, és a férfi továbbadta a tilalmat feleségének, Évának. Ekkor jött a kígyó – „a csábító, a Sátán, a halál angyala, a rossz ösztön” (*Zóhár 1,35* és *Bava Batra 16,a*) – és rávette Évát, hogy egyen a Tudás fájának gyümölcséből.

Hogyan sikerült ez neki?

Egy egyszerű trükk segítségével. Kihasználta Éva tévedését, aki úgy tudta, hogy Isten azt is megtiltotta, halálbüntetés terhe mellett, hogy a Tudás fájához hozzáérjenek. A Midrás szerint meglökte Évát, aki hozzáért a fához – és nem halt bele. Látod, mondta a kígyó – nem történt semmi bajod. Ugyanígy nem történik semmi, ha eszel a fa gyümölcséből!

Éva még hezitál (Hol volt Ádám? A Midrás szerint aludt!), de a kígyó megmagyarázza az isteni tilalmat: „Jól tudja az Örökkévaló, hogy azon a napon, amikor esztek belőle (a fa gyümölcséből), kinyílnak szemeitek, és olyanok lesztek, mint Isten, aki ismeri a jót és a rosszat”. (*uo. 3,5*)

Éva meggyőződik: látja, hogy „a fa (gyümölcse) jó eledel, gyönyörűsége a szemnek és kívánatos” (*1Móz 3,6*), vett a

gyümölcsből és evett, majd adott Ádámnak is, aki szintén evett belőle. Majd amikor a felelősségre vont Ádám mentegőzik, azt mondja – Báál Háturim szerint –, hogy Éva megverte és így kényszerítette, hogy egyen a tiltott gyümölcsből!!!

* * *

A vétek elsősorban függelemsértés volt – az isteni parancs megszegése. Ádám és Éva nem lettek okosabbak, miután ettek a Tudás fájának gyümölcséből; egyelőre csak azt tudták meg, illetve tudatosodott bennük, hogy meztelenek. Ekkor jött a fügefalevél, és a Midrás utal arra, hogy a Tudás fája – fügefafa volt. (A Midrásban vita folyik milyen fa volt az, van aki azt mondja hogy füge, más szerint etrog, vagy szőlő. Az almáról nincs szó a zsidó hagyományban).

Az affér mindhárom résztvevője súlyos büntetést kapott. Éva a másállapot és a szülés fájdalmait, valamint azt, hogy „vágyakozik férje után, (de) az uralkodik rajta” (1Móz 3,16). Az első emberpár kiűzetett az Édenkertből – nehogy egyenek az Élet fájából és örökké éljenek –, és Ádám arca verejtékével túrja a földet, hogy megélhetése legyen.

Éva három fiút szült Ádámnak, miután ők voltak az elsők a világon, akik a „szaporodjatok és sokasodjatok” parancsát kapták (lásd az első micvát a 613-ból; Naftali Kraus: A zsidóság parancsolatai, Az *Ősi Forrás* sorozat (13), Budapest, 2004, PolgART Könyvkiadó). Káin megölte Ábelt, majd földönfutóvá vált, és Éva szült egy harmadik gyereket – Sét –, akitől a világ benépesedett.

Éva, akárcsak Ádám, nem voltak zsidók, a fogalom mai értelmében. Ők voltak az egyetemes emberiség apja, anyja, Ádám a naiv, könnyen átverhető férfi prototípusa, aki a felelősséget feleségére hárítja, és Éva, az örök nő, aki finesztes, okos (Vájiven), de hiszékeny, könnyelmű és csapodár is egy-

szerre. A hagyomány nagy tiszteletben részesíti Évát és férjét, amikor azt mondja, hogy őket is a Machpéla barlangban temették el, ott, ahol az ősatyákat és ősanynákat

És mi lett az első, a legelső Évával, azzal, akit Ádám elutasított, mert nem nyerte meg tetszését? A Midrás (*Brésit rábbá* 22,7) ezt is tudja: A két testvér, Káin és Ábel, azon veszett össze, kié legyen ez az első Éva... (aki közben már biztos megmosakodott)...

És, ha már itt tartunk, kiket vett el Káin és Ábel, hogy szaporodhassanak, hiszen nem voltak nők a világon Éván kívül? A Psát itt nem mond semmit, és így a Midrás uralja a terepet: Mindkettőjükkel egy-egy iker nőtestvér is született, és azokat vették feleségül... Ez volt az „evolúció” első megjelenési formája, legalábbis a Midrás szerint.

ÉZSAU FELESÉGEI

Boszmát és Jehudit

(1Móz 26,34 és 28,8–9)

Bár Ézsau unokatestvérünk nem nagyon szimpatikus színben tűnik fel a Bibliában – a méltányosság okán nem érezzük magunkat felmentve, hogy feleségeiről röviden ne számoljunk be. A történelem folyamán Ézsau felvette ugyan Edom és Róma kettős, élesen Izrael-ellenes szerepét – mégiscsak Izsák ősapánk fia és Jákob ősapánk fivére volt. Feleségei tehát menyei, illetve sógornői voltak a két ősapának.

Ézsau először negyvenéves korában nősült. Ekkor elvett egyszerre két hettita leányt, Jehuditot, Beéri lányát és Boszmátot, Élon lányát (1Móz 26,34). Az Írás tanúsítja (*uo.*), hogy mindjárt az elején bosszúság forrásai voltak Izsáknak és Rivkának (*lásd ott*), „mivel bálványimádók voltak” (mondja a Midrás), és mivel Ézsau nem tanult apjától, és

nem a rokonságból, vagyis a cháráni Lábán családjából választott magának feleséget.

A Midrásbölcsek, akik igen nagyon nem kedvelték Ézsaut és mindazt amit ő jelentett napjaikban – minden cselekedetét negatívan értékelték. Azt hogy negyvenéves korában nősült – aminek lehettek objektív okai, lévén Ézsau vadász, aki naponta kockáztatja életét –, úgy magyarázták, hogy apját akarta ezzel utánozni, mivel Izsák is negyvenéves volt, amikor elvette Rivkát. „Amig negyvenéves nem lett Ézsau férjes asszonyokra vadászott, és elvette őket férjeiktől. Negyvenéves korában – apját utánozva – megnősült” (*Börésit rábbá 65,1*).

Amikor a szülők elküldték Jákobot, hogy menjen el Lábánhoz, Cháránba és vegyen magának onnan feleséget – Ézsau kihallgatta a beszélgetést, amelyben anyja, Rivka, azt mondja Izsáknak: Megundorodtam az élettől a hettita lányok miatt! Ha Jákob is ilyen hettita lányt venne feleségül, az ország lányai közül – minek élek én?! Ekkor Izsák megáldotta Jákobot és mondta neki, hogy ne vegyen feleséget a kánaánita lányok közül. És látta (Ézsau), hogy Jákob szót fogadott és elment – ekkor „(be)látta Ézsau, hogy rosszak a kánaánita lányok apja szemében... és elment Ézsau Jismáélhez (aki nagybácsija volt), és elvette Mochlátot, Nevájot húgát, Jismáélnek, Ábrahám fiának a lányát – feleségei mellé, feleségül” (*1Móz 28,8–9*).

* * *

Ézsau végre felfogta, látta és belátta, hogy szüleinek nem tetszenek a kánaánita lányok; hallotta, hogy elküldték Jákobot Cháránba, Lábán házába, ahonnan Rivka is származott, így ő is lépni kényszerült. Öccse mintájára ő is elment, de nem Lábánhoz, ahol esetleg elvehetette volna Leát – hanem Jismáélhez, a nagybácsihoz, aki családtag volt ugyan, akár-

csak Lában, de valahogy nem az igazi, és elvette egyik lányát, Mochlátot, „feleségei mellé”, vagyis nem vált el hettita feleségeitől, hanem vett egy továbbit.

A *Pszikta rábbá* (12,17) tömören jellemzi Ézsau feleségeit: Ment és elvett gojtékat, akik füstöltek bálványaik előtt, és Izsák megvakult a füsttől. (A gojte kifejezés költői túlzás, hiszen akkor nem lévén zsidók, mindenki goj és gojte volt, Lában is és lányai is, csak ők a családhoz tartoztak szegről-végről, és főleg nem voltak kánaániták, a romlott náció tagjai).

Ha azt hinnénk, hogy ezzel befejeztük Ézsau feleségeinek ismertetését és jellemzését – tévedtünk. Amikor az Írás Ézsau nemzetségét és gyerekeit, unokáit sorolja fel, kiderül, hogy volt két további felesége is:

„Ezek Ézsau, vagyis Edom nemzetségei: Ézsau Kánaán lányai közül nősült: elvette Adát, a hettita Élon lányát és Oholivámát, a chivita Ana lányát, Civ'on unokáját, valamint Boszmátot, Jismáél lányát, Nevádot húgát...” (1Móz 36,1–3).

Ezután jön a részletes felsorolása a fiúknak, unokáknak, akiket feleségei szültek Ézsauinak.

Tehát, az előbb említett Jehuditon és Boszmáton kívül – akik hettiták voltak – volt további két feleség, Ada és Oholivama. A jismáelita Mochlát azonos mindkét listán.

Nos tehát, hány felesége volt Ézsauinak?

* * *

A Psát szerint öt. A bibliakritikusok – szokásuk szerint –, különböző, ellentétes forrásokról beszélnek. Rási, Kimchi, Ibn Ezra és több más, hagyományos exegéta, azt állítják, hogy az itteni Oholivamá és Ada azonos az előbbi Jehudittal és Boszmáttal, az egyik a nevük, a másik a becenevük vagy elnevezésük. A Midrást az sem látszik zavarni, hogy az Írás egyszer Boszmátnak nevezi Jismáél lányát, másutt meg

Mochlátnak. Itt chivitának tartja a Tóra Oholivámát, míg előbb mindkét feleség hettita volt. A különbség nem nagy, mindkettő a hét kánaánita nép (törzs) egyike-másika. Rási szerint Jehudit tulajdonképpen Oholivámá volt, csak Ézsau nevezte őt Jehuditnak, hogy ezzel a „zsidó névvel” csapja be naiv apját, mondván, hogy elvetette a bálványimádást. Ez persze egy midrási töltésű mondás, mivel itt még senki nem nevezte Jákob fiait „jehuditnak”, és ez nem volt az ősapa családjának szinonimája.

Náchmánidész idézi a Midrást, miszerint Ézsau egy időben foglalkozott a megtérés gondolatával és ekkor vette el Jismáél lányát, akinek egyik neve, Mochlát, arra utal, hogy megbocsáttattak vétkei (Möchilá). Náchmánidész felveti a lehetőségét annak, hogy Ézsau két előbbi felesége gyermektelenül halt meg és ezért nősült még egyszer. Jismáél lánynak eredetileg Mochlát volt a neve, de mivel ez a szent nyelven nem szép név (jelentése lehet Máchlá is, vagyis betegség), Ézsau elnevezte őt Boszmátnak, elhalt első felesége emlékére, mivel kedvelte őt, lévén a család (Jismáél) lánya, aki nem volt a szülők ellenére. Náchmánidész hozzáteszi, hogy Boszmát utal az illatszerre, ami héberül bószem, (többszám: böszámim).

Ézsau feleségeitől nem idéz a Tóra még egy mondatot sem, és a Midrások sem foglalkoznak velük.

A FÁRAÓ LEÁNYAI

Bitjá, Mózes nevelőanyja
(2Móz 2,5 és 1Kir 3,1)

A Biblia két fáraó lányait említi, két különböző korban. Az egyik (2Móz 2,5) az, aki a csecsemő Mózeszt a sásból kihúzta, vagyis megmentette életét, magához vette és kb. húszéves koráig nevelte.

A másik lány Salamon király korában élt, és egyike volt ezer feleségének (1Kir 3,1).

A *Krónikák könyve* (1Krón 4,18) említi Bitját, a fáraó lányát, aki Mered felesége volt. A talmudi hagyomány szerint ő az az egyiptomi hercegnő, aki Mózeset megmentette, és aki később felvette a zsidó hitet. Ugyanezen forrás szerint Mered Kálévvvel, Jósua kémtársával azonos, aki „fellázadt” a kémek többségi, defetista határozata ellen (*Vájikrá rábbá* 1,3). És miért hívták Merednek (ami héberül lázadást jelent)? Azért, mert fellázadt társai hamis jelentése ellen, valamint a fáraó lánya – felesége – fellázadt apja bálványai ellen és zsidóvá lett.

A Midrások szerint Mózeset hosszú ideig Bitjá fiának neveztek. Még a talmudi korban is azt találjuk, hogy akinek hízelegni akartak, azt mondták: Az arca ragyog, mint Bitjá fiáé (*Szánhedrin* 31,b).

* * *

Amikor a fáraó lánya lement a Nílushoz fürödni, megtalálta Mózeset egy gyékényládában a sás között, kihozatta a cselédjével, kerestetett neki egy héber szoptató dadát (aki történetesen a csecsemő anyja, Jocheved volt – lásd ott), majd magához vette, „fiává fogadta, és elnevezte Mózesnek”. Ezenkívül az Írás nem árul el többet a fáraó lányáról, akinek itt a nevét sem közli.

A Psát szerint egyáltalán nem egyértelmű, hogy a Krónikákban említett „Bitjá, a fáraó lánya” Mózes nevelőanyja lenne. Ezzel szemben a Midrásoknak semmi kétségük efelől. A Zóhár egyenesen a mennyországban helyezi el Bitját, ahol Mózes naponta meglátogatja (*Zóhár, Slách* 196–197).

Miért nevezik Bitját Mózes édesanyjának, hiszen Jocheved szülte és a hercegnő csak felnevelte? Mivel – mondják Bölcsseink – „ha valaki egy elhagyott gyermeket a házában

felnevel, az olyan minta szülte volna" (*Megilla 13a*). A Midrások hangsúlyozzák a fáraó lányának nagy érdemét, ami abban is megnyilvánul, hogy az Örökkévaló elfogadta a nevet, amit a hercegnő adott Mózesnek, és ő maga is – amikor megismertette magát vele a csipkebokorban – ezen a néven szólította.

A rövid bibliai elbeszélést Mózes megtalálásáról a sásban, a Midrások kibővítik és kiszínezik. Egyesek szerint nagyon meleg volt Egyiptomban, kibírhatatlan volt a hőség (a hagyomány szerint Mózes a téli ádár havában született, de három hónapon keresztül elrejtették a fáraó kopói elől, akik keresték a héber gyerekeket, hogy a folyóba dobják őket. Így tehát sziván havában lett kitéve a sásba, ami már javában a nyár időszaka Egyiptomban).

A fáraó lánya lement, hogy a nagy hőségben megmártózzon a vízben, és akkor lelt rá a kitett kisfiúra. Mások szerint poklos volt, de amikor Mózeset megmentette – meggyógyult. Udvarhölgyei meg akarták akadályozni, hogy megmentse a héber gyereket – „látták, hogy körül van metélve, onnan tudták, hogy héber" (*Szóta 12b*) –, és hosszan gyözködtek, hogy legalább neki, a királylánynak, nem szabadna megszegnien apja törvényét, de ekkor jött Gábiel angyal és földhöz vágta az udvarhölgyeket..." (uo.)

A Midrások azt is tudják, hogy a fáraó lánya elsőszülött volt és az utolsó csapásnál – az elsőszülöttek halála – neki is meg kellett volna halnia. De mivel megmentette Mózeset, ő is megmenekült (Pdr"e). Mivel ő Mózeset fiának fogadta, bár nem volt biológiai anyja, az Örökkévaló is lányának fogadta őt – Bit-já=Bát-Já – héberül Isten leánya. (*Vájikrá rábbá 3,1*)

* * *

Egy másik fáraó lánya, több mint ötszáz évvel később, Salamon király kedvenc felesége lett.

Salamon ezer felesége között sok idegen királynő volt. Ezek a politikai házasságok akkoriban – mint Európában még kétszáz évvel ezelőtt is – az államok közötti békés viszonyt és barátságot voltak hivatva biztosítani. Ez a fáraó-lány – a Jálkut szerint őt is Bitjának hívták! – idegen bálványkultúrát hozott be az országba, és ő valamint a többi idegen feleség öreg korára eltérítették Salamont az Örökkévalótól. A Talmud szerint ez abban nyilvánult meg, hogy Salamon túl „liberális” volt, és megengedte feleségeinek, hogy a hazuról hozott „isteneiket” imádják.

A Talmud szerint a fáraó lánya Salamon kedvenc felesége volt, őt szerette a legjobban és – betérítette, mielőtt elvette feleségül! Arra a logikus kérdésre, hogy abban az időben egyáltalán nem térítettek és nem fogadtak be prozelitákat (mivel gyanították, hogy nem meggyőződésből térnek be, akárcsak napjainkban) – hogyan téríthette be Salamon Bitját, a fáraó lányát? A Talmud válasza az, hogy nagyon szerette, de hivatalosan nem vette feleségül a Tóra törvényei szerint, már csak azért sem, mert egyiptomi csak a harmadik nemzedékben csatlakozhat a zsidó közösséghez (*Jevámot 76,a és b*).

* * *

Bölcsseink érthető módon nem nézték jó szemmel a fáraó lányát, mint Salamon szeretett feleségét. Az Aggáda mesterei minden lehető rosszat elmondanak róla. Elsősorban azt, hogy amíg Salamon mestere, Sim'i ben Géra élt, nem merte Salamon elvenni az egyiptomi hercegnőt (*Bráhot 8a és Jálkut*). Amikor elvette, építtetett neki egy pompás palotát. Ő meg „hozományként” hozott magával zenekarokat és énekeseket, és így oktatta Salamont: Ezt éneklis azon bálvány előtt, és amazt meg a másik előtt. Salamon nem tiltakozott ez ellen, és ekkor – mondja a talmudi ágáda – jött

Gábrriel arkangyal, egy nádcsövet eresztett a tengerbe, amely körül egy zátony keletkezett, és erre épült fel (később) Róma, amely annyi sok bajt és bánatot okozott a zsidóknak (*Sábbát 55b*).

Ha ez nem lenne elég, a Midrás története összeköti Salamon és az egyiptomi Bitjá esküvőjét – a Szentély felavatásával. Az örömrivalgás az esküvőn nagyobb volt, mint a Szentély öröme. Salamon leitta magát, miután hét éven keresztül, amíg a Szentélyt építette, nem ivott bort. Nyolcvanféle táncot járt a fáraó lánya azon az éjjelen; Salamon sokáig aludt és a Szentély kulcsai a párnája alatt voltak. Senki nem merte felébreszteni, és mindenki szomorú volt, mivel a Szentélyt nem lehetett kinyitni. Ekkor értesítették Salamon anyját, Bát-Sévát (lásd ott), aki jött felébresztette és korholta fiát (*Vájikrá rábbá 12,5 és Bámidbár rábbá 10,4*).

A fáraó lánya, Salamon felesége, méltó elődje volt az idegen királynőknek, Izebelnek és Átáljának (lásd ott), akik idegen kultúrát honosítottak meg Izraelben.

GÓMER BÁT DIVLÁJIM

Hóséa virtuális(?) felesége

(*Hóséa 1. fejezet*)

Hóséa ben Beéri a tizenkét úgynevezett „kispróféta” egyike volt, a Biblia sorrendjében az első a tizenkettőből (Tré ászár). Négy király uralkodása idejét öleli fel Hóséa kora és vele egy időben prófétált Jesája, Ámosz és Micha is. A négy király pedig a következők voltak: Uzijáhu, Jotám, Ácház és Chizkijáhu.

Hóséa fő próféciaja Izrael (Szamária) országára irányult, annak pusztulása előtt, amikor a tíz törzset deportálta a betörő ellenség. Életéről nem tudunk sokat; próféciaja ádáz színekkel festi le a korabeli zsidók erkölcstelen életét.

Történetünknek a próféta csak mellékszereplője. A főszerepet egy feslett életű nőszemély tölti be, akit a próféta, isteni parancsra, feleségül vett, és aki három gyereket szült neki. A történet, több exegéta szerint, egy parabola, melynek nevelő szándékát a Talmud hangsúlyozza.

Maga Hóséá, akinek az apja is próféta volt, ezt így írja le könyve elején:

„Amikor az Örökkévaló szólni kezdett Hóséához, ezt mondta neki: Menj és végy feleségül egy parázna nőt, és legyenek gyermekeid a paráznától, mivel parázna módon viselkedik ez az ország, hátat fordít az Örökkévalónak. És ment (Hóséá), és elvette Gómert, Divlájim lányát, az meg teherbe esett, és fiút szült neki...” (Hós 1,2–3).

Ennél rendhagyóbb történetet még egy prófétának is nehéz kitalálni. Vajon miért mondaná Isten a prófétájának, hogy vegyen el egy parázna nőt, aki talán nem „hivatásos”, de a férj nem tudhatja, hogy a gyerekek az övéi vagy sem?

A próféta folytatja a parabolának tűnő elbeszélést: első fiát, isteni utasításra Jizréelnek nevezte el, „mert rövid időn belül megbüntettem Jéhu házát a jizréeli vérontás miatt, és véget vetek Izrael királyságának”. Gómer ismét teherbe esett, és ezúttal lányt szült. Őt Hóséá ismét csak isteni utasításra „Nincs könyörület”-nek nevezte el, mert „nem leszek többé irtalmas Izrael házához, és nem bocsátok meg nekik”. (uo. 6–7)

A harmadik gyermekét – fiút – isteni utasításra „Nem népem”-nek nevezte, mivel „nem vagytok az én népem, és én sem vagyok veletek”. (uo. 9)

* * *

Tegyük fel ismét a logikus kérdést: Miért utasítaná az Örökkévaló prófétáját egy ilyen hihetetlen dolog elkövetésére? Mi lehet ennek a hátterében? Lehetséges lenne, hogy ez a Psát, hogy valóban így történt?

A Talmud bölcsei arra a – meglepő? – meggyőződésre jutnak, hogy valóban szó szerint így történt: a próféta, fenti utasításra, beleszeretett egy feslett életű nőbe, azt feleségül vette, és három gyereke lett tőle!

De vajon miért?

Íme a Talmud verziója (*Pszáchim 87,a és b*):

„Mondá a szent, áldott legyen ő, Hóséának: *Fiaid (vagyis a zsidók) vétkeztek, (és feladatod figyelmeztetni és megróni őket). Azt kellett volna, hogy Hóséa mondja: (Fiaim?!) A te fiaid ők, kedvelt gyermekeid ők, Ábrahám, Izsák és Jákob fiai – könyörülj rajtuk!*

Ehelyett azonban a próféta (mintegy vállat vont és) azt mondta: Világ ura! Az egész világ a tiéd. Cseréld fel őket egy másik néppel!

Mondá a szent, áldott legyen: Mit tegyek ezzel az öreggel (aki nem teljesíti feladatát, és nem védelmezi, velem szemben, Izraelt)! Azt mondom neki: Végy magadnak egy prostituáltat feleségül, és szüljön neked kurafiakat! Majd azután azt mondom neki: Küldd el a nőt! Ha ő el tudja távolítani – én is menesztem Izraelt!...”

Hóséa teljesítette az utasítást, ment és elvette Gómer bát Divlájimot (Egy ismert prostituált neve abban a korban – Mecudát Dávid), aki három gyereket, két fiút és egy lányt, szült neki egymásután. A Talmudbölcsek, akik a történetet szó szerint, igaznak vették, a nő nevében utalásokat láttak foglalkozására, és azt a lehető „legnaturalisztikusabban” ki is fejezték.

Miután megszületett a három gyerek (vagyis eltelt legalább öt év), a Talmud folytatja az elbeszélést:

„Mondá neki a szent, áldassék Ő: *Tanulnod kellett volna Mózes mesteredtől, aki – miután beszéltem vele – eltávolodott feleségedtől (lásd Cippora fejezetét). Távolítsd el te is feleségedet!*

Mondá neki (Hóséa): Világ Ura! Gyerekeim vannak tőle, nem tudom elküldeni, és nem vagyok képes elválni tőle!

Mondá neki a szent, áldott Ő: Te nem tudod elküldeni a feleségedet?! Te, akinek a felesége egy kurva és gyerekei kurafiak, és nem

tudhatod, hogy tiéid-e ők vagy sem – te nem tudsz megválni tőle!? Akkor én, akinek Izrael a kedvelt gyermekei, Ábrahám, Izsák és Jákob fiai – nekem mondd, hogy cseréljem fel őket egy más néppel?!

Miután tudta, hogy vétkezett, elkezdett kegyelemért könyörögni. Mondá neki a szent, áldott Ő: Ahelyett, hogy magadért könyörögnél – kérj irgalmat Izrael számára! Legott irgalomért esedezett, majd megáldotta Izraelt, mondván, hogy olyan sokan lesznek, mint a tenger fővenye.”

* * *

A talmudi történetből világosnak tűnik, hogy egy megtörtént esetről van szó, amelynek tanulsága magában a szövegben rejlik. Ezt azonban több későbbi exegeta és egy korábbi fordítás – Jonatán ben Uziél fordítása – nem fogadja el. Racionális exegetáink szerint – Ibn Ezra, Kimchi, Maimonides (*A tévelygők útmutatója* 2,46) és mások – ez egy próféta látomás volt, amelyben Hóséá éjjel, álmában látta a dolgokat megtörténni, és hallotta az isteni szöveget, amelyben erős szemrehányás volt mind Izrael felé, akik bálványt imádnak, mind a próféta felé, aki nem áll feladata magaslatán.

Isten nem szorul a próféta „tanácsára”, hogy cserélje fel Izraelt egy másik néppel. Nem a próféta feladata ilyen tanácsokat adni. Tehát a házasodás és a három gyerek az ő jelképes, istenadta neveikkel, szintén a próféta képzeletének szüleménye volt.

A vilnai gáon kabbalisztikus vonulatban közelíti meg a dolgot, míg Jonatán eltekint a nőtől és a – képzelt(?) – házasságtól, és az egészet Isten és a bálványimádó, hűtlen zsidó közötti ambivalens viszonyra vetíti.

(Már sokszor volt alkalmunk említeni, hogy jellemző módon a héber nyelv és fogalomkör a Z.N.H. ígét egyaránt használja a monoteizmustól való hűtlen eltávolodásra, bálványimádásra és a nemi erkölcstelenségre, parázñaságra, há-

zassági hűtlenségre. Innen ered a hasonlat Gómer virtuális(?) alakja – akit az Írás éset znunimnak (prostituálnak) mutat be – és az akkori Izraelben dívó bálványkultusz között.)

A fentiekkel éles ellentétben Abarbanel és mások elutasítják a prófétai látomást, mint Gómer alakjának „szülőjét”. Don Jicchák Abarbanel kapitális véteknek tartja az Írásversek tartalmi értelmének elbogatellizálását, vagyis a Psát semmibe vételét. Szerinte tehát Gómer egy élő és létező nőszemély volt, akit a prófétának feleségül kellett vennie, hogy általa és gyerekei által adja a nép értésére vétkeiknek feneketlen mélységét.

Málbim idézi az ellenvéleményeket, amelyek a Talmuddal ellentétben egy képzelt, költött személynek tartják Gómert, aki ily módon csupán virtuális felesége volt Hóséának. Ő azt mondja, hogy ez szükségtelen, azaz a körülmények nem kötelezik az exegetikát arra, hogy félretegye a Psát értelemszerű, ha nem is szó szerinti magyarázatát. Miért? Azért – válaszol Málbim a saját kérdésére –, mert Hóséa nem volt kohanita, és egy egyszerű jiszráélinak (vagyis zsidónak) nem tilos egy kurvát feleségül venni...

Chátám Szófer egyik responzumában említi ezt az érvet, és vitába száll vele (*Su"t Chátá"sz, Orách Chájjim, 1*).

* * *

A történet itt megszakad. Gómer egy szót sem ejt ki virtuális ajkain, nem tudjuk, mi a véleménye a dolgok állásáról, férjéről mint prófétáról, gyermekeinek furcsa neveiről stb. A próféta sem említi nevén többé, bár a második fejezetben még utal rá néhányszor.

Így Gómer bát Divlájim neve mint egy elrettentő példa maradt fenn főleg a középkori responzumirodalomban, ahol ezt az elnevezést használják egy olyan erkölcstelen, fesslett életű nőszemélyre, akit nem akarnak megnevezni.

HÁGÁR, AZ EGYIPTOMI Ábrahám ágyasa, Jismáél anyja (1Móz 16. és 21. fejezetek)

Egyiptomi származású cselédlány, aki angyalokkal társal-
gott, miközben Ábrahám ősapánk ágyasa volt. Ábra-
hám ágyába felesége, a meddő Sára juttatta Hágárt, mond-
ván, ha szülni fog – ő, Sára is „épülni” fog általa. (Az épü-
lésről lásd Ráchel címszavában.)

Ki volt ez a Hágár? A Midrás szerint nem akárki. Az
„egyiptomi szolgáló”, ahogy a Tóra röviden nevezi, a fáraó
egyik lánya volt a sok közül. Miután az emlékezetes malőr
történt Sárával a fáraó háremében, az uralkodó neki adta
egyik lányát ajándékba, mondván: „Inkább legyen szolgáló
Ábrahám házában, mint úrnő másutt” (*Brésit rábbá 45,1*).
Egy másik Midrás szerint Ábrahám szemében Hágár törvé-
nyes feleség volt, de Sára szemében csupán ágyas. (*Midrás
Ággádá, Brésit 16,10*)

Sára egyhamar megbánta, hogy szolgálóját férjének adta.
A fiatal Hágár szinte azonnal teherbe esett (a Midrás-
bölcsek szerint már az első alkalommal, ami szerintük fizi-
kai képtelenség), és ezzel egy időben kissé elszemtelenedett,
már nem tisztelte úrnőjét annyira, mint azelőtt. Sára dühbe
gurult és következetesen kínozta az állapotos Hágárt, oly-
annyira hogy az megszökött. Az úton – valószínűleg haza-
felé, Egyiptomba – egy angyallal találkozott, aki meggyőzte,
hogy menjen vissza, vesse alá magát idős úrnője szeszélyé-
nek, mert fiút fog szülni, akitől egy nagy nép származik
majd. Majd ha megszüli – nevezze el Jismáélnak. A Midrás
itt cádikának (szent asszony) nevezi az egyiptomi asszonyt,
akivel az Örökkévaló személyesen beszélt egy angyal által
(*B”R 45,10*).

Hágár visszament – feltehetően szerényebben, mint az-
előtt, valószínűleg ő is tanult abból, ami történt. Most meg-

húzza magát, megszüli fiát, akit Ábrahám nevez el Jismáélnak. Sára nem „épült” ezáltal, maradt meddő, ahogy eddig volt, és amikor az Örökkévaló újfent megígérte Ábrahámnak, hogy fia születik Sárától, az ósanya rezignáltan mondta: „Bárcsak Jismáél élne előtted” (1Móz 17,18), mint aki már lemondott arról, hogy Sára szülni fog neki.

Ez csak azután következett, miután Ábrahám isteni felhívásra körülmételte magát – 99 éves korában. Jismáél ekkor már 13 éves volt, és a Midrás a javára írja, hogy nem tiltakozott az operáció ellen. Egyébként, innen ered az a moszlim gyakorlat, hogy náluk 13 éves korban metélik körül a fiúgyermeket.

* * *

Miután Sára megszülte fiát, Izsákot, 90 éves korában, nagy volt az öröm a házban, ahol egyszerre Jismáél fölöslegessé vált. Legalábbis Sára szemében, aki azzal vádolta őt, hogy gúnyolódik. A Midrás ebbe sok mindent belemagyaráz (bálványimádást, vérontást – Jismáél meg akarta ölni Izsákot! – és fajtalanságot), de aztán elárulja, miről volt szó: Jismáél ki-nevette a nagy húhót, amit Ábrahám és Sára csinált Izsák születése körül, és azt mondta: Bolondok ezek, hát nem tudják, hogy én vagyok az elsőszülött, az örökös... (Brésit rábbá 51,11). Sára pedig azt követelte, hogy Ábrahám távolítsa el a szolgálót és fiát, azzal az indokolással, hogy „ne örököljön együtt a fiammal, Izsákkal” (1Móz 21,10).

Ábrahám elűzte Hágárt és Jismáélt, ami igencsak fájdalmas volt számára, de az isteni hang azt mondta, hogy mindenben hallgasson Sárára. Ezért korán reggel adott Hágárnak egy vekni kenyeret, egy tömlő vizet és elküldte őket. Hágár eltévedt a beér-shevai pusztaságban, a víz kifogyott a tömlőből (Midrás: Jismáél beteg lett és láza volt), erre Hágár letette egy bokor árnyékába, majd leült szembe és sírt. „Ek-

kor Isten meghallotta a fiú hangját”, és egy angyal felszólította Hágárt, támogassa a fiát, akiből egy nagy nemzet támad. Majd Isten felnyitotta az asszony szemét és meglátta, hogy a közelben egy kút van. Ott megtöltötte a tömlőt és megitta fiát. Ezután „Isten a fiúval volt, aki nagy lett, a pusztában lakott és nyíllal lövöldözött” (vagyis vadász lett). Majd „Párán pusztájában élt, és anyja (Hágár) hozott neki feleséget Egyiptomból” (1Móz 21,8–21).

Az előzőtt Hágárral kapcsolatban igencsak eltérő a különböző Midrások véleménye. Egyesek szerint visszatért ősei pogány hitéhez, így nevelte Jismáélt is, akiből egy vad, pusztabeli vadász és útonálló rabló lett. Mások azt mondják, hogy Hágár hű maradt az Ábrahám házában ellesett hagyományokhoz, nem állt össze férfival, és amikor Sára meghalt, Ábrahám visszavette őt feleségül (lásd Keturá, akit egyes Midrások Hágárral azonosítanak). A Midrás azt is tudja, hogy maga Izsák ment érte, hogy visszahozza Ábrahámhoz. A Zóhár kompromisszuma: miután elűzték, először visszatért atyái bálványaihoz, majd megtért és rendesen viselkedett... Ezért vette Ábrahám vissza. (*Zóhár 1,133*)

Ezt követően Hágárt többé nem említi az Írás, így azt sem tudjuk, mennyit élt, és mikor halt meg.

* * *

Jóval később, a Biblia kései könyveiben (a *Zsoltárokban* és a *Krónikák könyveiben*) történik említés egy hágáritáknak nevezett népcsoportról. Nem ismeretes a kapcsolat – ha egyáltalán van – köztük és a „mi” Hágárunk között. Magyarországot a középkori héber rabbinikus irodalomban Hágárországként említették (Erec Hágár), de ebben is csupán feltevésekre vagyunk utalva.

A POGÁNY IZEBEL

Királyné a próféta ellen

(1Kir 16., 18. és 21. fejezet)

Izabel (Jezábel), Etbáál cidoni király lánya, Ácháv, Izrael királyának felesége és egyben rossz szelleme volt.

Ez a nagy király teljesen felesége befolyása alatt állott. Nemcsak úgy, ahogy a pletykák beszélnek egy papucsférjerről, hanem a legkomolyabb formában, ahogy az Írás maga igazolja ezt: „Nem volt még olyan, aki annyira az Isten szemében visszatetsző dolgokat tett volna, mint Ácháv, akit uszított (félrevezetett) Izabel, a felesége”. (1Kir 21,25)

A gyakorlatban ez több súlyos cselekedetben nyilvánult meg, amelyeket a Biblia részletesen elmond. Ezekből áll össze az első aktív zsidó királyné életrajza, amivel nincs mit dicsekedni.

(Első aktív királynét mondtunk, mivel az előző királyok – Saul, Dávid, Salamon, Rechávám stb. – feleségeit még említésre méltónak sem találta a *Királyok könyvének* szerzője, neveiket is alig említi.)

Izabel, a cidoni királyné, politikai házasság révén került Izraelbe, így lett a kettészakadt királyság nagyobbik felének királynéja. Első pillanattól fogva feladatának tartotta férjét „megnevelni”, és országát a kánaánita kultúra szolgálatába állítani. (Kimchi szerint még látszatra sem tért be). Ebből a célból betelepített az országba több száz Báál és Ásérá Astóret papot, akiknek templomokat épített és áldozóhal-mokat létesített. Férje mindebben a kezére játszott, hiszen már apja, Omri király házában is Báál bálványokat imádtak, és Omri – aki fellázadt hadvezérből avanszált királlyá – fenntartotta az őrségeket, amelyek megakadályozták, hogy a nép Jeruzsálembé zarándokolhasson.

(A birodalom kettészakadásáról és a két zsidó utódállam kialakulásáról – lásd az *Átáljáról* szóló cikket. *Átáljá* Izebel és *Ácháv* méltó lánya volt.)

* * *

Izebel nem elégedett meg a Báál papok támogatásával és a Báál-kultusz nemzeti szintre emelésével, hanem ezzel egyidejűleg üldözte a hithű, vallásos zsidókat, akik uralmának az egyetlen ellenzékét képezték. A gyakorlatban ez az ifjú próféták üldözésével és megsemmisítésével járt, mivel ők voltak azok, akik aktívan ellenálltak az idegen kultúrának. A prófétaiskola akkori feje, *Élijáhu* (Illés), a híres próféta volt, aki több ízben nyilvánosan megróttá *Áchávot*, és hároméves szárazságot, illetve éhínséget hirdetett meg, amikor *Ácháv* híve és barátja, *Chiel Bét-Élből*, újjáépítette Jerichót, *Jósua* tilalma ellenére.

A három év alatt az ország helyzete nagyon leromlott. A közhangulatot kihasználva, Izebel a prófétákat okolta a helyzetért, és irtó hadjáratot indított a prófétaiskolák ifjai ellen. Sokakat eltettek láb alól Izebel idegen zsoldos pribékjei. Ovádjá, *Ácháv* háznagya, aki istenfélő ember volt, elrejtett 50-50 prófétát egy-egy barlangban és titokban élelmezte őket. *Élijáhu* illegalitásba vonult, a *Kárit-patak* mentén húzta meg magát, majd, amikor a patak kiszáradt, elment *Cárafátba* és ott egy özvegyasszonynál lakott. Itt érte, a három év végeztével, Isten szava, aki azt mondta neki, menjen és jelentkezen *Áchávnál*, mert „esőt adok az országnak”.

Élijáhu ment és közölte a királlyal az isteni üzenetet. Egy éles szóváltás után *Élijáhu* felszólította *Áchávot*: Hívja össze a *Kármel-hegyre* Izebel Báál és *Astóret* papjait („prófétáit”) – összesen 850 pogány papot – és ott ő, *Élijáhu*, egyedül megmérkőzik velük. Így is történt, a próféta a nép szeme lát-

tára legyőzte a pogány papokat – amikor égi tűz emésztette meg áldozatát –, majd lemészároltatja őket.

Ez idáig a nép nem avatkozott bele, mivel hezitáltak, nem tudták, kinek higgyenek, az ősi hagyománynak vagy Izebel papjainak. Amikor azonban Élijáhu győzedelmeskedik, a nép egy emberként kiáltja: „Az Örökkévaló az Isten” –, és lelkesen segíti a prófétát a több száz pogány pap likvidálásában. Ezeket Izebel hozta be az országba és az asztalán ettek, vagyis állami támogatásban részesültek. (A teljes sztorit lásd *1Kir 18.* fejezet).

Ezek után Élijáhu ismét menekülni kényszerült, mert Izebel megüzente neki: halál fia, ha elfogják.

* * *

Izebelt mint idegen királynét, nem kötelezték a zsidó normák. Mint „jó feleség” teljesen gátlástalan volt, amikor férje jólétét akarta szolgálni legjobb tudása szerint. Erre volt eklatáns példa a Návot szőleje.

A királynak megtetszett a szomszédságában lévő Návot szőleje. Meg akarta venni, tett is ajánlatot, de Návot nem akarta apái örökségét eladni. A király láthatóan levert volt, amit felesége észrevett. Kigúnyolta („Na, szép kis király vagy te!”), majd megnyugtatta, mondván, egyen-igyon nyugodtan, ő majd megszerzi neki Návot szőlejét.

Meg is szerezte. Utasítást adott a helyi hatóságoknak, állítsanak hamis tanúkat, hogy Návot káromolta Istent és a királyt. Erre halálbüntetés járt, és az elítéltek vagyona automatikusan a kincstáré lett. Így is történt és Áchávv birtokába is vette a megkívánt szőlőt.

Ekkor az Örökkévaló ismét Élijáhuhoz szólt, akit újra Áchávhhoz küldött, Hiób-hírral a szájában: „Hát gyilkoltál és örököltél is!?” Majd közölte vele, hogy ott, ahol a kutyák fel-

nyalták Návot vérét (amikor megkövezték), ugyanott fogják felnyalni Áchávét is, akinek nem marad írmagja sem. Izebelnek pedig azt mondta a próféta: „Izebelről is szólt az Örökévaló: A kutyák fogják felfalni Izebelt Jizreél falainál!” (1Kir 21,23).

Érdekes és elgondolkoztató, hogy ezt a súlyos verdiktet nem a próféták meggyilkolása, sem a masszív bálványimádás, hanem Návot meggyilkolása váltotta ki, ami a zsidó törvények ellenére volt, egyértelmű justizmord. Ácháv ekkor teljesen felesége befolyása alatt állt, és azt tette, amit az idegen asszony mondott. Áchávnak, mindennek ellenére, voltak lelkiismerete által kijelölt határvonalai, amelyeket nem hágott át. Ő nem kobozta el Návot szőlejét, nem sajátította ki, hanem pénzért akarta megvenni vagy megfelelő szőlőt ajánlott fel helyette másutt, mivel tudta, hogy Návot a Tóra örökösödési törvényei alapján járt el.

Izebelnek nem voltak ilyen skrupulusai. Szülőhazájában, Cidonban a törvény a király akarata volt, és ezt itt és most ő is keresztülvitte.

* * *

Fölösleges mondani, hogy a próféta szavai maradéktalanul bekövetkeztek. Ácháv elesett egy csatában, Somronban temették el, és amikor a harckocsit megmosták a somroni ciszternában, a kutyák nyalták fel Ácháv vérét (110. 22,38).

Izebel sorsa hasonló volt – csak jóval később. Amikor Jéhu, a hadvezér megragadta a hatalmat és megölte a királyi család tagjait – Jizreélbe jött, a zsidó ország fővárosába, hogy királlyá koronáztassa magát. Amikor az özvegy Izebel, aki ekkor az anyakirályné tisztét töltötte be, meghallotta Jéhu jövetelét, kifestette a szemeit, megigazította frizuráját, az ablakba állt és onnan kiáltotta Jéhunak: „Mi lett a vége Zimrinek, aki meggyilkolta urát?!”

Erre a gunyoros megjegyzésre, Jéhu megparancsolta néhány szolgának, hogy dobják le Izebelt a falról, „le is dobták, és a vére a falra spriccelt, és a lovak eltaposták”. (2Kir 9,33)

Ennek utána Jéhu nagy lakomát csapott (*Dáát Mikrá* szerint ezt koronázási ünnepségnek szánta), majd közben eszébe jutott Izebel és azt mondta adjutánsának: „Nézzetek utána az átkozottnak, és temessétek el, mert mégiscsak királylány volt!” (uo. 9, 34). De amikor odamentek, hogy eltemessék, nem találták belőle csak a koponyáját, a lábait és a két keze fejét. Amikor ezt jelentették Jéhunak, az rezignáltan mondta: „Az Örökkévaló szava ez, amit a tisbei Élijáhunak mondott: A kutyák falják fel Izebel testét a jizreéli birtokon. És olyan lesz Izebel holtteste a jizreéli birtokon, mint a trágya a mezőn, nem tudják mondani róla (mert nem ismerik fel), hogy ez volt Izebel.” (uo. 36–37)

* * *

Ez volt a tragikus vége a cidoni királylánynak, aki a saját képmására formálta férjét, és akarta formálni Izraelt is. Steinsalz szerint a hatalom nem öncél volt Izebelnél, hanem cselekedeteivel férjét akarta szolgálni, akit szeretett; neki akart abszolút uralmat biztosítani abban az Izraelben, amelynek alkotmánya a Tóra volt, ami megkötötte a király kezét egy sor dologban. A cél szentesítette nála az eszközöket és ebben a saját fiait sem kímélte. Az eszközök a kánaánita idolkultúra erőszakkal való terjesztése volt. Ide tartoztak a Báál templomokban tartott szexuális kicsapongások, amelyekben egyes kommentátorok szerint, maga Izebel is részt vett, mint a Báál főpapnöje.

Legalábbis erre mutat, egy utalás formájában, Jéhu szava Jorámnak, Izebel fiának, aki ellen fellázadt. Amikor találtak Návot volt jizreéli birtokán, Jorám odakiáltott Jéhunak: „Békés a szándékom, Jéhu? De ő így felelt: Hogyan

is lehetne békés, amíg anyádnak, Izebelnek sok paráznsága és varázslata tart!?” (2Kir 9,22)

A „paráznság” (Znut) alatt a Bibliában gyakran bálványimádást értenek, amely a kánaánita népeknél templomi orgiákkal volt összekötve, amelyeken a Báál papnői mint oltári prostituáltak vettek részt – hivatalból.

Az Írás azt is közli velünk, hogy Áchávnak hetven fia volt Somronban (Dáát Mikrá: Biztos sok felesége volt, akik ezt a sok fiat szültké neki), akiket Jéhu szisztematikusan kiirttatott.

Ezzel szemben a Midrás úgy tudja, hogy „Izebel, aki pogány papok lánya volt – hetven fiat szült Áchávnak” (*Jálkut Simoni, Móláchim*, 232). A hetvenes szám mindenképpen szimbolikus csupán, hiszen hetven fia volt Gidonnak (*Bírák* 8,30), valamint Jákob háza népe is hetven lélekből állt, amikor Egyiptomba mentek.

Izebel szerette Áchávt – a maga módján. A talmudi aggáda gúnyosan jegyzi meg, hogy „Ácháv impotens volt, és Izebel a királyi hintó falaira meztelen női aktokat rajzoltatott, hogy a király felmelegedjen tőlük” (*Szánhedrin*, 39b). Amikor megsebesült a harctéren – ezekre az aktokra folyt a vére (*Dáát Mikrá*).

A Midrás bölcsek mindennek ellenére találtak Izebelnél valami pozitívumot, valami emberit. Az idegen asszony, aki hideg vérrel ölette meg Isten prófétáit; aki megrendezett koncepciók perben gyilkoltatta meg Návotot, hogy szőlejét szeretett férjének prezentálja – ebben a nőben volt némi emberi érzés, amennyiben, ha esküvői menet haladt el palotája előtt, akkor lejött, tapsolt, dalolt és táncolt a menyasszony előtt, hogy megörvendeztesse őt. Ugyancsak, ha temetési menet haladt ott, lejött, gyászszolozsmát hallatott és tapsolt, ahogy a gyászolók szoktak, majd tíz lépésnyire kísérte a temetési menetet.

Ezen micva érdemében maradtak meg a lábai és kézfejei, és kerültek temetésre (*Pirké dörábbi Eliezer*, 17).

JÁÉL, A KÉNITA NŐ

Siserával a sátorban...

(Bírák 4., 5. fejezet)

Jáél, a kénita Chever felesége volt. Egy midjanita eredetű, nomád törzshöz tartoztak. Ennek a törzsnek a tagjai állítólag Jitró, Mózes apósának családjához kötődtek és laza kapcsolatban álltak a Kánaánt elfoglaló héberekkal. A Debóra (lásd ott) nevéhez fűződő felszabadító háború idején (*Bírák 5. fejezet*) Chever klánja a harcmező közelében táborozott, a Kedes melletti Cáánánimban, amely Naftali törzséhez tartozott. Ez a Jáél sztori megértéséhez fontos.

Jáél pogány nő volt, mégis a zsidó források mint egy igaz asszonyt (cádiká) említik. Miért?

Azért, mert Jáél volt az, akinek sátrában a harctérről menekülő Sisera menedéket talált, majd – később – a halálát lelte. Ugyanis Jáél, aki beinvitálta – megölte az alvó Siserát, majd amikor az őt üldöző Bárák megjelent, Jáél elé ment és eldicsekedett, hogy itt van az, akit keres. Bárák bement a sátorba és megtalálta Siserát – holtan.

A dolog meglehetősen problematikusnak tűnik, a ma embere számára, aki egyrészt hallott a genfi konvencióról, másrészt arról, hogy Keleten milyen nagyra értékelik a vendéglátást. Ha valaki egy keleti ember házába lép – az automatikusan védelmet élvez. Erre nézve sok példát lehet a Bibliában találni. Nos, az Írás megállapítja, hogy „békesség volt Jávin, Chacor királya és a Chever nemzetség között” (*Bírák 4,17*). Ezért menekült Sisera oda, és ezért hitt Jáélnak, aki azt ígérte, hogy elrejtí, és betakarta egy pokróccal, majd megtartotta tejjel, amitől elaludt.

Ami ezután történt, annak két verzióját olvashatjuk a Bibliában, egyik sincs messze a másiktól. A hivatalos, prózai leírás az maga a száraz, szövegszerű Psát. A másik, a párhuzamos beszámoló, Debóra győzelmi énekében, ugyanezt

mondja el, csak színesen, érzékletesen, utalván a Drás pikáns feltételezésére. Eszerint Sisera kikezdett vele, esetleg megerőszakolta a vendéglátó Jáélt, vagy pedig az maga ajánlkozott fel, és csábította el, hogy ezzel kifárassza a kánaánita hadvezért.

* * *

Olvassuk most el a két párhuzamos szöveget.

A hivatalos jelentés:

„Sisera pedig gyalog futott Jáélnak, a kénita Chever feleségének a sátráig, mivel béke volt Jávin, Chácor királya és a kénita Chever háza népe között. Jáél kijött Sisera elé, és ezt mondta neki: Térj be, uram, térj be hozzám, ne félj! – Betért hozzá a sátorba, és ő betakarta egy takaróval. Sisera azt mondta neki: Adj innom egy kis vizet, mert szomjas vagyok. Erre az asszony kinyitott egy tejes tömlőt, inni adott neki, és betakarta. Sisera ezt mondta neki: Állj a sátor bejáratához, és ha jön valaki, és azt kérdi tőled, van-e itt valaki – mondd, hogy nincs.

Ekkor Jáél, Chever felesége, fogott egy sátorcöveket, kezébe vette a pörölyt, halkán bement hozzá, és beleverte a cöveket a halántékába, odaszegezte a földhöz. Sisera ugyanis mélyen aludt, mert fáradt volt. Így halt meg.” (Bírák 4,17–21)

Amikor a Siserát üldöző Bárák odaért, Jáél eldicsekedett neki: Gyere, megmutatom azt az embert, akit keresel...

Lesznek, akik vegyes érzelmekkel fogják fogadni Jáél „hőstettét”. Megölni egy alvó embert, aki nem ellensége se neki, se családjának, és aki menedéket kért és kapott sátrában – nem mutat nagy jellemre. Ha Jáél izraelita lett volna – akinek leigázott népe szabadságharcot folytat az elnyomó Sisera ellen –, meg lehetne érteni a szituációt, ami az akkori idők hadi modorának, hadviselési szokásainak megfelelt. De egy baráti törzs lányától Sisera nem várt hasonló viselkedést.

Ezzel szemben a Midrások által kommentált Debóra dala, egyes kifejezések alapján, sejteti, mi történt a sátorban:

„Áldott asszony Jáél / a kénita Chever felesége / legáldottabb a sátorlakó asszonyok között. / Vizet kért és ő tejet adott / díszes csuporban tejszint hozott. / Kezével a cövekért nyúlt / jobbával a sulykolóért. / Ütötte Siserát, szétzúzta a fejét, / betörte, átfúrta halántékát. / Lába elé roskadt, elesett, elterült, / lába elé roskadt, elesett; ahová leroskadt, ott esett el élettelenül...” (uo. 24–27)

A lényeg tehát az eredmény, a cél, amely szentesíti az eszközt. Debóra hőssé avatja Jáélt, majdnem szentté, bár tette – mai fogalmaink szerint – nem éppen dicséretes. De hát, mint mondtuk, akkoriban nem volt genfi konvenció és Izrael ellenségei is hasonlóképpen cselekedtek vagy még rosszabbul.

* * *

A kérdés, amit az élénk fantáziájú talmudi Aggáda bölcsek széltében-hosszában taglaltak: Hogy is volt, mi is történt ott a sátorban, mielőtt Sisera elaludt? Rabbi Náchmán bár Jichák utal erre nagy óvatosan: „Nagyobb (dicséretesebb) a vétek, amit valaki egy jó cél érdekében követ el, mint egy micva, amit gépiesen csinál” (*Horájt 10,b*). Ha vétek, akkor nem volt itt erőszak.

Egy Midrás ezt burkoltan megmagyarázza: Jáél érdeme az volt, hogy férje kedvére tett, vagyis hallgatott rá. „Jáél érdeme nagyobb minden asszonynál, mivel általa jött a nagy menekvés Izrael számára; mert így mondták Bölcseink: Jáél egy derék, kóser asszony volt, aki férje akaratát teljesítette, kivitelezte. Innen vezették le Bölcseink, hogy minden asszony közül az a legderekabb, a legrendesebb, aki férje kedvére tesz.” (*Táná döbé Élijáhu rábbá 9. fejezet*).

A Midrás nem fedi fel, hanem fantáziánkra bízva, mivel és mennyiben tett Jáél itt férje kedvére. Talán tőle száрма-

zott az ötlet? Talán ő mondta Jáélnak, hogy csábítsa el a kánaáni hadvezért?

Lássuk csak:

Debóra dala hosszasan leírja, hogyan és miként halt meg Sisera és hét különböző kifejezést használ: roskadt, elesett, elterült, roskadt, elesett, leroskadt, elesett (élettelenül). Ebből rabbi Jochanán azt fejt ki, hogy hét ízben tette magáévá Sisera a vendéglátó Jáélt, mígnem elterült élettelenül, mikor is Jáél megölte a kimerülten alvó daliát (*Názir 23b, Jevámot 103 a–b*). Eszerint a pogány Jáél feláldozta magát, hogy ártalmatlanná tudja tenni Izrael ellenségét. Ezért a Talmud (uo.) őt a négy ősanjához hasonlítja. Igen ám, kérdezi a Talmud, de Jáél akármilyen önfeláldozó is volt – lehetetlen, hogy nem élvezte a dolgot? A válasz egy sokatmondó deklaráció: a gonoszok (rosszak) jó cselekedete – rossz és nem kívánatos az igaz emberek számára (uo.).

A Midrás rábbá (*Vájikrá 23,10*) homlokegyenest más véleményen van. Szerinte Jáélt Józseffel kell és lehet összehasonlítani, aki „menekült a vétectől” (úrnőjétől, lásd Potifár felesége). Rés Lákis mondja, egy lefordíthatatlan nyelvi értelmezés segítségével, hogy „maga az Örökkévaló tanúsítja, hogy nem nyúlt Jáélhoz az a gonosz”, vagyis Sisera. Tehát se nem erőszak, se nem odaadó micva – semmi. Most már csak egy kabbalisztikus művet kel idéznünk, miszerint „rabbi Akiba Siserától és Jáéltól származott” (*»Pri Cádik«, Dvárim, Ki Távó szakasza 11*) – és akkor a történet kerek.

Jonatán fordítása és nyomában a Midrás Sochér Tov, halachikus utalást lát abban, hogy Jáél nem egy karddal ölte meg Siserát, hanem egy sátorcövekkel, mivel „ezzel betartotta a Tóra parancsát, hogy nő ne viseljen férfiruhát, vagyis ne forgasson fegyvert, mint a férfiak.

* * *

Későbbi exegeták, például Abarbanel, a spanyol zsidó államférfi is, szükségesnek látják megmagyarázni, hogyan tehette Jáél, amit tett, amikor „béke honolt Jávin kánaánita király és Chever a kénita között”. Hát így viselkedik valaki egy baráti királlyal békeidőben? Válasza: Sisera Jáél sátrába ment be, és nem Cheverébe, „és a nők nem kötelesek azonos politikát folytatni, mint a férjük”. Ezzel együtt Abarbanel világosan utal arra, mi történt a sátorban, amikor azt mondja, hogy „akárcsak a szemérmes nők, bár a cselekedet ellenükre van, mégis megtette (Jáél) mint istenszolgálatot...” (a zsidók megmentésére).

A Midrás Hágádol szerint nem volt sem odaadó istenszolgálat, sem erőszak. Hanem? „Sisera a tejtől lerészegedett, és kikezdett Jáéllal, aki erre (önvédelemből) megölte a sátorcövekkel” (*Midhá”g, Börésit 23,1*).

Honnan tudta Debóra, mi történt kettejük között a zárt ajtajú sátorban? Nem kérdés, hiszen Debóra próféta nő volt, és a próféták mindent tudnak. Mindenesetre Jáélt a hagyomány azon derék istenfélő prozeliták között tartja számon, mint Hágárt, Osznátot, Cippórát, Sifrát, Puát, Bitját, a fáraó lányát, Ráchávot és Rútot (lásd címszavaikat) (*Midrás Tásé 21*).

Rási – ismeretlen forrásra támaszkodva – azt írja, hogy Jáél is bíraskodott Izrael felett. Gersonidés szerint Jáél azok közé tartozik, akik felszabadították Izraelt az idegen elnyomás alól (de nem éppen volt bírő, hanem a szabadítást a maga eszközeivel tette).

JOCHEVED

A király mamája

(2Móz 4. és 4Móz 26. fejezet)

Jocheved bát Lévi – Jákob egyik lányunokája – szülte Mózes mesterünket, és mint ilyen, ő volt az első zsidó király, törvényhozó és néptribun édesanyja.

Jocheved alakját a legendák hosszú sora lengi körül. Akkor született, amikor a Kánaánból Egyiptomba menő Jákobkaraván a határra ért. Ő volt az, aki által hetvenre emelkedett a karaván tagjainak száma.

Nem tudni, mikor ment feleségül unokaöccséhez, Ámrámhoz. A Midrás szerint 130 éves volt, amikor Mózeset megszülte, az egyiptomi elnyomás közepette, akkor, amikor a fáraó a zsidó fiúgyermeket a Nilusba dobatta. Három gyermeke volt, Mirjám (lásd ott), Áron és Mózes.

Az aggáda szerint az elnyomás idején Ámrám elvált (vagy különválva élt) tőle, de lánya nyomására újra feleségül vette. A 130 éves Jocheveddel ugyanaz a legendás megújulási folyamat történt, mint Sárával (lásd ott), aki 90 éves korában szült, hosszú meddőség után (*Bava Batra 120,b*).

Nevét a Bibliában mindössze két ízben olvashatjuk, mint Ámrám felesége valamint Mirjám, Áron és Mózes édesanyja (2Móz 6,20 és 4Móz 26,59). Amikor Ámrámmal való házasságáról szól a krónika, akkor is kódolva van a nevük: „És ment egy Lévi nemzetségbeli férfi és elvette Lévi leányát...” (2Móz 2,1). Lehet, hogy a fokozódó elnyomás miatt volt szükség erre az elővigyázatosságra.

* * *

Ebben a fejezetben még kétszer utal a Tóra – a Midrások értesülése szerint – Jochevedre, anélkül, hogy a nevét említene. Először, amikor a fáraó hívatja a héber szülész nőket (il-

letve képviselőiket) és utasítja őket, öljék meg a születendő fiúgyermeket. A két szülésző nevét Sifra és Pua névvel kódolja a Tóra, (lásd címszavukat) de a Midrás szerint ők „anya és lánya”, vagyis Jocheved és Mirjám. Másodszor, amikor a fáraó lánya megtalálja a ládában kitett Mózeset a sásban, és a gyermek nem akar szopni az egyiptomi dadától. Ekkor hívatnak egy héber dadát – aki nem más, mint a gyerek anyja, vagyis Jocheved –, és ő megszojtatja.

A Széder Olám című talmudikus történelemkönyv szerint Jocheved élt még az egyiptomi szabadulás idején – vagyis eszerint legalább 210 éves volt. A számítás aggádikus, akár csak Jocheved 130 éve, amikor szült.

Jonatán fordításában felfedi, hogy amikor Ámrám elvált tőle Egyiptomban – Jocheved férjhez ment Elicáfán ben Párnáchhoz és született neki két fia, akiket Eldád és Médád néven ismer a hagyomány, és akik prófétáltak Mózes idején (*Jonatán, 4Móz 11,26*). Ez is egy ezoterikus aggáda, már csak azért is, mert ez az elnyomás alatt történt (hiszen amiatt vált el Ámrám feleségétől), és nincs híradás arról, miként menekült meg a két jövendőbeli próféta a Nílusba dobástól...

A Példabeszédekre írott Midrás Jochevedre vonatkoztatja azt a verset, amelyben az szerepel, hogy „az okos asszonyok építik házukat...”, mivel három gyermekéből épült fel Izrael Háza...

KETURA

Ábrám második felesége

(1Móz 25,1–11)

Nem tudjuk, ki volt és honnan származott. Csupán annyit tudunk róla – a bibliai Psát szerint –, hogy Ábrám második (illetve harmadik) felesége volt, akit 140 éves

korában vett el, Sára halála után, és aki hat fiúgyermeket szült neki.

A Midrások úgy tudják, hogy ez a Ketura tulajdonképpen Hágár volt, az elűzött Hágár, aki hűségesen várta, mikor jöhet vissza Ábrahámhoz. Azt is tudja a Midrás, hogy Izsák volt az – Sára egyetlen, elkényeztetett fia –, aki anyja halála után ment és visszahozta Hágárt apjához. Hiszen miatta üzték el, rosszcsont fiával, Jismáéllal együtt – és így „logikus”, hogy ő legyen az, aki visszahozza az ősapa házába.

A szöveghű (Psát) értelmezés hívei nem fogadják el, hogy Ketura azonos Hágárral. Kimchi, Rásbám, Ibn Ezra és mások szerint Ketura Ábrahám törvényes felesége volt, a harmadik, Sára és Hágár után. Kimchi hozzáteszi, hogy rajta kívül voltak Ábrahámnak ágyasai is, akiktől fiai is születtek, akiket azonban név szerint nem említ az Írás, csak azt, hogy „elküldte őket (a háztól) miután ajándékokat adott nekik” (1Móz 25,6).

A legrészletesebben Kimchi ír Keturáról: „Ábrahám...vett magának egy harmadik feleséget, hogy legyen, aki öregkorában istápolja őt, no meg azért, hogy szüljön neki, hogy minél több leszármazottja legyen a világon, de nem tartotta fontosnak, hogy melyik népből és milyen családból származnak, miután kedvenc fia, (szellemi örököse) Izsák, a családjabeli Sára fia volt és Izsákot is a családjabeli Rivkával házasította össze... Azonban Ketura minden bizonnyal egy rendes, kóser nő volt, aki nem bosszantotta őt öregségében... Arra is ügyelt Ábrahám, hogy további feleségei ne legyenek kánaániták, hiszen Hágár egyiptomi volt...”

Náchmánidész szerint Ketura kánaánita volt, hiszen nem tudunk róla, hogy Ábrahám házasságközvetítőt küldött volna Egyiptomba vagy a filiszteusokhoz. Ő is arra a következtetésre jut, hogy Izsák házassága után – amivel a folytonosság biztosítva volt – Ábrahám nem tartotta fontosnak, hogy ő maga kit vesz el.

Rabbi Ábrahám, Maimonidész fia, szerint azért nősült Ábrahám 140 éves korában újra, hogy ezzel alátámassza a csodát, ami Izsák születésével történt. Ugyanis Izsák születésekor csodálkoztak, hogy lehet az, hogy egy százéves embernek fia születik (és ezzel kapcsolatban voltak, akik hírbe hozták Sárát Abimelechhel), és íme most ugyanannak az embernek, 140 éves korában egymásután hat fia születik...

Ovádja Szfornó szerint Ketura ezt a hat fiút korábban szülte és Ábrahám házában nevelte, mintha az ősapa fiai lennének, de ő maga nem szült neki, mivel Ábrahámnak csak két fia volt, Izsák és Jismáél, ahogy ezt a Krónikák első könyvében olvassuk (1Krón 1,28). Más értelmezés szerint ezek a fiúk Ábrahám „háza népéhez” tartoztak, akiket az őstanya az egyistenhitre nevelt, és ebben Ketura méltó társa volt. [Szfornó ál Hátóra, Jehuda Kuperman kiadása, Jeruzsálem, 5752 (1992)].

Bár a legtöbb midrási forrás Hágárral azonosítja Keturát – akit azért hívtak így, mert cselekedetei olyanok voltak, mint a tömjén (Któret). Van egy Midrás, amely szerint Ketura Ábrahám három feleségének egyike volt: Sára – Sém leánya; Ketura – Jefet leánya és Hágár – Chám leánya. Így mind a hárman Noé unokái voltak (Midrás Jelámdénu). Luzzatto szerint Keturát még Sára életében vette el Ábrahám.

Ketura ködbe vesző alakjáról az Írásnak egy jó szava sincs, de a Midrások dicsérik. Maga a tény, hogy Ábrahám felesége volt – önmagáért beszél.

LEA BÁT LÁBÁN

Egy kisírt szemű őspanya

(1Móz 28 – 31. fejezetek)

Lea, az arameus Lábán idősebbik lánya, Jákob ősapánk első felesége volt, hat fiának anyja és mint ilyen, elnyerte az egyik őspanya megtisztelő titulussát. Mint tudjuk, három ősapja és négy őspanya volt, miután Jákob két nővért vett feleségül. (Ráchelről – lásd címszava alatt.)

Míg Ráchelről az Írás egyértelműen tanúsítja, hogy „szép és jó alakú” volt, és Jákob első látásra beleszeretett, addig Leáról csak annyit tudunk, hogy „szemei gyöngék” voltak, ami alatt a Midrás kisírt szeműt ért.

Miért sírt? A Midrás tudja: a helyi pletykások a Két Folyam országában, Náchor városában, ahol Lábán lakott, számon tartották, hogy a távoli Kánaánban él egy idegenbe szakadt hazánklánya, bizonyos Rivka (Rebeka), Betuél leánya és Lábán húga. Ennek a Rivkának két fia van – tudták a pletykások – Ézsau és Jákob. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy „az idősebb (lány) az idősebb unokatestvér felesége lesz, míg a fiatalabb a fiatalabbé”. Vagyis Lea várományosa Ézsau, míg Ráchelé – Jákob.

S mivel az is köztudott volt, hogy Ézsau egy bösz, barbár vadász, míg Jákob egy illedelmes, otthonülő, elmélyülő ember volt – Lea kisírta szemét bánatában, hogy az ő osztályrésze Ézsau. Tanchuma Midrása szerint ez nem volt egyszerű szóbeszéd: amikor Rivkának megszülettek az ikrei, (körülbelül) ugyanakkor született Lea és Ráchel is, és a szülők levelezték, hogyha majd eljön az ideje, összeházasítják őket. „Ezért sírt Lea, mert érdeklődött az utazóktól, miféle ember ez az Ézsau? Azt mondták, gonosz, rossz ember, rabló, aki kirabolja az utazókat. Erre annyit sírt, hogy szempillái kihullottak.” (*Bava Batra*, 123)

A „Széder Olám” midrási töltésű történelemkönyv azt állítja, hogy Lea és Ráchel ikrek voltak, akárcsak Ézsau és Jákob, és 22 éves korukban mentek férjhez.

* * *

Jákobnak, aki Ézsau gyilkos haragja elől menekült – nem volt sok választása. Hiába látta meg a kútnál a szépséges Ráchelt, és hiába szeretett bele, ha fondorlatos apósjelöltje úgy határozott, hogy előbb Leát adja férjhez. Amikor Jákob maga ajánlotta fel a magas hozományt Ráchelért – hét év kemény munka Lábán nyájainak őrzőjeként –, a csaló arameus azonnal beleegyezett, de amint az esküvőre került a sor, kicsérélte a menyasszonyt és reggelre kelve az átvert menekült, Leát találta ágyában!

A Talmud- és Midrásbölcsek szükségét érzik, hogy ezt megmagyarázzák. Szerintük Ráchel előre figyelmeztette Jákobot, hogy az apja csaló és meg fogja próbálni átverni. Jákob azt válaszolta erre: ne félj, ha ő csaló, bennem emberére talál (utalás a tál lencséért vett elsőszülöttségre és a fondorlatosan kicsalt apai áldásra). Azonban a biztonság kedvéért megbeszéltek bizonyos jeleket, amelyekről csak ketten tudtak, és amik hivatva voltak kizárni a csalás lehetőségét.

„Amikor azonban Ráchel látta, hogy apja Leát készül bevinni Jákobhoz, azt mondta: most testvérem megszegyenül majd, amikor kiderül a turpisság, és ezért átadta a megbeszélte jeleket Leának.” Így Jákob csak reggelre kelve vette észre, hogy becsapták. (*Bava Batra 123,a*)

A Midrás ennél is többet tud: „Egész éjjel Ráchelnek hívta (Jákob Leát) és ő válaszolt neki, mintha Ráchel lenne. Reggel, amikor világos lett: És íme Lea! Jákob dühösen rátámadt: Te csaló, csalónak a lánya! Hát nem szólítottalak Ráchelnek, és te válaszoltál?!

Mire Lea azt felelte: Jó tanítóim voltak! Hát te nem mondtad apádnak, amikor kérdezte, ki vagy – hogy te vagy Ézsau?! Én csak jó tanítványod vagyok!” (*Brésit rábbá 70,19*). Mivel így felelt vele – Jákob meggyűlölte Leát. (*Ágádát Brésit 49*)

A Midrás Échá (*Ptichtá 24*), amely az első Szentély pusztulásával foglalkozik, hoz egy fantasztikus aggádát, amelyben Ráchel imádkozik, hogy az Örökkévaló ne száműzze fiait. Imájában az ősanya azzal érvel, hogy ő nem volt féltékeny nővérére, hanem átadta a jeleket neki, hogy ne szégyenüljön meg – akkor Isten miért féltékeny az élettelen bálványokra? Itt, többek között, Ráchel azt is felfedi, hogy „bemásztam az ágy alá és én válaszoltam, amikor férjem Leát szólította, hogy testvérem ne szégyenüljön meg...” (Torá Slémá idézi az említett Midrást, amely nem található sehol másutt.)

* * *

Amikor a becsapott Jákob keserű szemrehányást tett csaló apósának, az kész volt a válasszal. Először is – mondta – ellenkezik a helyi szokásokkal, hogy a fiatalabbat adjuk férjhez az idősebb előtt. Továbbá, mit akarsz, drága vőmurem? Befejezzük a lakodalmi hetet, megkapod Ráchelt is, és majd ledolgozol további hét évet.

Jákob, mit tehetett volna, beleegyezett. Elvette tehát Ráchelt is, akit jobban szeretett. Jákob jól tudta, hogy becsapását nem Lea határozta el, ő csak teljesítette az apai parancsot, no meg „haszonélvezője” is volt a csalásnak.

Itt tudjuk meg, hogy – mint minden ősanya – Lea is meddő volt. Mivel Jákob Ráchelt jobban szerette, ezért úgy tűnt, mintha Leát gyűlölné és ez volt az, ami meddőségét megszüntette, míg Ráchel (egyelőre) meddő maradt.

Ettől kezdve, legalábbis első négy fia születéséig – Lea alárendelt szerepet játszik: „Látta az Örökkévaló nyomorú-

ságomat – mondja, miután első fiát, Reuvént megszülte –, most már szeretni fog a férjem” (1Móz 29,32). Majd amikor a második fiú, Simeon születik, azt mondja: „Hallotta (tudja) az Örökkévaló, hogy gyűlölt vagyok, és ezért adta nekem ezt is”. Lea nem kevéssé bebeszéli magának a „gyűlölt” státusát, és újabb és újabb pontokat szerez a Ráchellel folytatott versengésben. Minden fiú két pont: ez megbecsülést hoz keleten a férj szemében – míg Ráchel egyelőre meddő marad.

Így ment ez, amíg Leának négy fia lett – a negyedik Jehuda volt – és ekkor felhagyott a szüléssel. Ráchel, aki eddig nem szült, keserű szemrehányásokkal illette férjét, Jákobot, majd azzal az ötlettel állt elő, hogy vegye el Jákob szolgáját, Bilhát, és ha az majd szülni fog, akkor „Ráchel térden fog szülni”, és így Ráchel is „épülni fog általa”.

Ez nem egyedülálló az Írásban. Ráchelt megelőzte Sára ősanyánk (lásd ott), ez talán azt jelenti, hogy ő fogja felnevelni, esetleg adoptálni a születendő magzatot, és ez olyan lesz, mintha az övé lenne.

Szfornó (aki orvos is volt) ezt úgy értelmezi (Cror Hámor alapján), hogy a női féltékenység, és/vagy egy szülés látása – felébresztheti egy meddő nőben a szunnyadó anyai ösztönöket, és reparálhatja az esetleges fizikai akadályokat, ami egyenlő lehet egy mai kirurgikus beavatkozással. Tény, hogy az eljárás Ráchelnél sikerrel járt, és szolgálója, Bilha két további fiát szült Jákobnak, Dánt és Naftalit. Azonban Ráchel még mindig meddő maradt.

* * *

Ekkor Lea lett féltékeny és akcióba lépett. Ha Ráchelnak van szolgálója, akit férjhez ad Jákobhoz, hogy ezáltal ő „épüljön” – mondja – nekem is van szolgálóm, és Jákobhoz adja szolgálóját, Zilpát. Ő is „épülni” akar? Lehet. Pedig neki már van négy fia – de ez neki nem elég. Zilpa valóban két fi-

út szül Jákobnak – Gádot és Ásert –, de Lea csak a mandragóra ügylet után esik újra teherbe.

Ez egyfajta gyümölcs, amely vadon terem az erec-jiszráéli földeken. Ízletes gyümölcsének serkentő hatást tulajdonítottak eleink. Az Írás elbeszélése szerint Reuvén, Lea fia, ilyen gyümölcsöt talált a mezőn aratáskor, és elhozta anyjához. Ráchel, aki látta a gyümölcsöt, kért belőle, és itt Lea, akinek eddig hangját is alig hallottuk, és aki a mellőzött asszony szerepét játszotta, ekkor egy éles mondatot hallat, melyet Ráchelhez címez: „Nem elég, hogy elveszed (elvetted) az uramat, most még fiam mandragóráját is el akarnád venni?!”

Erre Ráchel: Jó, akkor háljon veled ezen az éjjelen, a mandragórák fejében...

Az exegéták nem értik, mire mondja Lea, hogy Ráchel elvette a férjét? Hogyan elvette?

Ovádja Szfornó szerint Lea azzal érvelt, hogy Ráchelnek nem lett volna szabad férjhez menni Jákobhoz és ezáltal nővére vetélytársnőjévé válni. Kimchi úgy tudja, hogy Jákob soron kívüli előnyben részesítette Ráchelt, mivel nem volt gyermeke, és erre céloz itt Lea. Ezzel szemben Abarbanel véleménye az, hogy Jákob – látván, hogy Lea felhagyott a szüléssel – úgy gondolta, hogy a próbálkozás hiábavaló és ezért inkább a fiatalabb Ráchelt favorizálta, akinek szerinte még volt esélye szülni.

* * *

A „problémát” Ráchel oldotta meg, nagyvonalúan, amikor lemondott Jákobról azon az éjjelen – a mandragórák fejében. Lea pedig, a megkötött ügylet jóleső tudatában, kiment Jákob elibe és magához invitálta őt, mondván, hogy „kibérelte” őt a mandragórák ellenében.

Azoknak, akik felvonják szemöldöküket, hogy lehet az, hogy Lea, az őszanya, a szentéletű cádiká, nyíltan és egyértel-

műen ágyába invitálja férjét, Jákobot, ami nincs összhangban a későbbi zsidó erkölcsi normákkal – Cror Hámor (rabbi Ábrahám Sábá háSzfárádi) megmagyarázza, hogy „a természetes dolgokban, mint evés és ivás, nincs helye a szégyennek, ahogy a szülésben nincs szégyen”.

Lea még azon az éjjelen teherbe esett „az Örökkévaló közreműködésével” (*Niddá 31,a*), míg Ráchel, aki olyan egykönnyen lemondott Jákobról, azt a büntetést kapta, hogy nem lett vele együtt eltemetve a Machpéla barlangban (*Brésit rábbá, 72*).

Leának még két fia született: Jiszachár és Zebulon, valamint egy lánya, Dina. Ráchelnek (*lásd ott*) csak két fia volt.

A Talmud bölcsei dicsérik Lea személyiségét, aki imádkozott, hogy hetedik gyermeke leány legyen és ne fiú. Miért? Azért, mert Lea tudta, hogy Jákobnak 12 fia lesz. Ő maga már szült hatot, a két szolgáló 2-2 fiúval ajándékozta meg Jákobot. „Ha ez most fiú lesz – mondta Lea, amikor hetedszerre állapotos lett – testvérem olyan sem lesz, mint az egyik szolgáló!” Ennélfogva könyörgött, és a magzat átváltozott fiúból leánynyá. (*Bráchtot 60,a*). A Zóhár is dicséri Lea tapintatosságát.

Amikor elhagyni szándékozik Lábán házát, hogy hazamenjen Kánaánba – 20 év elteltével! – Jákob kihívhatja magához a legelőre két feleségét, Ráchelt és Leát (ebben a sorrendben), és megtanácskozza velük a dolgot. Azok mindentben egyetértenek vele.

Ennek utána már nem találkozunk Leával, és haláláról sem számol be a Tóra, csak Jákobot idézi, aki halálos ágyán elmondja, hogy a Machpélában temette el Leát. A Széder Olám szerint Lea 44 éves korában halt meg.

A zsidó szólásmondásban Ráchel és Lea nevei mint egy áldásformula szerepelnek, ahogy ezt Rút könyvében találjuk, ahol a nép megáldja Boázt, aki elvette Noémit, mondván: „Adj az Isten, hogy a nő, aki a házadba jött, olyan legyen, mint Ráchel és Lea, akik együtt építették Izrael házát...” (*Rút 4, 11*).

LÓT LÁNYAI

Ámmon és Moáv eredete

(1Móz 19. fejezet)

Két testvér – a Tóra a nevüket sem említi, csupán mint az „idősebb” és a „fiatalabb” leány aposztrofálja őket. Annál ismertebb az apjuk, Lót, Ábrahám unokaöccse, aki a földrengés okozta szodomai fölfordulásból menekült meg feleségével és két lányával.

A feleség – a Midrás szerint Editnek hívták – hátrafordult, hogy még egy pillantást vessen az istenítélet sújtotta városra, és sóbálvánnyá vált. Itt lép a színre a két lány, akik aktivizálják magukat, amikor apjuk a teljes apátia közönyébe süllyed.

A Tóra e helyütt néhány keresetlen szóval számol be a nem mindennapi történetről. A lányok abban a hitben voltak, hogy eljött a világ vége. Akárcsak a vízözönben, minden és mindenki elpusztult, nem maradt férfi a földön, csak az apjuk. A lányok gyereket akartak, hogy megmentse az emberiséget a kihalástól. Úgy tűnik, céljuk istenes volt.

Erre azonban csak apjuk állt rendelkezésükre. Tudták – vagy gondolták –, hogy nem fog kötélnek állni, ezért leitatatták az öreg Lótot (nem nehéz kiszámítani, hogy alig vagy egyáltalán nem volt fiatalabb nagybátyjánál, Ábrahámnál, aki ekkor már 99 éves), és amikor az részeg és nem tudja, mi van vele – az idősebb lány hál vele, hogy „magzatot támaszson tőle” (rég, kedves magyar fordítás). Másnap a fiatalabb kerül sorra, az eredmény ugyanaz: mind a kettő állapotos lesz, egy-egy fiút szülnek, tőlük származik Ammon és Moáv népe. A Midrás tudja, hogy mind a két lány szűz volt, és bizonyos praktikát alkalmaztak, hogy azonnal teherbe esenek.

A Midrások szerint a lányok valóban a világot akarták megmenteni, és nem volt semmi hátsó gondolatuk, már ami

apjukat illeti. Ezzel szemben Lótot megróják a Midrás-bölcsék, miért nem vigyázott, hogy ne részegedjen le.

Ettől fogva sem Lótról, sem lányairól nem tudunk semmit, szerepük befejeztével eltűntek a történelem süllyesztőjében. Annál többet tudunk a tőlük származó két népről, az ammonitákról és a moábitákról, akiket nem volt szabad a zsidóknak bántani a „rokonság” okán. Ők azonban legtöbbször mégis ellenségesen viseltettek a zsidó rokonnal.

MICHÁL, SAUL LÁNYA

Dávid szerelmes felesége

(1Sám 18., 19. fejezet)

A Biblia nem bővelkedik szerelmi történetekben. Maga az Ige is ritkán jelenik meg, a maga földi, férfi-női relációjában. Izsákról olvastuk, hogy megszerette feleségét, Rivkát (lásd ott) – esküvőjük után. Jákobról tanúsítja a Tóra, hogy szerette Ráchelt. Előttünk itt az első eset, hogy nő szerelmét regisztrálja a Biblia: Michálét. Saul lánya szerette Dávidot, apja szépreményű hadsegédét (1Sám 18,20).

Michál csak egyike volt Dávid feleségeinek. Először idősebb lányát akarta hozzáadni Saul, majd meggondolta magát, és Méráv máshoz ment férjhez. Ekkor már a skizofréniás Saul tartott Dávidtól, akiben vetélytársát látta. Ennélfogva örült, amikor a Dávid–Michál románcról hallott, és közvetítők útján felajánlotta Dávidnak a királyi rokonságot. Dávid szabadkozott, ki vagyok én, hogy a király veje legyek. Azt is mondta, hogy szegény család sarja, nincs lehetősége a mátkapénzt kifizetni.

Saul visszaüzente, hogy nem kell neki mátkapénz, csak legyen Dávid hős vitéz, harcolja „Isten küzdelmeit” a filiszteusok ellen, és a mátkapénz helyett hozzon neki száz filiszteus halottat, illetve azok „előbőreit”. Dávidnak ez nem je-

lentett problémát: egyhamar „szállította az árut”, nem szá-
zat, hanem a dupláját. Így Michál Dávid felesége lett.

* * *

Az előzmények, amelyek nélkül nem lehet a történetet meg-
érteni, röviden:

Saul, az ifjú király, eleinte nehezen tölti be feladatát. A nép
nincs hozzászokva a királysághoz, amely a Tóra alkotmánya
szerint sok előjogot biztosít a királynak. Vannak, akik becs-
mérlik, vannak, akik lenézik, „fütyülnek rá”. Sámuel, a pró-
féta, aki felkente, miután a nép királyt követelt – kiáll mel-
lette. A filiszteusok állandóan szorongatják a fiatal zsidó ki-
rályságot, amely most alakul át a laza törzsi formációból, az
akkoriban modernnek számító királysággá.

Ekkor lép színre egy betlehemi pásztorgyerek, bizonyos
Dávid, Jisáj fia, aki önként jelentkezik, és parittyájával le-
győzi és megöli Góliátot, a filiszteusok behemót, nagy hőst.
A hálás Saul udvartartásához hívja Dávidot, de ezt egyha-
mar megbánja: Dávid minden cselekedete sikeres, a filisz-
teusok ellen vezetett hadműveletekben győzelmet győze-
lemre halmoz, úgy, hogy a nép ajkán ő a dicső hadfi és nem
Saul, aki hadseregparancsnokává nevezte ki a betlehemi Dá-
vidot. Amikor egy sikeres hadjáratról visszatértek, a nők
tánccal, dobbal és cintányérokkal fogadták őket, és azt a da-
locskát énekelték, hogy „Ha Saul megölt ezer embert – Dá-
vid megölt tízezret!” (1Sám 18,7). Ez, érthetően, nagyon nem
tetszett Saulnak, aki féltékeny lett és ellenségesen viseltetett
Dáviddal szemben. Nemezszer, amikor megszállta „Isten
rossz szelleme”, meg is akarta ölni, amikor Dávid, kérésére,
hárfájával muzsikált előtte, ami enyhítette skizofrénias ro-
hamait.

Saul azt is tudta, hogy fia, Jonatán, a trónörökös, nagyon
szimpatizál Dáviddal és szövetséget is kötöttek, miután Dá-

vid megjelent a királynál Góliát levágott fejével. Az is tudomására jutott, hogy kisebbik lánya, Michál, szerelmes Dávidba.

* * *

Saul beteges féltékenységében el akarja tetetni Dávidot láb alól. Ez azonban, az utóbbi nagy népszerűsége folytán, úgyszólván lehetetlen. Ekkor találja ki Saul, hogy hozzáadja idősebb lányát, Mérávot, majd az utolsó pillanatban viszatáncol, és máshoz adja. Ez a pszichológiai hadviselés azonban nem töri meg Dávidot, akit a nép szeret, és aki már itt kialakítja azt a hűséges kis csapatot, amely a továbbiakban majd kíséri őt, amikor Saul elől menekül.

Amikor kiderül – hogyan, azt nem tudjuk –, hogy Michál szereti Dávidot, Saul vele akarja magához láncolni a népszerűsége zenitjén álló fiatal hadfit, azzal, hogy veje lesz. Azt gondolta Saul: Essen a filiszteusok kezébe, legyen ez a csapda neki. Ezért kérte tőle a száz filiszteus előbört, mátkapénz gyanánt.

A beteges Saul ettől kezdve üldözi Dávidot, aki menekül előle. Ebben Michálnak nagy szerepe van, aki jobban szereti férjét, mint apját, és megmenti őt a kopók kezeitől.

Egyszer – olvassuk *Sámuel könyvében* (1,19. fejezet) – Saul egyik rohamában közli Jonatánnal és udvari embereivel, hogy meg akarja öletni Dávidot. Jonatán dicséri Dávidot, aki csak jót cselekszik, és nagy vétek lenne egy ártatlan embert megölni. Saul megnyugszik – legalábbis látszatra – és megesküszik, hogy nem bántja Dávidot. Ezt közölte Jonatán Dáviddal így minden maradt a régiben.

Nem sokáig. A harc tovább folyt a filiszteusok ellen, Dávid megverte őket és azok megfutamodtak. Másnap a győztes hadfi Saulnál hárfázik és az, dárdájával a falhoz próbálja szegezni. Dávid elmenekül.

Itt lép színre Michál, aki megtudja, hogy apja figyelteti házat és éjjel kopókat fog küldeni, akik majd elfogják Dávidot. A hű feleség azt ajánlja Dávidnak, hogy meneküljön, majd leereszti őt kötélén, a hátsó ablakon, miközben Saul fogdomegjei a kaput őrzik.

Dávid elmenekül, Sámuelhez megy Rámába, és elmondja neki, mi történt. Közben Saul elküldi embereit, hogy letartóztassák Dávidot. Michál azt mondja, hogy beteg, de Saul utasítása egyértelmű: hozzák el hozzá ágyastól.

Michál erre betette az ágyba a teráfimot. (Abarbanel szerint bőrből készült emberszobor, amit a szerető feleségek csináltattak férjük képmásával, hogy mindig előttük legyen. Michál ezt azért csináltatta, mert nagyon szerette Dávidot.) A nem zsidó fordítások házibálványról beszélnek, mások szerint egy nagyméretű falióráról van szó, ugyanis elképzelhetetlen, hogy Dávid házában házibálványok voltak.

Michál betakarta a szobrot egy kecskeszörből készült takaróval, amelynek a feje emberi hajhoz hasonlított. *Dáát Mikrá* szerint ezt azért csinálta, hogy Dávid egérutat nyerjen. Ugyanis a házba bejövő kopók látták az ágyon a teráfimot, és azt hitték, hogy Dávid alszik. Főként azért, mert felesége azt állította, hogy beteg!

Csak amikor Saul parancsot ad, hogy hozzák el ágyastól (nem akarta felesége szeme láttára megöletni – *Dáát Mikrá*), derült ki a turpisság. Ekkor Saul kérdőre vonta Michált: „Miért csaptál így be és segítettél ellenségemnek elmenekülni!” (uo. 19,17) Michál azzal mentegetőzött, hogy Dávid megfenyegette, megöli, ha nincs segítségére. A Midrás szerint Michál azt mondta apjának: Hozzáadtál egy erőszakos emberhez, aki kardjával fenyegetett... (*Midrás Smuél* 22,4). *Dáát Mikrá* megjegyzi, hogy itt nevezi Saul először ellenségének Dávidot, bár ennek Dávid ez idáig semmi tanújelét nem adta.

Michál élete itt tragikus fordulatot vesz. Hosszú ideig nem látja szeretett férjét, aki földönfutóvá lett, mikor is apja felbontja házasságát („egy lázadóval, aki halál fia”), és hozzáadja Pálti ben Lájishoz (aki a Midrás szerint egy cádik volt, és nem nyúlt hozzá Michálhoz, mivel férjes asszonynak tartotta). Csak sokkal később, amikor Dávid már de facto király, küld követeket Saul egyik fiához, hogy azonnal küldje el hozzá Michált: „feleségemet, akit száz filiszteus előbőrével jegyeztem el” (2Sám 3,14). Amaz eleget tett Dávid kérésének és hadvezére, Ávnér kísérte el Dávidhoz Michált, kinek névleges férje, Pálti ben Lájis, sírva követte őt.

* * *

Azonban a kései családgyejesítés nem tesz jót a keserű asszonynak. Azóta sok idő telt el, ő már nem első feleség és büszke királynő. Dávidnak már több felesége van, és Micháltól nincsenek gyerekei. Amikor felviszi a frigyládát Jeruzsálembe és Michál nyilvánosan és éles hangon bírálja viselkedését, ahogy „ugrándozott és táncolt a nép és a szolgálók szeme láttára, mint egy mihaszna” – Dávid élesen válaszol, és innentől kezdve Michál a mellőzött feleségek keserű kenyerét eszi. Gyerekei nem lévén, elhunyt nővére, Méráv, őt fiát neveli, de később kivégzik azokat, a giveoniták kívánságára, akik ezzel akarnak bosszút állni Saulon (a teljes történetet lásd 2Sám 21,8, valamint Ricpá bát Ájá címszavában). Így Saulnak, lányai által, nem maradtak utódai.

A Talmud szerint Michál nagyon vallásos asszony volt, aki naponta tfillint légolt, amitől pedig a nők fel vannak mentve. A babilóniai Talmud szerint (Éruvin 96a) a bölcsek nem tiltakoztak Michál túlbuzgósága ellen, míg a jeruzsálemi Talmud szerint tiltakoztak (Bráhot 2,3).

A Zsoltárok könyve külön fejezetet is (59.) szentel Dávid élete ezen szomorú epizódjának. Bevezetője: „A karmesternek, a »Ne veszejts el« dallamára, Dávid dala, abból az időből, amikor Saul (kopókat) küldött, hogy tartsák szemmel a házát, és öljék meg őt”. (A fejezet részletes értelmezését lásd Naftali Kraus, *Az Ősi Forrás* (8) *Dávid zsoltárai* (1) Budapest, 1999, Göncöl Kiadó, 304–312. oldalak. Ugyanott talál az olvasó egy alfejezetet az itteni Michálról, ezt és jelen írásunkat kéretik összevetni.)

MIRJÁM

A doboló prófétanő

(2Móz 1. és 15. fejezet)

Ámrám és Jocheved elsőszülöttje, Áron és Mózes nővére, az első öntudatos zsidó nő a Bibliában, akinek hivatalos el- és kinevezése: prófétanő.

Ő volt az – neve említése nélkül, csak mint „testvér” –, aki kiderítette, hogy a sásba kitett Mózes, isteni csoda folytán, Bitjának (lásd ott), a fáraó lányának kezébe került. Ő volt az, aki felajánlotta, hogy hoz egy héber szoptatós dadát, amikor a gyerek nem akart egy goj dadától szopni (*Midrás*). És az ő ötlete volt a mamát, Jochevedet (*lásd ott*) odahívni, mint szoptatós dajkát...

Ő volt Mirjám, akit az Írás több helyen egyenrangúként említ két öccsével, akik közül az egyik főpap, a másik meg király volt, Izrael felszabadítója, a Tóraadó Mózes. Az Írás csupán Mózes születéséről számol be hosszan, mivel ez volt a lényeg a felszabadulásért vívott küzdelemben, Áron és Mirjám létezéséről csak közvetve tudunk.

A Talmud szerint Mirjám és Áron már éltek, amikor életbe lépett a fáraó szigorú rendelete minden újszülött zsidó fiú el-

pusztításáról, illetve a Nílusba dobásáról. Ekkor – mondja a Midrás – Ámrám elhatározta, hogy elválik feleségétől, és őt utánozva ugyanezt tették a héber vezetők.

Mirjám – aki ebben az időben mindössze öt-hat éves lehetett – beavatkozott az események menetébe, és azt mondta apjának, hogy az ő cselekedete rosszabb, mint a fáraóé.

– Miért? – kérdezte a papa, elhűlve az okos kislány megjegyzésétől.

– Azért – válaszolta Mirjám –, mivel a fáraó csak a fiúk kiirtását rendelte el. De a te határozatod (elválni a mamától) a lányokat is érinti. Nem születik több zsidó gyerek, és kihal Izrael népe! (Szóta 12a).

A Pszikta itt folytatja a talmudi történetet: Elment Ámrám a Szanhedrinhez, elvitte a kislányt, aki megismételte okfejtését. Mondták erre a Szanhedrin tagjai Ámrámnak (aki nemzedéke nagyja volt, Gdol Hádor): Te hoztad a rendelkezést a válásról, neked kell azt most törölni. – Titokban? – kérdezte Ámrám. – Nem – mondták neki –, hiszen akkor honnan fogja a nép tudni? (Pszikta rábbá, 43, 27). Erre Ámrám visszavette Jochevedet, nagy lagzit csapott, feleségét egy hintóba ültette, és Áron meg Mirjám táncoltak az esküvői menet előtt... (Szóta 12a).

* * *

A midrási legendának nagyobb és mélyebb jelentősége van, mint ahogy azt első látásra gondolni lehetne. Ha egy nehéz pillanatban a kishitűség úrrá lesz a népen, és a vezetők intézkedései kihalással fenyegetik Izraelt – mivel megrendült a bizalmuk a Mindenható gondoskodásában (Hásgáchá Prátit) –, mindig akad valaki, akár egy ötéves kislány, aki prófétai képességekkel van megáldva. Odamond a „nagyoknak”, és helyrebillenti a kifordult egyensúlyt. Mirjám

volt az, aki a nehéz időben azt jövendölte, hogy „anyám egy fiút fog szülni, aki felszabadítja Izraelt a fáraó elnyomása alól” (*Smot rábbá 1,22*).

Amikor Mózes megszületett, megtelt a ház fényességgel. Ekkor Ámrám homlokon csókolta Mirjámot és azt mondta neki: Lányom, beteljesedett próféciád! (*Megilla 14a*).

Amikor a fáraó meghozta az első „zsidótörvényt” – ez volt az első „törvényes” genocídium az antiszemitizmus történetében –, amely kimondta, hogy a zsidó fiúgyerekeket már a szülőszéken kell megölni. Az egyiptomi szoldateszka ezt a zsidó szülőkkel akarta elvégeztetni (női Judenrat). Beidéztek a fáraó elé a szülők képviselőit, Sifrát és Puát (*lásd ott*) – a Midrás szerint ők tulajdonképpen Jocheved és Mirjám voltak – és a despota kiadta az embertelen utasítást. Az Írás közli, hogy a szülők megtagadták a királyi utasítást, mondván, hogy a héber nőknek nincs szükségük szülőnőre, ők maguktól szülnék, vagyis természetes szüléssel hozzák a világra gyermekeiket, „mint a mezők vadjai”.

A Midrás ennél többet tud. Miközben tárgyaltak, a kislány szemtelenül felemelte fitos orrát és a fáraó arcába vágta: Jaj neked, király, amikor a zsidók Istene megbosszulja rajtad, amit a népével teszel! A fáraó kékült-zöldült, és dühében meg akarta öletni Mirjámot. Ekkor édesanyja, Sifra (Jocheved) nyugtatgatta a királyt, ne vegye fel tőle, hiszen csak egy buta gyerek, semmi más. Mit tud ő... (*Smot rábbá 1,13*).

* * *

Mirjámnak – még mindig név nélkül, csak mint „nővérnek” – fontos szerep jutott Mózes életének megmentésében is. Amikor már nem lehetett a csecsemőt rejtegetni, anyja ki-

tette egy ládába, a Nílus-part menti sekélyes részbe, a sás közé. Nővére pedig messziről figyelte, mi történik vele.

A Midrás megmagyarázza, miért figyelte messziről. Ugyanis, mint mondtuk, Mirjám jövendölte meg Mózes születését, „aki majd kiszabadítja Izraelt”. És amikor kitétek a sásba, anyja barackot nyomott a fejére, s így szólt: Na, kislányom, hová lett a próféciád?! (*Smot rábbá 1,22*)

Amikor a fürdőző Bitjá, a fáraó leánya, megtalálta a ládában síró Mózeset és azt mondta, hogy ez a héber gyerekek egyike – Mirjám volt az, aki ajánlotta, hogy hív egy héber dadát, aki megszojta a csecsemőt. Majd a saját mamáját, Mózes anyját hívta dajkának...

Mózes, a csecsemő, a fáraó házában nevelkedik, majd Midjánba menekül (lásd Cippóra), visszajön isteni küldetésben, és Isten által Tíz Csapást küld a fáraóra és házára, amíg el nem engedi a népet. A Vörös-tenger partján üldözőbe veszi az egyiptomi lovasság a kivonuló hébereket, akik jobb híján begyalognak a tengerbe. Az őket üldöző egyiptomi lovasság azonban belefut mind egy szálig, ám a zsidók megmenekülnek, száraz lábbal kelnek át a tengeren.

Itt lép a színre Mirjám, első ízben saját nevéen, mint próféta (Növiá), aki 87 éves volt (*Széder Olám Rábbá 3*), amikor táncra perdült és a nők mind őutána. Mirjám dobolt és énekelt. Azt énekelte, amit Mózes előtte elmondott a férfiakkal – a Tenger Dalát (Sirát Hájám).

Mirjám nevéhez fűzi a legenda azt a csodálatos kutat, amely püsztabeli vándorlásaik során kísérte a népet, és látta el őket ivóvízzel. Amikor meghalt – 127 éves korában, abban az évben, amikor testvérei, Áron és Mózes – a kút eltűnt, és innen tudták, hogy az ő érdeme volt.

Kellemetlen epizódban volt (fő)szerepe Mirjámnak, amikor az Örökkévaló, aki mindent lát és hall, pletykán érte őt

és testvérét, Áront. A részleteket lásd Cippóránál, akiről a pletyka szólt. Itt csak annyit, hogy büntetésből Mirjám leprás lett – egy hétig –, s erre az időre a Tóra törvényei szerint ki lett zárva a táborból. (4Móz 12. fejezet)

* * *

A zsidó hagyomány Mirjámot több vonatkozásban egyenértékűnek tartja Mózással és Áronnal. Amikor Micha (Mikeás) próféta perel a zsidókkal, akik nem tartják a Tóra törvényeit, többek között azt mondja nekik:

„Népem, mit vétettem ellened, mivel bántottalak? Felelj nekem! Hiszen kihoztalak Egyiptom országából, kiváltottalak a szolgaság házából és elküldtem nektek Mózeszt, Áront és Mirjámot, hogy vezessenek...” (Micha 6,3–4)

Tehát Mirjám teljesen egyenrangú volt a vezetésben. A Talmud fogalmazásában: „Három kitűnő vezetőt állított az Örökkévaló Izrael rendelkezésére, Mózeszt, Áront és Mirjámot” (Táánit). A *Próféták könyveire* írott arameus fordítás (Targum) szerint Mirjám tanította a zsidó nőket, míg Mózes a férfiakat a Tóra törvényeire.

Férje Kálév ben Jefune volt, fia Chur, dedunokája Becálél, a Hajlékot építő művész, akitől végső fokon Dávid királyunk származott.

NÁÁMÁ, A KELLEMES

Noé felesége

(1Móz 4,22)

Az első Lemech lánya, egyik feleségétől, Cilától (lásd ott), Tuvál-Káin húga. A Tóra ezen minőségében csupán egy helyen említi. Azt, hogy Noé felesége és mint ilyen a megújuló emberiség „anyja” volt – a Midrásokból tudjuk.

A Példabeszédekre írott Midrás úgy tudja, hogy Noé felesége ugyanolyan cádik volt, mint férje.

Náámá neve azt jelenti, hogy kellemes. A Midrás (Rábbá) ezt úgy értelmezi, hogy cselekedetei voltak kellemesek. Tanchuma Midrásában azt mondják, hogy ez a Náámá egy világszép nő volt, és az özönvíz korabeli mitológiai óriások beleszerettek. Mások szerint két Náámá volt, és Lemech lánya nem azonos Noé feleségével.

Ez a vita végigkíséri Náámá alakját a Midrásokban. Egyesek szerint Náámá, akárcsak fivére, Tuvál-Káin, értett a vaszerszámok kovácsolásához és különböző fegyverek készítéséhez. Ide kapcsolódhat az a hír, miszerint Noé volt az első, aki „feltalálta”, vagyis előállította az első vasekét, és ezzel megkönnyítette a mezőgazdák munkáját. Valószínű, hogy felesége, Náámá, segítette ebben (*Midrás Háneelám, Zóhár Chádás 19*).

A másik vonulat szerint a másik Náámá Asmodáj szellemkirály anyja volt, és démonokat szült az említett mitológiai óriásoktól. És miért hívták őt is Náámának? Hiszen rá nem lehet mondani, hogy cselekedetei kellemesek voltak? A Midrás válasza: Azért, mert kellemes hangokat hallatott, zenélt, énekelt (mások szerint dobolt) a bálványok előtt (*Börésit rábbá 23*). Ez arra vezethető vissza, hogy féltestvére, Juvál, találta fel az első zeneszerszámokat.

Luzzatto Lemech gyerekei nevében utalást lát az ősbálványok neveire: „Mivel ezeket az embereket annak idején istenként tisztelték – a Teremtő bemutatta őket mint hús-vér embereket, akiknek apjuk, anyjuk ez és ez.” Így Juvált Luzzatto Apollóval azonosítja, Tuvál-Káint Vulcanossal és Náámát Vénusszal. Szerinte „sok badarságot mondtak és hittek az ősidőkben ezekről az emberekről, de a Tóra megtisztította őket és történeteiket a rájuk ragadt mocsoktól”.

A hagyományos exegetikában úgyszólván Luzzatto az egyetlen, aki belemegy ezekbe a fölösleges spekulációkba.

Abarbanel megkérdőjelezi Náámá azonosítását Noé feleségével. Hiszen (úgy) tudjuk, hogy Káin fajzatának ki kellett vesznie a világból, és ha Náámá Noé felesége volt, akkor a világunk Káintól ered...

Abarnabel megkockáztat egy választ, miszerint Náámá gyermektelenül halt meg és Noénak volt egy másik felesége is, aki három fiát szülte. Ez lehetséges, bár nincs nyoma sem a Tórában, sem a Midrásokban. Háámék Dávár szerint, „a jó, ami Káinban volt, beplántálódott világunkba Náámá által”. Mivel nincs olyan ember, még a legrosszabb is – akiben ne lenne valami jó.

NÁÁMÁ, AZ AMMONITA

Salamon felesége

(1Kir 14., 31. és 2Krón 12. fejezet)

Neve mindössze háromszor fordul elő a Bibliában (kétszer *A királyok első könyvében* – 14,21 és 31, és egyszer *A krónikák második könyvében* – 12,13), mint Salamon király egyik – idegen – felesége, és Rechávám király édesanyja.

A Talmudbölcsek egyrészt dicsérik Náámát és a moabita Rúttal (lásd ott) hasonlítják össze, mert kettejük miatt („a két galamb”) nézték el Lótnak, amit tett a lányaival, amelyből ez a két nép: Ammon és Moáv, származott.

Mások, azzal vádolják Náámát, hogy miatta lett fia, Rechávám, aki Salamont követte a trónon, bálványimádó, mivel anyja nevelte erre.

Dáát Mikrá szerint (Jehuda Kiel) kétségtelen, hogy előkelő ammonita családból származott, és így lett Salamon idegen feleségeinek egyike, mint a fáraó lánya (*lásd ott*). A Biblia görög fordításának egyik változata szerint Náámá Chanunnak, az ammoniták királyának unokája volt. Állítólag maga Dávid adta hozzá Náámát fiához, Salamonhoz, és lett belő-

le idővel anyakirálynő. Ezért említik nevét kétszer, ami rendhagyó a Bibliában – egyszer, amikor Rechávám király lett, másodszor, amikor meghalt (Kiel, uo.).

* * *

Egy igencsak ezoterikus legenda, egy románc hőséneke teszi meg Náámát, az ammonita királylányt, aki beleszeretett Salamonba. No de ne vágjunk a dolgok elibe.

Ez a történet abba a legendafüzérbe tartozik, amelyről itt-ott a Talmud is elejt néhány szót. Salamon, aki a világ legbölcsebb embere volt, tudott az állatok, a madarak és a... démonok nyelvén is. Miután mindezek felett uralkodott, elfogatta Asmodájt, a démonok királyát. Egyszer sikerült kiszabadulnia, miután szert tett Salamon csodatevő gyűrűjére, megfosztotta trónjától a királyt, és ő maga ült a helyére. Salamon pedig mint egy szegény nincstelen vándorolt Izraelben, és mindenütt kijelentette, hogy „Én Kohelet (Salamon) vagyok”, „király voltam Jeruzsálemben” (Ez a Kohelet bevezető mondata), de mindenütt kinevették... míg nem leleplezték Asmodájt, és Salamon visszatért trónjára (*Gittin 68, a és b*).

Ennek az ággádának a folytatása az a legenda, amely Ammanba visz el bennünket, ahol a trónfosztott Salamon találkozik a királylánnyal, Náámával...

* * *

„Amikor Asmodáj megfosztotta trónjától Salamont és a helyére ült, elvette tőle csodatevő gyűrűjét, azt a tengerbe dobta, és Salamon világgá ment. Az volt a büntetése az Örökkévalótól, hogy három éven keresztül számkivetett legyen, azért a három vétekért, amit elkövetett (áthágta a Tóra tilalmait, miszerint a zsidó királynak ne legyen sok pénze, sok lova és sok felesége – N. K.). Vándorlásai során – a három év

elteltével – elkerült Rábbába (Rábát-Ámon), az ammonita királyság fővárosába, és ott az utcán lődörgött éhesen. Arra járt a király főszakácsa, aki bevásárolt a királyi konyha számára, és magával vitte Salamont, hogy segítsen neki.

Salamon ott maradt, kiszolgálta a főszakácsot, nem kért fizetséget, és eltanulta mesterségét. Egyszer az megkérte, főzze meg másnap a király ebédjét. A királynak nagyon ízlett. Lecserélte a főszakácsot, aki ezentúl Salamon lett. Ilyetén módon megismerte őt a király lánya, Náámá, akinek megtetszett és kérte édesanyját, adja hozzá feleségül.

A mama nagyon dühös lett: itt van sok fiatal, gazdag főúr és neked pont ez a nincstelen, idegen, éhenkórász szakács kell? Elmondta férjének, a királynak, aki nagy haragra lobbant és száműzte lányát Salamonnal együtt, egy elhagyott helyre a pusztában, ahol biztos halálukat lelik.

Salamon és Náámá – immár a felesége – pedig vándoroltak a pusztában, amíg elérkeztek egy városba, amely a tenger partján feküdt. Ott vettek egy halásztól egy halat, és amikor Náámá kinyitotta a halat, hogy megfőzze – megtalálták a hasában Salamon gyűrűjét, amit Asmodáj a tengerbe dobott. A gyűrű segítségével Salamon visszatért Jeruzsálembe, elkergette Asmodájt, és visszafoglalta trónját...” (Bét Hámidrás, [Jellinek], 2. rész, 86–87. oldal)

* * *

Ezen legenda szerint, melyet r' Menáchem Ázárjá Mipáno idéz egyik könyvében, és ezzel a hitelesség pecsétjét teszi rá – Náámá volt Salamon egyetlen idegen felesége, akit nem politikai okokból vett el, egyike a „két galambnak”, akik Lóttól származtak.

NOÉMI

A szeretett anyós

(Rút könyve)

Noémi, aki a Rút könyvének valódi hőse, valóban egy szeretett anyós volt. Két menyje volt, mind a kettő szerette, de nem egyformán. Az egyik Orpá, hagyta magát meggyőzni, hogy hagyja el a megözvegyült anyósát és menjen vissza, haza, Moáv királyságába. A másik, Rút, azonban nem hagyta el, hanem vele ment Júdeába, Bét-Lechembe. (Rút történetét lásd címszavában).

A szeretett anyós ritka, mint a fehér holló. Leginkább az ún. anyósviccekben lehet találkozni vele – ott is fordított előjellel.

A sztori maga, amely a bibliai öt tekercs egyike (lásd Naftali Kraus, *Az Ősi Forrás* (6), *Az Őt tekercs*. Budapest, 1998, Göncöl Kiadó) rendkívül egyszerű. Ez egy kudarcot vallott kivándorlás története, egy zsidó családé, akik az éhínség idején elhagyták Izraelt, hogy a szomszédos Moáv mezején boldoguljanak. Családfő és két fia meghalnak és az özvegy Noémi, két menyével, útra kel, hogy vissza illetve hazatérjen Júdeába.

Az idős (nem tudjuk, hány éves) és keserű Noémi, győzködi menyjeit, forduljanak vissza. Nincs több fia, akire várhatnának a sógorházasság reményében, „ha ma éjjel férjhez mennék is, és fiaikat szülnék, várhattok-e rájuk, amíg felnőnek?” (Rút 1,12–13) No és a menyek ketten vannak, és így Noéminak legalábbis fiú ikreket kellene szülnie.

Az anyós menyjei lelkére beszél, hogy hagyják magára és menjenek vissza Moávba. Orpánál sikerrel is jár, az megcsókolja anyósát és visszafordul. Rút azonban hajthatatlan.

* * *

Az egyik Midrás felteszi a kérdést, miért volt Noéminak annyira fontos, hogy menyei hazatérjenek és ne menjenek vele? A válasz prózai: szégyenkezett velük, mivel kitűntek idegen ruházatukkal. Elég volt Noéminak az is, hogy kibeszélték, mert elhagyta az országot az éhínség idején – most még hozzon magával két moabita gráciát? A probléma nem halachikus volt – hiszen már tudták, hogy a tilalom csak a moabita férfiakra vonatkozik – hanem társadalmi: Izraelben nemigen kedvelték az idegeneket, nem hiába parancsolja meg a Tóra 36 alkalommal az idegenek szeretetét.

Nagyon kevés személyes adatunk van Noémiről. Azt tudjuk, hogy egy előkelő Jehuda törzsbeli családból származott, apja felmenői Náchson ben Áminádáv családjának tagjai voltak (*Bava Batra 91,a*). A *Midrás Rút Rábbá* (2,49) világszépnek tartja Noémit, de ezt nem kell nagyon komolyan venni, mert emlékezetünk szerint egyik Midrás sem állította soha egyetlen bibliai nőalakról sem, hogy ne lett volna szép...

Noémi volt az, aki menyét, Rútot, bevezette a zsidóság rejtelseibe, és a vele való beszélgetés során fektette le a betérés kritériumait. Azóta is ezek a betérés fő ismérvei a zsidóságban.

A továbbiakban Noémi személye nincs előtérben, a háttérből próbálja menyé sorsát egyengetni. Csak amikor hazatérnek Bét-Lechembe, az aratás idején, jegyzi meg a Megilla szerzője, (a hagyomány szerint Sámuel a próféta), hogy „az egész város csodálkozott (oda volt), és mindenki azt kérdezte: Ez lenne Noémi?!“ (*Rút 1,19*). „Hát tényleg ez az a Noémi, aki annak idején gyönyörű hintókon járt, most meg mezítláb, gyalog? Aki valamikor selyemruhákba öltözött, most meg rongyok fedik a testét? Akinek az arca valamikor pirosposzsgás volt a jó ételektől és most meg zöldes az éhségtől?!“ (*Rút rábbá 3,6*). „Látjátok ezt a Noémit, aki elhagyta az országot és külföldre ment – mi történt vele?!“ (*Bava Batra 91a*).

Noémi meg azt válaszolta: „Ne hívjatok Noéminak (ami kellemest jelent), hívjatok inkább Máraának (keserű) mert nagyon megkeserített engem az Örökkévaló. Tele (egész családommal) mentem el, és üresen hozott vissza a Mindenható...” (Rút 1,20–21). A Midrás abból, hogy „tele mentem el”, arra a meggyőződésre jut, hogy Noémi, kivándorlása idején állapotos volt (Rút rábbá 3,7), de sehol sem esik szó egy további gyerekről.

* * *

Hazatérése után Noémi egyetlen tevékenysége Rút életét révbe hozni. Ez sikerül is neki: kissé rendhagyó tanácsa nyomán menyé találkozik éjszaka a szérűn a nyolcvanéves, távoli rokon Boázzal, aki végül is feleségül veszi. A megszületett fiút – Ovédot, aki Dávid király nagyapja volt – Noémi dajkálja és a szomszédnők őt dicsérik, hogy fia született, aki öregségére támasza lesz. Miután a fiú megszületett – Perc nemzetségéből, akitől a Dávid-ház származik – Noémi és Rút is, kötelességüket teljesítve, letűnnek a történelem színpadáról.

ORPÁ

Góliát mamája

(Rút könyve 1. fejezet)

Orpá életrajza két részből áll: Noémi menyé és Rút sógornője volt. Orpát és Rútot Noémi és Elimelech fiai, Máchlon és Kiljon vették feleségül Moáv mezején, ahová a család emigrált a Bírák korában, amikor huzamos ideig éhínség uralkodott Izrael földjén.

Ez Orpá életrajzának pozitív része. A negatív: Miután elhagyta anyósát és sógornőjét (aki húga is volt – *Midrás Rut*

Rábbá 2,9) a Bét-Lechembe vezető úton és visszatért Moávba – ő szülte, a Midrások szerint, Góliátot a filiszteus óriást, aki Izraelt fenyegette, amíg a fiatal Dávid parittyájával le nem győzte és meg nem ölte a páncélba öltözött óriást. (Orpá élettörténeke kiegészítéséhez – lásd Noémi és Rút címszavait és vö. az ittenivel.)

Mindössze kétszer említi az Írás Orpá nevét. Először, amikor férjhez megy Kiljonhoz, Noémi második fiához és másodszer, amikor megözvegyül és enged anyósa kéréseinek, hogy ne menjen vele Izrael földjére, hanem térjen vissza hazájába és isteneihez. Végül is hallgat rá, megcsókolja és visszafordul.

* * *

Ennyi a hivatalos szöveg, egy betűvel sem több. Ha nincs a Talmud és a Midrások, amelyek kiegészítik és kiszínezik Orpá vékonyka biográfiáját – itt be is fejezhetnénk a sztorit.

De a Midrások színeznék és a szín tónusa sötét. Mihelyt elhagyta anyósát és hazament, Orpával – akit a Midrás szintén Moáv királya lányának tesz meg, akárcsak Rútot – csak negatív, rossz dolog történik. Már a neve is baljós: Orpá a héber Óref, a tarkó, nőnemű változata, ami itt azt jelenti hogy hátat fordított anyósának. Az úton hazafelé száz ember erőszakolja meg (r' Tanchuma szerint egy kutya is) és ebből születik Góliát és három óriás testvére (*Midrás Smuél és Rut rábbá*).

A Zóhár ehhez hozzáfűz egy további információt: amikor hazaérkezett Moávba, olyan erkölcstelenül viselkedett, hogy kiutálták onnan. Erre elment a filiszteusok országába, és ott négy fia született (köztük Góliát), akik mind Dávid keze által estek el (*Zóhár Chádás Rút,81*). Ez megmagyarázná, hogyan lehetnek a moabita Orpá fiai a filiszteus Góliát és testvérei (köztük Jisbi).

A Talmud Orpá érdemeit is elismeri: Azon négy búcsúkönyv érdemében, amit Orpá ejtett, amikor elhagyta Noémit – született neki négy hős (óriás) fia. (Szótá 42,b). A Midrás ehhez hozzáteszi, hogy azon negyven lépés érdemében, amit Orpá Noémival tett meg (az út elején, amíg el nem hagyta) – kapott Góliát negyven nap haladékot, míg Dávid keze által el nem esett (Rut rábbá 2, 20).

Orpá erőszakos halált halt – mondja a Talmud. Ávisáj ben Crujá (Dávid unokaöccse) megtudta, hogy Dávid – vadászat közben – eltévedt és elkerült a filiszteusok által uralt területre, ahol élete veszélyben forog, mivel Jisbi, Góliát öccse, meg akarja ölni. Ávisáj odarohant, megmentette Dávidot, de majdnem meghalt, amikor Orpá, aki ott font, hozzávágta a rokkát. A rokka nem talált célba, de Ávisáj visszadobta, és megölte Orpát. (Szánhedrin 95a)

A Zóhár szerint Orpá is betért annak idején, amikor Kiljon felesége lett, de ez érdek-betérés volt, ami nem számított érvényesnek. Ezért tért be Rút még egyszer, amikor anyósával Bét-Lechembe érkezett.

OSZNÁT

József felesége

(1Móz 41. fejezet)

Ha Osznát, József felesége, akivel a fáraó „adta össze”, történetesen napjainkban élne – születési bizonyítványában két anya szerepelne. Az egyik a hivatalos mama, egy előkelő egyiptomi úrhölgy, bizonyos Potifárné (Ismerős valahonnan, ugye? Lásd külön a történetét.), a másik meg egy külön bejáratú midrási mama, akinek a leány, állítólag, zabigyerke volt egy kánaánita törzsfőnöktől. A második számú mama neve Dina, Jákob és Lea leánya (lásd ott).

Itt Osznátról csak nagyon röviden fogunk szólni – két okból. Egyrészt azért, mert nagyon kevés anyag található róla ősi forrásainkban – a Bibliában mindössze háromszor szerepel a neve –, másrészt pedig az anyag nagy része jelen van Dina és Potifárné életútjának kereszteződésén.

Ki volt tehát Osznát?

Már elmondtuk fent, hogy az egyiptomi hivatalos lapban megjelent hír szerint – amit az Írás is szó szerint közöl – a fáraó, kinevezésekor „elnevezte Józsefet Cofnát Páánéáchnak, és feleségül adta hozzá Osznátot, Potiferának, Ón papjának a lányát”. Ezt megelőzően „az uralkodó neki adta pecsétgyűrűjét, felöltöztette bizzus ruhába és aranyláncot akasztott a nyakába”. Mindez a szolgálati út szerves része volt. Egyiptomi név, egyiptomi öltözet – és egyiptomi feleség.

József, aki a börtönből került ide (lásd történetét Naftali Kraus A heti szidrák Az *Ősi Forrás* (1) kötetében, Budapest, 1990, Fórum Kiadó; 2. kiadás, 2001, Ulpius-ház Könyvkiadó), ezek szerint egy előkelő egyiptomi bálványimádó család lányát vette/kapta feleségül. Osznát apja, Ón (Heliopolisz) papja volt, ahol – történészek szerint – a napimádók központja volt.

* * *

Bölcsseink a Talmudban és a Midrásokban, nem fogadhatják el ezt a verziót. József, Jákob szeretett fia, akit a hagyomány cádiknak nevez (mivel ellenállt gazdája feleségének kísértésével szemben – lásd *1Móz 39. fejezet*). Ezt a gazdát Potifárnak hívták. Nos, hogy a helyzet még bizarrabb legyen, a Midrások közös nevezőre hozzák ezt a Potifárt, aki a fáraó egyik főminisztere volt, József apósával, Potiferával, aki – úgymond –, egy és ugyanazon ember. Így tehát a tizenkét évvel ezelőtti kísértő, most József anyósa lett!

Ez, ami természetesen nem Psát, egybecseng azzal a Midrással, amely szerint Osznát Dina lánya volt Schemtől! Amikor megszületett, fivérei el akarták törölni a gyalázatot és megszabadulni annak gyümölcsétől. Azonban Jákob ezt megakadályozta. Írt egy amulettet, azt a kislány nyakába akasztotta, és ezen az állt, hogy aki elveszi feleségül, Jákob családjával kerül rokonságba. A kislány Egyiptomba került, ott örökbe fogadta Potiferá (vagyis Potifár), akinek a felesége magtalan volt (egy másik Midrás szerint ő maga lett impotens, amikor Józseffel akart „kikezdeni”, és ezért lett a neve Potifárból Potiferá (aminek héberül nőnemű hangzása van).

Amikor Józsefet kinevezték alkirálynak – nagy népünnepélyt rendeztek, ahol az egész nép kivonult üdvözölni őt. A lányok a város falairól ékszereket és virágokat dobáltak rá – és Osznát ledobta elé az amulettet, amit nagyapjától kapott. Innen tudta meg József, hogy tulajdonképpen unokahúga a lány, és feleségül vette. Az amulettet gondosan megőrizte, és amikor bemutatta feleségét és fiait Jákobnak, az apja megkérdezte: Ki ez a siksze? Csak nem egyiptomi nőt vettél feleségül? Erre József elővette és bemutatta az amulettet, amiből Jákob megtudta, hogy szeretett fia a „családból nősült” (Jonatán fordítása, Pirké d’rábbi Eliezer, Jálkut Simoni és még sok kisebb Midrás, lásd őket részletesen: *Tóra Slémá, 1Móz 41,45*). Egy másik ággádá szerint József még egy héber házasságlevelet (Ktubá) is tudott prezentálni apjának.

És hogy a sztori még kerekesebb legyen, a Jálkut Simoni (*Vájésev 146*) azt is tudja, hogy Osznát mentette meg József életét. Amikor a visszautasított és csalódott Potifárné megragalmazta Józsefet, hogy erőszakot akart elkövetni ellene – megkérte barátait, hogy ők is ezzel vádolják a szemtelen zsidó ifjút. Jöttek a főurak és ők is bevádolták Józsefet, feleségeik nevében. Potifár meg akarta ölni, de ekkor felesége azt mondta, ne öld meg, hogy ne veszítsd el a pénzt, amiért

vásároltad, hanem zárd börtönbe. Ennek ellenére meg akarta ölni, de ekkor jött nevelt lányuk, Osznát, és nagy titokban elmesélte Potifárnak, mi is történt ott valójában...

* * *

Józsefnek Osznáttól két fia született, Menasse és Efrájim. Őket Jákob befogadta a családba és mindketten a tizenkét törzs egyike lettek (József helyett). Ha azt kérdezik, hogy ezek szerint 13 törzsré lett az ország felosztva – a válasz az, hogy nem, mivel Lévi, a papi törzs tagjai nem kaptak birtokot, és a zsidók Tóra által előírt adományaiból éltek.

Az Írás hangsúlyozza, hogy József két fia még a hét szűk esztendő előtt született. Ebből bölcseink azt a halachikus tanulságot szűrik le, hogy éhínség idején tilos gyerekeket a világra hozni (illetve házaséletet élni).

PNINA

Cháná vetélytársnője

Emlékszünk Chánára, Elkáná feleségére és Sámuel, a próféta mamájára (*lásd ott*), aki gyermektelen volt és vetélytársnőjére (a héber nyelvben ezt „cárának” hívják, ami eredetileg bajt jelent), Pninára, aki állandóan ugratta és szaklta ezért?

Pnina – neve egyébként igazgyöngyöt jelent – a Biblia egyik negatív nőfigurája, és még a Talmud is alig talál valamit mentségére.

A Midrás szerint Cháná volt Elkáná első felesége. Amikor látta, hogy nem szül, azt mondta Cháná: „Szólok férjemnek, hogy vegyen magának egy második feleségét, és az Örökkévaló látni fogja önzetlenségemet, és megáld engem egy gyerekkel” (*Pszikta Rábbá 43*).

A motiváció ismert: az özanyák, Sára és Ráchel (lásd címszavaikat) hasonló meggondolás alapján engedték meg férjeiknek, hogy további feleséget vegyenek maguknak.

A Talmudban rabbi Lévi azt állítja, hogy Pnina jót akart azzal, hogy Chánát szekálta, mert azt akarta ezzel elérni, hogy Cháná imádkozzon és ezáltal gyerekei legyenek (Rási). Hasonló okfejtéssel ad R' Lévi igazat a Sátánnak is, amikor Jóbot denunciálta az isteni ítélőszék előtt (*Bává Bátorá 16a*).

Az Írásból ugyan kiolvasható, hogy Elkáná jobban szerette Chánát, mint Pninát, akinek tíz fia volt. Ezt onnan tudjuk, hogy Elkáná azt mondta Chánának, hogy „én jobb vagyok neked tíz fiúnál”. Ez azonban nem vigasztalta Chánát, aki valóban imádkozott és könyörgött Istenhez.

Pninaról meglehetősen kevés anyagot találunk, mind az Írásban, mind a talmudi és midrási irodalomban. Főleg a Pszikta foglalkozik vele. Ott felfedik, miből állt az, hogy Pnina „ugratta és szekálta” Chánát, aki a hét prófétanő egyikeként számított:

„Pnina kora reggel felkelt és azt mondta Chánának: Nem mosdatod meg fiaidat mielőtt az iskolába mennek?! Délfelé meg azt mondta neki: nem mész fiaid elibe, amikor jönnek az iskolából?! Amikor a család leült ebédelni, egyre csak azt mondta Pnina férjének, Elkánának: Add, légy szíves ennek a fiamnak adagját. Amannak még nem adtál...! (*Pszikta rábbá, 43*).

Az ősi szájhagyományon alapuló Midrás plasztikusan adja vissza a (valószínűleg fiatalabb) vetélytársnő gonoszkodóan bántó megjegyzéseit. Nemhiába nevezi a héber a második feleséget cárának (szó szerint „baj”).

* * *

Ugyanaz a Midrás (ugyanott) értesít bennünket Pnina büntetéséről is. Miután Cháná a silói Szentélyben keservesen

sírt és imádkozott, burkoltan említvén vetélytársnőjét is (lásd ott), majd megszülte Sámuelet – Pnina fiai egymásután haltak meg. Erre utal Cháná hálaimájában, amikor azt mondja, hogy „a sokgyerekes szerencsétlen (lesz)”.

A Midrás tudja: Amikor Cháná szült egy gyereket, Pninának meghalt kettő. Amikor Cháná ötödik gyerekével volt állapotos, Pninának maradt még két fia (a tízből), és attól tartott, hogy az utolsó kettő is meg fog halni. Mit tett? Kérlelte Chánát, hogy könyörüljön rajta és imádkozzon, hogy maradék két fia megmaradjon. Pnina beismerte, hogy vétkezett ellene, és Cháná imádkozott érte. Mondá neki az Örökkévaló: Pnina megérdemli a büntetést, de mivel te kéred – elengedem azt... (uo.).

POTIFÁRNÉ

Zelicha, az unatkozó úrnő

(1Móz 40. fejezet)

Ez egy sztereotip csábító portréja, egy unatkozó úrinőé, aki „kikezd” férjura idegen származású szolgájával, aki amellet, hogy tehetséges, még szép fiú is.

A hagyomány szerint az egyiptomi Potifár feleségét, aki Józsefet a börtönbe juttatta – Zelichának hívták. Magyarul Zulejka.

Ez az egyetlen ilyen történet a Tórában. Létjogosultságát az adja, hogy láncszemet képez abban a történelmi folyamatban, amelyben a rabszolgának eladott Józsefből Egyiptom alkirálya lesz. Mivel Isten a legjobb forgatókönyv író – Józsefnek börtönbe kellett kerülnie ahhoz, hogy a Fáraó elé állhasson mint szakavatott álomfejtő, és így az egyiptomi ranglétra legmagasabb fokára kerüljön. Ehhez segítette hozzá, akaratán kívül, Potifár felesége.

A Tóra rövid szövegében, amely lényegre törően mondja el a történetet, nem szépít és nem köntörfalaz – a jelenet brutalisan egyszerű. Az úrnő nem udvarol Józsefnek, nem hízeleg neki és nem kelleti magát, hanem egyértelmű szavakkal ágyába parancsolja, mintha csak a papucsát kérné tőle.

József, aki akár meg is sértődhetett volna – végtelenül udvariasan háritja el a megtiszteltetést: hogyan élhetne vissza a gazda bizalmával, aki mindent rábízott a házban, és hogyan tehetné azt, hogy vétkezzen Isten és ember ellen. Isten előtt nincs titok, és még ha vissza is élne a belé helyezett bizalommal – Isten tudná ezt.

* * *

A kísértés ismétlődik nap mint nap, hosszú időn át. József udvariasan ellenáll, míg az úrnő egy szép napon, valóságosan megerőszkolja a szép héber szolgát. Az kiszakítja magát az úrnő kezéből, ott hagyja leszakított ruháját és távozik.

Mivel a zajra többen bejöttek – bár a ház üres volt, amikor Zelicha elhatározta, hogy dűlőre viszi a dolgot –, a csalódott úrnő, szegény, arra kényszerült, hogy Józsefet erőszakkal vádolja. Férfje tudni vélte, mi történt, ezért a szolgát csak börtönbe záratja, de nem öli meg. Túlontúl jól ismeri feleségét ahhoz, hogy higgyen neki.

Eddig a száraz, tényszerű történet, amit a Midrások színeznék ki – nevelő szándékkal. Fontosnak tartják közölni mindenkivel, akit illet, hogy József egy cádik volt, egy igaz ember, aki ellenállt a kísértésnek, ami nemes és szent, istenfélő gondolkodását bizonyítja. Azt is tudja a Midrás, hogy az utolsó pillanatban, amikor már-már azon volt, hogy behódoljon a kísértésnek – apja képe jelent meg lelki szemei előtt, és ez elég volt ahhoz, hogy pillanatnyi izgágását féken tudja tartani.

A Psát persze megmosolyogja a Midrás nevelő és oktató szándékú naivságát. József, aki jóképű, jól nevelt, nyelveket tudó ifjú volt, itt talán csak 18 éves (hiszen tizenkét évet töltött rács mögött, és harmincéves volt, amikor a fáraó álma kinyitotta előtte a börtön kapuját), lehet, hogy rátarti volt, nagyra törő álmai voltak (a Midrás szerint pipiskedett és szépítette magát piperkőc módon) – de azt senki nem állította, hogy hülye volt. Miért kellett volna neki a nem túl fiatal úrnőjével kikezdeni, amikor Potifár házában, az ő pozíciójában, vitán felüli, hogy nem szenvedett nemi nyomorban – mint úrnője. A Psát itt önmagáért beszél: József menekült az öt üldöző úrnő elől, érvelt amíg tudott és utána viselte a börtönt, de nem árulta be Zelichát, tudva, hogy egy ilyen párharcból ő nem kerülhet ki győztesen.

A Midrás sztorijai itt kivételesen egysíkúak. Nem szólatják meg a csapodár feleséget, nem idézik gondolatait, nem ismerik belső világát, de „tudják”, hogy Zelicha brutális eszközökkel próbálta kényszeríteni Józsefet a légyottra és primitív, nagyon primitív eszközökkel próbálta vádját bizonyítani. Utána, amikor elmondja férjének verzióját a történetről – már zsidózik: „ez a héber rabszolga, akit hoztál – gúnyt űzött belőlem” stb., stb. A Midrás hozzáteszi, hogy egy intim pillanatban mondta el férjének, így demonstrálván, hogy „ezt és ezt csinálta velem a szolgád”.

* * *

Zelicha befejezte, illetve felmondta szerepét és ezzel el is tűnt a Biblia lapjairól. A Midrások, amelyek részletesen foglalkoznak Osznáttal, (lásd ott) József feleségével, aki szerintük Dina lánya és Potifárné nevelt lánya volt – nem említik egy szóval sem, milyen volt ezek után a viszony József és „anyósa” között. A Psát szerint – ahol Potifár és Potiferá két különböző ember – ez nem képez problémát.

A *Börésit rábbá* (85,2) egyik bölcse megpróbálja kitalálni Potifárné indítékát Józseffel kapcsolatban: „Csillagjósai azt mondták neki, hogy fia lesz Józseftől, de nem tudta, hogy általa vagy (nevelt) lánya által”.

Rabbi Tanchuma Midrása általánosít: „Ez a nő – Potifárné – volt a legszemérmesebb közöttük”. Elképzelhetjük a többit (*Vájésev* 6).

Egy másik Midrás szerint József, amikor alkirály lett, egész életére börtönbe zárta Potifárt (*Sochér Tov* 105,7). Nem vádaskodó feleségét, hanem Potifárt, aki megkímélte életét.

Ki érti ezt?

RÁCHÁV

A jerikói bordélyos

(Jósua 2. és 6. fejezet)

A jerikói Rácháv azzal tette híressé nevét, hogy elrejtette az ellenség kémeit, és ezzel védettséget szerzett önmaga és családja számára.

Nem tudjuk, kik voltak a szülei, valószínűleg jerikói kánaániták voltak. Férje vélhetően nem volt. Üzlete-üzeme Jerikó várfalában volt, és ide jöttek Jósua kémei, mielőtt elindult a zsidó honfoglaló háború. A kémek a közhangulatot jöttek felmérni, és erre nem létezett jobb hely, mint Rácháv üzlete, ami egyfajta rosszhírű vendégfogadó volt, ahol a be-térő vendégek nemcsak vacsorát és ágyat kaptak.

Az Írás nem prüd és Ráchávot nemes egyszerűséggel prostituálnak titulálja. A kifejezés egyértelmű (zoná), megfelel a magyar kurvának. Ennek ellenére Jonatán vendéglős-re fordítja az egyértelmű héber kifejezést – pundákit – ami arameus nyelven vendéglóst, vendégfogadó tulajdonost, illetve kocsmárost jelent. A középkori exegéták belekapasz-

kodnak Jonatán fordításába, de Kimchi megjegyzi, hogy a fogalom mindkét értelmezést fedheti.

(A sors ironikus fintora, hogy a modern héber nyelven a pundákáit vendégmamát jelent, aki – mint béranya – megszüli egy másik nő gyereket.)

A Midrások szó szerint értelmezik Rácháv foglalkozását és a Talmud konstatálja, hogy „Rácháv tízéves volt, amikor kiváltotta az ipart és negyven éven keresztül folytatta »áldásos« tevékenységét (ez az a negyven év, amikor a zsidók a pusztaságban bolyongtak, a kémek kishitűsége miatt), majd ötvenéves korában megtért, betért és Jósua feleségül vette! (Zeváchim 116,b és Megilla 14b).

* * *

Mózes halála után, amikor utódja, Jósua, előkészítette a kánaáni inváziót – két kémeket küldött ki, hogy felmérjék az ország hangulatát. A hangsúlyt Jerikóra tette, amely megerősített, erős fallal körülvett határváros volt. Innen adjuk át a szót a hivatalos bibliai szövegnek:

„Azok (a kémek) útnak indultak, és betértek egy Rácháv nevű parázna nő házába, és ott lefeküdtek. (De) Jerikó királyát figyelmeztették: Vigyázz, izraeli férfiak jöttek ide az éjjel, hogy kikémeleljék az országot!” (Jósua 2,1–2)

A király haladéktalanul küldött Ráchávhoz, és követelte, adja ki a férfiakat, de az asszony elrejtette a két férfit, majd azt üzenté a királynak, hogy valóban jött két ismeretlen, de estefelé, kapuzárás idején elmentek.

„Ő (Rácháv) pedig felvitte a férfiakat a háztetőre, és elbújtatta őket a lenkóró közé, ami ki volt terítve a háztetőn ... a férfiak még le sem feküdtek, amikor Rácháv felment hozzájuk a háztetőre, és ezt mondta nekik:

Tudom, hogy Isten nektek adja ezt a földet, hiszen rettegés fogott el bennünket, és remeg tőletek mindenki, aki ezen

a földön lakik. Hallottuk, hogyan szárította ki az Örökkévaló előttetek a Vörös-tenger vizét, amikor kijöttetek Egyiptomból, és mit tettetek Szichonnal és Óggal, a két emorita királlyal, a Jordánon túl, akiket kiirtottatok. Amikor ezt meghallottuk, megdermedt a szívünk, és a lélegzete is elállt mindenkinek miattatok. Bizony, a ti Istenetek az örökkévaló Isten, fönn a mennyben és lent a földön.” (uo. 2,6–11)

Itt és ekkor Rácháv egyezséget ajánl Jósua kémeinek, akikben a hagyomány Kálév ben Jefunet és Pinchászt, a kohánitát látja. Az egyezés lényege: ahogy Rácháv rendesen és szívélyesen viselkedett velük és élete kockáztatásával elrejtette őket – tegyék meg ők is neki azt a kis szívességet, hogy szavatolják az ő és családja életét, majd ha elfoglalják a várost.

A két kém válasza: „Életünkkel kezeskedünk értetek, ha ti nem árultok el minket. Majd ha az Örökkévaló a kezünkbe adja a várost, kegyelemmel és igazsággal kezelünk benneteket”. (uo. 2,14) Jeként egy piros fonalat adtak Ráchávnak, hogy azt kösse az ablakba, és gyűjtse be a házba összes rokonát, apja háza népét.

Utána kötéllel leengedte őket az ablakon át, és ők a hegyekbe mentek, ott elrejtöztek három napig, amíg az üldözők, dolguk végezetlenül, visszatértek. Utána lejöttek a hegyekből, átkeltek a Jordánon és visszatértek támaszpontjukra, Jósuához.

„Elbeszélték neki mindazt, ami velük történt, és ezt mondták Jósuának: Minden bizonytalansággal kezünkbe adja az Örökkévaló az egész országot, máris reszket tőlünk az ország minden lakója.” (uo. 2,23–24)

* * *

Mai szemmel nézve Rácháv nemcsak az életét mentette meg a két kémnek, hanem meg is takarította nekik a további pu-

hatolózást. Mindent megtudtak tőle, kis rögtönzött beszédéből, az ország hangulatát illetően. A Talmud elárulja: abban, hogy „elállt a lélegzetünk is”, azt kell érteni, hogy Rácháv műintézetének forgalma erősen megcsappant, mivel a férfiak apatikusak lettek, már ahhoz sem volt kedvük, hogy a népszerű bordélyt látogassák.

Az inváziós hadsereg tartotta szavát. Ráchávnak és a házába begyűjtött családjának, atyafiainak haja szála sem görbült meg. A paktumot mindkét fél állta.

Hogy Rácháv áruló volt-e vagy egy reálpolitikus, aki felmérte a valós helyzetet, és kihasználta a kínálkozó alkalmat – ez attól függ, milyen szemszögből nézzük a dolgot. Izrael szempontjából ez rendben volt, mindig és mindenütt vannak és voltak kollaboránsok. Az Írás tanúsítja, hogy Jerikó elfoglalása után, Jósua parancsot adott, hogy Ráchávot és családját hozzák ki a házából, „és elhelyezték őket Izrael táborán kívül (mielőtt a várost lerombolták) ... Letelepedett (Rácháv) Izraelben, és ott van mind a mai napig, mert elrejtette a követeket, akiket Jerikóba küldött kémkedni Jósua.” (uo. 6,22–25)

Innen kezdve nem találkozunk többé Rácháv nevével a Bibliában. Az aggáda glóriát fon feje fölé: nemcsak egyike volt a világ négy legszebb asszonyának (Sára, Rácháv, Ávigájil és Eszter – *Megilla 15,b*), de Jósua, a győztes hadvezér, Mózes utóda, feleségül is vette, és főpapok meg próféták származtak tőle, köztük Jeremiás próféta (*Megilla 14, b*). A jeruzsálemi Talmud szerint: „Ha Izrael Istennek tetszően viselkedik, akkor az Örökkévaló keres-kutat a világban, és ha lát egy cádikot a népek között, akkor elhozza és csatolja Izraelhez. Ilyen volt Jitró és Rácháv”. (*Jerusálmi, Bráchtot 2,8*).

Kimchi szerint családja is profitált kiemelt pozíciójából; előkelő zsidók betérítették őket, és összeházasodtak velük. Abarbanel szerint vétkeztek a kémek, akik egy ilyen kétes hírű házban szálltak meg, és ezért fedezték fel azonnal ott-

létüket. Egy Midrás szerint a nép gúnyolta Jeremiást és Ezékiélt – Rácháv leszármazottait –, és ezért emeli ki az Írás származásukat, hogy előkelő kohaniták voltak. Jósuának nem voltak fiai, a próféták a nyolc (egyres források szerint tíz) főpap-kohanita lányaitól származtak.

RÁCHEL BÁT LÁBÁN

Egy tragikus sorsú őszanya
(1Móz 29–31. fejezetek)

Vannak a zsidó történelemnek olyan alakjai, akik jelentőségükben messze túlmutatnak korukon. Ilyen volt Mózes mesterünk, aki a Tórát adta nekünk; ilyen volt Élijáhu (Illés) próféta, aki a mai napig is „él” a nép száján, és ilyen volt Ráchel, a tragikus sorsú őszanya. Szinte az egyetlen női alak a Bibliában, akit a próféták említenek, aki sorompóba lépett a száműzetésbe vitt fiaiért, sírt és imádkozott – Ráchel volt, Jákob szeretett első felesége, házának ékessége.

Ráchel élettörténete érthetőbbé válik, ha ezzel párhuzamosan olvassuk testvére, Lea, biográfiáját. A két testvér – egyesek szerint ikrek – távoli rokonai, unokatestvérei voltak Jákobnak, aki testvére gyilkos haragja elől menekült. A két leány ugyanabban a családban született és élt, ahonnan nagynénjük Rivka, Jákob édesanyja elszármazott. Ugyanaz a logika, amely Ábrahámot vezette, hogy szolgáját az arámi Betuél – aki szegről-végről rokona volt – házába küldje, hogy onnan hozzon menyasszonyt fiának, Izsáknak – vezette most Rivkát és az idős, beteges, passzív Izsákot, erre a lépésre.

Ne gondoljuk egy percig sem, hogy Arám Náhárájimban ortodox zsidók éltek, akikkel a két őszanyának nagy „kóved” volt összeházasodni. Mégis, az nem Kánaán volt, a maga romlott, erkölcstelen, dekadens népeivel. Ott még élt az

özönvíz utáni hagyomány, amelyhez a népek tartották magukat, és elkerülték a frivol erkölcstelenség és nemi szabaddosság buktatóit. Mint a Tóra maga közli velünk, Lábán házában bálványok voltak, de lányaiban volt hajlam és lelkierő az ábrahामी hagyományok szerint élni.

Itt is, mint a legtöbb bibliai biográfiában, párhuzamosan halad a szűkszavú, „hivatalos”, lényegre törő jelentés a talmudi aggáda és a Midrások érdekfeszítő, színes és amellett nevelő szándékú elbeszéléseivel. A kettő együtt adja a teljes történetet és annak tanulságait.

* * *

Tehát: Ráchel Lábán egyik lánya. Az Írás szép arcúnak és jó alakúnak mondja. Emellett pásztor, állattenyésztő, tehát tehető, apja nyáját őrzi. Az emigráns, Ézsau elől menekülő Jákob, a város szélén lévő kútnál találkozik vele.

Amikor meglátta Jákob a nyáj élén érkező Ráchelt, „anyja testvérenek, Lábánnak, lányát”, elhengerítette a követ záró követ és megitta „Lábánnak, anyja testvérenek nyáját”. Ezek után megcsókolta Jákob Ráchelt, majd hangosan sírt. Érdekes módon csak ennek utána mutatkozott be. Elmondta, hogy ő „rokona apjának, mert Rivkának a fia”. A lány hazaszaladt elmondani ezt az apjának.

Hogy lehet az, hogy Ráchel csókolózott egy ismeretlen férfival, aki csak utána mutatkozott be mint unokatestvére? Ugyanezt lehetne kérdezni Jákobra vonatkozólag is. Azonban Jákob tudta, kiről van szó, hiszen a helyi pásztorok elmondták neki, hogy „íme (Lábán) lánya jön a nyájjal” (1Móz 29,6), és ezért hengerítette el a követ is, egyfajta erőfitogtatóként. A fiatal Ráchel pedig talán azért fogadta az idegen csókját, mert megilletődött segítségétől (Kimchi).

Több exegéta foglalkozik a csókkal, és igyekeznek azt így vagy úgy kimagyarázni. Náchmánidész véleménye, hogy

Ráchel kiskorú volt és ennél fogva nincs a csóknak jelentősége, vagy pedig – ahogy Ibn Ezra mondja – ahol a csók héber formája *L* betűvel jön (Vájisák *Löráchel*) – ott baráti, rokoni csókról van csak szó, és nem a fogalom nő–férfi vonatkozásában. Arra nézve, hogy miért sírt Jákob is, eltérőek a Midrásban a vélemények, de ez nem tartozik szorosan a Ráchel portréhoz.

* * *

Egy hónapi vendégeskedés után – miközben Jákob legeltette Lábán nyáját („mivel beleszeretett Ráchelba, nem hagyta Jákob, hogy továbbra is a törékeny nő legyen a pásztor, hanem magára vállalta ezt” – Náchmánidész) – azt mondta neki Lábán, az nem lehet, hogy azért mert rokon, ingyen dolgozzon, hanem mondja meg, mennyit kér. (Itt zárójelben az Írás közli velünk, hogy Lábánnak két lánya volt – a nagyobbik Lea és a kisebbik Ráchel. Leának gyenge, kisírt szeme volt (*Kimchi*), míg Száádjá szerint szép szemei voltak Leának).

„Jákob szerette Ráchelt és azt mondta, hogy hajlandó hét évig dolgozni érte.” Lábán beleegyezett. Hét év leteltével Ráchel helyett Leát adta hozzá, majd azzal mentegette nyilvánvaló csalását, hogy „nem szokás nálunk férjhez adni a fiatalabbat az idősebb előtt” (1Móz 29,26) Lábánnak, akit a zsidó hagyomány mint egy mestercsalót tart nyilván – nem volt problémája: biztos volt benne, hogy a szerelmes Jákob ledolgoz további hét évet Ráchelért. (Ez a munka az ún. mátkabér volt, vagyis egy fordított hozomány, amit a férfi adott a nő apjának, és nem fordítva mint a későbbi időkben. Ezt héberül Mohárnak hívták, ami nem más, mint jegyajándék, vagyis mőring). Így is történt: Jákob tiltakozott, mire a nászhét elteltével magkapta Ráchelt is, a vállalt további hét év fejében.

Amin az Írás nem akad fenn – az a Midrások kedvenc témája. Hogyan lehetséges az, hogy Jákob a nászéjszakán nem vette észre, hogy nem Ráchelt kapta, hanem Leát?

A Midrás válasza: Ráchel és Jákob sejtették, hogy Lábán mire készül és ezért bizonyos kódokat (jeleket) beszéltek meg erre az esetre. Azonban, amikor Ráchel látta mi történik, merő jóindulatból („ne szégyenüljön meg testvérem”) átadta ezeket a jeleket Leának, és így a turpisság csak reggel derült ki. Ne kérdezzünk fölösleges kérdéseket, mivel nem tudjuk magunkat beleélni őseink lelkivilágába. Elégedjünk meg azzal, amit a SiraImakra írott Midrás Rábbá, nyitányában, Ráchel szájába ad.

* * *

Itt Ráchel, aki könyörög deportált fiaiért, odaáll az isteni trónus elé és azt mondja (szabad fordításban): Édes, jó Istenem! Könyörülj gyermekeiden, akik az én gyermekeim..., ahogy én megkönyörültem testvéremen, átadtam neki a megbeszélt jeleket, sőt bemásztam a nászágy alá, és amikor Jákob Leát Ráchelként szólongatta – ő hallgatott és én válaszoltam helyette, és ezzel elősegítettem a csalást, uralkodtam magamon és lemondtam szeretett férjemről, csak hogy meg ne szégyenüljön Lea... én, aki egy egyszerű, hús-vér ember vagyok, nem voltam féltékeny testvéremre, akkor te, a világ ura, a könyörületes, Mindenható Isten, hogy lehetsz féltékeny azokra az élettelen bálványokra, amelyeket fiaim a vád szerint imádtak, hogy emiatt száműzd őket... (*Ptichta, Échá rábbá 24. fejezet*).

Ráchel és Lea viszonya a továbbiakban ambivalens. Az előbbi a szeretett asszony, míg Lea – Ráchelhez viszonyítva – gyűlölt. A Midrás szerint Jákob az elején el is akart válni tőle, annyira haragudott a csalás miatt, főleg amiért Lea hallgatásba burkolózott – de azután, amikor Lea gyors egy-

másutánban szülte neki a fiúgyermeket, azt mondta: „ezeknek az anyjától váljak el?! ”

Leának már hat fia van és Ráchel még mindig meddő. Férjének tesz keserű szemrehányást, utalván arra, hogy ez miatta van, de Jákob türelmetlenül utasítja el a vádat: te vagy meddő, nem én, nekem vannak fiaim! Ráchel azt mondta, hogy gyerek nélkül élete nem élet és öngyilkossággal fenyegetőzött (*Náchmánidész*). Jákob nagyon éles hangon reagált, és ezért a Midrás szerint súlyos megrovásban részesült.

Ráchel kínjában hozzáadja Jákobhoz szolgálóját, Bilhát, („hátha én is épülök általa” – vagyis lesz gyerekem, ahogy ezt Sára tette annak idején, eredménytelenül). Itt is ez a helyzet: Bilha szül Jákobnak két fiút (Dant és Naftalit), de Ráchelnél semmi változás.

* * *

Ha ez nem volna elég, kiéleződik a rivalizálás a két testvér között. Lea már elfelejtette, hogy ő volt a „nemszeretett feleség”, azt meg különösen, hogy annak idején milyen önfeláldozóan segítette őt Ráchel. Most már négy fia van, de ez nem elég neki. Ha Ráchel „épülni” akar szolgálója által – neki is van szolgálója, Zilpa. Őt is Jákobhoz adja, és az is szül két fiút, Gádót és Ásért. És Ráchelnek, a szeretett asszonynak, még egy fia sincs.

Ekkor következik a mandragóra epizód. Reuvén, Lea elsőszülött fia, mandragórát talál a mezőn és hozza anyjához. Erről a növényről (*mandragora officinalis*) – melynek gyümölcssei kisebbfajta almák és nagyon jó illatúak – azt tartotta a néphit, hogy ajzószerként használható, és ily módon segít a gyermekáldás elérésében. Nem csoda tehát, hogy a meddő Ráchel ebbe is belekapaszkodott és kért Leától fia gyümölcséből. Erre Lea kifakadt és éles szavakat használt

sajnálatra méltó testvérével szemben: Hát nem elég, hogy elvetted férjemet, most még a fiam mandragóráját is akarád!? (1Móz 30,15)

Mi az, hogy „elvette a férjét”? Tipikus eset, amikor – a többnejűség korában – az asszonyok a férj „kegyein” veszekszenek. Az exegéták itt figyelemre méltó módon Ráchelnek szurkolnak, és ennek folytán Lea-ellenesek. Többek szerint Jákob előnyben részesítette Ráchelt, vele többet volt (mivel nem volt gyereke, Jákob többször volt Ráchel sátrában, hogy kiengesztelje – *Kimchi*) és ez kiváltotta Lea féltékeny irigységét, ami itt robbant ki. Chizkuni és Szfornó szerint Lea kétségbe vonta, hogy Ráchelnek egyáltalán szabad volt őutána férjhez menni Jákobhoz, vagyis vetélytársnője lenni.

Ráchel sztoikus nyugalommal válaszolt, mint aki beletörődött sorsába: „Jó, akkor háljon veled ezen az éjjelen (pedig az én sorom volt – Rási) fiad mandragórája ellenében” (uo.). Valóban így is történt, és Lea állapotos lett azon az éjjelen, és megszületett ötödik fia, Jiszachár (neve héberül azt jelenti, hogy bérem, jutalmam). Egyhamar további fiat szült, a hatodikot, akit Zvulunak (Zebulunak) nevezett el.

* * *

Mindenek utána emlékezett meg az Örökkévaló Ráchelről, megnyitotta méhét és ő fiat szült, mondván „Isten eltörölte gyalázatomat”. Fiát Józsefnek (Joszéfnek) nevezte el, és azt mondta, adjon nekem az Isten még egy fiút. Még József születése előtt, Lea lányt szült, akit Dinának nevezett el. Itt a Midrások Lea javára fordítják a szót, ugyanis Dinának is fiúnak kellett volna lennie, de Lea imádkozott, hogy lány legyen, mivel tudták, hogy Jákobnak 12 fia lesz. 12 törzs és ha Leának további fia születik (hetediknek) és a két szolgáló

2–2 fia, az már összesen 11 fiú – „akkor Ráchel egy fiával még annyit sem ér, mint a szolgálók” (*Bráchtot 60,a*).

„Jó az igaz embereknek, akik képesek az ítélet szigorát könyörületre változtatni” – mondja a Midrás (*Brésit rábbá 73,b*), azzal kapcsolatban, hogy Ráchelnek sikerült kiimádkoznia egy gyereket, miután az Isten „meggyógyította méhét” (Száádjá). Miről emlékezett meg az Isten? Rási szerint (a Midrás nyomán) arról, hogy átadta a megbeszélte jeleket Leának, és hogy aggódott, nehogy Jákob elváljon tőle és Ézsau „örökölje” őt. Kimchi szerint Isten meghallgatta Ráchel imáit. Ovádja Szfornó az olasz orvos-exegéta gyakorlatiasabb ennél: Isten azt látta, hogy Ráchel mennyire igyekszik azáltal, hogy bevitte házába szolgálóját, Bilhát, illetve a mandragóra ügyben.

Az Írás itt nem fed fel, hogyan reagált Jákob arra a hírrre, hogy Ráchel végre szült. Csak később tudjuk meg, hogy József volt kedvenc fia, akiben Ráchelt látta megtestesülni idő előtti halála után.

József születése után Jákob elhatározza, hogy hazamegy, elég volt Lábánból. A mezőre hivatja két feleségét, Ráchelt és Leát és tanácskozik velük. Azok most egyetértenek: menjünk haza szüleidhez, Kánaánba, mondják. Mint Rivka egykoron.

Úton hazafelé – Jákob szökik, mert nem akar Lábántól engedélyt kérni – egy mulatságos epizód: Ráchel ellopja apja trófeáit, melyeket az istenként tisztel. Lábán utánuk iramodik, eléri őket és elsősorban „isteneit” kéri számon. Jákob tagad és tiltakozik, majd megátkozza azt, aki ellopta...

* * *

Bét Él és Efrát között – a tragikus kimenetelű schemi epizód után – Ráchel belehal második fia, Benjámin, szülésébe.

A haldokló Ráchel ben-Óninak – fájdalmas fiának, nevezte el a legkisebbet, ma ismert nevét apja adta neki.

Jákob összeszorított foggal temeti el szeretett feleségét, ott ahol meghalt, a betlehemi úton, Efrát előtt. A hagyomány a mai napig is ott tudja Ráchel síremlékét, ahová a XIX. században Sir Moses Montefiore, a brit-zsidó nábob, emelt mauzóleumot.

A hagyomány szerint Jákob azzal mentegetőzött halála előtt Józsefnél, hogy isteni sugallatra temette el ott Ráchelt, és nem vitte be a chevroni Machpéla barlangba, hogy majdan, amikor a zsidókat száműzetésbe viszik, Ráchel kijön sírjából és imádkozik fiaíért. Ennek költői leírását Jeremiás könyvében találjuk:

„Így szólt az Örökkévaló Isten:

Hangos jajveszékelés Rámában, keserves sírás: Ráchel siratja fiait, nem tud megvigasztalódni, hogy nincsenek többé. Erre ezt mondja (Ráchelnek) az Örökkévaló: hagyj fel a hangos sírással, és ne könnyezzenek szemeid! Meglesz cselekedeted jutalma (vagy: van vigasz bánatodra) – mondja az Örökkévaló –, és visszatérnek fiaid az ellenség földjéről. Reménykedhetsz a jövőben – mondja az Isten –, és fiaid visszatérnek hazájukba!” (Jeremiás 31,15–17)

Ráchel nemcsak egy tragikusan szép legendát hagyott maga után, hanem egy harcias törzset – József törzsét, amely két részre oszlott, Efrájim és Menasse törzsére; amely ellenlábasa volt Jehudának, és amely Salamon király korszaka után kettészakította a zsidó királyságot és hosszú időn át megosztotta a zsidó népet.

Ráchel 36 éves korában hunyt el, Chesván hónap 11-én. Sírja a mai napig is a zsidó zarándokok tömegét vonzza, akik ott imádkoznak, zsoltárokat mondanak és „Mame Ráchel” közbenjárását kérik.

RICPÁ BÁT ÁJÁ

Az önfeláldozó anya

(2Sám 21,1–14)

Dávid királyságának egyik tragikus mellékalakja Ricpá Bát Ájá volt, Saul király ágyasa, aki két fiat szült neki. A Talmud szerint később Dávid feleségül vette (*Jerusálmi, Jevámot 2,4*). Ricpá két fia és Saul további öt unokája, Michál (illetve Méráv) fiai áldozatul estek egy csúnya politikai manővernek, amelyben Dávid a gibeonitákat próbálta kiengesztelni.

Az egész történet egy három évig tartó éhínséggel kezdődött. Dávid kérdést intézett az Örökkévalóhoz, az Urim Vetumim útján, és azt a választ kapta, hogy ez Saul miatt van, aki megölte a gibeonitákat. Dávid megpróbálta kiengesztelni őket anyagi kárpótlással, de azok azt mondták, hogy nem érdekli őket sem a pénz, sem az arany, ők vérbosszút akarnak: „Adjanak nekünk hét férfit Saul leszármazottai közül, és felakasztjuk őket nyilvánosan Giv'át Saulban...” (2Sám 21,6), ami az első király fővárosa volt.

Dávid behódolt a gibeoniták vérszomjas követelésének és megígérte, hogy teljesíti kívánságukat, mégpedig úgy, hogy kiszolgáltatta nekik Saul két fiát, Ármónit és Mefibósetet, akiket ágyasa, Ricpá bát Ájá szült neki – ők voltak Saul legközelebbi hozzátartozói –, valamint Saul öt unokáját, egyik lányának fiait. Ezzel szemben Dávid „protekciót” alkalmazott és megkönyörült egy másik Saul unokán, annak a Jonatánnak fián, aki barátja és jóttevője volt – és őt nem szolgáltatta ki.

Az említetteket Dávid „a gibeoniták kezére adta, akik fölakasztották őket a hegyen, az Örökkévaló színe előtt. Mind a heten egyszerre estek áldozatul; az aratás első napjaiban ölték meg őket, az árpaaratás kezdetén”. (uo. 9)

Ekkor lép színre Ricpá, akinek két fia volt a felakasztottak között. Odaadó, önfeláldozó tette kirí a fejezetben nyilván-

nosságra kerülő kegyetlenség keretei közül. És ezt nem csak fiaiért tette.

„Ricpá, Ájá lánya, fogott egy zsákot és rájuk terítette a kősziklán az aratás kezdetén, amíg csak eső nem ömlött rájuk... Nem engedte, hogy hozzájuk férjenek nappal az ég madarai, és éjjel a mező vadjai.” (uo. 10)

Közel hét hónapig volt a kivégzett hét ember teteme „közszemlén” a kősziklán. Ez alatt az idő alatt Ricpá ott volt velük és vigyázott, hogy ne érje bántódás a tetemeket sem vadállatok sem dögkeselyűk által. Mit akart ezzel Ricpá elérni? Anyai ösztön volt ez csupán vagy valami más, több ennél?

* * *

Dáát Mikrá szerint Ricpá tüntetni akart a justizmord ellen, ami a Tóra betűi és szelleme ellenére történt, és így törvénytelen volt. Ugyanis tilos az utódokat az atyák vétke miatt megölni (lásd 5Móz 24,16 és 2Kir 14,6), valamint tilos a kivégzettek tetemét éjjelre akasztva a fán hagyni, hanem azonnal el kell temetni őket (5Móz 21,23).

Amikor Dávidnak tudomására hozták, mit tett Ricpá bát Ájá, Saul ágyasa, aki közben (vagy később) Dávid felesége lett – két gyerekéért és az öt Saul unokáért –, eszébe jutott, hogy még Saulnak és fiának, Jonatánnak a csontjait sem temették el tisztességesen. Ekkor elment Jávés Gileádba, ahol annak idején Saulnak és fiának, Jonatánnak a holttestét ideiglenesen eltemették. Elhozta és eltemette őket Saul apjának, Kisnek kriptájában, Célában, Benjámin földjén, az itteni akasztottak csontjaival együtt – „...és az Isten megkönyörült az országon” (uo. 14).

Az exegetika itt, a Talmud nyomán, az apologetika ösvényét járja. Dávid kénytelen volt azt tenni, amit tett, mivel a hároméves éhínség megfélemlítette őt, s miután kérdést in-

tézett az Urim Vetumimhoz, a kapott válasz alapján kellett cselekednie.

S mennyiben volt Saul vétkes a gibeoniták szemében, illetve mit tett ellenük? A Psát szerint (*Dáát Mikrá*) üldözte és irtotta őket, ahol és amikor csak tudta, mivel szerinte csalással érték el különleges státusukat a honfoglalás után (lásd erről *Jósua 9,3–27*), és ennél fogva az ígéret, hogy nem bántják őket, valamint a közösség vezetőinek esküje – érvénytelen volt és nem kötelez.

A Talmud ennél sokkal enyhébben kezeli Saul vétkét: Amikor megölette Nov, a kohanita város lakosait, ezzel az ott dolgozó gibeoniták (favágók, vízfordók stb.) elvesztették megélhetési forrásukat. Más forrás szerint hét gibeonita vesztette életét, és ennek megfelelően követelték a hét fő kiadatását (*Jevámot 78b* és *Jerrusáلمي Kidusin 4,1*).

Azonban a bibliai szövegből: „Saul a kiirtásukra törekedett, mert féltette Izraelt és Júdát” (*uo. 21,2*), valamint a gibeonita érv nyelvezetéből (Saul) „aki ki akart irtani, és meg akart semmisíteni bennünket, hogy sehol se maradhassunk meg Izrael területén...” (*uo. 5*) – nem az tűnik ki, hogy néhány gibeonita megélhetéséről vagy akár haláláról lett volna szó.

Mivel Dávid azt a választ kapta az Urim Vetumimtól, hogy Saul miatt volt az éhínség, és a gibeonitáknak kvázi igazuk van – példát akart statuálni még egy ilyen kegyetlen bosszú árán is, amiben hét ártatlan ember esett áldozatul a gibeoniták kegyetlenségének. Ugyanakkor a Midrás hozzáteszi, hogy bár Dávid megadta a gibeonitáknak, amit kértek, mégis kiközösítette őket, mivel azok „az emoriták maradványai”, és őseik ugyan betértek, megtiltotta, hogy összeházasodjanak velük, mivel kegyetlen, bosszúálló természetük nem áll összhangban a zsidók könyörületes természetével (*Bámidbár rábbá 8,4*).

* * *

Dávid határozata minden kétséget kizáróan politikai volt. Az Urim Vetumim csak rámutatott a baj forrására, de nem utasította a királyt, hogy a Tóra tételes törvényeivel ellentétben hét ártatlan embert öltesen meg, és azután hagyja tete-meiket ott rothadni hónapokon keresztül.

A cél politikai volt, de mi lehetett az?

Dávidot nem tudjuk megkérdezni, de a Talmud ad a kérdésre két egybehangzó választ: Inkább töröltessék ki egy betű (vagyis egy törvény) a Tórából, de ne legyen Chilul hásém, illetve legyen Kiddus hásém (vagyis, magyarul: ne legyen Isten neve megszenteltelenítve, illetve legyen megszentelve!).

Miről van szó? Ezt két amorita kétféleképpen fogalmazza meg: Rabbi Chija bár Abba mondta: Ne legyen Chilul hásém, vagyis ne mondják a világ népei (a közvélemény), hogy lám, micsoda emberek ezek a zsidók; így bántak a szegény idegenekkel, elvették megélhetésüket... (Rási).

A másik azzal magyarázza, miért tette Dávid, amit tett: Hogy a világ népei meggyőződjenek, hogy van igazság Izraelben, és egy a törvény gazdagnak és szegénynek, királyfiaknak és idegeneknek. Ugyanis, mondja rabbi Jochanan: Amikor a járókelők (a közvélemény) látták a hét felakasztott embert, kérdezték: Kik ezek? A válasz: Királyfiak. És mit tettek? Bántották a szegény idegeneket (betérteket), vagyis a gibeonitákat. Erre a kérdezők arra a meggyőzésre jutottak, hogy nincs még egy olyan nép, amelyhez érdemes csatlakozni, mint Izrael! Hiszen ha királyfiakat így, akkor egyszerű embereket hogyan büntettek! (Vagyis van igazság Izraelben, és semmi gáztett nem marad megtorolatlanul!) Ennek következtében csatlakozott Salamon idejében Izrael népéhez 150 ezer goj! (*Jevámot 79,a*)

A meggondolás tehát Izrael imázsának javítása a „külföld” (a világ népei) szemében. Legitim politikai húzás, aminek árát hét ártatlan ember fizette meg.

Ricpá bát Ájá persze minderről mit sem tudott. Őt anyai ösztöne vagy emberiessége készítette arra, amit tett, és ez egy hangtalan tiltakozás volt a *raison d'État* (államérdek) könyörtelen logikája ellen – ami első látásra annyira nem áll összhangban a zsidóság alapelveivel.

Vannak, akik itt is mentegetik Dávidot, aki szentül hitte, hogy az éhínség sújtotta ország érdeke azt kívánja, hogy szabad folyást engedjenek a gibeoniták vérszomjának, és azok majd imádkoznak, hogy múljon el a szárazság, ahogy Dávid mondta nekik: „...és áldjátok meg az Örökkévaló örökét” (2Sám 21,3) – imádkozzatok értünk – Rási.

Száádjá gáon szerint (idézi Kimchi) Dávid átadta a hét áldozatot a gibeonitáknak, azok akasztották fel őket, és Dávid azt hitte, hogy már aznap este levették a holttesteket a bitőről, ahogy azt a Tóra előírja. Azok meg azt mondták: Dávid mondta, hogy akasszuk fel őket, neki kell mondani, hogy vegyék le és temessék el a halottakat.

Ricpá bát Áját senki nem kérdezte...

* * *

Nem tudjuk pontosan, mikor vette el Dávid Ricpát feleségül, a történetek után vagy az előtt. Még egy rövidke epizódban szerepel Ricpá a Bibliában (2Sám 3,7), ahol – Saul halála után – hadvezére, Ávnér Ben-Nér, magához vette Ricpát, és ezt Saul fia, Is-Bóset, aki utána uralkodott, rossz néven vette (mivel egy király özvegyét a Halacha szerint csak egy másik király veheti el). Ennek messzemenő politikai következményei lettek, anélkül, hogy Ricpának bármi befolyása is lett volna az eseményekre. (Lásd még a Michál, Dávid felesége fejezetben).

RIVKA (REBEKA)

A második ősanya

(1Móz 24., 25., 26., 27. fejezetek)

Izsáknak, a második ősatyának volt a felesége Rivka, az Irameus Betuél lánya, Lábán húga. Az első – és talán egyetlen – „siduch” a Tórában, amely házasságközvetítő által jött létre.

Sára halála után Ábrahám elküldte háznagyát, a damaszuszi Eliezert, szülőföldre, Mezopotámiába, ott is Cháránba, Náchor városába, rokonaihoz, hogy onnan válasszon feleséget Izsáknak. Ábrahám meg is eskette Eliezert, nehogy kánaánita lányt vegyen fiának.

A szolgál el is ment, tíz, minden jóval megrakott tevével, meg is érkezett szerencsésen Náchorba, ott a kútnál megismerkedett Rivkával (Rebekával), aki megittatta tevéit és meginvitálta a külföldi vendéget házukba. Ott a szolgál azon nyomban előadta jövetele célját, és megkérte Rivka kezét urának fia, Izsák számára. Azok húzodoztak, a dolog meglepetésként hatott rájuk – az is volt.

Eliezer előadásából kitűnik, hogy a távoli rokonoknak fogalmuk sem volt arról, mi történt Ábráhámmal, amióta elhagyta szülőföldjét, azt sem tudták, hogy fia van.

Amikor Eliezer erősködik, Betuél és Lábán ajánlják, kérdezzék meg a leányt, hajlandó-e elmenni ezzel az idegennel a messzi Kánaánba. Remélik, hogy a nagyon fiatal Rivka nemet mond, de meglepetésükre Rivka hajlandónak mutatkozik, mégpedig azonnal.

Megérkeztük azonnal létrejön a házasság, minekutána az Írás közli velünk, hogy „Izsák megszerette Rivkát”. Előbb a házasság, utána a szerelem.

* * *

Az Írás már tudatta velünk a kútnál történt találkozás során, hogy Rivka nagyon szép volt. Nincs hivatalos adat arról, hogy hány éves lehetett, de a Midrások szerint nagyon fiatal, szinte gyerek még. Ezzel szemben Izsákról tudjuk, hogy negyvenéves volt, vagyis ez három évvel a feláldozási kísérlet (Ákédá) után történt.

A nagy korkülönbség rányomta bélyegét a házaspár viszonyára, mint azt majd látni fogjuk. Egyelőre Rebeka meddő – amint annak idején már elhalt anyósa, Sára is meddő volt. Ez általános jelenség volt az ósanyáknál (lásd Ráchelnél is), mivel – mondja a Midrás – „az Örökkévaló vágyakozik az igaz emberek imája után”, és az ósatyák imádkoztak, könyörögtek, hogy a feleségük szüljön.

Jelen esetben is – Izsák imádkozott és Rivka teherbe esett. A terhesség nehéz és fájdalmas volt, „a fiúk tusakodtak a méhében”. Rivka nagyon csodálkozott és elment megkérdezni az Örökkévalót, aki azt mondta neki, hogy ikrei lesznek, vagyis „két nép van a méhedben, két nemzet válik ki belőled. Egyik nemzet erősebb lesz a másiknál, (de) a nagyobb szolgálja a kisebbet!” (1Móz 25,23)

Kivel konzultált Rivka a terhességével kapcsolatban? Egy Midrás szerint elment Sém és Éver legendás tanházába, ahol az isteni tanokat oktatták még a Tóraadás előtt (itt tanult később Jákob is). Mások szerint apósát, Ábrahámot kérdezte meg, aki próféta hírében állott. Férjét talán szégyellte vagy nem mertte megkérdezni.

A szülés idején kiderült, hogy valóban ikrek: két fiú. Az első egy vörös, szőrös csecsemő, akit Ézsaunak neveztek el, majd utána született testvére, aki Ézsau sarkát fogta, mintha versenyt futna vele. Ő volt Jákob. Ekkor Izsák, a boldog apa, 60 éves volt, míg Rebeka legfeljebb huszonöt, esetleg harminc.

* * *

Amikor a gyerekek felcseperedtek, még inkább kitűnt különbözőségük. Ézsau vadóc volt, állandóan a mezőt járta és vadászott, Jákob ellenben otthonülő, elmélyülő, sátorlakó, pásztoralkat. Itt következik egy kulcsmondat az Írásban: Izsák Ézsaut szerette (jobban), mert „ízlett neki a vad” (amit Ézsau ejtett és hozott apjának), míg Rivka Jákobot szerette.

Ézsau eladja elsőszülöttségét Jákobnak egy tál lencséért és ezzel lemond az öröklés jogáról, mivel Ábrahám szellemi öröksége amúgy sincs ínyére. A Midrás szerint Ábrahám 15 évvel korábban halt meg, mint ahogy eleve el volt rendelve neki (vagyis 165 éves korában 180 helyett), hogy ne lássa unokáját, Ézsaut, a rossz úton járni.

S. R. Hirsch, a német neo-ortodoxia vezéralakja, azt írja, hogy Izsáknak és Rivkának több gondot kellett volna fordítaniuk fiaik nevelésére, mindegyikük természetes adottságainak megfelelően, és akkor lehet, hogy nem lett volna ilyen nagy különbség kettejük között. Persze az akkori helyzetet rávetíteni a XIX. század német-zsidó nevelési szisztémájára (*Tóra és Derech Erec*), lehet élvezetes intellektuális játék, de a valósághoz nincs sok köze.

Közben éhínség tör ki az országban, de az Örökkévaló figyelmezteti Izsákot, ne menjen Egyiptomba apja nyomdokain. Erre elmegy Gerárba, a tengerparti filiszteus királyságba, ahol azt mondja Rebekáról, hogy...a testvére ő. Lehet, hogy itt még emlékeztek a Sára afférra (az akkori király, Avimelech, a mostani apja volt), és ezért nem történik semmi.

De...

Egyszer Avimelech bekukucskált az ablakon (a Midrás szerint az előkelő vendégek a királyi palotában kaptak lakosztályt), és látta amint Izsák enyeleg a feleségével, Rivkával. Ekkor magához hívatta és megróttta Izsákot, mert megtörténhetett volna, hogy valaki a feleségével hál, s ezzel vétekbe sodorta volna a vendéglátó országot, ezért utasítást

adott ki népének: Aki ehhez az emberhez és feleségéhez nyúl – halál fia.

Izsák megbecsült polgára a filiszteus országnak, amíg...

Földművelésre adja a fejét, és százszoros termést arat. Isten áldása volt rajta, állandóan gyarapodott, volt juhnyája, marhacsordája és nagy szolgahada..., amivel kivívta a filiszteusok irigységét. Avimelech nem hozott zsidótörvényt, sem numerus clausust, hanem felhívta Izsákot szép szóval, hogy most már távozzon, mert „sokkal nagyobb (gazdagabb, hatalmasabb) lettél, mint mi”. El is ment Izsák, de nem messzire. Gyakorlatilag csak a fővárost hagyta el, hogy ne szúrjon szemet és Gerár völgyében telepedett le, ahol kutakat ásott, és vizet talált.

* * *

Mіндеzen időben az Írás egy szót sem ejt sem Rivkáról, sem a két fiúról. Mi van velük, mit csinálnak? A család, úgy néz ki, Izsák árnyékában él. A legközelebbi személyes híradás röviden közli, hogy Ézsau negyvenéves korában nősült – mint az apja! –, mikor is elvett két hettita lányt, Boszmátot és Juditot. „Ezek ketten nagyon Izsák és Rivká ellenére voltak” (Hertz fordítása lelki keserőségről beszél), mivel a ve-gyes házasság a pogány kánaánitákkal az ábrahámi hagyományokkal ellentétes volt.

Most időben ugrunk egy nagyot. Izsák öreg, majdnem vak, nem tudja, mikor fog meghalni. (Bölcsseink szerint a vak olyan, mint a halott.) Ezért hívhatja Ézsaut, nagyobbik fiát (úgy látszik nem tudott a lencse ügyletről vagy azt érvénytelennek tartotta), kéri hozzon neki vadat és készítse el úgy, ahogy szereti, hogy megáldja őt halála előtt.

Rivka, a háttérben, már nem annyira passzív. Például már hallgatózik is. A dolog nem tetszik neki. Egyrészt, mint tudjuk, az ő favoritja Jákob, másrészt pedig Izsák terve ellenke-

zik azzal, amit neki a szülés előtt az Örökkévaló mondott, hogy az idősebb fogja a fiatalabbat szolgálni. Ennélfogva tipikus női tervet sző, hogy keresztelje Izsák szándékát: Ézsau helyett Jákob fog bemenni és átvenni az apai áldást.

A terv, amit Rivka Jákob szájába rág, egyszerű. Menjen a nyájhoz, hozzon két kecskegidát (Midrás: aminek az íze olyan, mint a vadnak), ő, Rivka majd elkészíti, Jákob beviszi apjához, kiadja magát Ézsauinak, és megkapja az apai áldást. Jákob hezitál (a Midrások szerint ellenére van a rászedés, de a mama szava parancs), mi lesz, ha a vak papa megtapogatja és kiderül a turpisság, mivel Ézsau szőrös, ő meg sima bőrű, és „átkot hozok magamra áldás helyett”. Rivka vállalja az átkot, csak menjen már, kár az időért, mert Ézsau mindjárt megjön a vaddal.

„És Jákob ment, vette a gidákat, és hozta az anyjának...”

A Midrás a szavakból kiérzi, hogy Jákob kényszeredetten, félve, sírva ment és jött. De az akció sikerrel járt, és Izsák megáldotta Jákobot, abban a hitben, hogy ő – Ézsau.

* * *

Itt felmerül egy kardinális kérdés, miért nem próbálta Rivka, aki ismerte Ézsaut és életvitelét, meggyőzni férjét arról, hogy Jákob alkalmasabb az ábrahámi örökségre? Miért kellett csaláshoz folyamodni, rászedni egy öreg és vak embert?

Van, aki azt mondja, hogy Rivka tudta: Izsák annyira szereti Ézsaut, hogy szavai süket fülekre fognak találni. A Midrás hozzáteszi a magáét: Ézsau becsapta apját, időnként valási kérdéseket tett fel neki, amiből az öreg azt hihette, hogy nagyfia egy bechóved, hithű ábrahámista.

Érdekes, pszichológiai választ ad a kérdésre Naftali Zvi Yehuda Berlin (Neciv), a neves volozsini jesivavezető. Amikor Rivka Náchorból való jövetele után először meglátta

Izsákot, az éppen imádkozott égnek emelt kézzel. Rivka nagyon megijedt, és ijedtében leesett a tevéről. Amikor megtudta, hogy ez a „szent ember” a kiszemelt vőlegénye – még jobban megijedt, és ez a félelem egy életre meghatározta viszonyukat. Rivka mindenben alárendelt szerepet játszott Izsák házában, „és nem volt vele úgy, mint Sára Ábrahám-mal vagy Ráchel Jákobbal, akik között ha valami vita volt, akkor nyíltan megmondták a véleményüket, hanem Rivka hallgatott, mert félt a férjétől...” – írja a Neciv. Ebbe a szituációba valószínűleg a nagy korkülönbség is belejátszott. Jákob tanácskozott két feleségével, (Ráchellal és Leával), mielőtt a család elhagyta Lábán házát (lásd a Ráchel és a Lea fejezetekben), de Izsák, akinek csak egy felesége volt, úgy viselkedett Rivkával, mintha kisgyerek lenne.

Ezért nem merte lebeszélni a férjét Ézsau megáldásáról, és ezért próbálta asszonyi csalafintasággal elérni azt, amit akart.

* * *

Mint tudjuk, Rivka (aki állandóan hallgatózott, hogy mit beszél férje Ézsauval – Neciv) elérte célját. Azonban a dolognak nem lett ezzel vége. Ézsau, a bős vadász, fogait csikorogtatta és fogadkozott: Ha meghal a papa – megölöm Jákobot. Rivkának visszamondták ezt, aki ekkor megragadta a kezdeményezést, és megparancsolta Jákobnak, meneküljön Cháránba, fivére, Lábán házába, és maradjon ott egy ideig, amíg lecsillapul Ézsau haragja. „Akkor majd küldök érted, és hazahozatlak. Miért veszítenélek el mindkettőtöket egy napon?” – mondta Rivka.

Jákob ismét szót fogad. Mit is tehetne? Az apai áldás ugyan tarsolyában van, ő az ábrahámi örökség – szellemi – letéteményese, de kérdés, mit ér ez Ézsau kardjával szemben. Jákob már futna is, de el kell búcsúzni a papától. És mit

mondjon neki? Nem mondhatja, hogy Ézsau meg akarja ölni. Ezt Izsák el sem hinné szeretett fiáról.

Itt ismét az anyai furfang érvényesül. Már láttuk az előbbieken, hogy Ézsau házassága a hettita lányokkal – nem volt Izsák és Rivka ínyére. Rivka kihasználja ezt a momentumot, és felmelegíti a bosszantó vegyes házasságot, azt a látszatot keltve, hogy Jákob azért megy nagybátyja házába, hogy ott feleséget keressen magának a családból, akik bár nem ortodox zsidók a mai értelemben, de nem is velejükgi romlott kánaániták. Ennélfogva:

„És mondta Rivka Izsáknak: Unom az életemet a hettita lányok miatt. Ha Jákob is ilyen hettita lányt vesz feleségül – mit ér akkor az életem?”

Az öreg Izsák azt hiszi, hogy elérte a célzást. Talán meglepi, talán nem, hogy Rivka most – először! – kezdeményez, hozzáfordul és mond neki valamit, ami eddig nem fordult elő. Mindenesetre Izsák érvényesíti családfői jogát, hívhatja Jákobot, és megparancsolja neki: ne vegyen feleséget Kánaán lányai közül, hanem menjen Paddán Árámba (annak a vidéknek a neve, ahol Chárán városa van, a két folyam között), ott is Betuél házába, és onnan vegyen magának feleséget. Újfént megáldotta Jákobot, és elküldte.

Ézsau meghallotta ezt, de nem tudta, hogy Jákob előle menekül, hiszen a hivatalos ok az volt, hogy feleséget keres magának. Ekkor „észrevette” Ézsau, hogy a kánaánita lányok nem tetszenek Izsáknak (Rivkát nem említi, ő itt is a háttérben marad!). Erre Ézsau elvette unokahúgát, Jismáél lányát, Mochlátot, előző feleségei mellé.

* * *

Rivkáról ezután már nem hallunk semmit. Haláláról sem, temetéséről sem. Csak Jákob említi halála előtt, amikor kéri, temessék el őt a Machpéla barlangban, mert oda temették

Izsákot és Rivkát is. A Midrás elmondja, hogy éjjel temették el, hogy senki ne tudjon róla. Ez Rivka egyenes kérésére történt. Ugyanis azt mondta: Jákob, a cádik fiam, külföldön van, Izsák, a cádik férjem, vak és nem tud kimenni a házból. Ki fog koporsóm után menni? Ézsau. Köszönöm, nem kérek belőle...

RÚT, A MOABITA

„A királyság anyja”

(Rút könyve, az Öt tekercs egyike)

Rút könyve, ez a bibliai elégia, amely az Öt Tekercs egyike, egy egyszerű, emberi történetet mesél el, a Bírak korából. Egyik mellékszereplője a moabita Rút, aki a rövid könyv végén főszereplővé avanszál és Dávid királyunk egyik nagymamája lesz.

A történet röviden: Elimelech, felesége, Noémi és két fiuk Máchlon és Kiljon, éhínség idején elhagyják Izrael földjét és a szomszédos Moáv királyságba emigrálnak. Ott a két fiú megnősül, az egyik felesége Orpá, a másiké Rút. Idővel Elimelech és két fia meghal és Noémi hazamegy Izraelbe, miután hallotta hogy az Örökkévaló „megkönyörült népén és kenyeret adott nekik”, vagyis az éhínség megszűnt. Noémit két előzvegyült menyé kíséri és ő kéri őket, maradjanak otthon, mit fognak csinálni a – nekik – idegen Izraelben. Orpá hallgat anyósa szavára és visszatér, de Rút nem hajlandó elhagyni özvegy anyósát, és erőnek erejével vele megy.

Bét-Lechemben, Noémi szülővárosában, él egy gazdag rokonuk, Boáz, aki a történet végén elveszi Rútot, akinek fiától származik Jisáj, Dávid királyunk édesapja. (A teljes sztorit, új magyar fordításban és modern interpretációban lásd Naftali Kraus: *Az Ósi Forrás (6) Az Öt Tekercs, Rút Könyve*, Budapest, 1998, Göncöl Kiadó).

Rútról a Midrások annyit árulnak el, hogy Eglon, Moáv királyának a lánya (unokája?) volt, akinek megtetszett a zsidó élet, és ezért követte anyósát, Noémit, az ismeretlenbe. Kifejezéseiből vezették le bölcseink a betérés módozatait és ez összhangban állott a talmudbölcsek azon értelmezésével, miszerint csak a moabita (és ammonita) férfiakkal tiltja a Tóra a házasságot – de a nőkkel nem.

Természetesen a házasságot halachikus betérésnek kell megelőznie és erre szolgáltatta Rút a nemzedékekre szóló precedenst.

* * *

A rendelkezésre álló forrásokból kitűnik, hogy Rút negyvenéves volt, amikor Izraelbe jött és olyan szép volt, hogy látványa lázba hozta a férfiakat (*Rut rábbá 4,4*). Az idős Boáz szemében – akinek a földjén szemezgette a lehullott kalászokat – igencsak szolidnak és szemérmesnek tűnt, ahogy a kénvék között szedegetett az idegen férfiak jelenlétében: a lábon álló kalászokat állva, míg a fekvőket ülve szedegette, hogy ne kelljen lehajolnia. Valamint: a többi aratónő élcelődött a férfiakkal, míg Rút szemérmesen félreállt...

Érdekes, hogy a Rút könyvére írott Midrás szerint Noémi két fia nem térítette be a két moabita nőt, amikor elvették őket feleségül, illetve együtt éltek velük, mert akkor még érvényben volt a moabitákat kizáró klauzula és a betérésnek nem lett volna foganatja (*Rut rábbá 2,9*). Ezzel szemben a Zóhár, amely sok részletet közöl Rútról és a vele törtétekről – kifejezetten állítja, hogy férje betérítette és férje házában tanulta meg a kóser konyha előírásait (*Zóhár Chádás, Rút 79*). Ugyancsak a Zóhár tudni véli, hogy Rút neve eredetileg Gilit volt, de amikor férjhez ment Noémi fiához, és (először) betért, férje adta neki a Rút nevet. (uo.)

A fentiekből az következik, lehet, hogy Rút kétszer tért be. Először Moávban – vagyis külföldön – az ottani szokások alapján, ami nem volt igazi betérés. Másodszor, amikor anyósával Izraelbe jött, és itt – Noémi mondta el neki kérésére, a betérés feltételeit és módozatait. Rút mindent elfogadott és megtanult, amit Noémi instrukciói alapján meg kellett tanulnia ahhoz, hogy betérjen, és így ő lett a modellje az első halachikusan betért nem zsidó nőnek. A Talmud szerint Rút arról is tanúságot tett, hogy ismeri a zsidó törvényeket, mivel két lehullott kalászt felszedett, de hármát már nem, mert az már nem számít *leketnek*, ami a Tóra szerint a szegényeknek jár. (*Sábbát 113b*)

* * *

Amikor meglátta Rútot, Boáz megkérdezte, ki ez a nő? A Midrás szerint aznap, amikor Noémi és menyé megérkeztek – halt meg Boáz felesége és ő érdeklődött, ki ez a szép moabita nő? Boáz távoli rokona volt Elimelechnek, Noémi elhunyt férjének, és az özvegy remélte, hogy a gazdag rokon „megváltja” Rútot, elveszi feleségül, és ezáltal örökli férje földjét. A végén valóban így is történt.

Az Írás nagyon kevés részletet árul el Rút lelkivilágáról, személyiségéről és motivációjáról. A Midrások valamivel bőbeszédűbbek, de belőlük sem derül ki sokkal több: Rút egy egyszerű moabita nő, aki szereti anyósát(!), ragaszkodik hozzá és ezért hajlandó elhagyni szülei hitét és vállalni a zsidóság terheit. Ha elfogadjuk, hogy a moabita király lánya (vagy unokája) volt – akkor talán többre lehet értékelni lemondását a királyi palota pompájáról, bár Boáz házában sem nyomorgott.

Végül is anyósa, Noémi kezdeményezése döntötte el Rút sorsát. Mindjárt érkezésük után, elküldte őt a mezőre, a sze-

gényeknek a Tóra által adott juttatásokat szedni, és a szerencse – vagy az isteni elrendeltetés folytán – Boáz mezejére került. Miután Noémi ezt megtudta és amikor látta, hogy az özvegy Boáz mennyire érdeklődik és milyen kedvesen viselkedik Rút iránt – gondolt egy nagyot: mi lenne, ha az özvegy Boáz, a hagyományos sógorházasság alapján (jibum) elvenné Rútot, és ezáltal elhált férje – Noémi fia – emléke fennmaradna. Egyelőre csak célozgatott erre, de semmi nem történt. Elmúlt az aratás, Rútnak már alkalma sincs Boázt látni, az pedig nem kezdeményezett, talán attól tartva, hogy a feleannyi idős szép moabita nő esetleg kikoszarazza őt, a nyolcvanéves özvegyet.

Így aztán a problémát Noémi elszánt ötlete oldja meg. Ez az ötlet olyan merész, hogy ha nem a bibliai elégia naivsága és a Midrás igazmondósága – amit kénytelenek vagyunk elhinni –, akkor Noémi egy cinikus ember szemében mint egy idős kerítőnő jelenne meg, aki teljesen gátlástalanul halad kitűzött célja felé.

Noémi elküldi menyét, a szende Rútot, aki csak nemrég tért be és vált halachikus zsidóvá – menjen le a szérűre, ahol Boáz szórja az árpát az éjjel. Előbb mosakodjon meg, kenje magát illatszerekkel, vegye fel jobbik ruháját, menjen le a szérűre és ott – feküdjön az alvó Boáz lábaihoz. „Ő majd megmondja neked, hogy mit tégy.” (Rút 3,4)

Rút szó nélkül elfogadja anyósa enyhén szólva is rendhagyó tanácsát és megteszi, amit ajánlott neki.

* * *

Mi történt a szérűn azon az éjjelen? Ne hagyatkozzunk élénk fantáziánkra, hanem elégedjünk meg azzal, amit az Írás – és a Midrások – elmondanak. Ez tökéletesen elég. Íme:

„Le is ment (Rút) a szérűre, és minden úgy csinált, ahogy anyósa parancsolta neki. Boáz evett-ivott és jól érezte ma-

gát. Aztán elment és lefeküdt a garmada szélén. Ekkor odalopózott (Rút), felhajtotta lábánál a takarót és odafeküdt. Éjfél-táját a férfi fölriadt és megfordult. Akkor vette észre, hogy egy nő fekszik a lábánál. Megkérdezte, ki vagy te? Az meg így felelt: Én vagyok Rút, a te szolgálód. Terítsd rá ruhád szárnyát szolgálódra, mert közeli rokon vagy te (akire a jibum törvénye vonatkozhat). És Boáz azt mondta neki: Áldjon meg az Örökkévaló, lányom! Hűségedet most még jobban megmutattad, mint előbb, mivel nem jártál az ifjak után, legyen az gazdag vagy szegény. Ne félj hát lányom, mindent megteszek érted – maradj itt az éjjel...” (Rút 3,6–13)

Boáz most már biztosra megy. Persze hogy akarja ő, a moabita fiatalasszonyt, aki feleannyi idős mint ő, és feltehetően szülőképes. Az akció bizonyítja, hogy Rút is akarja őt, az öregembert. Ezért külön megdicséri, mivel „nem ment a fiatalok után”. Nem biztos, hogy Boáz tudja, ez Noémi ötlete volt...

Nem tudjuk, voltak-e Boáznak gyerekei első feleségétől. Vannak, akik őt Ivcánnal, a korszak egyik bírójával azonosítják. Van egy közelebbi rokon is – mondja Rútnak – de ha az nem hajlandó elvenni (mert családos), akkor semmi akadálya annak, hogy ő, Boáz, elvegye. Akkor megejtik a chalicá szertartást (lásd Naftali Kraus, *Az Ősi Forrás (13) A zsidóság parancsolatai*, Budapest, 2004, PolgART Könyvkiadó) és jöhet az esküvő. Boáz Jehuda törzsének egyik megbecsült tagja, a törzs amelyből Dávid király és majdan a Megváltó fog származni.

„Maradj itt éjjel” – mondja Rútnak –, mivel attól tart, hogy ha kiderül ami történt, szóbeszéd tárgya lesz és ez kellemetlen. Ezért „feküdj hát itt reggelig! Ott is feküdt a lábánál reggelig. De felkelt mielőtt az emberek felismerhették volna. Boáz ugyanis azt mondta: Ki ne tudódjék, hogy ez az asszony a szerűre jött.” (uo. 14).

Mi történt ott azon az éjjelen? Feltehetően semmi. A Midrás elárulja, hogy Boáz izgalomba hozta a fiatal nő jelenléte a „lábainál”, de legyűrte ösztönét, amely noszogatta, hogy éljen a lehetőséggel: „Hiszen te szabad vagy és ő szabad, ő férfit keres, te pedig nőt”, de megesküdött a rossz ösztönnek (Jécer Hárá), hogy nem hallgat rá (Szifré, Böháálotchá 88). A *Dáát Mikrá* egyik kommentátora szerint az Írás pontosan rögzítette a történeteket és nem hallgatott el semmit, mint ahogy leírja azt is, mi történt Rút felmenői között (Lótról és lányairól van szó (lásd ott), akiktől Moáv származik.)

Rút hazamegy és elbeszéli anyósának a történeteket. Inentől kezdve hangját sem halljuk többé, passzív szereplője lesz a pergő eseményeknek.

Azok pedig valóban peregnek. Boáz tartja ígéretét, beszél a közeli rokkal, majd amikor az vonakodik – ő maga veszi el Rútot. Fiuk születik, akit Ovédnak neveztek el. Ő volt Dávid nagyapja. Sokan ezt Boáz, a cádik áldásának tudták be, mivel Rút, sokkal fiatalabban, mint Máchlion felesége, nem szült, és most, negyvenéves korában, íme fia született.

Rút hosszú életkort ért meg. A Talmud szerint még Salamon királyságát is megélte (*Bava Batra 91b*), és a hagyomány a „Királyság anyja” (Imá sel málchut) titulussal illette.

(A történetet más szemszögből nézve – lásd Noémi címszavában).

SÁBA KIRÁLYNŐJE

Salamon király vendége

(1Kir 10. fejezet)

Nem volt gyakori idegen uralkodók baráti látogatása Jeruzsálemben. Ezek rendszerint mint hódítók jöttek. Ezért annyira rendhagyóan érdekes Sába királynőjének láto-

gatása Salamon királyságában, és a baráti kapcsolatok, amelyek kettejük között kialakultak.

A látogatásról nem kevés adatot közöl a Biblia és még annál is többet a legendás Midrások sora. Salamon Izrael legnagyobb uralkodója volt, kiterjesztette Izrael határait és – ami a szemünkben a legfontosabb – felépítette az első Szentélyt, azt a szellemi központot, amely a zsidó lét fókuszában állott közel 500 éven keresztül. Izrael országa gazdag volt és erős, mentes pusztító háborúktól, és Salomonnak híre ment mint bölcs királynak, akinek több könyv szerzőségét is tulajdonítja a zsidó hagyomány.

Mindez nem maradt titok, és Salamon híres volt Izrael határain is túl. Ezt meghallotta Sába királynője is, és...

„Sába királynője hallotta hírét Salomonnak, és az Örökkévaló nevének, ezért eljött, hogy próbára tegye őt találós kérdésekkel. Megérkezett tehát Jeruzsálembe, tekintélyes kísérettel és tevékkel, amelyek sok illatszert (balzsamot), igen sok aranyat és drágakövet hoztak. Eljött Salomonhoz és beszélt vele mindenről, ami csak eszébe jutott. Salamon megfelelt minden szavára, nem volt egyetlen olyan rejtélyes szó sem, amire a király ne tudott volna megfelelni. Amikor Sába királynője látta Salamon bölcsességét és a palotát, amit építtetett; az asztalán lévő ételeket, az udvari emberek ülésrendjét, a felszolgálók magatartását és öltözetét, pohárnokaikat valamint az égőáldozatát, amit az Örökkévaló házában szokott bemutatni – még a lélegzete is elállt.

(Ekkor) ezt mondta a királynak: Igaz volt, amit országomban hallottam dolgaidról és bölcsességedről, azonban nem hittem azoknak a beszédeknek, míg magam el nem jöttem és saját szememmel meg nem láttam. Nekem még a felét sem mondták el. Bölcsességed és gazdagságod felülmúlja azt a hírt, amelyet hallottam...” (1Kir 10,1–7)

Sába királysága valahol Dél-Arábiában lehetett, valószínűleg a mai Jemenben (*Dáát Mikrá*), odáig ért el Salamon hí-

re. A királynő udvarias, diplomatikus szavai mögött jó adag szkepticizmus rejlik: eljött, hogy a saját szemével lássa igazak-e a híresztelések a zsidó király bölcsességéről és gazdagságáról. A Salamon előtti királyok híre – Saul és Dávid – nem terjedt messzire az ország határaitól, Saul beteges skizofréniájáról vagy jót vagy semmit, míg Dávid háborúiról volt híres. Feltehető, hogy a vendég királynő érdeklődését nem Salamon gazdagsága keltette fel – hiszen ajándékait tekintve ő sem lehetett koldusszegény –, hanem bölcsessége, aminek híre ment. Ezért jött, hogy „kipróbálja” Salamon bölcsességét, de az Írás kurtán-furcsán csak annyit árul el, hogy Salamon megfelelt a vendég kérdéseire és megfejtette rejtvényeit. Ezeket a Midrások részletezik, ahogy azt látni fogjuk.

Sába (héberül Svá) már Mózes első könyvében is említve van, mint Noé ükunokája (Chám fiának és Kus unokájának a leszármazottja), illetve mint Ábrahám és Ketura (*lásd ott*) egyik unokája. Nem tudjuk, ha egyáltalán, melyiktől származott el a királynő és országa. A név, Sába, mint egy nép illetve ország neve Jób, Jeremiás, Ezékiél valamint a Zsoltárok könyveiben is említve van, mint egy kereskedő, kalmár nép.

* * *

Zsidó szempontból a legfontosabb a királynő bemutatkozó beszédének az a mondata, amelyben Izrael Istenét áldja. Nincs kizárva, hogy emiatt került bele ez az első látásra jelentéktelen epizód – a Bibliába:

„Boldogok az embereid, és boldogok azok a szolgák, akik állandóan előtted állnak és hallgatják bölcs szavaidat. Áldott legyen Istened, az Örökkévaló, aki kedvét lelte benned, és Izrael trónjára ültetett! Mivel az Örökkévaló szereti Izraelt örökké, azért tett királlyá téged, hogy jogot és igazságot szolgáltatass....” (uo. 8–9)

Ezután az ajándékok felsorolása következik, majd az a sokatmondó vers, miszerint Salamon teljesítette a királynő „minden kívánságát”, de ez már a midrási legendák világába tartozik.

Az arab hagyomány úgy tudja, hogy a királynő neve Bálkis volt. Az etióp hagyomány szerint, miután Salamon teljesítette a királynő minden kívánságát, az állapotosan ment haza, és megszülte fiát, aki az etióp császári dinasztiát alapította, és akitől az utolsó etióp császár, Hailé Szelasszié (a „négus”) is származott. Magukat „Jehuda fiatal oroszlánjának” titulálták a *Királyok könyvére* írott Rási magyarázatban, zárójelben közölt értesülés szerint a királynő lányt szült Salamontól, akitől Nebukodnecár származott, az első Szentély romba döntője.

Dáát Mikrá „kései Midrásokat” idéz, amelyek megerősítik a várandós királyné legendáját. Erre nézve *Dáát Mikrá* még Flaviust is idézi, aki azt írja (A zsidók történetében), hogy Sába királynője Egyiptom és Etiópia (Kus) felett is uralkodott. Kimchi szerint a „minden kívánságát teljesítette” alatt a bölcsességet kell érteni, vagyis a kapcsolat intellektuális síkon mozgott.

Lehet persze az is, hogy Salamon olyan ajándékokat adott neki, amelyek országában nincsenek vagy nem teremnek, és Izraelben vannak, míg *Dáát Mikrá* felteszi, hogy esetleg kereskedelmi egyezményt írtak alá a látogatás végeztével, ahogy ez napjainkban dívik.

* * *

Érdekes és egyben érthetetlen hozzáállást találunk Sába királynőjéhez a Talmud egy traktátusában, ahol rabbi Smuél bár Náchméni tanúsítja, hogy tévedés azt hinni, hogy itt egy nőszemélyről van szó (Sába királynője). Hanem: úgy kell ezt érteni, hogy Sába királysága (málchut Svá). A dolog érthe-

tetlen, hiszen – már eltekintve a legendáktól – az Írás mindenütt nőnemben beszél az illusztris vendégről, akinek Salamon „mindent megadott”.

Egy neves középkori Talmud-kommentátor, rabbi Smuel Edelis (Máhársá), azt a magyarázatot adja az inkriminált talmudi álláspontnak (*Bava Batra 16,b*), hogy itt arról van szó, hogy a vendég nem egy király felesége volt (királyné), hanem egy valódi uralkodó (királynő).

Az egyik „kései Midrás”, a Jálkut Simoni (a XIII. századból) hoz néhány példát azokból a „rejtvényekből”, amelyeket a vendég királynő kérdezett Salamontól. Egyikük így hangzik: Mi az: hét kimegy, kilenc bemegy, kettő itat és egy iszik? Salamon válasza, „Isten segítségével”: a hét az a menstruáció hét napja, a kilenc az a várandósság kilenc hónapja, a két itató az az anya két melle, és az egy, aki iszik, az a csecsemő.

További kérdés: Ki volt az a nő, aki azt mondta a fiának: Az apád – apám és a nagyapád az uram. Te a fiam vagy és én a te nővéred!?

Természetesen Lót lánya – válaszolta Salamon. (A bibliai Lót két lánya állapotosak lettek apjuktól és egy-egy fiút szültek neki. Lásd *1Móz 19,30–38*, ill. a Lót lányai címszónál).

A Zóhár azt is tudni véli, hogy a királynőnek varázslatai kivitelezésére szüksége volt több mérges kígyóra, de nem volt képes elfogni őket. Salamon megtanította őt erre is (*Zóhár 3,194*).

Az *Ocár Hámidrásim* (46) hoz egy fantasztikus történetet Salamon viszonyáról Sába királynőjével. Eszerint, amikor a vendéglátó király realizálni akarta kapcsolatát a vendég hölgygel – kiderült, hogy az tetőtől talpig szőrös, mint egy majom. Salamont ez nem rettentette el, készített mészből és arzénből egy kenőcsöt, aminek segítségével „szörtelenítette” a vendéget, és így elhárult minden akadály a románc elől... (A Midrás alapja *Ben-Szirá ABC*-je).

Az etióp néphit szerint a vendég királynő fiút szült, akit Menelechnak hívtak. Anyja Jeruzsálemba küldte nevelkedni, Salamon udvarába. Felnőtt korában visszament Etiópiába (Kus), és vele ment egy sor előkelőség Izraelből, akik betérítették az etiópokat a zsidó hitre (Ocár Jiszráél).

További, meglehetősen ismeretlen forrás Sába királynőjének jeruzsálemi látogatására az ún. Targum Sényi (az Eszter könyvére írott, aggádikus, arameus nyelvű „fordítás”, amelyben igen sok a legendás elem). Magyar nyelvterületen ismert Goldmark Károly Sába királynője című operája (1871), amely művészi feldolgozása a történetnek.

SÁRA

Az első őszanya

(1Móz 11., 12., 20., 21. és 23. fejezetek)

Sára – héberül Szará, (jelentése úrnő) vagy eredeti nevén Szaráj –, Ábrahám felesége, volt a zsidó nép első őszanya. Az egyszerű értelmezés (Psát) szerint Ábrahám féltésvére volt, egy apától, de nem egy anyától származtak, míg a midrási hagyomány Ábrahám unokahúgát látja benne. Ismert sémita család Mezopotámiában, melynek feje Terách volt, Ábrahám édesapja és Szaráj apja (vagy nagyapja).

Szaráj méltó társa volt Ábrahámnak a monoteizmus terjesztésében. Amikor elhagyták a két folyam országát, útban Kánaán felé, magukkal vitték egész „vagyonukat”, a Midrás szerint ezek a betérítettek voltak: Ábrahám térítette be a férfiakat és Sára a nőket (*Midrás Brésit rábbá* 39,14), vagyis rábírták az embereket, hogy hagyjanak fel a bálványimádással.

Ábrahám 75 és Sára 65 éves volt, amikor elhagyták szülőföldjüket, hogy isteni útmutatásra Kánaánba menjenek. Házaságuk első évtizedeire Sára meddősége nyomta rá tragikus bélyegét. Egy sor kellemetlen kalandon estek át, amikor

az éhínség arra kényszerítette őket, hogy Egyiptomba emigráljanak, ahol a szépséges Sárát a Fáraó háremébe hurcolták. Hiába érvelt azzal Ábrám, hogy Sára a testvére – attól félvén, hogyha tudják, hogy ő a férje, megölik(?) –, csak az isteni beavatkozás mentette meg Sárát attól, hogy az egyiptomi uralkodó kedvét töltse vele. Később, ugyanez történt velük a filiszteusok országában is, ahol Ábrám részletesen elmagyarázta, hogy nem hazudott – amikor az ottani király szemrehányást tett neki –, hanem valóban féltestvéréről van szó, aki egyben a felesége is.

Több exegéta elmarasztalja Ábrámot viselkedéséért, amiért szabad prédára engedte feleségét, miközben csak arra volt gondja, hogy ne öljék meg (Náchmánidész), mások mentegetik. Tény, hogy mindkét esetben „felső utasításra” volt kénytelen a fáraó és Ávimelech is Sárát elengedni, anélkül, hogy hozzányúltak volna. Mindketten csúnya és kellemtelen kiütéseket kaptak (lásd 1Móz 12,17–19 valamint uo. 20,17–18), amiből nyilvánvalóvá vált az összefüggés a büntetés és Szára elrablása között.

Miután Isten szövetséget köt a pátriárkával, megváltoztatja neveiket: Ávrámból Ábrám és Szarából Szára lesz – és az isteni ígérettel tarsolyukban várják a gyermekáldást.

* * *

Közben azonban nem ülnek tétlenül. Már sok év eltelt azóta, hogy Kánaánban élnek, és Sárának ötlete támad. Van egy fiatal egyiptomi szolgálója, Hágár (lásd címszavát), akit Ábrámnak ad, vegye feleségül, és ha majd szül – ami iránt nem volt kétség –, akkor ezáltal Sára is (fel)épül. Ma nem tudjuk pontosan mit jelentett ez: vagy azt, hogy annak érdekében, hogy vetélytársnőt hozott a házba egy fiatal nő szeméjében – fog szülni, vagy pedig majd ő dajkálja és neveli a szolgálónő fiát, aki olyan lesz, mintha az övé lenne.

Hágár megszolgálja a belé vetett bizalmat és – azonnal teherbe esik. Itt kiderül, hogy Sára is csak egy nő, illetve egy meddő asszony, aki mindenáron anya szeretne lenni. Egy hamar észreveszi, hogy a fiatal Hágár már nem olyan aláztos és szolgálatkész, mint azelőtt volt. Hiába sorolja a Talmud Sárát a hét zsidó prófétanő (!) sorába, a féltékenysége itt olyan messzemenő, hogy Sára megkínozza, megalázza a szeretett férj magját hordó Hágárt, olyannyira, hogy az megszökik. Útközben találkozik egy angyallal, aki közli vele, hogy fiút fog szülni, akit nevezzen el Jismáélnak, majd azt tanácsolja neki, menjen vissza úrnőjéhez, alázkodjon meg előtte, mert „érdemes”, ugyanis nagy és népes nemzetség lesz a fiából.

Több neves kommentátor (Náchmánidész, Kimchi és mások) megróják Sárát kegyetlen viselkedéséért, és vétkesnek találják. Náchmánidész kivetnivalót lát Ábrahám viselkedésében is, aki mindenben hallgatott feleségére. „Ezért lett neki (Hágárnak) egy fia – Jismáél –, aki majdan megkínozza Ábrahám és Sára ivadékát, a kínok kínjával.”

Abarbanel vitába száll ezzel az állásponttal, és védelmébe veszi Sárát, akinek „nevelő szándékai” voltak csupán.

Hágár visszamegy, megszüli fiát, akit Ábrahám nevez el Jismáélnak. Sára nem „épült” ebből, meddősége egyre nyomasztóbb lett, miközben a szolgálónő és fiának jelenléte a házban egyre elviselhetlenebb. Azonban csak 13 év múlva, amikor Sára már 90 éves, és végre megszüli fiát, Izsákot, kerül sor arra, hogy az idős ósanya rávegye férjét, űzze el Hágárt és fiát a házból. Ábrahám vonakodik, de egy isteni hang azt súgja neki, hogy mindenben hallgasson feleségére, Sárára.

* * *

Ezt megelőzően Ábrahám isteni parancsra körülmetéli magát, majd jön három, arab vándornak álcázott angyal és közli az idős házaspárral, hogy jövő ilyenkor fiuk születik. Sára hallgatózik, majd nevetésben tör ki, amikor hallja az ígéretet: öregek vagyunk mi már ehhez, mondja, hiszen 90 éves volt és férje – 100. Az Örökkévaló szinte megsértődik, hiszen nincs olyan dolog, amit a Mindenható ne tudna keresztülvinni – és az ígéret megismétlődik.

Sára boldog anya, de amikor Izsák 37 éves, hirtelen meghal 127 éves korában. Bölcsseink szerint „korai” halála büntetés volt, hiszen annyit kellett volna élnie, mint Ábrahámnak (175 évet), de mivel perelt urával és az Istent kérte, döntsön ő közöttük – ezért hamarabb hunyt el.

Ábrahám hosszú alku után megveszi a Machpéla barlangot Hebronban, és ott temeti el Sárát.

* * *

Eddig tart többé-kevésbé az, amit Sáráról az Írás közöl velünk. A hiányzó részeket a Midrások legenda-aggáda anyaga tölti ki. Gyerekkoráról nem tudunk semmit, de a Midrás szerint olyannyira meddő volt, hogy még méhe sem volt, (*Brésit Rábbá* 53,5) de később született egy lánya is, akit Bákolnak hívtak. Sára világszép nő volt (bár a Midrás tudja hogy Éva, az első nő, szebb volt nála), és ez okozta a kellemetlenségeket Egyiptomban és a filiszteusok földjén.

Amikor Egyiptom határára érkeztek, Ábrahám elrejtette Sárát egy ládában, mert nem akarta, hogy a vámosok szemet vessenek rá. Amikor kérdezték mi van a ládában, azt mondta, hogy hajlandó annyi vámot fizetni, amennyit kivetnek rá. Ez gyanút váltott ki, kinyitatták a ládát, és a szemük káprázott Sára szépségétől. Olyannyira, hogy azonnal a fáraó palotájába vitették, de az uralkodó hirtelen kapott kiütései miatt nem volt képes Sárához még csak hozzá sem nyúlni. Utá-

na szemrehányást tett Ábrahámnak, miért mondta, hogy testvére és nem a felesége Sára, majd az ország azonnali elhagyására kötelezte őket. A történet Peszách éjjelén zajlott, és mint mindig a zsidó történelemben, ekkor is természetfölötti csodák történtek. (Zóhár 1,82)

Ábrahám életének sokszínű palettáján Sára meglehetősen passzív szerepet tölt be. A Tíz Megpróbáltatás közül, amelyet a hagyomány Ábrahámnak tulajdonít – Sára mindössze négygel van kapcsolatban: kettő Hágárral és kettő Sára meghurcolásával függ össze. Halála után Ábrahám újra nőszül (lásd Hágár, illetve Ketura), és további hat fia születik.

A Midrás szerint Sára halála a tizedik megpróbáltatással – az Ákédával (Izsák feláldozása) – volt kapcsolatos. A Sátán jött és ráijesztett Sárára, hogy Ábrahám elvitte feláldozni egyetlen szeretett fiát. Még mielőtt kimondhatta volna, hogy a kísérlet megghiúsult – Sára szörnyethalt. (Jonatán fordítása, 1 Móz 22,20)

Márchesván havában halt meg.

A Tórán kívül Sára csupán egyszer említetik a Bibliában, Jesája könyvében (51,2), ahol a próféta visszapillant: „Tekintsetek atyátokra, Ábrahámra és Sárára, aki szült benneteket. Csak egymaga volt, amikor hívtam, de megáldottam és megszorítottam”.

Ez nem más, mint a zsidó őstörténet dióhéjban.

SIFRÁ ÉS PUÁ

A legendás szülésznők

(2Móz 1. fejezet)

Azután parancsot adott Egyiptom királya a héber szülésznőknek, akik közül az egyiknek Sifra, a másiknak Pua volt a neve. Ezt mondta (a fáraó): Amikor a héber asszonyok szülésénél segédkeztek, tekintsetek a szülészékre:

ha fiú, öljétek meg, ha lány – hagyjátok életben!” (2Móz 1,15–16)

Mózes második könyve első szakaszának „névtelen” hősnői: Sifra és Pua, a szülésznők, akikre a fáraó első gyilkos tervét alapozta.

Azonban a fáraó nagy meglepetésére, a bábák istenfélők voltak és nem teljesítették a királyi parancsot, vagyis életben hagyták a fiúgyermeket. A fáraó újra berendelte a bábákat és szemrehányást tett nekik: miért nem teljesítették a királyi parancsot, miért hagyták életben a zsidó fiúkat?

A bábák kifogása készen állt: Azért, mert a héber asszonyok nem olyanok, mint az egyiptomiak. Nekik nem kell szülésznő: amíg a baba megérkezik, már meg is szültek!

Még mielőtt tudnánk, ki volt Sifra és Pua, legyünk figyelemmel diplomatikus szavaikra. Nem mondják azt, hogy a királyi parancs amorális, embertelen, hanem csak azt, hogy a gyakorlatban kivihetetlen, mivel a héber asszonyok élet-erősek, ügyesek (szinte mindegyikük egy-egy baba) és nincs szükségük a hivatásos, egyiptomi(?) bábákra.

A fáraó le is tett a „végső megoldás” ezen formájáról. Ekkor jutott eszébe az a korszakalkotó genocídium-ötlet, hogy az újszülött héber gyerekeket a Nílusba dobattja. Ezt már nem a lágyszívű, a királyi parancsot elszabotáló bábák, hanem az egyiptomi „Gestapo” fogja kivitelezni.

* * *

Ki volt Sifra és Pua?

Első látásra a Psát arra utal, hogy egyiptomiak voltak, mivel elképzelhetetlen, hogy a fáraó héber bábákat bízott volna meg gyilkos tervével. Ibn Ezra szerint ezek a baba szak-szervezet képviselői voltak, „mivel biztos volt vagy 500 baba és ők voltak a vezetőik, akik adót fizettek a fáraónak keresményükből”.

A hagyomány, a Talmud és a Midrások közvetítésével Sifrát és Puát Jocheveddel, Mózes anyjával (lásd ott) és Mirjással, Mózes nővérével (lásd ott) azonosítja (Szóta 11,b). Mások szerint ezek a bábák Jocheved és menyé, Elisevá, Áron felesége voltak. Eszerint érthetetlen, hogyan várhatta el tőlük a fáraó embertelen rendelete teljesítését. Ez azonban csak addig érthetetlen, amíg nemzedékünk nem ismerte meg a Judenratok tevékenységét.

Egy másik Midrás ötvözi a Psátot a Drással. Eszerint Sifra és Pua valóban egyiptomiak voltak, de később betértek. Ez megmagyarázná, hogyan merészelt a fáraó egyáltalán hozzájuk fordulni. (Midrás Tádsé).

Sifra és Pua héber női nevek, és a Midrás foglalkozásukkal magyarázza ezt (lefordíthatatlan). A Tóra elmondja, hogy az Örökkévaló megjutalmazta Sifrát és Puát, és „jót tett velük”. Más, szó szerinti fordítás szerint, „házakat épített számukra”, amit a Midrás úgy értelmez, hogy kohanita és levita házakat (Jochevedtől), és királyi házat Mirjámtól (Szóta 11,b). Száádjá Gáon (a Midrás Hágádol alapján) azt mondja, hogy elrejtette őket titkos házakba, amikor a fáraó kopókat küldött, hogy megölesse őket, mert nem teljesítették parancsát.

A Midrás rábbá (Smot 1,15) értesülése szerint nemcsak életben hagyták a csecsemőket, hanem „éltették” is őket, vagyis egy szociális gondozó szerepét is betöltötték. „Ahol szűkölködtek és nem volt enni való – oda hoztak gazdag házakból, és a szegényeknek adták és imádkoztak, hogy a szülés közben folyjon, és a születendő gyerek egészséges és hibátlan legyen, hogy ne mondják a héberek, hogy ők ölték meg őket.”

Ugyancsak a Talmud állítja, nyelvi érvelésre támaszkodva, hogy „a fáraó tisztességtelen ajánlatot tett a két bábának, de azok elutasították őt” (Szóta 11,a). A prágai Lőw rabbi (Máhárál) ezt úgy magyarázza, hogy „a fáraó uralkodni kívánt testükön-lelkükön”.

A Midrás glóriát fon a két ismeretlen nő feje fölé, akiket a Biblia többé nem említ ezen a néven. Puára mondja a Midrás, hogy felélesztette a csecsemőt, akiről megszületése után azt hitték, hogy meghalt. Egyszer – a fáraó színe előtt – Pua (Mirjám) szemtelenkedett, és azt mondta az uralkodónak: Jaj neked, fáraó, ha majd az Isten megfizet kegyetlenségédért!

„A fáraó dühbe gurult és meg akarta ölni, de ekkor anyja (Jocheved) mentegette, és azt mondta: Mit akarsz tőle, gyerekek még, és nem tudja, mit beszél!” (Smot rábbá 1, 13)

A két nő legendás alakja fennmaradt a zsidó tudatban a mai napig. Önkéntes alapon működő nőegyletek viselik a Sifra-Pua nevet, és vállalt feladatuk segíteni a zsidó nőket a szülés után. Van, ahol heteken keresztül naponta ebédet küldenek a szülőnőnek és családjának, hogy ne kelljen főzniük és van, ahol 2-3 hetes üdülésre küldik a (gyakran sokgyermekes) szülő anyát. A Chábád mozgalom nemzetközi Si”p szervezete folytatja a néhai rebbe által alapított nemes hagyományt.

SLOMIT BÁT DIVRI

A nagyszájú néember

(3Móz 24. fejezet)

„Egy izraeli asszonynak a fia, akinek az apja egyiptomi volt, Izrael fiaival együtt jött ki (Egyiptomból) és ennek az izraeli asszonynak a fia meg egy izraeli férfi összeveszett a táborban. Az izraeli asszony fia káromolta Isten nevét és átkozódott. Ezért előállították és Mózes elé vitték. Anyja neve Slomit volt, Divri lánya, Dán törzséből...” (3Móz 24,10–11).

Bennünket itt nem az eset halachikus vonatkozásai, hanem annak egyik negatív „hőse”, Slomit Bát Divri foglalkoz-

tat. A Psát szerint a sztori egyszerű: az egyiptomi rabszolgaság egyik mellékterméke a vegyes házasság volt; főleg egyiptomi férfiak vettek el héber nőt, de voltak fordított esetek is. Nagy részük aztán, a szabadulás mámorában, a kivonuló héberekhez csapódott, és ők azok, akiket az Írás gyülevész népségnek nevez (*Luzzatto, 2Móz 12,38*). Lehet, hogy az egyiptomi férj már nem élt a szabaduláskor – vagy esetleg Egyiptomban maradt –, mivel az Írás csak az aszszonyt és fiát említi.

A veszekedés során – az Írás nem említi min vesztek össze – a névtelen fiatalember Istent káromolta. Ez olyannyira új jelenség volt – mivel a zsidók nem átkozódnak és nem szidják Istent –, hogy Mózes maga sem tudta, mi a teendő, és kérdést intézett az Örökkévalóhoz.

Miért említi az Írás a szereplők közül csak a mama nevét? Mi volt a mama szerepe fia cselekedetében? Arra utalna az Írás, hogy az eset a vegyes házasság egyenes következménye?

* * *

A Psát szerint itt egy megtörtént eset kapcsán példát akartak statuálni, mi az istenkáromló büntetése. Ezzel, a Psát szerint, a sztori be is fejeződik, röviddel azután, hogy elkezdődött.

A Midrások azonban ennél sokkal többet tudnak. Isten őrizz, nem volt vegyes házasság. Slomit egy héber kényszer-munkás felesége volt, egy nagyszájú néember, aki nem volt a szemérmes zsidó nő példaképe. Már a neve is – mondja a Midrás – erre utalt: mindenkivel kikezdett, mindenkinek sálomot mondott (innen a neve Slomit), és kihívó viselkedése okozta vesztét (*Vájikrá rábbá 32,5 és Jálkut Simoni, Emor 657*).

Mi történt?

A Midrások szerint egy egyiptomi hajcsár szemet vetett Slomitra. Kora hajnalban felkeltette munkacsoportját és kihajtotta őket dolgozni. Azután visszalopózott, bement

Slomit házába és az alvó nő – abban a hitben, hogy férje jött vissza – ágyába fogadta. Ebből született az átkozódó fiatalember (*Midrás Tanchuma* 9). Ugyancsak a Tanchuma tudja, hogy Slomit nagyon szép volt, és ez okozta vesztét. Azonban a Talmud szerint a hajcsár erőszakot követett el Slomiton (*Szánhedrin* 58a).

A hajcsár ezzel nem elégedett meg, hanem válogatott kínzásokkal próbálta Slomit férjét a világból kikergetni, mivel megtudta, hogy az gyanút fogott. Ez volt az a hajcsár, akit Mózes megölt, amikor látta, hogy egy egyiptomi ütlegel egy héber kényszer munkást (*2Móz* 2,11–12). A fiú megszületett, miután apját, Dán ben Jákob unokáját, Biriját, az egyiptomi hajcsárok megölték (Jálkut Simoni, *uo.*).

A kivonulás után, a pusztabeli táborozás során a felcseperedett ifjú a Dán törzs területén ütötte fel sátrát, azonban onnan eltávolították, mivel tudták, hogy apja egyiptomi volt. Ekkor bíróság elé citálta azt, aki eltávolította őt, de Mózes bírósága ellene döntött (mivel akkoriban az apa szerint állapították meg, ki a zsidó és ki nem). Efeletti elkeseredésében káromolta Isten kimondhatatlan nevét.

A Zóhár még ennél is többet tud. Szerinte, amikor Slomit férje gyanút fogott, elhagyta feleségét, aki hozzáment egy másik zsidóhoz és megszülte... az egyiptomi hajcsár fiát. (*Zóhár* 3. rész, 106).

Így vagy úgy – akár a vegyes házasság áldozatai voltak Slomit és fia, akár – esetleg – önhibájukon kívül keveredtek a kínos szituációba, az asszony neve a zsidó hagyományban megmaradt a nagyszájú, provokatív nő prototípusaként, akinek példája semmi esetre sem követendő. Ez a Midrások egyöntetű véleménye. Azért említi az Írás Slomit törzsének nevét is, mivel a dolog szégyent hozott törzsére és családjára.

„Háámék Dávár” eredeti magyarázata szerint Slomit érdeme, hogy az Írás megemlíti a nevét. Ugyanis, amikor a tömeg hallotta, hogy a fiú káromolja Istent – a helyszínen meg

akarták lincselni, de anyja ezt megakadályozta: annyit beszélt, agitált, amíg fiát Mózes elé vitték, hogy a perrendtartás szerint ítéljék el, ha vétkes, és nem népítélet által.

A SUNAMITA

Elisa szállásadója

(2Kir 4. fejezet)

Egyszer Elisa elment Sunémba. Volt ott egy (jómódú) „nagyasszony, aki marasztalta, hogy ott egyen. Ennél fogva ahányszor csak arra járt, betért oda, hogy nála egyék. Az asszony pedig ezt mondta férjének: Tudom, hogy istenes, szent ember ez, aki mindig betér hozzánk. Építsünk neki egy padlószobát, tegyünk be neki ágyat, asztalt, széket és lámpát, hogy ott szálljon meg, amikor erre jár...” (2Kir 4,8–10)

Tévedés ne essék: ez az asszony nem Áviság, a sunamita (lásd ott), aki Dávid királyunkat „melegítette” élemedett korában. Az is sunamita volt, és a Midrás szerint az itteni testvére.

Akiről itt szó van, az egy nagyasszony, vagyis egy gazdag család úrnője, Izrael királyságában, Elisa próféta idejében. Nevét nem tudjuk, de ő maga annak érdemében került be a Bibliába, hogy a vándorló prófétát megvendégelte, és neki egy kis lakást biztosított, ahol megszállt, amikor Sunémában járt.

Elisa, Élijáhu (Illés) tanítványa és utódja, azon vándorpróféták közé tartozott, akik nem rezideáltak egy helyen, hanem vándoroltak az országban ide-oda, és mindig ott voltak, ahol szükség volt rájuk. Sámuel, az első próféta is ilyen volt, egy különbséggel: ő Rámában lakott és onnan járta be az országot. Nem tudjuk, hogy Elisának volt-e családja, felesége, gyermekei – egész Izrael a családja volt.

Elisa elfogadta a szíves meghívást és ottlétekor a padlásszobában szállt meg. Egyszer szólt Elisa szolgájának, Gécházinak, hívja az asszonyt és kérdezze meg tőle, hogy hálája jeléül mit tehet a próféta érte? Beszéljen érdekében a királlyal, esetleg a hadsereg parancsnokával? Egy kis protekció még senkinek nem ártott meg. Azonban az asszony szabadkozott és elhárította a próféta hála megnyilvánulását, azzal, hogy családja körében él, és nincs szüksége semmire. (Rási: Senki nem bánt engem, és nincs szükségem sem a királyra, sem a parancsnokra.) Érdekes, hogy Elisa nem beszélt személyesen az asszonnyal, hanem csak szolgája által, akiről a sunamita nőnek rossz véleménye volt, amint azt majd látni fogjuk.

Amikor a nő elment, Elisa megkérdezte a szolgáját: Mégis, mit tehetnénk érdekében? Mire a kotnyeles samesz azt válaszolta, hogy az asszonynak nincs gyereke és a férje öreg...

Elisa: Hívd csak vissza őt!

Az asszony visszajött és megállt az ajtóban. Ekkor Elisa maga mondta neki: Jövő ilyenkor fiúgyereket ölelsz! (Gersonidés: Mivel ez prófécia volt, ezt Elisa maga mondta az asszonynak, nem a szolgája által.) Az asszony (aki bizonyára nagyon meg volt lepve) azt mondta Elisának: Ugyan uram, Isten embere, ne ámítsd szolgálódat.

Kiérezhetjük a nagyasszony (Jonatán istenfélőnek fordítja) szavaiból, nem nagyon hitt az ígéletben. Gersonidés szerint ez Elisa pályafutása elején történt, amikor még nem mindenki tudta róla, hogy ő próféta és Élijáhu utódja: „Az asszony nem azért hívta meg, mert tudta rangját, hanem mert jómódú és vendégszerető volt, és állandóan hívott vendégeket a házába”.

Az asszony állapotos lett – közli velünk az Írás –, és egy év múltán fiút szült, ahogy azt a próféta megmondta neki.

* * *

A gyerek pedig növekedett, és egy szép napon kiment a mezőre, hogy ott meglátogassa apját, aki éppen aratott. Úgy látszik, hogy napszúrást kaphatott, mert erős fejfájásra panaszkodott, és apja az egyik legénnyel hazaküldte az anyjához. Otthon az anyja térdeire ültette és délfelé a gyerek meghalt.

Anyja felvitte a padlásszobába, ott Elisa ágyára fektette, majd nagy sietve felnyergelt egy szamarat, és azt mondta férjének, hogy elmegy „Isten emberéhez” és egyhamar hazatér. Férje kérdezte, miért mész hozzá, hiszen ma nincs szombat, sem újhold! (amikor, úgy látszik, a próféták próféciáit szokták hallgatni), de az asszony nem válaszolt, csak annyit mondott, hogy „sálom” (vagyis hogy minden rendben van...).

Érdekes – jegyzi meg *Dáát Mikrá* –, de a férj nem érdeklődött, hogy van a gyerek, miután fejfájással hazaküldte a mezőről, és a felesége nem akarta felizgatni idős férjét. Még érdekesebb lesz a dolog, ha tudjuk, hogy az egyik Midrás szerint (*Pirké dörábbi Eliezer 33a*) a sunamita férje, nem más volt mint Idó, a próféta, a 48 zsidó próféta egyike.

Az asszony tehát elrohant Elisához, Kármel hegyére. Még mielőtt számárhálálában odaérkezett volna, a próféta észrevette jöttét és elibe küldte szolgáját, Géházit, hogy kérdezze meg, mi történt, hogy van az asszony, hogy van a férje és hogy van a gyerek? – Rendben – mondta a sunamita asszony, és tovább futott, amíg a prófétához nem ért, és ott lábai elé borult és megfogta a lábát.

Géházai odalépett, hogy félrelökje az asszonyt, de a próféta leintette: „Hagyd békén, hiszen el van keseredve és az Örökkévaló ezt eltitkolta előlem”. Kimchi szerint a samesz azért lökte az asszonyt félre, mert nem illik a próféta lábát fogni. Az említett Midrás azonban, egy egyedi kifejezésre alapozottan megállapítja, hogy Géházai megfogta a kebleit és úgy próbálta a nőt eltaszítani (*Pdr"e 33a*). A Talmudban

idézik az asszonyt, aki azt mondta Elisáról, hogy „Istenes szent ember”, de „a szolgája nem az, mivel az szentelően viselkedik” (*Bráchtot 10,b*).

Gécházi prototípusa volt az arrogáns, egoista sameszoknak, akik nem egy nagy ember, neves rabbi vagy rebbe életét megkeserítették (lásd kapcsolatát Náámánnal, az arameus hadvezérrel, *2Kir 5. fejezet*)

* * *

Az asszony sírva fakadt, és azt mondta Elisának: Hát kértem én tőled gyereket? Hát nem mondtam, hogy ne áltass?!

Elisa nem vesztegette az időt, azt mondta Gécházinak: Vedd a botomat és fuss, ha köszöntenek, ne válaszolj és te se köszönts senkit, hanem szaladj és tedd a botomat a gyerek arcára. Ez meg is történt, de minden eredmény nélkül, a gyerek nem ébredt föl.

Közben a gyerek anyja megesküdült Istenre és Elisa életére, hogy nem mond le a próféta személyes jelenlétéről (mivel nem hitt abban, hogy a szolga közreműködése eredményes lesz).

Mint tudjuk, nem is lett, és Gécházi visszament, Elisa elibe és jelentette hogy „a fiú nem ébredt fel”. Rási és Kimchi idézik a Midrást, miszerint Gécházi nem teljesítette a próféta parancsát, hanem ellenkezőleg, gúnyolódott és akivel csak találkozott, elújságolta neki: Képzeld, megyek egy halottat feltámasztani! És képzeld, ezzel a bottal... (*Pdr"e 33a*).

Elisa bement a házba, fel a padlásszobába, ott magára zárta az ajtót és – imádkozott. Utána ráfeküdt a halott gyerekre, száját szájára, szemét szemére, kezét kezére tette, és ráborult és megmelegítette a gyerek testét. Majd fel és alá járkált a szobában, és újra felment az ágyra, és ráborult a gyerek testére. „Erre a gyerek hétszer tüszentett, majd kinyitotta a szemét.”

A „halott” tehát feléledt. Hogyan történt ez? Kimchi utal arra, hogy a gyerek valószínűleg tetszhalott volt, miután napszúrást kapott, és Elisa mesterséges légzést alkalmazott, ami életre keltette, mivel „a legtöbb csoda valamely természetes dolog alkalmazásával történik”. Gersonidés szerint a hangsúly az imán van: „Elisa hétszer imádkozott, és hétszer borult rá a gyerek testére, amíg az feléledt”.

Amikor a gyerek felébredt, Elisa szólt Géházinak, hívja a gyerek anyját, akinek azt mondta: Vidd a fiadat! Az meg lábai elé borult és az izgatottságtól szinte megnémult, majd fogta fiát és sietve távozott.

* * *

Ezzel Elisa kapcsolata a sunamita nagyszasszonnyal nem szakadt meg. Úgy látszik, annyira hálás volt a vendéglátásért, hogy előre figyelmeztette az asszonyt, menjen családjával külföldre, mivel hét éven keresztül éhínség lesz Izrael földjén – a leghuzamosabb ideig tartó éhínség, amit a Biblia említ –, és nem lesz mit enni. Valóban el is ment, családjával együtt, és a filiszteusok földjén élt hét évig. Amikor visszajött, hét esztendő elmúltával, házát és földjét Sunémban idegen kezekben találta. Elment tehát Somronba, hogy ott a király segítségét kérje, hogy vagyონát visszakapja.

Itt újabb „csoda” történt. Éppen akkor, amikor a sunamita jött panaszával, volt a királynál Géházai, akit a király kért, meséljen neki azokról a csodálatos dolgokról, amiket Elisa művel (*Dáát Mikrá* szerint valószínű, hogy ez Elisa halála után történt). A volt samesz meséli a királynak az esetet, amikor a próféta életre keltett egy gyereket és íme: itt az asszony. A király kérdésére, a sunamita maga beszélt el a történetet és a király visszaadatta házát és földjét.

A Zóhár szerint a sunamita asszony fia Habakuk próféta volt.

SZERÁCH

Egy öreglány története

(1Móz 46,17)

Aser ben Jákob lánya és az ősatya egyik lányunokája, akit okossága folytán külön, nevén említ az Írás. Csak Jocheved (*lásd ott*) hasonlítható hozzá, Lévi lánya és Mózes édesanyja. A zsidó legendavilág nagyasszonya, aki a Midrások szerint több száz évig élt.

Neve a Bibliában csupán háromszor van említve, kétszer a Tórában, száraz genealógiai adatként, mint Áser lánya és Jákob unokája, és egyszer, ugyanúgy, a *Krónikák könyvében*. Rajta van a hetvenes listán, amely Jákob egyiptomi résztvevőinek névsorát közli: ő ott az egyetlen lány.

A Midrások szerint nagyon okos volt és igen sokáig élt. Lement Egyiptomba és a kivonulók között is ott találjuk, sőt azon a listán is, amely az ország öröklőit közli. Ez már maga arra enged következtetni, hogy több mint 250 éves volt, amikor a negyvenéves pusztabeli bolyongás után, a törzsek bementek Kánaánba.

A Midrás szerint ő volt az, aki közölte Jákob nagytatával, hogy József él...; ő volt az, aki túlélte az egyiptomi elnyomást és átadta az öregeknek a jelszót, amit József adott testvéreinek halála előtt: Aki jön és azt mondja Isten nevében, hogy „Megemlékezve megemlékezem rólatok” (*Pákod pákádi*) – az az Isten által küldött megváltó. Mózes ezzel a jelszóval jött Midjánból Izrael véneihez, miután elfogadta az isteni küldetést.

A szabadulás lázas pillanataiban, amikor Mózes József koporsóját kereste (mivel az megeskette a testvéreket, hogy a szabaduláskor csontjait magukkal viszik), Szerách volt az, aki megmutatta Mózesnek, hol eresztették az egyiptomiak az acélkoporsót a Nílusba, azzal a sanda szándékkal, hogy soha senki nem fogja megtalálni, tehát ott marad és áldást hoz az országra. (*Möchiltá, Bösálách, Ptichta*)

Vannak, akik nyelvi megfontolások alapján azt mondják, hogy Szerách Áser feleségének a lánya volt, de ez nem lényeges.

* * *

Amikor Joáv, Dávid hadvezére, a lázadó Sevá ben Bichrit üldözte, aki bevette magát egy fallal körülvárt városba – Ávél Bét Mááchába –, Joáv belefogott az ostromba, ami kétségtelenül a város pusztulásához vezetett volna. Ekkor egy „okos asszony” szólott a falakról Joávhoz és meggyőzte, hogy nem méltó, sem hozzá, sem Dávidhoz, egy ember miatt egy egész város lakosságát elpusztítani. (2Sám 20,17)

Az okos asszony, aki jól leteremtette Joávot, mondván, hogy ám-háárec, tudatlan, faragatlan fickó, aki nem ismeri a Tórát (amiben az van írva, hogy mielőtt egy várost megostromolnának, kötelesek hozzá békefelhívást intézni – 5Móz 20,10) – természetesen Szerách volt, Áser (nevelt?) lánya.

A meglepett Joáv kérdezte, kihez van szerencséje, mire a nő egy talányos mondattal válaszolt, amit csak a Midrások segítségével lehet megérteni.

„Én Izrael békései, hűségesei közül való vagyok, te pedig ki akarsz irtani egy várost és anyát Izraelben! Miért enyészted el az Örökkévaló birtokát?!” (Imit fordítás, 2Sám 20,19).

Egy másik, modernebb fordításban ez így hangzik:

„Én Izrael egyik békeszerető városa vagyok, te pedig meg akarsz ölni egy izraeli várost, egy anyát? Miért akarod elpusztítani az Örökkévaló örökségét?!”

Joáv mentegetőzik, de hogy akarja ő elpusztítani a várost, hanem az a helyzet, hogy itt talált menedéket a lázadó Bichri, aki kezét emelt Dávidra, a felkent királyra. Ha őt kiadják, elvonul a város alól.

* * *

Most pedig lássuk a Midrás „fordítását”, illetve értelmezését. Ezt mondta az okos asszony, arra a kérdésre, kicsoda ő:

„Én vagyok (én képviselem) a hűséges Izrael(t). Én voltam az, aki által teljes lett a hetvenes létszám; én voltam az, aki hűséggel viszonzta a hűséget (József koporsójával kapcsolatban, amit megtaláltam Mózesnek!) Mit akarsz? El akarsz pusztítani egy zsidó várost és engem, aki anya vagyok Izraelben?!

Miután Joáv elmondta neki, miről van szó, az okos asszony – Szerách – a város vezetőihez ment, akik Benjáminiták voltak, a lázadás értelmi szerzői és támogatói – és azt mondta nekik: Hát nem tudjátok, ki és mi ez a Dávid? Hát volt ország, amely ellen tudott állni neki?!

Na és mit akar? – kérdezték Ávél vénei?

Ezer ember fejét akarja – mondta az okos asszony. Hát nem jobb ezer embert feláldozni, mint az egész várost? Azok beleegyeztek, de azt mondták, hogy az áldozatokat a családok nagysága szerint kell kiválasztani. Az okos asszony hozzátette: Lehet, hogy ha szépen megkérem őket, leengednek valamit az ezerből. Úgy tett, mintha menne alkudozni Joávval, majd visszajött és azt mondta, hogy leengedték ötszázra, majd százra, majd tízre, majd a végén azt mondta a város véneinek, hogy csupán egy embert akarnak és az vendég, tehát nem városbeli – Sevá Ben Bichri. Ebbe boldogan beleegyeztek, levágták a fejét és ledobták a város faláról, mire Joáv és csapatai elvonultak a város alól (*Brésit rábbá 94,9*).

Abarbanel szerint azért nem adták ki élve, mert nem akarták, hogy Joáv emberei megkínózzák a lázadót. Az is lehet, hogy azért, nehogy elmondja Joávnak, hogy a város lakosai is a lázadókkal tartottak...

A Midrás a sztorit azzal a halachikus vitával kapcsolatban hozza, hogy szabad-e zsidóknak kiadni egy vétkes zsidót a gojoknak, kérésükre, hogy megöljék? A válasz az, hogy ilyen formában tilos, de ha néven neveznek valakit, mint itt

Sevá ben Bichrit, akkor szabad. Az „okos asszony” a Midrás szerint azzal érvelt: Ha nem adjátok ki, és elfoglalják a várost, akkor mindenki meghal. Ti is és ő is...

Bár itt a legendás Szerách önmagát anyának titulálja, nem tudunk arról, hogy gyerekei lettek volna és kik azok.

* * *

Szeráchnak itt legalább 550–600 évesnek kellett lenni. Ez azonban semmi ahhoz képest, amit a Psziktában találunk. Itt úgy szól a rege, hogy az ereci amóra, rabbi Jochanán – kb. 1200 évvel Dávid után!! – egyszer megkérdezte tanítványaitól, mit gondolnak, hogyan néztek ki a kettévált tenger falai? Szerách, aki jelen volt (!), mint szemtanú jelentkezett és azt mondta, hogy nem, egész másképpen nézett ki (*Pszikta d'ráv Káhána 10,127*).

Nem kell csodálkozni tehát azon sem, hogy Szerách „életében került a mennyországba” (De mikor? Nem tudjuk, hány éves korában távozott az élők sorából), mivel érdemei alapján ezt kiérdemelte (Jonatán fordítása, *Brésit 46,17*).

TÁMÁR

A Dávid-ház ősanyja

(1Móz 38. fejezet)

A mikor Jehuda eltávolodott testvéreitől és önállósította magát, akkor elment Hebronból is, ahol a család lakott, Adullámban telepedett le, és elvette egy kánaánita férfi lányát. Az három fiat szült neki: Ért, Onánt és Sélát. Jehuda, mint egy jó, gondos apa, megnősítette elsőszülött fiát, Ért, aki elvette Támárt. Ez a Támár a hőse az itteni sztorinak.

Ki volt Támár, kinek a lánya – nem tudjuk. A Biblia szokása, hogy csak a releváns részleteket árulja el. Ahogy nem

tudjuk Jehuda feleségének nevét, csak azt, hogy apját Suának hívták, nem tudjuk, ki volt Támár apja és milyen családból származott. Első látásra ez nem lényeges, de csak első látásra.

Ez a Támár (van egy másik is, Dávid király egyik lánya, lásd címszavát) egyike azon kevés aktív nőnek a Bibliában, aki a kezébe vette és maga formálta sorsát, ahogy ezt látni fogjuk a továbbiakban.

Az Írásban található a rövid történet:

Ér, Jehuda fia és Támár első férje, meghalt, miután „rossz volt Isten szemében”. Apja, Jehuda, érvényesítette a levirátus (sógorházasság) ősi törvényét, amely ezek szerint, már a Tóraadás előtt is dívott, és felkérte második fiát, Onánt, vegye el sógornőjét, Támárt és első fiúgyermekük az elhunyt nevét fogja viselni, hogy az ki ne haljon (a levirátus törvényeit lásd Naftali Kraus *Az Ősi Forrás* (13), *A zsidóság parancsolatai*, Budapest, 2004, PolgART Könyvkiadó).

Onán el is vette Támárt, apja utasítására, de mivel „tudta, hogy nem az övé lesz a születendő gyerek”, mindent megtett, hogy Támár ne szüljön. (Nevéhez fűződik az onanizálás fogalma, amit a Halacha rossznak tart és elítél.) Cselekedete nem tetszett az Örökkévalónak és ő is meghalt, akárcsak bátyja. Ami logikus lett volna, hogy ezek után Jehuda a harmadik fiát, Sélát, adja Támárhoz, de ő tartott attól, hogy az is meghalni, mint két testvére, és ezért kérte Támárt, menjen vissza apja házába és várja ki amíg Sélá felnő... (A Halacha szerint, ha egy nő háromszor megözvegyült – ne menjen negyedszer férjhez, mert az ilyen nő „életveszélyesnek” számít (Kátlánit). Napjainkban a rabbik csak akkor tartják magukat ehhez az utasításhoz, ha a férjek betegségben haltak meg, de ha baleset következtében, akkor nem).

A kétszeres özvegy visszament apja házába, de nem hagyta annyiban a dolgot. Miután eltelt egy hosszú idő és Támár látta, hogy nem adják hozzá Sélához, elhatározta, hogy lép.

A most következő sztori majdhogynem egyedi a Bibliában. Támár fiat akar szülni a Jákob dinasztia valamelyikétől: ha nem Sélá, legyen az apja, Jehuda. Őt nem fogják átverni, ő nem tehet arról, hogy férjei meghaltak. Elhatározása hallatlanul rendhagyó és merész: leteszi az özvegyi fátylat, átöltözik és olyan ruhát ölt, amilyent a pogány templomi kéjnök hordanak. Aztán megleszi Jehudát, amint Timnába megy juhait nyiratni, barátjával, az adulámi Chirával.

A régóta özvegy Jehuda meglátja az útkeresztvezőnél a „beöltözött” Támárt, nem ismeri fel, oltári kéjnöknek nézi és... ajánlatot tesz neki. Támár csak erre várt, és itt elkezdődik a szokásos alku: Mit adsz nekem? Jehuda egy kecskegidát ajánlott a nyájából. Támár, aki a hivatásost játszotta, megkérdezte: Adsz nekem zálogot, amíg elküldöd béremet? Jehuda kérdéssel válaszolt: Mi is legyen az a zálog?

Támár nagy szerényen azt mondta: Pecséted, zsinórod és botod.

Az üzlet megkötött, a felek kölcsönös megelégedésére. Az özvegy Jehuda elérte célját rövid távon, Támár meg remélte, hogy eléri a célját hosszú távon: gyereket szül Jehudának. Ezután hazament és újra felvette özvegyi ruháját.

(Érdekes és elgondolkasztató, hogy sem a Tóra, sem Chirá, a barát nem látott kivetnivalót Jehuda cselekedetében.)

* * *

Jehuda, akkurátus ember lévén, azonnal elküldte a kecskegidát adullámi barátjával, hogy az kérje vissza a zálogot – de nem találták a nőt sehol. Megkérdezte a helység embereit, de azok azt mondták, hogy nem volt errefelé „kedésa” (ami a héberben a pogány vallási parázna körülírása). Jehudának kellemetlen volt, de nem volt mit tennie: Maradjon nála (a zálog) – mondta Jehuda –, nehogy csúffá legyünk. Íme elküldtem veled a gidát és te nem találtad meg őt.

Alig három hónap telt el és már látszott Támáron, hogy viselős. A „jó nyelvek” jöttek és elmondták ezt Jehudának: „Íme paráználkodott a menyed, és állapotos is ebből kifolyólag”.

Jehuda, első felindulásában tűzhalálra ítélte Támárt. Amikor vitték, az asszony üzenetet küldött apósának: Attól vagyok állapotos, akié ezek a dolgok. Majd azt mondta Támár: Ismerd fel, kérlek, kié ez a bot, pecsét és zsinór! Jehuda pedig bevallotta: Igaza van, (azért történt ez), mert nem adtam hozzá harmadik fiamat, Sélát!

Ennek utána Támár ikreket szült: Perc és Zarách voltak a fiai. Percetől származott Dávid királyunk.

* * *

Eddig a történet szövegszerű (Psát) értelmezése, amely sok kérdőjelet hagy maga után. Azt sem lehet biztosan tudni, mikor történt ez az epizód. A Tórában József eladása után hagyja el Jehuda a családot és válik önállóvá, mivel nem bírja elviselni testvérei szemrehányását, akik hangoskodva gyűlöltek Józsefet, meg akarták őt ölni, majd eladását szorgalmazták. Most Jehudát teszik meg bűnbaknak: miért nem mondtad, hogy ne adjuk el, hanem vigyük vissza a papához?! Csak egy szavadba került volna...

Azonban egyes, racionális exegéták szerint ez jóval József eladása előtt történhetett, mert ellenkező esetben időrendbeli zavarok vannak: Jehudának öt fia született: a két első meghalt, míg az itt született ikrek egyikének, Percnek, két fia említetik azok között, akik Jákobbal együtt lementek Egyiptomba, Checron és Chámul. Mivel azt tudjuk, hogy József 22 évig volt távol apjától – lehetetlen, hogy ezalatt a rövid idő alatt három nemzedék szülessen: Ér, Onán és Sélá, valamint a két iker (Jehuda fiai) és egyikük két fia, Jehuda unokái. Ha viszont azt mondjuk, hogy Jehuda nősülése jó-

val József eladása előtt volt – akkor a dolog lehetséges. Ez egybevág azzal a sokszor említett elvvel is, miszerint a Tóra nem íratott kronológiai sorrendben (Éjn mukdám umeuchár...) Akkor viszont, hogy került Jehuda oda akkor, amikor Józsefet eladták? A válasz az, hogy időről időre meglátogatta szüleit és testvéreit.

Akik ezt nem fogadják el, és a kronológiai sorrend mellett kardoskodnak, azok azt állítják, hogy azokban az időkben egy hétéves fiú már képes volt gyereket nemzeni.

* * *

Ez egy kitérő volt, ami nem tartozik szorosan a tárgyhoz: Támár alakjához, jelleméhez, tetteihez és azok indító rugóihoz.

Egy Midrás szerint Támár (héberül: pálma) szép volt, sudár, derűs alkat és nagyon szemérmes. Olyannyira, hogy apósa, Jehuda, mindig csak lefátyolozva látta, és ezért nem ismerte fel, amikor Támár lesett rá az úton, hogy elcsábítsa.

Hogyan ítélhette Jehuda halálra Támárt? A Midrás szerint Támár, Sémnek, Noé fiának a lánya volt, és miután Sém kohanita volt, a Tóra szerint ha egy kohanita lánya paráználkodik, annak tűzhalál a büntetése. Ez sem egyértelmű, mert ha a Tóra törvényéről van szó, akkor kellenek tanúk és kell előzetes figyelmeztetés, nem lehet valakit csak úgy, ukmukfukk halálra ítélni. Különben is ebben a fázisban Támár nem volt férjes asszony, és így hajadonnak számított. Van, aki azt mondja, hogy Jehuda törzsfőnöki jogait használta, amikor meg akarta büntetni a családjához tartozó erkölcstelen perzsonát, akiről nem tudta, hogy menyé, valamint hogy ő maga volt a partner, aki lépre ment.

Náchmánidész, Luzatto és mások azt mondják, hogy abban az időben a családfő jogában állott megtorolni a család tisztességén esett sérelmet, (ahogy ma az araboknál megölik

azt a lányt vagy asszonyt, aki viselkedésével szégyent hoz a családra), és itt Támár szegről-végről Jákob családjához tartozott, és státusa az volt, hogy várta, hogy fiatal sógora elvegye.

A leglogikusabb rabbi Jehuda Hechaszid véleménye, aki szerint nem arról van szó, hogy tűzhalálra ítélte Jehuda, hanem – a kor szokásának megfelelően – egy prostituálnak jelet égettek a homlokára, hogy mindenki tudja, kiről van szó, és ezt a szokást akarta itt Jehuda érvényesíteni. Ezzel egyetértenek a toszafisták is.

A Midrások az egekig dicsérik Támár eltökéltségét és jellemét. A Zóhár egyenesen cádikának nevezi, aki tudta, mit tesz és miért. Eltökéltsege abban nyilvánult meg, hogy betért, vagyis felvette az ábrahámi monoteista hitet, és nem akarta elhagyni a családot, mivel égi sugallatra meg volt győződve arról, hogy királyok fognak származni tőle és Jehudától. Ezért nem tett semmit az ellen, hogy teherbe eszen vagy elvetéljen (Szfornó), és ezért volt hajlandó elszenvedni a megpecsételés szégyenét. És valóban, a bibliai genealógia szerint Dávid király egyenes leszármazottja Pereknek, ahogy ez Rút könyvének a végén részletesen le van írva (lásd Naftali Kraus *Az Ősi Forrás (6) Az Öt tekercs, Rút könyve*, Budapest, 1998, Göncöl Kiadó).

Támár jelleme egyedülálló az egész Bibliában: amikor vittek a vesztőhelyre (vagy a tüzes megbélyegzés helyére), nem árulta el, ki a gyerek apja, csupán annyit mondott, hogy „akié ezek a dolgok, attól vagyok állapotos”. Szfornó szerint „a szíve olyan volt, mint az oroszláné”, és kritikus helyzetben nem vesztette el a fejét.

Jehuda, a közmegebecsülésben álló törzsfőnök is jellemesen viselkedett, amikor bevallotta, hogy igaza van, tőlem állapotos, de köztünk szólva nemigen volt más választása, mert nem tudhatta, hogy az utolsó pillanatban Támár nem mondja-e ki a nevét. (Ámbár a DNS vizsgálat abban az időben nem

volt lehetséges, de kétségtelen, hogy kettőjük közül, kinek hittek volna). Másrészt, a három részből álló zálogot – pecsét, bot, zsinór – sokan ismerhették és felismerhették.

Támár nemes viselkedéséből szűrték le a Talmud bölcsek azt a tanulságot, hogy „inkább hagyja valaki, hogy tüzes kemencébe vessék, de ne szégyenítse meg felebarátját a nyilvánosság előtt” (*Bava Mecia 59a*).

* * *

A Tóra nem tagadja el hőseinek esetleges botlásait. Az özvegy Jehuda féltrelepését a Tóra elmondja tényszerűen, de nem kommentálja. A Midrások azonban igyekeznek mentesíteni ezt is, és Jehuda – szerintük – el akart menni a kihívóan viselkedő nőtől, de egy angyal, amely a szexuális vágyat felügyeli – visszakényszerítette hozzá. (*Börésit rábbá 85,8*). Eszerint az angyal azt mondta Jehudának: Hová mész, hová sietsz, nem tudod, honnan származnak a királyok és a megváltók?!

Jehuda ezzel nem elégedett meg – mondja a Talmud (*Szóta 10a*) – hanem szabályosan kikérdezte az általa leszólított paráznát: Bálványimádó vagy? Támár pedig azt felelte, hogy nem, hanem gijoret(!) vagyok, (vagyis aki betért az ábrahámi hitbe); Férjezett vagy? Nem, hajadon vagyok. Hátha apád odaigért valakinek, és akkor eljegyzett vagy? Árva vagyok, nincs apám – válaszolta Támár. Hátha tisztátalan vagy (a menstruáció okozta tisztátalanságról van szó)? Mondá Támár: Tiszta vagyok! Ezzel Jehuda meg volt elégedve.

Ennek a történetnek óriási irodalma van a Midrásokban és a kései exegétáknál is. A többség dicséretesnek tartja Támár kezdeményezését, és elnéző Jehudával szemben. Miért? Azért, mert „a Tóraadás előtt, ha egy ember látott az utcán egy nőt és megkívánta, kölcsönös megegyezéssel magáévá tehetette, majd kifizette bérét és elhagyta..., mivel akkor

még nem volt tilos a paráznák használata, és a bér, amit fizetett neki, olyan volt, mint a későbbi időkben a mátkapénz" (*Midrás Hágádol*). Maimonidész is ekként aposztrofálja a Tóra előtti erkölcsöket, amelyek nagyban hasonlítanak a modern kor feslett, „haladó” viselkedési normáira.

Támár vonatkozásában a szándék a fontos, valamint és főleg – az eredmény. „Támár erkölcstelenül viselkedett és Zimri erkölcstelenül viselkedett. Támártól királyok és próféták származtak (Dávid és Jesája), míg Zimri tette több tízezer izraeli halálát okozta” (*Názir 23b*). Zimri a simeonita törzsfőnök volt, aki nyilvánosan szeretkezett egy midjanita királylánnyal (lásd 4Móz 25. fejezet és Naftali Kraus, *Az Ősi Forrás (1) a Heti Szidrák, Bálák szakasza*). Zimri megkérdőjelezte Mózes autoritását és a Tóra törvényeit, de ez csak arra szolgált, hogy alantas ösztöneit kiélhesse, míg Támár mindenáron részt kért a jákobi örökségből és megelőzte a moabita Rútot, akit a Midrás a „királyság anyjának” titulál (lásd címszavát).

* * *

Nem tudjuk mi lett a Jehuda-Támár románc vége. A Tóra azzal fejezi be a sztorit, hogy „többé nem ismerte, (vagyis nem hált vele) Jehuda”. Ezt – mivel a Tóra egy kétértelmű szót használ – vannak, akik úgy magyarázzák, hogy „nem hagyott fel” azzal, hogy vele éljen, vagyis Támár Jehuda felesége lett. (*Szóta 10b*).

Több gyerekről nincs említés, és az Egyiptomba menő hetvenfőnyi konvojban sem találjuk Támár nevét, csak két unokáját, Checront és Chámult, Perc fiait. Ennek azonban nincs jelentősége, mert a többi testvér feleségeit sem említi a Tóra.

TÁMÁR

Dávid leánya
(2Sám 13. fejezet)

Dávid királyunknak a hagyomány szerint 18 felesége volt, közülük csupán hét asszonymak a nevét ismerjük. Minden bizonytalansággal több lánya is volt, de csak Támár vált ismertté, egy tragikus eseményből kifolyólag.

Dávid fiai a következők voltak: Ámnon, Kil'áv, Ávsáalom, Ádonijáhu, Sfátjá és Jitrá'am. Ők Hebronban születtek, mielőtt a királyság megszilárdult volna Jeruzsálemben. Ott aztán még tizenegy fia született, de ezek között csak Salamon, Bát-Sévá fia, volt említésre méltó.

Az említett Támár Ávsáalom húga volt egy anyától, és Ámnon, Dávid fia pedig a féltestvére. A lány nagyon szép volt és a hagyomány szerint anyja, Mááchá, Gsur királyának leánya, egy háborúban foglyul ejtett nő (Ifát Tóár) volt, akit Dávid az előírás szerint feleségül vett.

Ez az a minimális háttér, amit tudnunk kell ahhoz, hogy követni tudjuk az itteni eseményeket, amelyek tengelyében – oh, milyen szégyen! – Támár megerőszkolása áll, féltestvére Ámnon által.

Nagyon röviden:

„...Volt Ávsáalomnak, Dávid fiának, egy szép húga, akinek Támár volt a neve. És beleszeretett Ámnon, Dávid fia. Ámnon annyira gyötrődött (epekedett) húga után, hogy belebetegedett, (mivel) a lány szűz volt, és Ámnon lehetetlennek látta, hogy bármit is tegyen vele.” (2Sám 13,1–2)

Ennek az Ámnonnak volt egy jó barátja, egy bizonyos Jonadav, aki egyébként unokatestvére is volt, „Egy nagyon okos ember”, ahogy az Írás tanúsítja. Rási szerint okossága abból állott, hogy rosszaságokon törte a fejét. Ez a Jonadav megkérdezte Ámnon, miért néz ki olyan rosszul, (mint aki nem aludt az éjjel a bánkódástól – Kimchi) és Ámnon beval-

lotta, hogy szerelemes hűgába, Támárba. Jonadav azt tanácsolta, tettesse magát Ámnon betegnek, és amikor majd apja – Dávid – jön meglátogatni, kérje meg, hogy Támárt küldje hozzá, hadd ápolja betegségében, és készítsen neki friss fánkot, amit majd a kezéből fog enni.

Így is történt. A gyanútlan Dávid üzent Támárnak, menjen el a beteg Ámnonhoz és készítsen neki fánkot. Támár el is ment – az apa szava parancs volt –, és elkészítette a fánkot, amit a „beteg” Ámnon kért.

* * *

„Ekkor azt mondta Ámnon Támárnak: hozd a fánkot a (háló)szobába, mert a kezedből szeretnék enni. Fogta tehát Támár a fánkot, amit készített és bevitte a (háló)szobába, bátyjának, Ámnonnak. Amikor odanyújtotta neki, hogy egyék, az megragadta őt, és azt mondta neki: Gyere hűgom hálj velem! De ő azt mondta neki: Jaj, bátyám, ne kövess el rajtam erőszakot, mert nem szabad így tenni Izraelben! Ne tégy ilyen gyalázatos dolgot! Hová menjek szégyenemben? (Szó szerint: Hová vigyem szégyenemet?!) Téged pedig gyalázatosnak fognak tartani Izraelben. Inkább beszélj a királlyal, bizonyára nem tagad meg engem tőled!” (10. 10–13)

Támár hiába beszélt: Ámnon erősebb volt nála, leteperte és megerőszkolta. Utána meggyűlölte, sokkal jobban, mint ahogy annak előtte szerette, és elkergette a házából. Támár könyörgésre fogta a dolgot, de Ámnon egyszerűen kidobatta a szolgájával.

A történet vége nem happy end: erőszakot gyilkosság torol meg. Dávid nagyon megharagudott, amikor meghallotta a történeteket, de Ávsáalom, Támár testvére, bosszút forralt, és amikor sort kerített rá megbosszulta a gyalázatot, és megölte Ámnont.

Kimchi szerint ez Dávid büntetése volt a Bát-Sévá ügy miatt (*lásd ott*), mivel Isten a vétekhez mérten büntet („Midá köneged midá”). Bát-Sévá esetében is az erkölcstelenség volt gyilkossággal kombinálva, és ugyanez történt itt is. A végén Ávsáalom, aki pártot ütött és kiúzta apját Jeruzsálemből, szintén életével fizetett tetteiért, és ezzel beteljesedett a próféta szava, mely szerint „nem fog távozni a kard Dávid házából”.

* * *

A Talmud és Midrás bölcsek több érdekes kérdést vetnek fel az Ámnon-Támár ügygel kapcsolatban. Hogyan mondhatta Támár, hogy Ámnon kérje meg a kezét apjuktól, és az majd nem fogja megtagadni őt tőle? Hiszen testvérek voltak? Rabbi Jozsef Kászpi, az ismert exegeta, aki egyértelműen Psát-hívő, azt mondja, hogy ezt Támár csak azért mondta, hogy pillanatnyilag leszerelje a felhevült Ámnon. Ez egyébként Josephus Flavius véleménye is (*A zsidók története 7, 8,a*).

A Talmud szerint (*Szánhedrin 21,a*) mivel Támár anyja „egy szép fogolynő” volt, aki teherbe esett Dávidtól, még mielőtt betérítette volna – így Támár nem számított Dávid lányának, és ezek szerint nem volt Ámnon testvére, tehát nem lett volna akadálya annak, hogy feleségül vegye. A Toszfot (*uo.*) szerint egyáltalán nem volt Dávid lánya, mivel a „szép fogolynő” – Mááchá, Gsur királyának lánya – már állapotos volt, amikor Dávid fogságba ejtette, és akkor miért hívták Támárt királylánynak? Azért, mert Dávid házában nevelkedett. Eszerint Ámnon minden további nélkül elvehette volna, de neki ez nem állt szándékában.

További kérdés: Mit jelentsen az, hogy „annyira nagyon meggyűlölte”, miután kitöltötte rajta felhevült szerelmét? Nem akarta elvenni – ez ismerős tünet a goj neveltetésű zsidóknál is –, de mi ez a nagy gyűlölet?

A Psát művelői azt mondják, hogy a leány hevesen ellenállt, és a küzdelem hevében erős szavakat használt erőszakos fivérével szemben. Már láttuk, hogy az Írás is használja – Támár szájából idézve – a „gyalázatos” kifejezést, kétszer is. Támár valószínűleg ennél többet mondott, és lehet, hogy fizikai fájdalmat – illetve kárt – okozott Ámnonnak (Gersonidés és Rási a fent idézett Talmud alapján). Mindenesetre Bölcséink az Atyák tanításaiban azt a következtetést vonják le a dologból: Ha egy szerelem valami fizikai októl függ, akkor ha megszűnik az ok, megszűnik a „szerelem” – példa erre Ámnon és Támár esete (*Atyák 5,16*). Albeck professzor Misna magyarázatában a „fizikai ok” alatt a testi élvezetet érti.

Steinsalz rabbi talmudjában hoz egy véleményt, miszerint Támár nem egyszerűen bosszúból csinálta, amit csinált (amivel „fizikai kárt” okozott Ámnonnak) – hanem azért, mivel ezáltal ő a Tóra szerint kóser zsidó lányt nem vehetett feleségül (mivel Krut Sofchá, vagyis herélt lett) és kénytelen lesz elvenni Támárt, aki idegen származása miatt alkalmas erre (Áruch Lánér – Jákov Etlinger, magyarázatok a Talmud traktátusaira).

* * *

A tragikus eseménynek halachikus következménye is volt – mondja a Talmud (*uo.*), mivel ekkor lépett életbe az a tilalom, mely szerint egy hajadon lány nem lehet kettesben egy férfival (Jichud Pnujá), ami addig csak férjes asszonyokra vonatkozott.

Támár, akit kegyetlenül és szégyenteljesen kergettek el Ámnon házából – még az ajtót is bezáratta szolgájával, nehogy visszajöjjön –, megszagatta köntösét és hamut szórt a fejére, és úgy járt-kelt jajveszékelve. Ávsálom, aki találkozott vele, megnyugtatta, kérte ne kiabáljon, hogy a gyalázat ne terjedjen el. „Ezután Támár magára hagyatva lakott fivére,

Ávsáalom házában" (uo. 20). A hagyomány szerint soha nem ment férjhez.

A Talmud más helyütt Nátán próféciájának megvalósulását látja itt is, Támár esetében. Az emlékezetes „szegény ember báránya” parabolában maga Dávid szabja meg a gazdag ember büntetését, aki négyszeresen fizeti vissza a bárányt. Ez a négy az elhalt csecsemő (a tilos szerelem gyümölcse), Ámnon, Támár és Ávsáalom volt. Mind a négygel kapcsolatban Dávid bűnhődött. (Joma 23,b)

* * *

Csak mint érdekességet említem meg, hogy héberül az árvácskát (virág, latinul: *viola tricolor*) Ámnon és Támárnak nevezik.

TIMNÁ

Amálék mamája

(1Móz 36,22)

Még egy ilyen negatív nőalakra is mint Timná – aki Ézsau fiának, Elifáznak ágyasa volt, és szülte neki Amálékot, Izrael ősellenségét – tudtak bölcseink valami pozitívumot találni: Timnának megtetszett az ősatyák életmódja, és csatlakozni szeretett volna a családhoz. Miután elutasították, azt mondta: Ha erre nem vagyok érdemes, legalább tartozzak a családhoz azáltal, hogy Elifáz ágyasa vagyok. (Azé az Elifázé, aki Izsák unokája volt, és született tőle Amálék, aki fájdalmat okozott Izraelnek.)

És miért történt mindez? Mert nem lett volna szabad elutasítani őt. (Szánhedrin 99b)

Bölcseink nemegyszer értékelik az eseményeket ebből a szemszögből. Még a legrosszabbakat sem szabad elutasíta-

ni. Ez történt Dinával is (*lásd ott*), akit Jákob elrejtett, hogy Ézsau ne vessen szemet rá – és emiatt történt vele, ami történt Schemben.

Timná a Chóri nemzetség egy vezérének (áluf) lánya volt, Lotán húga. Származása körül bizonyos zűrök voltak, amiket a hagyományos exegetika negatívan értékel.

Ezeket a száraz, technikai adatokat, neveket tartalmazó verseket szokták a bölcsek példaként felhozni arra, hogy a Tórában minden egyformán fontos, legyen az akár az, hogy „Timna Lotán húga volt” vagy az, hogy „Halljad Izráél”, a zsidóság hitvallása. (*Mose Feinstein, Igrot Móse, Jore Déa 3,114*)

Ennek alapján vettük fel Timnát is a Biblia nőalakjai sorába, bár ennél többet nem tudunk róla.

VÁSTI

A kivégzett királyné

(*Eszter könyve*)

Eszter elődje és könyvének egyik jelentéktelen mellékszereplője Vásti királyné volt, Ahasvéros tragikus sorsú felesége.

Királyi férje, Perzsia és Média uralkodója, kivégeztette feleségét, amikor az ellentmondott neki, és nem volt hajlandó hívó szavára megjelenni a királyi lakomán. Ennek következtében került sor az új királyné kiválasztására, és így került Eszter (*lásd ott*) a királyi palotába.

Eddig szól a hivatalos jelentés Eszter könyvében, vagyis a Megillában. Ennyit tudnánk Vástiról, ha nincsenek a Talmud és a Midrások, amelyek részletezik és kiszínezik szürke, jelentéktelen alakját.

Az említett forrásokból megtudjuk, hogy „a gonosz Vásti a gonosz Nebukodnecár unokája volt”. (*Megilla 10,b*).

Hogyan lett Ahasvéros felesége, és ki volt Ahasvéros?

Ezt a Jálkutból tudjuk:

Vásti Bélsácár lánya volt. Azon az éjjelen, amikor meggyilkolták Bélsácárt és királlyá koronázták (első) Dáriust, Ahasvéros ott volt a közelben, ahol a királyt megölték. Nagy zűrzavar volt a házban, egyesek gyilkoltak, mások fosztogattak. Vásti fiatal lány volt és ott szaladgált az emberek között... Dárius megkönyörült rajta, és férjhez adta fiához, Ahasvéroshoz... (*Jálkut Eszter, 1049*).

Amikor Ahasvéros a nagy lakomát rendezte – ahová a susáni zsidókat is meghívta –, Vásti vele párhuzamosan a nőknek adott lakomát. Itt ismét a Midrásnak kell átadnunk a szót:

Amikor a zsidók esznek-isznak, utána Tóra-magyarázatok tartanak. Nem így a perzsák: alighogy lerészegedtek – ez már a lakoma hetedik napján volt –, elkezdtek frivol dolgokat beszélni (maguk között, férfitársaságban, miután a nők Vásti lakomáján voltak). Vitáztak is egy fontos kérdésről: a csoport egyik fele szerint a perzsa nők a legszebbek, a többiek meg bizonygatták, hogy a médiai nők a legszemrevalóbbak. Ahasvéros, aki már jócskán spicces volt, csak annyit mondott, hogy nincs szebb, mint Vásti, a királyné és nem azért, mert királyi korona van a fején...

Mondták erre a korhelyek: Jó, jöjjön, de ruha nélkül, hadd lássuk, valóban szép-e, mert ruha teszi az embert. Legott megüzente a király Vástinak, hogy jöjjön és mutassa meg magát meztelenül, de az nem volt hajlandó, hanem ostobának nevezte a királyt, és visszaüzente neki, hogy nagyapja istálló mestere jobban bírta a bort mint ő, aki már egy kevés italtól is lerészegedik...

* * *

A Talmud bölcsek nem értik, miért nem akart Vásti hallgatni a hívó szóra? Talán olyan szemérmes volt? Dehogyan, mondják, csak éppen poklos lett, és ennek látványa nem előnyös ruha nélkül. Mások szerint Gábiel arkangyal farkat ragasztott neki... És miért kapta ezt a büntetést? Azért, mert zsidó lányokat dolgoztatott szombaton – meztelenül, és így a büntetés arányban állott vétkével (*Megilla 12b*).

Persze lehet, hogy Vásti önérzete nem engedte, hogy megjelenjen a hívó szóra, és mutogassa magát a részegségben fetrengő férfitársaság előtt. A Midrás hozzáteszi, hogy Vásti azzal érdemelte ki sorsát, hogy visszatartotta nem túl okos és könnyen befolyásolható férjét attól, hogy engedélyezze a jeruzsálemi Szentély felépítését.

– Mi az, amit őseim leromboltak (Nebukodnecár), azt akarod te felépíttetni? – mondta férjének, aki erre meghátrált.

Egy másik Midrás szerint Vásti logikus érveléssel próbált hatni férjére, hogy hagyjon fel örült tervével, már ami a társaság előtti meztelen megjelenését illeti. Azt üzenté neki: Nem válik javadra ez a dolog. Ugyanis, ha szépnek találnak engem, akkor téged megölnek és rajtam marakodnak. Ha pedig nem találnak szépnek – akkor felsülsz otromba dicsekedéssel. Mire jó ez neked? Próbált a lelkére beszélni, de a részeg király nem hallgatott rá (*Eszter rábbá 3,14*).

A Megilla hivatalos szövegében nincs részletezve, mi lett Vásti sorsa. A részeg király tanácskozik vezírjeivel, akik közül a legkisebbb, Memuchán, adja a tónust: az apró perpatvart elsőrendű államügygyé fújja fel, ugyanis Vásti tette, illetve vonakodása megjeleni a király hívó szavára, egy veszedelmes feminista lázadás lehetőségét vetíti elő: mi lesz, ha a nők meghallják, mi történt, ha a királlyal így lehet packázni, majd a birodalom asszonyai neveltség tárgyává teszik férjeiket.

Ezért, mondja, Vástit meg kell fosztani királynéi rangjától és helyette egy „jobb” királynét találni. A bolond királynak

tetszik az ötlet és ugyancsak tetszik a vezíreknek, akiknek nem egyike hasonló módon szeretne megszabadulni feleségétől. Bölcseink szerint ezzel nem elégedtek meg, hanem a kor szokásainak megfelelően Vástit kivégezték. Egy modern, logikus feltevés szerint nem végezték ki Vástit, hanem egy kolostorba száműzték (mivel az Írás nem említ kivégzést). Ez súlyos büntetés volt a rátarti királynénak.

A Midrás tudja, hogy Ahasvéros először a jelenlevő zsidó bölcsekkel tanácskozott: Mi legyen Vástival? Azok összedugták a fejüket, de nem tudtak semmi okosat kitalálni: Ha azt mondjuk neki, hogy cserélje le és ölesse meg – holnap kijózanodik és rajtunk fogja keresni. Ha azt mondjuk, hogy hagyja békén, ne vegye a szívére, erre azt mondhatják, hogy nem respektáljuk kellően a királyságot. Azt mondták tehát a királynak: Mióta gálutban élünk, nincs kapacitásunk ítélkezni ilyen fontos ügyekben, és inkább forduljon őfelsége azokhoz, akik erre illetékesek... (*Megilla 12b*).

* * *

Valóban úgy történt, ahogy a zsidó bölcsek ezt előre látták. A kijózanodott Ahasvéros emlékezett Vástira, és megbánta, amit vele tett, de ami megtörtént, visszavonhatatlan volt. Ekkor kerestek helyette egy másik királynét, és így került Eszter a királyi udvarba. Mindez Hámán gyilkos terve előtt történt, mivel „az Örökkévaló megteremti az orvosságot, mielőtt a betegséget hozná...” (*Megilla 13,b*)

A királynéválasztás mechanizmusával kapcsolatban a Midrás megjegyzi, hogy Vásti képe a király ágya felett függött, és amikor hoztak neki egy „jelöltet” a sok százból – a falon függő képpel hasonlította össze. Amikor Eszter jött – levetette Vásti képét a falról és Eszterét tette a helyébe (*Eszter rábbá 6,11*).

ZERES

Hámán felesége

(Eszter könyve 5. fejezet)

A Bibliában, Eszter könyvében, mindössze kétszer szerepel a neve. Hámán felesége volt, tíz fiának anyja.

Mindazt, amit a gonosz Hámán cselszövéseiről tudni lehet – megtudhatja e könyv olvasója Eszter címszavában. Zeres csupán mellékszereplője a történetnek, majd hogyanem passzív szemlélője férje bukásának. Egyetlen említett aktív megnyilvánulása – a háttérből folytatott zsidóellenes uszításon kívül – tanácsa volt, hogy Hámán ácsoltasson egy 50 rőfnyi magas akasztófát, amire ellenlábását, a zsidó Mordechajt, kell felakasztani.

Mint tudjuk a Megillából (lásd Naftali Kraus, *Az Ősi Forrás (6) Az öt Tekercs – Eszter könyve*, Budapest, 1998, Göncöl Kiadó), a végén magát Hámánt akasztották fel az általa készített bitófára.

Kétszer említi a Megilla Zerest. Először akkor, amikor Zeres és a többi tanácsadó, akiket Hámán egybehívott, csendben hallgatják a vezír dicsekvését nagy hatalmáról, vagyónáról, sikeres fiairól stb., no meg arról, hogy Eszter királyné csak őt hívta meg a királlyal együtt, egy intim ivászatra. Utána panaszkodik Mordechájra, a szemtelen zsidóra, aki nem adja meg neki, Hámánnak, a kötelező tiszteletet.

Ekkor Zeres ultimátumszerű tanácsot ad az akasztófa készítésére, természetesen a „szemtelen” zsidó számára, „és majd reggel mondd a királynak, hogy akasszák fel rá Mordechajt” (*Esz 5,14*). Érdekes, hogy a nagyhatalmú vezírnek nem állt módjában, hatáskör hiányában Mordechajt kivégeztetni, ehhez a király ellenjegyzése kellett, lévén Mordecháj egyfajta udvari tanácsos, a zsidó kisebbség feje.

* * *

A Megilla szövege szerint Hámán „hivatta feleségét”. Ebből Ámosz Cháchám a *Dáát Mikrában* arra a következtetésre jut, hogy az ókori Perzsiában még a legmagasabb rangú emberek feleségei is egy külön „nők házában” voltak izolálva, majdhogynem elzárva, és amikor férjüket beszélni akart velük – hívatta őket, ahogy Ahasvéros hívatta Vástit (*lásd ott*), csakhogy ő nem ment, és ez lett a veszta. A Midrás szerint Zeres a szeretőjénél volt, és onnan hívatta el Hámán, amikor a tanácsát kérte.

Zeres ment és megelőzve a tanácsadókat, nagy lelkesen az akasztófát ajánlotta. A Midrások (és részletesen a Targum Séni nevű arameus „fordítás”, amely inkább magyarázat) azzal indokolják Zeres tanácsát, hogy az asszony ismerte a zsidó történelmet, és tudta, hogy sem víz, sem tűz, sem vadállatok nem lehetnek hatásos fegyverek a zsidók ellen. „Ha tűzbe veted őket – Ábrahám megmenekült a tüzes kemencétől, Izsák a kardtól, a zsidók Egyiptomban a víztől. Dániel az oroszánoktól stb. Az akasztás, mint olyan, még nem volt kipróbálva a zsidók ellen, és Zeres ezért ezt ajánlotta (*Eszter rábbá 9,7*).

Amikor a király egy álmatlan éjszaka után elhatározta, hogy kitünteti Mordecháj – Hámán már nem is merte a bitót említeni. Hazatértekor, megszegyenülve, leforrázva, (a Midrás szerint lánya az erkélyről egy szennyvízzel telt edényt öntött a fejére, abban a hiszemben, hogy ez Mordecháj), újra összehívatta tanácsosait és itt a felesége, Zeres, megjósolta bukását:

„Ha ez a Mordecháj zsidó származású – nem fogsz tudni megállni előtte, hanem elbuksz menthetetlenül” – mondta a hűséges asszony, aki itt már a vészmadár szerepét töltötte be sikeresen. A Targum Séni „idézi” Zeres szavait:

„Biztos hallottál arról a három zsidóról, Hananjáról, Misáélról és Ázárjáról, akik megtagadták Nebukodnecár bálványának imádását, és a király tüzes kemencébe vetette őket,

de azok élve kerültek ki onnan, és a hajuk szála sem görbült meg. Nos, ha ez a Mordecháj tőlük származik – semmi esélyed vele szemben.”

* * *

Hámánt, bukása után, felakasztották a zsidó Mordecháj számára készített fára. Úgyszintén tíz fiát. Zeres sorsáról nincs értesülésünk. Neve azonban fennmaradt, mivel a jeruzsálemi Talmud szerint addig kell Purimkor vigadni, amíg nem tudunk különbséget tenni Mordecháj és Hámán, illetve Eszter és az „átkozott” Zeres között. A Megilla felolvasása után elmondott Sosánát Jákov című dalban (valószínű, hogy eredete a Máchzor Vitryben található) szintén említés történik az átkozott Zeresről, aki méltó felesége volt férjének, az agágita Hámánnak.

NÓK A TALMUDBAN

BRURJA A talmudtudós

Burja – az egyetlen nő a Talmudban, akit a férfiak majdnem egyenrangúként kezeltek és Halachákat idéztek nevében – rabbi Méir felesége és rabbi Chánina ben Trádjon, a vértanú leánya volt.

Családi háttere és éles esze predesztinálták arra, hogy talmudtudós legyen, és csak találgatni lehet, mivé fejlődött volna, ha történetesen férfinak születik. Számtalanszor említi őt a Talmud, és férje büszke volt okos feleségére, bár nem keveset szenvedett annak éles nyelvétől és „feminista” nézeteitől.

A Talmudokban nincs Brurjáról összefüggő életrajz, és élettörténetét csak innen-onnan összeszedve lehet bemutatni.

A Tóra tanulását és tanítását az anyatejjel szívta magába. Apja a hírneves tanaita, Chániná ben Trádjon volt, aki mint a Tíz Mártír egyike, életét áldozta a római üldöztetések idején, hogy a Tóra ne felejtődjön el Izraelből. Amikor a hatóságok gyülekezési tilalmat rendeltek el – Chániná nagygyűlést és Tóra-előadásokat tartott nagy számú hallgatóságának. Természetesen feljelentették, elfogták és tűzhalálra ítélték. Kivégzésén ott volt Brurja is, aki sírt, őrvjögött és azt kiáltotta: Apám, így kell, hogy lássalak? Rabbi Chániná a lángok

közül válaszolt: Ha csak engem égetnének el – nagyon rossz lenne. Most, hogy a Tóratekercs is velem ég – aki megbosszulja a Tórát, megbosszulja halálomat is!

Feleségét szintén halálra ítélték, és egyik lányukat arra, hogy egy tábori bordélyban szolgálja a „felsőbbrendű” római faj katonáit.

* * *

Brurja ekkor már r' Méir felesége volt, és végigélte családja tragédiáját. Kishúgát nagyon sajnálva rávette férjét, próbáljon mindent megtenni, hogy kiszabadítsa. „Ez szégyen rám nézve” – mondta. Méir magához vett egy erszény aranyat, lovas katonának álcázva ment el a bordélyba, és sógornője „kegyeit” kereste. Magában eltökélte: Ha tiszta maradt – van esély, hogy csoda történjen.

Sógornője nem ismerte fel, és azzal utasította el, hogy éppen menstruál. A „huszár” azt mondta, nem baj, vár pár napot. A nő meg azzal érvelt, hogy nem érdemes, mert „sokan vagyunk itt, és vannak nálam sokkal szebbek is”. Ez meggyőzte Méirt, hogy van remény. Felkereste az „intézmény” vezetőjét, lepézelte és kiváltotta sógornőjét (*Ávodá Zará 18b*)

Brurja okos is volt, istenfélő is, aki beletörődött Isten akaratába. A Talmud elmondja, hogy amikor Tibériáson élt a család, ahol rabbi Méir tanházat vezetett – Brurja nagy lelkierőről tett tanúbizonytságot. Ezt az alábbi történet demonstrálja:

Egyszer, egy szombat délután, amikor Méir a tanházban volt, hirtelen szörnyethalt két fiuk. Brurja nem akarta, hogy férje tudomást szerezzen erről még szombaton. Mit tett? Felvitte a két tetemet a padlásra, és letakarta őket.

Szombat este, ahogy Méir hazajött a tanházból, első kérdése az volt: Hol vannak a fiúk? Brurja azt mondta, hogy biztos a templomba mentek.

Méir elmondta a szombatbúcsúztató imát, majd kezét mosott, evett, és elmondta az asztali áldást. Utána Brurja azt mondta, hogy van egy kérdése.

– Tessék – mondta Méir.

– Ha valaki letétbe helyezett nálunk valamit és most viszsza akarja kérni, mi a teendő? Vissza kell adni vagy sem?

– Micsoda kérdés? Természetesen vissza kell adni! – mondta Méir.

Ekkor Brurja kézen fogta férjét, felvitte a padlásra, felemelte a takarót, és megmutatta a két fiú holttestét. Méir sírva fakadt, de Brurja azzal vigasztalta, hogy „hiszen te mondtad, hogy vissza kell adni a letétet!” (*Midrás Mislé, 31*)

Brurja mély vallásossága éles logikával és felvágott nyelvvél párosult. Több ízben beavatkozott halachikus vitákba és a bölcsek nemegyszer neki adtak igazat. Sokszor nyilvánított véleményt, és többször meg is dicsérték: Helyesen mondta Brurja! Ez abban a korban volt, amikor a tanaiták között uralkodó vélemény a nőket a rokkafonók sorába helyezte. Nem csoda tehát, ha Brurjának kissé fejébe szállt a dicsőség, ami szomorú végéhez vezetett.

* * *

Egyszer találkozott az úton a neves tanaitával, Joszival, a galileival, aki udvariasan megkérdezte Brurjától, melyik úton megyünk Lodd felé? Úgy látszik ez egy útkeresztesződésnél volt, és r' Joszi, nem ismerte ki magát a Délvidéken. Brurja egy megsemmisítő pillantást vetett a kérdezőre, és azt mondta neki: „Balga galileai! Hát nem azt mondták a bölcsek, hogy ne beszélj sokat a nőekkel? Azt kellett volna mondanod: Merre Lodd?” (*Éruvin 53b*). Hyman különböző adatok alapján arra a meggyőződésre jut, hogy ez Brurja fiatal, talán lány korában történt.

Nehéz nem kihallani Brurja szavaiból az okos, de fruszt-rált nő reakcióját „bölcseink” mondására, ezzel a szarkasztikus megjegyzéssel. Miért kell négy szót használni, amikor egy nővel beszélünk, ha két szó is megteszi? És mi az, hogy „megyünk”, ami arra utal, hogy együtt megyünk?...

Egyszer látott Brurja egy jesivabóhert, aki hangtalanul ismételte a tanult anyagot. A lánnglelkű amazon belerúgott az ifjúba, és ezt mondta neki: Hát nem tanultad, hogy hangosan kell ismételni a Talmudot, hogy megmaradjon a fejedben? (uo.)

Ugyanakkor néha liberálisabbnak bizonyult, mint férje, rabbi Méir. Egyszer voltak szomszédságukban züllött, lump elemek, akik állandóan zajongtak és felháborító viselkedésükkel pokollá tették életüket. Rabbi Méir imádkozni akart, hogy meghaljanak, míg felesége rábeszélte, hogy ne ezért imádkozzon, hanem azért, hogy a betyárok térjenek meg, és váljanak rendes emberekké. Így is történt. (*Bráchtot 6a*)

* * *

Miután kiszabadította sógornőjét a római bordélyból, a dolog kiderült, Méirnek ezért szöknie kellett, és Babilóniába menekült. Ott is halt meg. Brurja végéről nem hivatalos és nem szimpatikus verzió van forgalomban. A Talmud azon állítására, hogy rabbi Méir Babilóniába menekült, egyesek azt mondják, hogy ez a római üldözés miatt volt, míg egy másik vélemény szerint „a Brurjával történtek miatt” (*Avodá Zará 18,b*).

Mi történt Brurjával?

A Talmud nem részletezi, de Rási (uo.) elárulja, szájhagyomány alapján:

Brurja állandóan gúnyolódott a bölcsek azon mondásán, hogy „a nők könnyelműek” (*Kiddusin 80,b*). Mondá neki Méir: A végén még belátod, hogy igazuk van...

Brurja gúnyosan mosolygott ezen a „férfi sovinizmuson”. Ekkor Méir megkérte egyik kedves tanítványát, tegye próbára Brurját, próbálja elcsábítani az okos asszonyt. Az hosszú időn keresztül próbálkozott, mígnem csak sikerrel járt. Amikor Brurja megtudta, hogy ez Méir kezdeményezése volt – szégyenében öngyilkos lett, és Méir pedig külföldre szökött, a blamázs miatt...

CHUMA

A végzet asszonya

Nem sokan tudják, hogy a Halachában van egy rendelkezés, amely szerint ha egy asszony három férjet temetett el – negyedszerre nem mehet férjhez. Egy ilyen nőt kátlánitnak, vagyis a végzet asszonyának hívnak.

Még kevesebben tudják, hogy a kategória példáját a Talmudban többször említett Chumáról mintázták.

A pumbaditai Chuma egy előkelő családból származott: felmenői ismert amoriták voltak, apja Iszi, nagyapja Ráv Jichák és dédnagyapja Ráv Jehuda volt. Előnyös származása mellett Chuma nagyon szép is volt, és innen a történet, amelyben a hölgy két férjet temetett el, amikor Ábájjé, Rává tanulópartnere, az ismert amorita, elvette a kétszeres özvegyet, mivel ő azon a véleményen volt, hogy csak három férj temetése után válik egy nő a végzet asszonyává.

Azonban egyhamar ő is meghalt, és az özvegy Chuma elment Mechózába, Rávi Bét dinjéhez (Törvény háza), és kérte, hogy az szabjon ki az örökösöknek tartásdíjat, amit kötelesek neki fizetni, elhunyt férje után. Rává eleget tett a kérésnek, de ekkor Chuma azt is kérte, hogy Rává ítéljen meg neki, a pénzen kívül, egy bizonyos mennyiségű bort is. Erre már Rává nem volt hajlandó, mondván: tudja, hogy barátja, Ábájjé, nem volt borissza és így az özvegynek nem jár bor,

mivel nem kell, hogy magasabb életszínvonalon éljen, mint amikor a férjével volt.

Chuma azonban nem hagyta ezt annyiban; esküdözött, hogy férje, Ábájjé „ekkor poharakban itatta őt finom borral”. A pohár nagyságának demonstrálására Cuma felfedte karját, és ekkor – mindenkinek elállt a lélegzete szépségétől (a talmudi kifejezés szerint „fény gyulladt ki a bíróságon”). Hogy mit okozhatott egy meztelen női kar látványa, csak találgathatunk: a Talmud szerint Rává berekesztette az ülést, hazasietett és... tette a szépet feleségének, Ráv Chiszda lányának. Az, úgy tűnik, elérte a célzást, mert megkérdezte: Ki volt ma a bíróságon?

– Chumá, Ábájjé özvegye... – válaszolta Rává

A hű feleség kirohant, Chumá után sietett és egy láda rezesével ütlegelni kezdte, mondván: „Nem elég, hogy megöltél három férjet, most még egyet akarsz (elcsábítani és) megölni?” Addig kergette és ütlegelte, amíg kiűzte őt Mechozából... (*Ketubot 65,a*)

* * *

Egy másik forrásból tudjuk, hogy amikor Rává tudomást szerzett arról, hogy jó barátja és tanulópartnere, Ábájjé, elvette Chumát, a kétszeres özvegyet, nagyon csodálkozott: Hogy tehet egy ember ilyet? Hogy elvegyen egy kétszeres özvegyet, aki két férjet már eltemetett. Még ha van is, aki azt mondja, hogy csak három eset után számít ez elfogadott ténynek. (Cházáká)

Az után, ami a bíróságon történt, úgy tűnik, Rává megértette, hogy a veszély ellenére, miért vette el Ábájjé Chumát.

HELÉNA A királynő

Heléna királynő nem volt zsidó származású, de betért a zsidóságba és a Talmud több ízben említi és dicséri nemes jellemét, vallásosságát és adakozó hajlandóságát. Két fia, Munbáz (Monobazes) és Bezutos, (Izates) is betértek és nagyon sok jótéteményt gyakoroltak, illetve cedákát adtak zsidó célokra.

Heléna, talmudi források szerint Adiabene (a Talmudban és a Midrásokban Chádájeb) királynője, ami egy önálló hercegség volt a Parthus Birodalom keretében, a mai Irakban, Kirkuk és Moszul környékén, a Tigris forrásvidékén. Rási szerint a család a Hasmóneusoktól származott (*Bava Batra 11,a*), mások szerint a Ptolemaeusoktól. Josephus Flavius is említi őket, betérésüket és nemes cselekedeteiket. Steinsalz szerint Heléna – kinek fiai csapatokkal segítették a rómaiak ellen felkelő zsidókat – egy nemzedékkel a második Szentély pusztulása előtt élt.

Helénáról és betéréséről több talmudi híradásunk van. Gyakran járt Jeruzsálemben, adakozott a Szentély javára.

Heléna fiainak betérése körülményeit így beszéli el a Midrás:

„Történt pedig Munbáz és Bezutos hercegekkel, Ptolemaeus fiaival (valószínűleg miután már betértek), hogy együtt olvasták Mózes Tórájában a Genézis könyvét. Amikor odaértek ahhoz a vershez, hogy »metéljétek körül előbőrötöket« (1Móz 17,11) egyikük a fal felé fordult és sírva fakadt, majd a másik is ugyanezt tette. Mentek és körülmetéltették magukat (külön-külön, anélkül hogy a másik tudna róla).

Amikor legközelebb olvasták Mózes első könyvét és az említett vershez értek, azt mondta egyikük a másiknak: Jaj

neked öcsém! A másik meg ezt felelte: Neked jaj, bátyám, nekem nem jaj! Elárulták egymásnak titkukat.

Amikor édesanyjuk, Heléna királynő, megtudta, elmondta férjének a királynak: a fiainak seb támadt a testükön, és az orvos azt mondta, hogy metéltessék körül magukat. A király beleegyezett..." (Brésit rábbá 46,10).

Eszerint apjuk életében titokban tartották betérésüket, és csak amikor Munbáz, apja után második Munbáz néven király lett, akkor vállalta nyilván a zsidóságot.

* * *

Heléna királynőt a Misna is említi, aminek nagy a jelentősége, ha egy idegen származású uralkodóról van szó. Bizonyára gyakran járt Jeruzsálemben, ami sok napi járóföldre volt férje, első Munbáz, hercegségétől. Egyszer az ifjabb Munbáz nagylelkű adománya lehetővé tette, hogy a Jom Kippurkor használatos edények (kések – Tószefta) nyeleit aranyból csinálják.

Heléna aranycsillárt adományozott a Szentélynek. Ugyancsak ő egy arany táblát adott a Szentélynek, amelyre a „hűtlenséggel gyanúsított asszony” (Szóta) szakaszát írták fel (és függesztették ki), hogy ne kelljen Tóratekerceset hozni és onnan lemásolni a szakaszt (Misna, Joma 37a).

Egy másik esetben Heléna királynő fogadalmat tett: a fia háborúzott valahol, és a királynő megfogadta, ha hazajön békében, „fogadalmár” lesz hét éven keresztül (nem iszik bort, illetve szeszes italt, nem vágja le a haját stb.) A hét év leteltével Izraelbe ment (mert a fogadalmat befejezendő, a Szentélyben áldozatot kell bemutatni), itt azonban Hillel háza azt az utasítást adta neki, hogy folytassa a fogadalmat még hét éven keresztül, (mert a külföldön teljesített fogadalom nem vehető számításba...) (Názir 19,b).

Más helyütt a Talmudban azt találjuk, hogy Heléna királynő ünnepi sátrat építtetett magának Loddon, ahol lakott

– bár a nők ettől a micvától fel vannak mentve. A sátor falai nem voltak az előírásoknak megfelelők, de „a Bölcsek ki és be jöttek és mentek”, és nem diszkvalifikálták Heléna sátrát (*Szukká 2b*). Ugyanott a Gemará halachikus vitába bonyolódik Heléna sátra körül, és azt mondja többek között, hogy hét fia volt a királynőnek és azoknak építtette a sátrat. [A Tószefta (*uo. 1,a*) azt mondja, hogy Heléna mind a hét fia talmudtudós volt (tálmidé cháchámim), a sátorban aludtak és ez a sátrat kósernek minősítette.]

* * *

Úgy látszik, hogy a hercegség lakosai komolyan vették a királyi ház (és valószínűleg az arisztokrácia egy részének) betérését a zsidóságba. Rabbi Mose Feinstein, egyik döntvényében (*Jore Déá 2,141*) idézi Rásit, aki a Hasmóneusdinasztiától származtatja Helénát. Fiáról, Munbázzról, aki állandóan háborúzott, azt mondja a Talmud, hogy portyáik során mezuzákat vittek magukkal, és éjjeli szálláshelyeiken kitették azokat az ajtó elé, egy rúdra akasztva (*Menachot 32,b*). Ez egyébként ily módon nem kóser, de a háborúban fel vannak mentve a mezuzá kötelessége alól, és Munbáz ezt csak a mezuzá „emlékezetére” tette, hogy ne felejtődjön el a micva.

Heléna királynő és fiai egyik legemlékezetesebb cselekedete az volt, hogy egyszer – egy nagy szárazság és éhínség idején – megmentették az erעי zsidó közösséget az éhhaláltól. Ezt Josephus Flavius érzékletesen írja le A zsidók történetében, és megfelelőjét a Talmudban (*Bava Batra 11,a*) is megtaláljuk, ahol családja ezért szemrehányást tesz Helénának, és ő bibliai versekkel bizonyítja, hogy helyesen cselekedett.

Egyes források szerint Heléna és fiai Jeruzsálemben vannak eltemetve, a „királyok sírjaiban”.

IMA SALOM

Aki szép gyerekeket szült

A második Szentély pusztulásakor mártírhalált halt Rabbán Simon ben Gámliél lánya, a jávnei Rabbán Gámliél (a második) nővére és rabbi Eliézer ben Hyrkanos felesége volt Ima Salom.

Nagyon okos, művelt és vallásos asszony volt, aki nagy tekintélyű férje árnyékában élt. Érdekes, hogy bár Eliézer nagyon ellenezte, hogy a nők Tórát tanuljanak, mivel felületesnek tartotta őket, felesége apja házában sok dolgot eltanult. Eliézer ugyan álláspontjában nagyon szélsőséges volt, és egyszer egy gazdag nő kérdésére nem volt hajlandó válaszolni, mivel azt mondta, hogy „a nők csak a rokkához értenek” – és ezáltal nagy anyagi veszteség érte –, feleségének nemegyszer mondott olyan dolgokat, amelyeket mestereitől hallott.

Egyszer egyik tanítványa Eliézer jelenlétében pászkenolt (döntött) egy kérdésben (ami szigorúan tilos függelemsértésnek számít), és Eliézer akkor azt mondta: Csodálni fogom, ha ez az ember megéri az év végét. Amikor a tanítvány valóban hirtelen elhunyt, Ima Salom megkérdezte Eliézert: Hát próféta vagy te? Honnan tudtad, hogy meg fog halni? Mire Eliézer így válaszolt: Nem vagyok én próféta, sem az apám nem volt próféta, de így tanították a bölcsek: Aki döntést hoz mestere jelenlétében (annak engedélye nélkül) az halálbüntetést érdemel! (*Éruvin* 63)

Példás családi életükről legendákat meséltek. Egyszer valaki vette a bátorságot és megkérdezte Ima Salomot, mitől van az, hogy gyerekei olyan szépek?

Válaszában Ima Salom igencsak szokimondóan ecsetelte családi életük aszkétikusnak ható szemérmes mivoltát (*Nedárim* 20,b).

* * *

Ima Salom is idézte a bölcseket nemegyszer, de ezek az idézetek rendszerint „a családban maradtak”, mivel vagy édesapját, vagy bátyját idézte. Amikor kitört a nagy vita Eliézer és társai között egy halachikus kérdésben, amelyben Eliézer alulmaradt, de nem engedett álláspontjából, és társai kiközösítették őt (*Bava mecia 49b*), akkor felesége nem engedte, hogy a Tachnun (könyörgő) imánál térdre boruljon, ahogy a szokás előírja, mert attól tartott, hogy Eliézer, sértettségében, kikönyörgi testvére, a fejedelem (Rábbán Gámliél) halálát. Egyszer azt hitte, hogy holdtölte van (Ros Chódes), amikor nem mondják ezt az imát, de tévedett (mások szerint egy koldus kopogott az ajtón, és ő enni adott neki) és r' Eliézer közben már leborult és mondta a könyörgő imát. Amikor Ima Salom bejött és meglátta férjét térdre borulni, rákiáltott: Kelj fel! Most megölted a fivéremet!

Nem sokkal ezután meg is érkezett a hír, hogy meghalt Rábbán Gámliél, a fejedelem. Kérdezte r' Eliézer a feleségét, Ima Salomot: Honnan tudtad (hogy meg fog halni)?

A válasz így szólt: Ez volt a hagyomány nagyapám (Rabban Gámliél, „az öreg”) házában: „minden kapu bezárult (és az imák nem hallatszanak az égben), kivéve a megbántottság kapuját”; aki amiatt sír és panaszkodik, mert megbántották, az meghallgatásra talál.

Valószínűleg még fiatal korukban történt, hogy Ima Salom és testvére, Gámliél, (aki akkor még nem volt fejedelem), megtréfáltak egy újkeresztény bírót, aki azt terjesztette magáról, hogy feddhetetlen, őt nem lehet megvesztegetni. Ima Salom elment hozzá, és panaszt tett a fivére ellen, aki nem hajlandó részt adni neki az atyai örökségből. Együttal, titokban, adott a bírónak egy arany lámpát.

A bíró hosszas mérlegelés után azt mondta a testvérpárnak: Osztozzatok az örökségen!

Erre így szólt Rábban Gámliél: A Tórában az van írva, hogy ahol van fiú, ott a lány nem örököl!

A bíró így válaszolt: Mióta elűztetek országotokból, Mózes Tórája érvényét veszítette, helyette adva van az Evangélium (*Újszövetség*), amelyben az van írva, hogy fiú és lány egyaránt örököl!

Másnap Rabban Gámliél küldött a bírónak, titokban, egy líbiai szamarat. (Ez nagyon értékes és drága állat volt abban az időben.) Erre a bíró hívatta őket, és azt mondta: Utána néztem a dolognak és a végére jártam. Az általam idézett helyen az is írva van, hogy „én nem azért jöttem, hogy elvegyek Mózes Tórájából, se nem azért, hogy hozzátegyek” (*Máté 5,17*), és a Tórában az van, hogy „ahol fiú van, ott lány nem örökölhet” (vagyis Gámliélnek van igaza...)

Erre mondta Ima Salom: Világítsanak szavaid, mint egy lámpa!

Rabban Gámliél pedig szarkasztikusan megjegyezte: Jött a szamar és belerúgott a lámpába. (Rási: Én győztem a vesztegetési vitában, mivel szamaram erősebbnek bizonyult a lámpánál; s mindezt azért, hogy a jelenlévő közönség hallja és tudja meg, ki ez a bíró és hogyan viselkedik... (*Sábbát 116b*))

* * *

Bár szép gyerekeiről kérdezték Ima Salomot, ezek sehol nincsenek megemlítve (Hyman), kivéve ifjabb Hyrkanost, aki idős apja mellett teljesített szolgálatot (*Szánhedrin 68a*). Valószínű, hogy Ima Salom elhunyt még férje életében, és Eliézer elvette nővére lányát (*Jerusálmi, Jevámot 13,2*), aki nagyon fiatal volt.

Ima Salom neve Salom volt (mint Slomit vagy Sulámit), és az Ima (mama) egy tiszteletbeli titulus volt, ahogy az idős matrónákat nevezik (Steinsalz).

(Eliézer élettörténetét és halacháit lásd Naftali Kraus, *Az Ősi Forrás (3) A Talmud bölcsei*, Budapest 1993, 2000, Ulpiusz Könyvkiadó.)

JÁLTÁ ÉS LÁNYAI

Aki összetörte a boroshordókat

A kevés rendelkezésre álló forrásanyagból az derül ki, hogy Jáltá, rabbi Náchmán felesége és az egyik babilóniai exilarcha leánya (Rási), öntelt, élesen pergő nyelvű hölgy volt, aki nemegyszer megszegyenítette a férjét meglátogató amoritákat. (*Áruch Hásálém*, Kohut Sándor, 4. kötet, 134. o.) Neve a héber Jáél (őzsuta) arameus változata (uo.).

Történeszek szerint Jáltá apja Rábbá bár Ábuhá volt, aki a fejedelmi család sarjaként, nagyon gazdag ember volt, és vagyonát vejei között osztotta szét. Az egyik forrásban azt találjuk, hogy Jáltá már özvegyen (vagy elváltan) lett r' Náchmán felesége. Féltekenyen őrizte férje renoméját, aki engedékeny természetű volt.

Egyszer Ulá, a neves izraeli amorita, ellátogatott rabbi Náchmán házába, a babilóniai Náhárdéában. A vacsora után azzal tisztelték meg a vendéget, hogy mondja el az asztali áldást. Miután ez megtörtént, a pohár bort, amire az áldást mondta, a vendéglátó odaadta Náchmánnak.

Náchmán javasolta Ulának, küldje (adja) a boros poharat a háziasszonynak, Jáltának, ahogy ez szokás volt. Ulá vonakodott, mondván, hogy ez fölösleges, mert a háziasszony férje által lesz áldott. Jáltá, hallván ezt, dühbe gurult, felkelt az asztaltól, lement a pincébe és összetört négyszáz hordó bort, vagyis kinyitotta csapjaikat és elfolyatta a bort. (Az egyik hagyományos kommentátor szerint ezt azért tette, hogy „bizonyítsa”: nem érdekli a bor, nincs szüksége rá, hiszen van neki a pincében elég. Őt női mivoltában sértette Ulá „soviniszta” viselkedése.)

Ekkor férje – megpróbálta menteni a helyzetet – ismét kérte Ulát, küldjön egy pohár bort Jáltának, de az ismét vonakodott, mondván (most már ő is indulatosan), hogy igyon Jáltá a hordóból...

Jáltá erre egy sértő üzenetet küldött a vendégnek, mondván (arameusul): „Azok, akik ide-oda forgolódnak (utalás Ulára, aki gyakran utazott Izrael országa és Babilónia között), sokat beszélnek (vagyis: Sok beszédnek, sok az alja.), [olyan sokat], mint a tetű a rongyokban...” (Bráchos 51,b) Tudjuk, hogy ez sértés volt, az önérzetében megbántott nagyasszony tiltakozása a vendég viselkedése ellen, bár a feltehetően közmondás jellegű kifejezést nem teljesen értjük.

* * *

Jáltá igen kényes volt férje becsületére, és azt védte, mint egy nöstény oroszlán. Egyszer Náchmán perbe fogott egy neves amoritát, Jehuda bár Jechezkél, mert az kiközösített egy férfit, aki megsértette, és amaz panaszt tett ellene. Jehuda megjelent r' Náchmán előtt és a kialakult beszélgetés során mindenben megdöntötte a bíró állításait. Kifejezéseibe belekötött, vonakodott üdvözlétét küldeni feleségének (Jáltának), mondván, hogy a Halacha tiltja, hogy nőkkal társalogjon.

Jáltá, aki kihallgatta a beszélgetést, üzent a férjének: Fejezd be, köss útilaput a talpára, mert ha tovább beszélsz vele, olyanná tesz, mintha egy tudatlan, faragatlan ám-háárec lennél... (Kiddusin 70, a-b)

Jáltá meglehetősen járatos volt a zsidó tudományokban. Ez nem csoda, hiszen éles esze volt, és tanulmányait az exilarcha palotájában, majd férje, Náchmán, a híres dájján (bíró), a neves amorita házában tökéletesíthette.

* * *

Egyszer feltett férjének egy kvázi halachikus kérdést, amelynek végén csattant az ostor, vagyis kiderült, hogy húst akart

enni tejjel, ami a Halacha szerint szigorúan tilos, avagy netalán csak tudós férjét akarta próbára tenni.

Jáltá kérdése így hangzott:

„Ugyebár minden helyett, amit az Örökkévaló megtiltott nekünk, adott valami hasonlót, amit megengedett? Például: megtiltotta a vér élvezetét, de megengedte a májat (ami tele van vérrel, és miután kellően kisütötték, hogy ne maradjon benne vér, akkor is vér íze van – Rási); megtiltotta a menstruációs vér érintését, de megengedte egy szűz vérének „ontását” (amely nem számít tisztátalan vérnek); megtiltotta az állatok faggyúját, de megengedte a kóser vadakét; megtiltotta a sertést, de megengedte a ponty agyát (aminek olyan az íze, mint a disznóhúsnek – Rási); megtiltotta bizonyos szárnyas vízi madár (talán sirály) élvezetét, de megengedte egy bizonyos hal nyelvét (melynek íze hasonló); megtiltotta a férjes asszonyt, de megengedte az elváltat, volt férje életében; megtiltotta a sógornőt, de megengedte azt (az ún. levirátus által), ha férje meghalt... Szeretnék húst tejjel enni! Mi az, amit a Halacha ennek ellenében megenged?”

* * *

Ráv Náchmán nem jött zavarba. Annyit ő is tudott mint Jáltá, ha nem egy kicsivel többet. Legott utasította a szakácsot, süsse ki a feleségének egy tehén tőgyét nyárson, amelyben egyrészt van (illetve lehet) tej, másrészt a kisütés által az megsemmisül, mint a vér a májban... (*Chulin 109b*)

Rabbi Smuel Edelis (Máhárs"á), a neves középkori Talmud kommentátor szerint Jáltá kérdése nem volt provokatív, nem azért tette fel, hogy tudálékosságát fitogtassa vagy férjét szekálja, hanem annak komoly halachikus nevelő szándéka volt, és a Talmud szerkesztői – Ráviná és Ráv Ási – ezért vették fel az autorizált szövegbe. Nehogy azt higgyük, hogy a vér, a sertés, a faggyú stb. azért tilos, mert un-

dorító és az ember viszolyog tőle, nem kívánja. Ezért hangsúlyozza a Talmud, hogy mindennek van egy ellenpólusa, ami megengedett. Akkor miért tilos a tilos? Azért, mert így rendelte el az Örökkévaló, akinek parancsait nem kell indokolni és nem lehet megkérdőjelezni.

Másutt azt találjuk, hogy Jáltá segített egy szentéletű talmudistának – Ráv Ámrám Chászidának –, akit fagyási sebekkel ápolt és gyógyított meg (*Gittin 67b*).

* * *

Ráv Náchmán öt fiáról és név szerint egy lányáról – akit Donágnak hívtak – tudunk.

Ezenkívül a Talmud elmond egy történetet Ráv Náchmán két lányáról, akiket azzal gyanúsítottak, hogy varázslattal foglalkoznak. Egyszer fogságba estek, illetve elrabolták őket, hogy váltságdíjat követeljenek értük. Egy Ilis nevű rabbi kihallgatta beszélgetésüket, amiben kifejezték óhajukat, hogy ne váltsák ki őket, mivel: „Ezek itt férfiak, és ott-hon, Náhárdéában, férjeink szintén férfiak – ugyan mi a különbség?” Meg is kérték a rabtartóikat, hogy vigyék el őket egy távolibb helyre, hogy ne találják meg, és ne váltsák ki őket...

Ezzel Ráv Ilis, akinek sikerült megszökni a fogságból, bizonyítottan látta, hogy Náchmán két lánya valóban varázslatot űz.

Nem tudjuk, miért mondja el a Talmud ezt az ezoterikus történetet, amely nem vet jó fényt sem Ráv Náchmánra, sem Jáltára. Másrészt ez a legjobb családban is előfordulhat. Mindenesetre Hyman szerint azt a mondást, hogy „Nem ilik a nőknek a fennhéjázás” (*Megilla 14b*) – Náchmán kétségtelenül a feleségére értette.

RÁCHEL

R' Akiva felesége

Ráchel bát Kálbá-Szávuá egy dúsgazdag jeruzsálemi nábob leánya volt. A második Szentély pusztulását megelőző zűrzavaros időkben apja Jeruzsálem három leggazdagabb családjá egyikének feje volt. Furcsa nevét, melynek értelme „egy jóllakott kutya”, a Talmud úgy magyarázta, hogy a család sok jótékonytságot gyakorolt, és aki bement a házukba „mint egy éhes kutya”, az jóllakottan jött ki onnan.

Ez az elkényeztetett, egyetlen leánygyerek beleszeretett apja nyájának egyik pásztorába, a negyvenéves Akivába, aki egy egyszerű, tanulatlan ember volt, a talmud nyelvén ám háárec, aki még olvasni sem tudott. Nem tudjuk, kik voltak szülei, állítólag apja betért a zsidóságba. Ráchel – meséli a Talmud – látta, hogy Akiva szerény és kiváló ember, megtetszett neki, és házasságot ajánlott a pásztornak, egy feltétellel: Ha elmegy Tórát tanulni.

Titokban eljegyezték egymást, de amikor Kálbá Szávuá, a jeruzsálemi nábob, tudomást szerzett a dologról, elkergette a pásztort, és kitagadta egyetlen lányát.

Az ifjú pár egy pajtában lakott, nem volt semmijük csak egy halom szalmájuk. Reggelenként Akiva szedegette felesége hajából a beleragadt töreket. Egyszer azt mondta neki: Meglátod, Ráchel, ha gazdag leszek, veszek neked egy aranyból készült homlokdísz, amelyre Jeruzsálem látképe van kivésve. Egyszer jött egy ember, és kért tőlük egy kis szalmát, mert a felesége szült, és még szalmájuk sincs, amire feküdhetne. Látod – mondta Akiva Ráchelnek –, vannak nálunk szegényebbek is...

* * *

A talmudi források igencsak szűkszavúan írnak Akiva házasságáról és arról, ami azt megelőzte. Valószínű, hogy eleinte Akiva egy elkényeztetett milliomos lány kapriciózus viselkedésének tudta be a házassági ajánlatot, amit kapott. Hogy ő menjen tanulni? Negyvenéves korában, amikor van egy kisleány korán elhalt első feleségétől? Azonban Ráchel nem tágított: „Ha eljegyzem magam veled, elmész a Tanházba tanulni?” – kérdezte Ráchel.

– Hát képes vagyok én tanulni, most, negyvenéves koromban?

Akiva sokat töprenghetett a dolgon. Eleinte nem vette komolyan Ráchel szavait, de a lány nagyon szép volt, és a pásztor látta eltökéltségét. Ekkor – meséli a Talmud – látott a kút káváján egy mélyedést.

– Honnan ered ez a mélyedés, ki vájta ki? – kérdezte a pásztor társaitól. Azok elmagyarázták neki, hogy az éveken keresztül oda csöpögő víz vájta ki a gránitkövön a mélyedést. Akiva elgondolkozott, majd azt mondta magában: Ha a víz ki tudja vájni a követ, talán a Tóra szavai is nyomot tudnak hagyni a szívemben.

Kézen fogta kisfiát, és elment vele a tanházba. Mindketten egy tábláról tanulták a héber ábécét: Alef, bét, gimel..., míg nem Akiva megtanult olvasni. Közben felesége háztartási cselédként tartotta el magát és férjét. A csökönyös papa kitagadó fogadalma érvényben volt.

Ekkor Akiva engedélyt kért feleségétől, és elment rabbi Eliézer és rabbi Jósua tanházába. Tizenkét évig volt ott, és ezalatt felesége, mint egy szegény elhagyott asszony („elő özvegy”) tengette életét. Amikor hazajött, hallotta, hogy egy idős ember azt mondja a feleségének: Hogy lehet az, hogy a férjed elhagyott téged? Ráchel nyugodtan válaszolta: Ha engem kérdezne és rám hallgatna, ott maradna még tizenkét évig, és tanulná a Tórát. Ezt hallván, felesége beleegyezésének birtokában, Akiva sarkon fordult, és visszament a tanházba.

Huszonnégy év elteltével Akiva visszajött, immár sok ezer tanítvány élén. Híre messze megelőzte, mint az egyik nagy Talmud-bölcs volt közismert, és az egész város (Jeruzsálem?) elébe ment fogadására. Gazdag apósa, aki egyetlen lányával együtt kitagadta – szintén ott volt.

Felesége is hallott jöttéről, és ő is kiment elébe. Olyan szegény volt, hogy rongyokban járt, a szomszédasszonyok mondták is neki, hogy kérjen kölcsön valami ruhát, ne fogadja férjét rongyokban, de ő csak annyit mondott, hogy férje ismeri őt eléggé, és nincs szüksége idegen ruhákban ékeskedni.

Amikor megjött Akiva, felesége a lábai elé vetette magát. A sámesza el akarta tessékelni a rongyos asszonyt, de Akiva leintette: Mindenem, amim van, és ami nektek van – az az övé, vagyis az ő érdeme.

Apósa, Kálbá Szávuá is odatolakodott a vendégtudós elé, mivel szerette volna feloldatni a kitagadási fogadalmát. A tudósban persze nem ismerte fel pásztor vejét. Kérdezte tőle Akiva: Ha olyan lenne a vejed mint én, akkor is kitagadtad volna?!

– Isten őrizz – mondta a nábob –, ha csak egy fejezetet, egy Misnát tudna... Erre Akiva felfedte azonosságát, és Kálbá Szávuá neki adta fél vagyonát (*Ktubot, 63a*).

A Talmud elmondja (uo.), hogy rabbi Akiva egyik lánya ugyanazt tette ben Ázájjal, amit édesanyja Akivával: eljegyezte magát vele azzal a feltétellel, hogy elmegy tanulni. Az azonban annyira belemélyedt a tanulásba, hogy a végén nem vette el, hanem nőtlen maradt, mivel „beleszeretett a Tórába”.

Ettől fogva Ráchel és Akiva jómódban éltek. Egyes források szerint öt gyerekük született.

Akiva betartotta ígéretét, és csináltatott feleségének egy aranyból készült homlokékszert, ami felkeltette a kollégák, tanítványok feleségeinek irigységét. Állítólag Rábbán Gám-

liél, a fejedelem is szemrehányást kapott ezért a feleségétől. De ő azt válaszolta: Te megtetted volna nekem, amit Ráchel tett Akivának, amikor eladta a hajfonatát, hogy a pénzből támogatthassa férjét, amikor az tanult?...

(Rabbi Akiva élettörténetét lásd Naftali Kraus: *Az Ősi Forrás (3) A Talmud Bölcsői*, Budapest, 2000, Ulpius-ház Könyvkiadó (2. kiadás)

FÜGGELÉK

A HÉT PRÓFÉTANŐ A közös nevező

Könyvünk ötven bibliai nőalakja között hét „prófétanő” is szerepel. A Talmud felsorolása szerint (*Megilla 14 a*) a következők: Sára, Mirjám, Dvora, Cháná, Ávigájl, Chulda és Eszter királynő.

A Talmud (*uo.*) elmondja, miből állott a hét nő prófétasága (lásd szócikkeikben), különös tekintettel arra, hogy csupán hármuk nevéhez – Mirjáméhoz, Dvoráéhoz és Chuldáéhoz – fűzi hozzá a Biblia a próféta titulust. Közöttük is csupán Chulda volt az, aki – láthatóan – mint „hivatásos” próféta működött, ahogy ezt a férfi prófétáknál tapasztaljuk. Ő közvetítette Isten szavait Josijáhuhoz, az akkori királyhoz, és egy igen rövid vízióban elmarasztalta a népet, és megővendőlte Jeruzsálem pusztulását.

Érdekes a Talmud megjegyzése (*Megilla 14b*), miszerint Josijáhu, a cádik, de naiv király, aki azt hitte, hogy sikerült kigyomlálni a bálványkultuszt Izraelből, de a nép túljárt az eszén – azért küldött Chuldához (és nem Jeremiáshoz), mert azt gondolta, hogy a „nők könyörületeseek” és a prófétának módjában áll a saját feje szerint, illetve saját meggondolása és lelkiállapota alapján, prófétálni, ami persze szöges ellentétben áll a prófécia fogalmával. Már Bileám, a pogány „pró-

féta" is tudta, hogy nem mondhat semmit, amit nem az Isten ad a szájába (lásd 4Móz 22–23).

Chuldán kívül nem találunk senkit a hét említett név között, akik úgy, oly módon, prófétáltak volna, ahogy a férfi „kollégáiktól” elvárjuk.

Mit jelent férfi módon prófétálni?

* * *

A témáról könyvtárnyi anyag van. Itt nagyon röviden, dióhéjban csak annyit mondhatunk, hogy a próféta fogalma alatt egy olyan embert, általában férfit értünk, akin Isten szelleme nyugszik (Ruách Hákódes). Ő Isten nevében prófétál, és jövendöli azt, ami lesz, vagy közvetíti az isteni szót, általában figyelmeztetést. A próféták „szolgálati szabályzata” szerint tilos nekik megváltoztatni bármit, ami a Tórában le van írva, hacsak nem ad hoc, ideiglenes intézkedésként, mint Élijáhu a Kármel hegyén, ahol a tilalom ellenére áldozatot mutatott be. A Tóra maga mondja ki, miről lehet a hamis prófétát felismerni, és figyelmezteti a népet, ne hallgasson rá, ha olyan dolgot állít, ami ellentétes a Tóra szellemével vagy szövegével.

Ebből a szemszögből nézve is arra a konklúzióra kell jutnunk, hogy csak Chulda volt az a prófétanő, aki megfelelt ennek a kritériumnak.

* * *

Miben nyilvánul meg tehát a hét nő „prófétasága”, illetve mi a közös nevező közöttük?

Leginkább az, hogy – Bölcsseink szerint – mindegyikük magán viselte a Ruách Hákódes (Isten szelleme, a szent inspiráció) kézjegyeit. A hét prófétanő a Biblia mindhárom részében jelen van: Sára és Mirjám a Tórában; Dvora, Cháná,

Ávigájil és Chulda – a *Próféták könyvében* és Eszter a Szent Iratokban (Ktuvim). Ha Maimonides karakterisztikus jellemzése alapján elemezzük őket, akkor az eredmény egyben az elért célt is mutatja: minden ember el tud érni egy olyan magas szellemi fokot, amelyben kivetkőzik az anyag bilincseiből és eléri azt a szellemi szférát – ahol a prófécia „lakozik”. (*Jád, Széfer Hámádá, Hilchot Jeszodé Hátóra* 7,1 alapján)

Minden ember – a nőket is beleértve, és ezzel mintegy demonstrálva a potenciális egyenlőséget. Ezt az egyenlőséget, amelyben a nem zsidók is benne foglaltatnak, hangsúlyozza egy Élijáhu próféta nevét viselő midrási forrás: „Tanúnak hívom az eget és a földet, hogy akár zsidó, akár nem zsidó, akár férfi, akár nő, akár szolga vagy szolgáló(nő) – cselekedetei alapján van rajta Isten szelleme” (*Tana dóbé Élijáhu rábbá* 9).

Eszerint tehát minden nő lehet próféta, ahogy minden férfi lehet próféta, ha megfelel az említett kritériumnak.

Mégis, mi a hét közös nevezője?

Lássuk csak! Első látásra legtöbbjük egyfajta „magán” próféta volt, akinek próféciaja a családban maradt. Ez áll Sárára, Mirjámra, Ávigájilra és Chánára. Kivételek: az említett Chulda, aki „hivatásos” volt, valamint Dvora és Eszter, akik a köz érdekében tevékenykedtek, és mindkettejük próféciaja kifejezésre jutott írásban is: Dvora éneke, amely egyben harci napló és történelmi visszapillantás is, és Eszter könyve, amely a Biblia szerves része lett.

Más felosztás szerint Mirjám, Dvora és Eszter isteni küldöttek voltak és prófeciájuk ebben jutott kifejezésre. Mirjámé abban, hogy megjövendölte: anyja fogja megszülni Izrael szabadítóját Egyiptomból; Dvora a nép küldötte volt a Sisera elleni felszabadító háború élén, míg Eszter ellenséges környezetben, a perzsa királyi palotában állt jót, és élete kockáztatásával mentette meg a zsidókat Hámán gyilkos tervétől.

Sára és Cháná, lévén problémájuk azonos – a gyermekálás hiánya –, mintegy saját maguknak jövendöltek, míg Ávigájil és Chulda „királyoknak profétáltak” (Élijáhu Jedid: *A hét profétanő*, Jeruzsálem, 2002, Ári Publishing).

* * *

A hét profétanő, akik a közös nevező megtalálásával elvesztették az idézőjelet – kétségtelenül karizmatikus, markáns egyéniségek voltak, akik a rajtuk nyugvó szent sugallatot népük boldogulására használták. Jelenlétük a zsidó közeletben, és tevékenységük – bármennyire is különbözött a klasszikus proféták működésétől – arra mutat, hogy az ókori Izraelben Isten szelleme nem diszkriminálta az arra érdemes nőket, ahogy azt Élijáhu tanházában tanították.

KISLEXIKON

Fogalmak, könyvek, emberek

(Az alábbiakban ábécé sorrendben közöljük a szerző által felhasznált klasszikus és új kommentátorok életrajzának és működésének rövid összefoglalását, valamint azon zsidó vallási alapfogalmak, halachikus kifejezések stb. magyarázatát, amelyek e könyvben a leggyakrabban előfordulnak – a teljesség igénye nélkül.)

ABARBANEL, DON JICHÁK (1437–1508) – spanyol zsidó exegéta, gondolkodó és államférfi. Pénzügyminiszter a katolikus királyok, Ferdinánd és Izabella kormányában Spanyolországban, a kiűzetés és az inkvizíció szemtanúja. Exegézise a logika alapján áll. Módszere: feltesz egy sor kérdést, és megválaszolja őket. Az egész Bibliára írott kommentárja magában álló. Kommentárt írt a *Hággádára* és Maimonides *A tévelygők útmutatójára* is.

AKIVA, BEN JOSZÉF, rabbi – az egyik legnagyobb *tanaita* és a zsidóság nagy mártírja, akit a rómaiak végeztek ki a Bár Kochba felkelés letörése után. A második Szentély végnapjaiban született, gyerekkora és családja ködbe vész, állítólag prozeliták gyereke volt. A talmudi legenda szerint negyvenéves koráig tanulatlan pásztor volt, és felesége, Ráchel, unszolására ment el *jesivába* tanulni (lásd a könyvben felesége történetét).

AMÓRÁK, AMORITÁK – a Szóbeli Tan magyarázóí, értelmezői a Misna (lásd ott) utáni korszakban. Hat *amorita* nemzedéket ismerünk, nagyrészüket Babilóniában, kisebb részük Erecben működött. Az *amórák* egy fokkal alacsonyabb rangban voltak az őket megelőző *tanaitáknál* (lásd ott), és így – véleménykülönbség esetén a *tanaiták* álláspontja az elfogadott (a *tanaiták* és *amórák* legnagyobbjairól lásd Naftali Kraus: *A Talmud bölcsei, Az Ősi Forrás* (3), Pesti Szalon, 1993, Ulpus-ház Könyvkiadó, 2000).

ÁM HÁ-ÁREC (héber, szó szerint: a föld népe) – általában tudatlan, ignoráns zsidókat értünk alatta, akik nem ismerik a Tórát (lásd ott) és törvényeit és ennél fogva nem megbízhatóak vallási szempontból. Napjainkban egy „rabbi” titulust viselő egyén is lehet *ám há-árec*. Valamikor (bibliai) értelme szerint az *ám há-árec* egyfajta nemzetgyűlés tagja volt.

ÁVODÁ ZÁRÁ – bálványimádás (szó szerint idegen istenek imádása), a monoteista zsidóság ellenlábas. Egyike a három dolognak, amiért a zsidó embernek életét kell áldozni, ha kényszerítenék elkövetésére. Minden pogány praktika gyűjtőneve, beleértve a szobrok és faragott képek imádását. Rövidítése: áku"m. Egy talmudi traktátus neve is (lásd Talmud).

BENC SOLNI – (népies, jiddis) az asztali áldást elmondani.

BEN-SZIRA ABC-JE – egyfajta ággádá gyűjtemény (lásd *Midrások*).

BÉNÉ NOÁCH (héber, „Noé fiai”) – a noachiták a világ népei, a bibliai Noé ivadékai, mindenki, aki nem zsidó. A B" N mindössze hét parancsolat kötelezi (lásd a Tárjág micvot, *Ősi Forrás* (13), *A zsidóság parancsolatai*, Budapest, 2004, PolgART Könyvkiadó).

BÉT HÁMIDRÁS – Jellinek Adolf ismeretlen ággáda gyűjteménye. Majdnem azonos anyagot tartalmaz az Ocár Hámidrásim is (lásd ott és lásd *Midrások*).

CÁDIK/Á (héber) – jámbor, igaz ember/asszony, rendszerint az istenfélő embert értik alatta, aki a Tóra szerint él. Vannak a „Világ Népei Cádikjai” is, akik példás, emberséges életet élnek és betartják a hét noachita törvényt (lásd ott). A haszidizmus (lásd ott) megjelenése óta a haszid rebbét jelölik hívei a *cádik* kifejezéssel.

CHÁCHÁM, Ámosz, Izrael egyik neves biblia-szakértője, az első – azóta évente megtartott – Biblia világ-vetélkedő nyertese, a *Dáát Mikrá* sorozat (lásd ott) egyik kommentátora.

CHÁLICÁ – a „saruleoldás” (cipő levetés) *micvája*. Az aktus felszabadítja a sógort a kötelező sógorházasság (*levirátus*) alól, ha vonakodik elvenni előzvegyült sógornőjét, hogy fivére neve és emléke ne vesszen ki a családból. Ellenpótlusa a *jibum* (lásd ott), vagyis a *levirátus*. Ma csak a *chálicá* szertartása aktuális. A *micva* eredete tórai (5Móz 25,7–10), de könyvünkben is szerepel (lásd Rút történetét, akit Boáz azután vett el, hogy a „saruleoldás” szertartása megtörtént).

CHÁTÁM SZÓFER – (Schreiber) Mose (1762–1839) Pozsonyi rabbi, az ottani jesiva feje, a magyar askenáz vallási irányzat alapítója, neves responzum író. Családja több híres rabbist adott a magyar zsidóságnak. Küzdött a reformtörekvések ellen.

CHUKÁT HÁ-GÓJ (nem zsidó törvények vagy törvényerejű szokások) – Arra a tórai versre rímel, hogy „törvényeik szerint ne járjatok (el)” (3Móz 18,5–6), ami alatt a beidegződött erkölcstelen szokásokat értik.

CÖDÁKÁ – jótékonyság – az egyik, a zsidókra jellemző tulajdonság, ami a könyörületességgel párosul. A zsidó nők „előnyben vannak” a cödáká szempontjából, mert ők enni adnak a nélkülözőnek, míg a férfi legfeljebb pénzt ad.

DÁÁT MIKRÁ – híres izraeli bibliakommentár sorozat, amely ötvözi a hagyományos felfogást, elveti a biblia-kri-

- tikát, de felhasználja a modern kutatások eredményeit. A Moszád Háráv Kuk kiadása, alapító főszerkesztője Jehuda Léjb Maimon rabbi és Jichak Ráfáél. Szerkesztője: az Izrael-díjas Jehuda Kiel. A több mint 30 kötetből álló sorozat majdnem minden kötetét más tudós kommentálta.
- DRÁS (DRUS) – az Írás szavaiból, néhol fölöslegesnek tűnő betűiből kifejtett konzekvencia (lásd *Midrások*).
- EREC (héber, „föld, ország”) – *Erec Jiszráél* = Izrael országa. Magyar nyelvterületen maga az *Erec* szó jelenti Izraelt.
- EXILARCHA – a babilóniai zsidó közösség feje (Rés Gáluta) vagyis a diaszpóra vezetője.
- GÁONITÁK – a *gáonita* korban (i. sz. 569–1038) a babilóniai nagy *jesivák* élén *gáonok* álltak. A 93 *gáon* közül néhány jól ismert, köztük Száádjá, Srirá, ráv Háy és ráv Ámrám, az első imakönyv szerkesztője (lásd ott). A *gáonok* főleg responzumaik által váltak híressé, amelyekben az akkori zsidó világ kérdéseire válaszoltak *halachikus* ügyekben. Ebből – ami a *Tsuvo*t *há-Geonim* gyűjtőnéven jelent meg (Moszád há-Ráv Kuk és projekt Hás'ut /responzum/ az izraeli Bár-Ilán egyetem gondozásában, Gersom Hárpenesz rabbi válogatásában és szerkesztésében) – megismerhető az a közel 500 éves szellemi tevékenység, amit a *gáoniták* folytattak.
- GEMÁRÁ – a Misnára írott összefoglaló magyarázatok jegyzőkönyvei (lásd Talmud).
- GÉR CEDEK – egy „igazi” prozelita, vagyis egy nem zsidó, aki meggyőződésből és alapos tanulás után betért a zsidó hitbe. Majdnem mindenben egyenértékű a született zsidóval, és a Tóra tiltja diszkriminálását. A történelem több ilyen *gér cedeket* ismer; több neves Talmud-bölcs is ilyen családból származott. Lásd Rút betérését.
- GERSONIDÉS LÉVI GERSON, rabbi (RÁLBÁ'G) (1299–1344) – eredeti meglátású francia zsidó exegeta, filozófus, csillagász és orvos. Magyarázatai a Psát alapján állnak, nyelve-

zete nehéz, „veretes”. Exegézise logikus: először a szavakat értelmezi, majd az összefüggéseket keresi, és összegezi a textus mondanivalóját. A végén leszűri a morális tanulságot (*toálot*).

GILUJ ÁRÁJOT (héber, fajtalankodás, szó szerint a szemérem felfedése) – egyike a három fő véteknek, amiért egy zsidó köteles életét is áldozni, ha kényszeríteni akarják, hogy elkövesse. A másik kettő: a gyilkosság és a bálványimádás.

GIMÁTRIA – a héber betűk számértéke. Minden héber betű egy számot is jelent: az *álef* – 1, a *jod* – 10, a *kof* – 100, egészen 400-ig (*táv*).

GOJ, GOJOK (héber, „nép/népek”) – a Biblia a zsidókat is *goj*oknak nevezi (2Móz 19,6). Az újkorban, zsidó szóhasználatban, a nem zsidókat jelzi – minden pejoratív él nélkül. *Gójte* – ugyanaz nőnemben (*jiddis*).

GOMEL (héber) – valakinek jót (vagy rosszat) tesz, okoz. *Birkát há-gomel*: a megmenekültek hálaimája. Az mondja, aki felépült egy betegségből, megszabadult egy nagy veszélytől, kiszabadult fogságból/börtönből, vagy hosszú tengeri, illetve légi utat tett meg. A Tóra elé járulva mondják.

GÖZÉROT, GEZÉRÁ (héber, „rendelet/ek”) – végzés, tilalom, amiben az üldözés fogalma is benne foglaltatik (*gözérot tách-tát* – az ukrán pogromok a teremtés 5408/9. évében [1648]. *Gözérát há-kátuv* az Írás rendelete, amit nem kell megindokolni. Talmud-bölcsek is rendeltek el tiltó *gezérákat*, hogy a Tóra köré kerítést vonjanak.

HAJLÉK (héberül: MISKÁN) – A Mózes által az egyiptomi kivonulás után épített mini Szentély, amely 480 éven keresztül szolgálta Izrael vallási-szellemi életét – több helyen állomásozva –, amíg Salamon felépítette a központi Szentélyt.

HALACHA (héber) – a zsidó törvények, illetve jogszabályok gyűjteményes elnevezése. A Tórából (lásd ott), illetve

a Talmudokból (lásd ott) levezetett zsidó jog összessége. Két fő oszlopa: Jozsef Káró Sulchán Áruhá (lásd ott), Móse Isszerlész krakkói rabbi megjegyzéseivel és Maimonides (lásd ott) 14 részes törvénykódexe (*Jád há-Cházáká*). Az ungvári Slómó Ganzfried állította össze a Sulchán Áruhá rövidített változatát (*Kicur Sulchán Áruhá*). Ismert és elismert még: Snéor Zálmán mi-Ládi Sulchán Áruhá változata (*Sulchán Áruhá há-Ráv*) és a radini rabbi Jiszráél Méir há-Kohén („Cháféc Chájim”) *Misná Brurája*. Magyarul lásd a *Kicur Sulchán Áruhá* három kötetben, (Dr. Singer Leo várpalotai rabbi fordításában); Chájim Halevi Donin amerikai rabbi „Zsidónak lenni” című egykötetes „Sulchán Áruhá”-ját, (Naftali Kraus fordításában), valamint rabbi Jiszráél Méir Lau, Izrael országos főrabbi könyvét, *A zsidó élet törvényei*, Efrájim Jiszráél fordításában, (Tel-Aviv, 2000, 2. kiadás).

HASZIDIZMUS – a Jiszráél Báál Sém Tov által a XVIII. században alapított zsidó szellemi irányzat. Lényege egy mondatban: a szegény, tanulatlan, de jámbor tömegek felemelése az imádkozás, zsoltármondás, az egyszerű, nem szofisztikált hit és a *micvá*k lelkes betartása által. A *haszid*, eredeti héber értelmében jámbort jelent, illetve valaminek, valakinek a hívét. A Talmudban az a *haszid*, aki lemond törvényes jogáról és hajlandó kiegyezni. Napjainkban a haszid a hasonló nevű szellemi irányzat egyik ágazatának híve.

HÁFTÁRÁ – szombaton és ünneppon a tóraolvasás után felolvasott prófétai szakasz (lásd Naftali Kraus, *A Próféták Népe*, *Az Ősi Forrás* (2), 1992, Chábád Lubavics).

HÁVDÁLÁ – a sábbatot (és ünnepet) búcsúztató ima, amit borra, égő gyertyára és szagos fűszerre mondanak. Azt áldjuk benne, aki „megkülönbözteti a szentet a profántól, a sötétséget a világosságtól, a zsidókat a népektől és a hetedik napot a munka hat napjától”.

- HERTZ J. Z: (1872–1946) – a brit birodalom magyar származású főrabbija 33 éven át. Könyvét – magyarázat Mózes öt könyvére – átengedte a budapesti zsidó hitközségnek, sőt anyagilag segítette a magyarra fordítást (megjelent 1939–1941-ben, majd hasonló kiadásban 1984-ben, Scheiber Sándor által. Később az 1990-es években a pesti Chábád újra kiadta Naftali Kraus bevezető tanulmányával és illusztrációkkal. Hertz exegézise ötvözi a modernet a hagyományossal; vitába száll a bibliakritikával és felhasználja a modern régészeti kutatások eredményeit.
- HÉBER HÓNAPOK (CHODSÉ HÁ-SÁNÁ) – a 12 héber hónap, babilóniai eredetű nevei: niszán, ijjár, sziván, támuz, áv, elul, tisé, chesván, kiszlév, tévét, svát, ádar. (Szökőévben van egy 13. hónap is, Ádár 2.)
- HILLÉL (az „ÖREG”) Sámmáj (lásd ott) társa, az első *tanaiták* (lásd ott) egyike. Babilóniából jött Izraelbe, ahol megalapította a fejedelmi dinasztiát. Hillél fia, unokája és dédunokája még a második Szentély idejében tevékenykedtek. Hillél iskolát alapított (*Bét Hillél* = Hillél háza).
- HIN – ókori űrmérték, (folyadék mérésére), körülbelül 6 liter.
- HIÓB-HÍR: rossz hír. Hiób (a bibliai Jób) kapta egymásután a rossz híreket fiai haláláról és vagyona elvesztéséről.
- HOFFMANN, D. Z. (1843–1921) – németországi neoortodox rabbi, talmudista, exegéta és filológus. Verbón született, magyar jesivákat látogatott, majd Hildesheimer rabbi szemináriumát Eisenstadtban (Kismarton). Később, Berlinben, Talmudot adott elő az Eisenstadtból odaköltöző rabbiképzőben, majd Hildesheimer halála után, annak rektora lett. Exegézise a bibliakritika éles bírálata. A Tóra csupán három könyvére van Hoffmann magyarázat (*Börésit*, *Vá-jikrá* és *Dövärim*, az utóbbi töredékes) a többi elveszett. Műveit, akárcsak S. R. Hirsch, a német neoortodoxia másik nagy vezéralakja – németül írta és Izraelben fordították héberre.

IBN EZRA, ÁVRÁHÁM (1092–1167), „HÁ-SZFÁRÁDI” (a spanyol) – exegéta, költő, nyelvész és eredeti gondolkodó. Exegézise a Psát (lásd ott) alapján áll; Tóra magyarázatában elutasít bármilyen *midrási* értelmezést és *ággádikus* (lásd ott) hozzáállást. Ezzel szemben elfogadja a Talmud bölcseinek *halachikus* értelmezését, magyarázatát. Állandó éles vitában állott kora *karaita* (lásd ott) bölcseivel. Exegézisének több verziója (rövidebb vagy hosszabb) ismeretes.

IMIT – Izraelita Magyar Irodalmi Társaság. A múlt század elején kiadta az Imit Bibliát és egy sor más zsidó témájú könyvet.

ISSZERLÉSZ, MOSE (RÖM'Á) (1520–1572) rabbi – a krakkói születésű R. Mose ben Jiszráél (Isszer'l) az askenáz *Halacha* egyik nagy művelője, aki kora legsokoldalúbb alakja volt. Bár 13 könyvet és sok responzumot írt – hírnevét a *Sulchán Áruchra* (lásd ott) írott rövid jegyzetei alapozták meg. Ezt ő maga *Mápának* hívta (asztalterítő), amit Jozsef Káró Terített Asztalára (*Sulchán Áruch*) írt, és ezzel egyensúlyba hozta, és az askenázok számára elfogadhatóvá tette, a szfárádi Káró „asztalát”.

JÁD HÁ-CHÁZÁKÁ (héber, szó szerint az erős kéz), más néven *Misné Tóra* Maimonides (lásd ott) főműve, kódexe, illetve *Halacha* gyűjteménye (lásd *Sulchán Áruch*). 14 fő fejezetre felosztva (a *jád* = *J'D'* = számértéke). Ez a könyve a „nagy sas”-nak héberül íródott. Az askenáz zsidó világ nagyra értékeli Maimonides kódexét, de nem igazodik hozzá, hanem a Jozsef Káró (és Mose Isszerlész) által összeállított *Sulchán Áruchhoz*. Maimonides nem hoz referenciákat döntéseihez, nem idézi a *Misnát* vagy a Talmudot, és ez több ismert kommentárt eredményezett, amelyek megpróbálják kifundálni, mire alapozza néhol rendhagyó döntéseit. Maimonides az egyetlen ismert kodifikátor, aki könyvében foglalkozik a zsidó állam tör-

vényeivel is, valamint azzal, hogy és mint lesz a messiási időkben, és pontosan megrajzolja, ki lehet a potenciális Messiás.

JÁLKUT SIMONI – a XIII. században szerkesztett *Midrás* (lásd ott), a Tórára és a Biblia többi könyvére. Szerkesztőjeként Simon há-Dársánt jelölik meg, aki Frankfurtban lakott. A *Jálkut Simoni* egy gyűjteményes *Midrás*-kötet, a Talmudok és több nagyobb *Midrás* alapján. Két részből áll: A Tóra (963 fejezet) és a Biblia többi részei – 1085 fejezet.

JÁVNE – kisváros, ahová a *Szanhedrin* áttelepült a második Templom pusztulása után.

JEHUDÁ HÁLÉVI (HÁ-SZFÁRÁDI) – költő, filozófus, orvos, exegéta (a XI. század végén és a XII. század elején). Toledóban született és Álfászi híres jesivájában tanult. A híres Cioniádák költője, a *Kuzári* szerzője.

JELLINEK, ADOLF (ÁRON) (1821–1893) – prédikátor, aki *jesivában*, majd egyetlen sajátította el a zsidó bölcseletet. Bécsben nagy sikerrel szállt szembe egy keresztény pap zsidóellenes uszításával. Érdeklődött a kabbala iránt. Máig ismert legfontosabb műve a *Bét há-Midrás*, amelyben összegyűjtötte és kiadta az ismeretlen úgynevezett „kis” *Midrásokat*. Talmudi szótárt is készített *Szfát Cháchámim* néven. Megírt és kiadott 11 brosrúrát a zsidóság aktuális problémáiról.

JESIVA (héber) – szó szerint ülést jelent, de értelme tanház, felsőfokú Talmud-iskola.

JIBUM – sógorházasság (*levirátus*). Ma hatályon kívül; helyette csak a *chálícá* érvényes (lásd ott).

JÓBEL-ÉV: az ötvenedik év, amelynek különleges jelentősége van a zsidó hagyományban: ekkor szabadulnak a rabszolgák, és térnek vissza az eladott földek eredeti tulajdonosaikhoz. Innen a Jubileum.

JOCHÁNÁN BEN ZÁKKÁJ – az első *tanaiták* egyik legnagyobbika, a pusztulás utáni szellemi feléledés atyja, a

jávnei *jesiva* megalapítója. Ellenezte a kilátástalan háborút a rómaiak ellen. Tanítványai az ostrom alatt álló Jeruzsálemből koporsóban csempészték ki a rómaiak táborába. Ott nem sikerült elérnie, hogy Vespasianus hagyjon fel az ostrommal, de megkapta Jávne városát, ahová az új Szanhedrin áttelepült. *Takkánái* a zsidó élet folytonosságát voltak hivatva biztosítani a pusztulás után. (Részletes életrajzát lásd Naftali Kraus, *A Talmud bölcsei, Az Ósi Forrás* (3), (2. kiadás, 2000, Ulpius-ház Könyvkiadó).

JOM KIPPUR – az Engesztelés napja, a legszentebb zsidó ünnep, a „szombatok szombatja”. 24 órás böjtnap és egész napos zsinagógai ájtatoskodás.

JONATÁN BEN UZIÉL – a korai tanaiták egyike, Hillel legnagyobb tanítványa. Ő fordította le a Tórát és a Próféták könyveit arameusra, de Onkelossal ellentétben fordítása nem szó szerinti, hanem aggádikus.

JUDENRAT – Zsidótanács. A holokausztban a németek által kinevezett zsidó (kényszer)kollaboránsok, akik a gettók ügyvitelét és a deportáló transzportok összeállítását végezték. A fogalom azóta pejoratív.

KARA, rabbi Jozsef ben Simon (1065–1135). Biblikus exegeta Rási korában, de fiatalabb nála. Rási idézi és hoz magyarázatokat tőle. Exegetikája eredeti, a logika alapján áll; magyarázataiban az Írás folyamatos, összefüggő értelmezését tűzte ki céljául és nem az egyes szavak magyarázatát. Néha vitába száll egyes Midrásokkal. Részt vett a keresztényekkel folytatott kényszer hitvitákban. Majdnem minden bibliai könyvre írt magyarázatot. Nem tévesztendő össze rabbi Jozsef Károval, a Sulchán Áruch szerzőjével (bár héberül nevük hasonlóképpen íródik).

KARAITÁK – zsidó szekta, tagjai csak az írott Tórában hisznek és elvetik a Talmud-bölcsék értelmezését. Az irányzat alapítója Ánán ben Dávid, aki a VIII. században élt Babilóniában. Ánán szerette volna, ha kinevezik *exilarchának*,

de helyette öccsét nevezték ki. Száádjá *gáon* (lásd ott) nagy veszélyt látott a szektában és harcolt ellene. Egyes *karaita* források szerint Ánán 714-ben született, és az 50. nemzedék volt Dávid királytól, akitől származtatta magát. Napjainkban a *karaiták* egy elkorcsosodott szekta-csökevény, Izraelben néhány százan élnek közülük, főleg Cholon városában. A hasonlóság ellenére nem tévesztendő össze a szamaritánusokkal (lásd ott).

KASEROLÁS – valamit kóserrá tenni, magyarosított formában (héberül: *löháchsir*), például edényt, vagy húst (azáltal hogy a vért kiszívjuk belőle sózás által). *Pészách* előtt vannak, akik *kaserolják* az edényeket (vagyis alkalmassá teszik a *pészáchi* használatra) mások speciális, új edényeket használnak erre a célra.

KÁDDIS – halotti ima, amit az elhunyt fia mond, édesanyja vagy édesapja lelki üdvéért, tíz felnőtt zsidó férfi társaságában, akik a *minján* quorumját adják. Arameus nyelvű szövege Isten nagyságát dicsőíti. Nem vallásos zsidók is mondják, szüleik iránti tiszteletből.

KÁSRUT – a zsidó étkezési törvények összefoglaló neve. A kóser konyha az, ami a zsidó embert a totális asszimilációtól távol tartja, mivel nem eheti azt, amivel nem zsidó szomszédja/barátja kínálja. Főbb jellegzetességei: a tisztátalan állatok (sertés, teve, nyúl, ló stb.) kiiktatása a zsidó étlapról; a tejes és húsos ételek különválasztása, a vér élvezetének tilalma, a nem kóser bor tilalma, a tiszta állatok és baromfik kóser módon való levágása stb.

KIDDUS (héber, „megszentelés”) – a szombat vagy az ünnepek beköszöntekora borra elmondott áldás.

KIMCHI, Dávid, (Rádá"k), neves exegeta (1160–1235), a franciaországi Narbonne-ban élt. Édesapja Jozsef és bátyja, Mose is talmudisták és exegeták voltak. Szöveghű (Psát) teljes és érthető képet ad a bibliai szövegről. Itt ott idézi az ággádikus Drást is. Eleinte több héber nyelvtan

könyvet irt, majd utána a Biblia legtöbb könyvét értelmezte. Maimonides és Gersonidés nyomában ő is megpróbálta a Biblia csodáit a természet alapján magyarázni. A Maimonides körül kialakult vitában Rádák mellette állott, és védelmébe vette a támadott Tévelygők útmutatóját.

KOHELET (A prédikátor) könyve, a Szent Iratok egy része.

A hagyomány szerint Salamon király írta. (Lásd *Az Őt Tekercs*, *Az Ősi Forrás* (6) és benne a *Prédikátor*.)

KOHEN, KOHANITÁK – pap, papok, Áron leszármazottai, akik a Szentélyben szolgálatot teljesítettek. Napjainkban senki nem tudja bizonyossággal, hogy ki a kohanita és ki nem, és így feladatuk főleg protokolláris. Néhány megszorítás is vonatkozik rájuk, például nem szabad elvált asszonyt felségül venniük.

LEVIRÁTUS – sógorházasság. A Tóra előírása szerint (5Móz 25,7–10) köteles a sógor előzvegyült sógornőjét feleségül venni, hogy fivére családja ne haljon ki (lásd *jibum*).

LUACH (héber, „naptár”) – a zsidó naptárat értjük alatta. Eszerint a világot Isten 5765 évvel ezelőtt teremtette (a polgári időszámítás 2005. évében). Ennek alapján üljük meg ünnepeinket.

LUZZATTO, SMUEL DÁVID (Sádál), (1800–1865) – exegeta, nyelvész és költő. Tórára írott kommentárja a hit és a logika alapján áll.

MAHARS" A – **RABBI Smuel Edeli's**, középkori Talmud kommentátor (1555–1613), nincs olyan ember, aki ma Talmudot tanul, és kommentárjait ne ismerné.

MAIMONIDES, MOSE BEN MAIMON (RÁMBÁ'M) (1135–1206) – a zsidóság egyik legnagyobb elméje, kodifikátora, filozófusa. A spanyol Cordobában született, Egyiptomban halt meg és Tibériáson (Izrael) van eltemetve. Fő műve a *Jád há-Cházáká* (*Misné Tóra*) (lásd ott.) Az arisztotelészi filozófia híve és követője; egyik legfonto-

- sabb filozófiai művében, *A tévelygők útmutatójában* (lásd ott) szélsőségesen racionalista. Egy időben az egyiptomi szultán háziorvosa volt, és több orvosi könyvet is írt. Egyik ismert levelében (*Igeret há-Smád*) megvédi a kényeszerből kitért zsidókat, akiket szép szóval kell visszatéríteni, és nem kiátkozni. Egyik fő műve a „Misna magyarázata”, és neki tulajdonítják a „13 hitágazat”-ot, valamint ő írta a *Széfer há-Micvotot* (lásd ott), amelyben rendszerezi a 613 *micvát*. Már életében sok ellenzője támadt Maimonides könyveinek, felfogásának, főleg *A tévelygők útmutatójának*, és halála után voltak, akik elégették ezt a könyvét.
- MÁCHPÉLÁ BARLANG (MÖÁRÁ)** – ősrégi temetkezési hely Hebronban, amit a Tóra tanúsága szerint Ábrahám ősapánk vásárolt a hettitáktól 400 ezüstért. Ott van eltemetve Ábrahám és Sára, Izsák és Rebeka valamint Jákob és Lea. A *Midrás* szerint Ádám és Éva is. Ma a muszlimok is szent helynek tartják és mecsetet építettek ott; a zsidók és arabok felváltva imádkoznak a barlangnál.
- MÁCHZOR VITRY** – Rabbi Szimcha ben Smuél a franciaországi Vitryből, Rási tanítványa, szerkesztette ezt az imakönyvszerű gyűjteményes, enciklopédikus kötetet, amelyben a hétköznapi, szombati és ünnepi imákon kívül (innen a neve Máchzor) sok magyarázatot tartalmaz a Tíz Parancsolatról, a szombati és ünnepi törvényekről, valamint különböző ismeretlen Midrásokat. A válásról, a chalicáról (lásd ott) valamint a kásrutról és a nem kóser borról. Igazi digest, amiben sehol máshol nem található imaszövegek és pijutok is vannak. Először Berlinben jelent meg nyomtatásban, 1893-ban.
- MÁCOT (PÁSZKA)** – kovásztalan kenyér, („a sanyarúság kenyere”), amit Pészách nyolc napján eszünk. Lisztből és vízből készül, tilos, hogy a tészta megerjedjen.
- MÁLBIM, MÉIR JEHUDÁ LEIBUS (Weisser) (1809–1879)**
– Oroszországban született, Romániában élt, egy időben

Bukarest főrabbija volt. Eredeti gondolkodású exegéta, aki a Tórára és a Biblia több könyvére írott magyarázataiban, a Szentírásban fellelhető természeti jelenségeket próbálja összhangba hozni a XIX. században ismert tudományos állásponttal. Néhol filozofikus (kabbalisztikus) hangnemet üt meg, másutt exegézise nyelvi alapon áll. Általában két-féle magyarázatot ad: érdemit és nyelvit.

MECHILTA – lásd *Midrások*.

MECKLENBURG, Jákov Zvi, königsbergi rabbi, a Ktáv Vöhákábálá szerzője.

MENÓRA (héber, „lámpa”) – a Hajlék (majd a Szentély) hét-ágú lámpája és a hasmóneusok nyolcágú chánukká lámpája.

MEIR, rabbi, Brurjá férje, ismert és elismert tanaita, r' Akiva tanítványa. Részletes élettörténetét lásd Naftali Kraus, *A Talmud bölcsei, Az Ősi Forrás* (3)

MIDRÁS(OK) (héber, „értelmezés, magyarázat, fejtegetés” – a szó fordítása nem adja teljes értelmét). A gyakorlatban: a Tóra értelmezése, két fő vonulatban: *Midrás halacha* és *Midrás ággáda*. Vagyis a *Halacha* napi gyakorlatának kifejtése az írott Tóra szövegéből. (Példa: a homlokon lévő fejdísz – *totáfot* – nem más, mint a *Halacha* által előírt *tfillin*.) Ez a vonulat a parancsolatok bővített értelmezéséből további utasításokat és megszorításokat, néhol könnyítéseket vezet le.

A másik vonulat az *ággáda*, ami nevelő szándékú elbeszélések, történések gyűjteménye, amelyek gyakran kiegészítik a szűkszavú bibliai szöveget. Az *ággádikus* magyarázatok rendszerint kiragadják a bibliai verset szöveggörnyezetéből, és új, nemegyszer ezoterikus értelmezést adnak neki. A három fő *halachikus Midrás* a *Mechilta* (Mózes második könyvére); a *Szifrá* (Torát *Kohánim*, Mózes harmadik könyvére) és a *Szifré* (Mózes negyedik és ötödik könyvére). A legismertebb *ággádikus Midrások*: a *Midrás Rábbá*, a

Tánchumá, Jálkut Simoni, Psziktá rábbá, Pirké dörábbi Eliezer, Szechel Tov, Tana döbé Élijáhu(rábbá és Zuta), Midrás Hágádol stb. Az *Ocár Jiszráél* több mint 100 különböző *Midrást* sorol fel, és a lista nem teljes. A két Talmud legendái is a *Midrás ággádá* kategóriájába tartoznak.

MICVOT (egyes számban **MICVÁ**) – parancsolatok. A Tíz Parancsolat, a 613 parancsolat. Két fő részre oszlanak: tevőleges (*ászé*) és tiltó (*ló tá-ásze*) parancsolatokra. További definíció: Tórai eredetű parancsolatok (*dö-orájtá*) és a bölcsék által elrendeltek (*dö-rábbánán*).

MIKVE – RITUÁLIS FÜRDŐ, vízmedence, a vallásos élet elengedhetetlen tartozéka. Zsidó nők használják egyszer havonta, menstruációjuk (*niddá* – lásd ott) végétével (5+7 nap); előfeltétele a házaseletnek. Fontosságára jellemző, hogy a *Halacha* (lásd ott) szerint előbbre való *mikvét* építtetni, mint zsinagógát. A legsötétebb középkorban, a zsidók között nem pusztított a pestis és a kolera, mivel a zsidó nők rendszeresen tisztálkodtak – rituális okokból. Ezért vádolták őket a betegségek terjesztésével...

MISNÁJOT (héber, egyes számban **MISNA**), szó szerint ismétlés, tanulás, tan, tanulmány, elvrendszer) – a Szóbeli Tan első írásbeli összefoglalása, az első *tanaiták* (lásd ott) által. Rabbi Jehudá, a fejedelem, szerkesztésében. A Misnát magyarázta, értelmezte később a Gemará (lásd ott), amivel együtt a Talmudot (lásd ott) adja.

NÁCHMÁNIDÉSZ, MOSE BEN NÁCHMÁN (RÁMBÁ'N) (1194–1270) – Talmud-tudós, exegeta, kabbalista és orvos. Spanyolországban született, Jeruzsálemben halt meg, és egyes hagyományok szerint Hebronban van eltemetve. Főműve a Tórára írott magyarázata, amely egyrészt Psátra (lásd ott) törekvő, másrészt a kabbalát is igénybe veszi. A Talmud 13 traktátusára is írt magyarázatokat. Több konkrét filozófiai kérdésben vitába szállt Maimonidesszel (lásd ott), valamint ellenvéleménnyel élt a *micvák* értelme-

- zésében és értékelésében is. Egy időben katolikus papokkal folytatott hitvitákon való részvételre kényszerítették. Barcelonában legyőzte a vitában Raimond de Penaforte dominikánus szerzetest, a király és miniszterei jelenlétében.
- NIDDÁ** (héber, szó szerint elkülönített) – menstruáló nő. A havi ciklus alatt tilos minden érintkezés a férj és *niddá* felesége között. Szellemi értelmén kívül – ami a zsidó tisztaság (*táhára*) alapját képezi – kétségtelen, hogy a nő kényelmét és jólétét szolgálja a kritikus periódusban. Egy talmudi vélemény szerint arra is jó, hogy a házastársak ne unják meg egymást. A Tóra szerint a periódus öt napjára kötelező a távortartás tilalma. Bölcsseink hozzátettek egy további „tisztulási” hetet – összesen tehát 12 nap havonta – amikor a házaseset tilos. Utána az asszony a rituális fürdőben (*mikve* – lásd ott) alámerül és megtisztul. A vallásos zsidó élet egyik alapköve a *niddá* törvényeinek betartása.
- NISZÁN** – a zsidó év első hónapja. Neve – mint a többi hónapok nevei – babilóniai eredetű. A Tórában elnevezése: „a tavasz hónapja”.
- OCÁR JISZRÁÉL** – Zsidó Enciklopédia, amely New Yorkban jelent meg, a XX. század elején, J. D. Eisenstein szerkesztésében, egy sor rabbi és egyéb tudós részvételével. Mivel főleg zsidó fogalmakat tartalmaz, legtöbb címszava nem avult el, és értékes információt lehet nyerni belőle a zsidó tudomány sok ágában.
- OCÁR MIDRÁSIM** – Ritka és ismeretlen Midrások gyűjteménye, az előbb említett J.D. Eisenstein szerkesztésében. Benne foglaltatnak a Jellinek Bét Midrásában szereplő történetek és még sok más Midrás, összesen 200. Bibliográfiával, kiegészítéssel és tudományos apparátussal jelent meg New Yorkban, 1915-ben.
- ONKELOSZ** – római prozelita, patrícus család sarja, állítólag Hadrianus császár unokaöccse, aki betért és lefordította a Tórát arameusra. Fordítása elfogadott, széles körben

elterjedt, és a vallásos zsidók hetente olvassák a heti szakaszt Onkelosz fordításában.

PASZKENOL (héberül: poszék) – dönt, döntvényt hoz, főleg rabbinikus, Halacha döntvényt.

PÉSZÁCH (HÚSVÉT) – egyike a három zsidó zarándokünnepnek, amikor vallási kötelesség volt Jeruzsálemben zarándokolni. A kovásztalan kenyér ünnepe, amikor nyolc napon át *pászkat* (maceszt) eszünk.

PROZELITA – betért nem zsidó (Gér Cedek).

PSÁT – a Tóra (lásd ott) szövegszerű magyarázata, elemzése. Ellentéte a *drás* (lásd ott).

PURIM – vidám ünnep, annak emlékére, hogy a perzsa zsidók megmenekültek Hámán genocídium tervétől. Ádár 14-én ünnepeljük, amikor a zsidóknak kötelező inni és vigadni, Eszter könyvét felolvasni, és alamizsnát adni a nélkülözőknek. Purim hőse Eszter királynő, a hét prófétanő egyike.

RÁDBÁ"Z, rabbi Dávid ben Zimrá, responzumíró és exegeta (1479–1589), több bibliai könyvre írt magyarázatot. Su'tjai ismertek és elfogadottak.

RÁVÁ (299–352) – babilóniai *amóra* Machuza városából, amely a Tigris folyó partján terül el. R. Jozsef bár Chámá fia. Ábájjé társa és vitapartnere. (Mindkettejük részletes életrajzát – lásd Naftali Kraus: *A Talmud Bölcsői. Az Ősi Forrás* (3). A Talmud szerint minden vitában Rává szerint dönt a *Halacha*, kivéve 6 ügyet. Bölcs mondásaival tele van a babilóniai Talmud.

RÁS'I, rabbi Slomó ben Jichák (JICHÁKI) – minden idők legnagyobb és legkompetensebb Biblia és Talmud kommentátora. Franciaországban élt (1040–1105), ahol iskolát teremtett. Szőlőtermelő és borkereskedő volt és nem a Tórától élt. Több helyütt kinyilvánítja, hogy „én a Psát alapján állok”, de exegézisében nagy szerepet kapnak a *Midrások* (lásd ott) is, amelyekből Rási Psátot csinál. A legnépszerűbb és legelterjedtebb a Tóra-magyarázók között; ma-

- gyarázatait gyermekek is tanulják – és értik. A Talmudra írott magyarázatai nélkülözhetetlenek; kommentárja nélkül nehéz megérteni szövevényes talmudi szövegeket. Rási Tóra exegézise körül egész irodalom keletkezett (lásd magyarul Dr. Cvi Moskovits: *A Biblia hagyományos kommentárjai*, Budapest, 2000, Göncöl Kiadó).
- RESPONZUM – a középkorban kialakult irodalmi irányzat: válaszok halachikus kérdésekre, amelyek később könyv formájában is megjelennek (Sut – Séélot Utsuvot)
- RÖM'Á – lásd Isszerlész, rabbi Móse.
- SÁMMÁJ – Az első tanaiták (lásd ott) egyike, Hillél (lásd ott) társa, egy róla elnevezett Talmud-iskola megalapítója (Bét Sámmáj). Általában szigorúbb kollegájánál. Élettörténetét lásd Naftali Kraus: *A Talmud Bölcssei, Az Ősi forrás (3)*
- SÁVUOT – a Hetek ünnepe (pünkösöd), egyike a három zarándokünnepnek. A Tóraadás ünnepe, valamikor az aratás ünnepe is volt, amikor a zsengeket hozták a Szentélybe. A harmadik hónap (*sziván*) hatodikán ünnepeljük. Külföldön – 2 nap.
- SNÉUR ZÁLMÁN Ben Baruch (Boročovits) (1745–1812) – a Chábád haszidizmus megalapítója, a *Tánjá* című filozófiai mű szerzője. Első rebbeje a Chábád Lubavics dinasztíának (lásd haszidizmus). A cári börtönben tartották fogva, a haszidok ellenségeinek rágalmazásai miatt. A napóleoni invázió során az orosz cárt támogatta a „francia” ellen, mert tartott tőle, hogy a nyomában jövő „felvilágosodás” eltántorítja a zsidókat hitüktől.
- SCHNÉURSON, MENÁCHEM M. (1902–1994) – a néhai lubavicsi rebbe, az egész zsidó világot átfogó Chábád hászid szervezet feje. Küldöttei mindenütt ott vannak, ahol a zsidóságot terjeszteni lehet – Magyarországon is.
- SEKEL – ősrégi héber pénznem. *Sekel há-kódes* (szent sekel) és fél sekel, amit évente adóba adtak a Szentély karbantartására (*máhcit há-sekel*).

SEPTUAGINTA – a „hetvenek” bibliafordítása görög nyelvre. A Talmud több változtatást közöl, amit a hetven bölcs eszközölt fordításában, Talmáj Ptolomeus király „rendelésére”. Sok helyen magyarázó, értelmező szavakat tettek hozzá az eredeti szöveghez.

SIKSZE – nem zsidó lány, nő (jiddis), a *sévec* ellentéte.

SIMON BÁR JOCHÁJ (RÁSB'I) – neves *tanaita*, rabbi Akiva (lásd ott) tanítványa, a római megszállók esküdt ellensége. A hadrianusi üldözések során elbujdosott, és fiával egy barlangban rejtőzött. Neki tulajdonítja a hagyomány a *Zóhár* szerzőségét. Az üldözések alábbhagyása után az usai *Szanhedrin* tagja. Fia: Rabbi Elázár ben Simon. Méronban van eltemetve, ahol minden évben tömegek gyűlnek össze *lág bá-ómerk*or, halálozási évfordulóján (*hilulá*).

STEINSALZ, Adin. Rabbi, tudós, a róla elnevezett Talmudkiadás szerkesztője.

SULCHÁN ÁRUCH (héber, „Terített Asztal”) – R. Jozsef Káro négyrészes összefoglaló műve, amely a naprakész *Halachát* tárja az érdeklődő elé. Részei: *Orách Chájjim* (a mindennapi valamint szombati és ünnepnapjok törvényei); *Jore Déá – a kásrut* (stb.) törvényei; *Chósen Mispát* (a magánjog *halachái*) és *Even há-Ézer* (a házasságjog, a családi élet stb. törvényei).

SZADUCCEUSOK (héberül: CÖDUKIM), zsidó politikai párt a második Szentély idejében, a hasmóneus királyok kormánypártja. Szekuláris, a Tórát önkényesen értelmező, az uralkodó osztály érdekeinek és kényelmének megfelelően. Ellenfeleik voltak a *prusim* (farizeusok), a hagyományosan hithű zsidók, a *Halacha* művelői. A Talmud sok helyütt gúnyolja és kipellengérezzi a *szadduceus* „rabbik” tudatlanságát. Mivel a Tórát gyakran szó szerint értelmezték, voltak, akik karaita beütéseket véltek felfedezni a *szadduceusok*nál, bár a hivatalos karaitizmus sokkal később kezdődött.

- SZAMARITÁNUSOK (SOMRONIM) – nem zsidó szekta, amelynek tagjai évezredekken keresztül próbálták magukat zsidóknak kiadni. A Talmudban elnevezésük: *kutim*. A hagyomány szerint azoktól a gójoktól származnak, akiket Asszíria (*Assur*) királya telepített be Izrael országába a deportált zsidók helyett. Ezra és Nechemjá idejében nyíltan Izrael ellenségeihez csatlakoztak (lásd Naftali Kraus, *Ezra és Nechemjá, az őscionizmus története. Az Ősi Forrás (12)*).
- SZANHEDRIN (SYNHEDRION) – a 71 tagú zsidó felsőbbíróság, amely a második Szentély pusztulása után Jávneba települt át. Egy talmudi traktátus neve is.
- SZÁÁDJA (BEN JOSZÉF) GÁON (892–942) – a *gáonita* kor (lásd ott) legismertebb alakja. Filozófus, vallásbölcse, nyelvész, exegéta. Egyiptomban született és a szúrai (babilóniai) *jesiva gáonja*. Ismeretes könyörtelen harca a karaiták ellen.
- SZENTÉLY (héberül BÉT MIKDÁS) – a Salamon által Jeruzsálemben épített központi Szentély az addig több helyen funkcionáló Hajlékot (lásd ott) váltotta fel; 410 évig állt és Nebukodnecár (Nabukodonozor) hadai rombolták le. A második Szentélyt Ezra és Nechemjá építették, 420 évig állt fenn, és a rómaiak (Titus) rombolták le (*Jomá 9b*). Ennek a Szentélynek adományozta Heléna királynő az arany csillárt.
- SZÉDER (EST) – a *pészách* (lásd ott) ünnepet bevezető két este (Izraelben csak egy), amikor a hivatalos program az egyiptomi kivonulás elbeszélése, egy speciális „forgatókönyv”, a *Hággádá* alapján.
- SZFÁRÁD (héber, „Spanyolország”) – átvitt értelemben a keleti zsidóság elnevezése (szfárádi).
- SZFORNÓ, OVÁDJA (1475–1550) – olasz rabbi, exegéta, orvos és filozófus. Tóra magyarázata a Psát alapján áll, logikus, érthető, néhol merészen újító. Érdekes és egyedi magyarázata az *Atyák bölcs tanításaira*.

SZIFRÁ – Mózes 3. könyvére írott *Midrás halacha* (lásd ott).

Másik elnevezése *Torát Kohánim*.

SZIFRÉ – Mózes 4. és 5. könyvére írott *Midrás halacha* (lásd ott).

SZUKKOT – a három zarándokünnep egyike (sátoros ünnep). Ősszel ünnepeljük, a betakarítás ünnepe is.

TALMUD – Babilóniai és jeruzsálemi – a Misna és a Gemará összefoglaló neve. A babilóniai Talmudot Ráviná és Ráv Ási szerkesztette, a Misna hat rendje alapján, de nem minden Misnára van Talmud, hanem csak 36 traktátusra. Ezek: *Bráhot*, *Sábbát*, *Éruvin*, *Pszáchim*, *Jomá*, *Szukká*, *Bécá*, *Ros Hásáná*, *Táánit*, *Megillá*, *Moéd Kátán*, *Chágigá*, *Jóvámot*, *Kiddusin*, *Ktubot*, *Gittin*, *Nedárim*, *Názir*, *Szotá*, *Bává Kámmá*, *Bává Meciá*, *Bává Bátrá*, *Szanhedrin*, *Mákot*, *Svuot*, *Ávodá Zará*, *Horájt*, *Zeváchim*, *Menáchot*, *Chulin*, *Bechorot*, *Áráchin*, *Tmurá*, *Meilá*, *Kritot*, *Niddá*. A könyvben megjelenő talmudi idézetek legnagyobb része a fenti traktátusokból ered. Ezenkívül vannak az úgynevezett „kis traktátusok” (*mászechtot ktánot*), mint a *Kállá*, *Szmáchot*, *Ávot d’rábbi Nátán*, *Derech Erec Rábbá* és *Zutá* stb.

TANAITÁK (arameus: tanul, tanuló, tanító, egyes számban TANA) – a Misna bölcsei, magyarázói. Több *tanaita* nemzedéket ismerünk; az elsőt még a Szentély idejéből. Az utánuk következők – a Gemará magyarázók – az *amoriták* (lásd ott).

TARGUM SÉNI – Eszter könyvének arameus fordítása, sok aggádikus elemmel és kapcsolódó történetekkel, benne pl. Hámán klasszikus antiszemita beszéde.

A TÉVELYGŐK ÚTMUTATÓJA – Maimonides (lásd ott) klasszikus műve, amelyben a Tóra parancsolatait racionálisan értelmezi. A háromkötetes, nagy lélegzetű mű eredetileg arabul íródott és több fordításban van kezünkben (Ibn Tibbon, J. Káppách). Néhol Maimonides eltérően magyaráz benne egyes *micvák*at, mint másik nagy művében, a *Jád*ban (lásd ott). Voltak, akik elleneztek, és halála után el akarták égetni a könyvet.

TFILLIN – zsidó kegyser: két, fekete dobozban, bibliai idézetek pergamenre írva, amit a zsidó ember naponta kezére és fejére tesz, szíjjakkal odaerősítve.

TÓRA – Mózes öt könyve, a zsidó Biblia (*T. N. Ch.*) első része. A zsidóság kódexe, törvénykönyve, amely tartalmazza a 613 micvát, valamint a zsidó nép őstörténetét, a világ teremtésétől Mózes haláláig. Ez az úgynevezett Írott Tan (*Torá se-bichtáv*), amihez szervesen kapcsolódik a Szóbeli Tan (*Torá se báál pe*), amely magyarázza, értelmezi és bővíti az Írott Tant.

TORÁT KOHÁNIM (lásd SZIFRÁ) – Mózes harmadik könyvére írott *Midrás halacha* (lásd ott).

TOSZFOT – talmudmagyarázó kollégium a középkorban. Racionálisan értelmezték a Talmud disputáit.

URIM VETUMIM – a Tórában említett titokzatos instrumentum (2Móz 28,30). Szó szerinti fordítása úgyszólván lehetetlen. Az *urim vö-tumim* egyfajta „jövöbelátó” készülék volt, amelyet a mindenkori főpap (*kohén gádol*) a mellvértjén viselt, benne 12 drágakő, Izrael törzseinek neveivel. A Talmud által leírt működése: a főpap kérdést intézett hozzá, és a válasz az egyes betűk alatt kigyulladó fény segítségével vált érthetővé. Főleg azt kérdezték tőle: indítsanak-e háborút vagy sem. Mózes nem kérdezte az *urim vetumimot*, nem volt szüksége rá, mert vele az Örökkévaló „szemtől szembe” beszélt. Legtöbbször Dávid királyunk használta háborúiban. A második Szentélyben már nem volt *urim vetumim*.

ZARÁNDOKÜNNEPEK – lásd *pészách*, *sávuot*, *szukkot*.

ZÓHÁR – a zsidó kabbala kézikönyve. A hagyomány Simon Bár Jochájnak tulajdonítja szerzőségét. Jellegében és szerkesztésében hasonlít a Midrásokra. A Tóra és egyéb bibliai könyvekhez kapcsolódik.

TARTALOM

Cherchez la femme! Az izraeli nagykövet előszava	7
Zoltai Gusztáv előszava	8
Nők a Bibliában – egy titok megfejtése Heisler András előszava	10
Nem jó az embernek egyedül... A szerző előszava	13

NŐK A BIBLIÁBAN

Ada és Cila	19
Átáljáhu bát Izebel	24
Ávigájil	30
Áviság, a sunamita	37
Bát-Sévá	41
Bilha és Zilpa	48
Cháná, Sámuel anyja	50
Chulda	57
Cippóra	61
Clofchád lányai	68
Debóra	72
Delila	79
Dina	82
Hádásszá – Eszter	88
Az örök Éva	96
Ézsau feleségei	102

A fáraó leányai	105
Gómer bát Divlájim	109
Hágár, az egyiptomi	114
A pogány Izebel	117
Jáél, a kénita nő	123
Jocheved	128
Ketura	129
Lea bát Lábán	132
Lót lányai	138
Michál, Saul lánya	139
Mirjám	144
Náámá, a kellemes	148
Náámá, az ammonita	150
Noémi	153
Orpá	155
Osznát	157
Pnina	160
Potifárné	162
Rácháv	165
Ráchel bát Lábán	169
Ricpá bát Ájá	177
Rivka (Rebeka)	182
Rút, a moabita	189
Sába királynője	194
Sára	199
Sifrá és Puá	203
Slomit bát Divri	206
A sunamita	209
Szerách	214
Támár	217
Támár	225
Timná	229
Vásti	230
Zeres	234

NŐK A TALMUDBAN

Brurja	239
Chuma	243
Heléna	245
Ima Salom	248
Jáltá és lányai	251
Ráchel	255
<i>Függelék: A hét prófétanő</i>	259

KISLEXIKON	263
-------------------------	-----

Naftali Kraus Magyarországon megjelent művei:

1. *A Heti Szidrák* (Az Ősi Forrás 1). Budapest, 1990, Fórum Kiadó; 2. kiadás: Budapest, 2001, Ulpius-ház Könyvkiadó.
2. Hayim Halevy Donin: *Zsidónak lenni* (fordítás). Budapest, 1991, Interart Stúdió; 2. kiadás: Budapest, 1998, Göncöl Kiadó.
3. *A rabbit hazaárulással vádolják...* Budapest, 1991, Chábád Lubavics [Zsidó Oktatási és Nevelési Egyesület] kiadása.
4. *Próféták Népe – haftarák* (Az Ősi Forrás 2). Budapest, 1992, Chábád Lubavics [Zsidó Oktatási és Nevelési Egyesület] kiadása.
5. *A Talmud Bölcssei – Arcképcsarnok* (Az Ősi Forrás 3). Budapest, 1993, Pesti Szalon Kiadó; 2. kiadás: Budapest, 2000, Ulpius-ház Könyvkiadó.
6. *Zsidó Ünnepek a haszid legenda tükrében...* (Az Ősi Forrás 4). Budapest, 1994, Chábád Lubavics kiadása; 2. kiadás: Budapest, 2002, Ulpius-ház Könyvkiadó.
7. *Mózes öt könyve a haszid folklórban* (Az Ősi Forrás 5). Budapest, 1995, Akadémiai Kiadó.
8. *Sámuel Imája. Zsidó Imakönyv* (szerkesztés és kommentár). Budapest, 1996, Chábád Lubavics [Zsidó Oktatási és Nevelési Egyesület] kiadása.
9. *Izrael Fohásza. A Zsidó Újév fohászai* (szerkesztés és kommentár). Budapest, 1997, Chábád Lubavics [Zsidó Oktatási és Nevelési Egyesület] kiadása.
10. *Az Őt Tekercs* (Az Ősi Forrás 6). Budapest, 1998, Göncöl Kiadó.
11. *Zsidó morál és etika. A Derech Erec traktátusai* (Az Ősi Forrás 7). Budapest, 1998, Filum Kiadó; 2. kiadás: Budapest, 2004, PolgART Kiadó.
12. *Sámson Fohásza. Az Engesztelőnap Imarendje* (szerkesztés és kommentár). Budapest, 1998, Chábád Lubavics [Zsidó Oktatási és Nevelési Egyesület] kiadása.
13. *Az Őrködés Éjszakája. Peszachi Hággádá* (szerkesztés és kommentár). Budapest, 1999, Magyar Könyvklub és Chábád Lubavics kiadása.
14. *Dávid Zsoltárai (1)* (Az Ősi Forrás 8). Budapest, 1999, Göncöl Kiadó.
15. *Dávid Zsoltárai (2)* (Az Ősi Forrás 9). Budapest, 2000, Göncöl Kiadó.
16. Rabbi Snéur Zálmán: *Zsidó Kabbala és Misztika, Tanja – A „Közepesek Könyve”* (fordítás, Baruch Oberlander rabbi szerkesztésében). Budapest, 2001, Filum Kiadó.
17. *Salamon Példabeszédei* (Az Ősi Forrás 10). Budapest, 2001, Ulpius-ház Könyvkiadó.
18. *Az áldozat visszatér a tett színhelyére*. Budapest, 2002, PolgART Kiadó.
19. *Jób szenvedései*. (Az Ősi Forrás 11). Budapest, 2002, PolgART Kiadó.
20. *Ezra, Neclenijá* (Az Ősi Forrás 12). Budapest, 2003, PolgART Kiadó.
21. *A 613. A zsidóság parancsolatai* (Az Ősi Forrás 13) Budapest, 2004, PolgART Kiadó.

Előkészületben:

1. *Mit mond a háláchá – a modern élet kérdéseiről?* (Az Ősi Forrás 15).
2. *Izrael bírái és prófétái* (Az Ősi Forrás 16).
3. *Bá'ál Sém Tov – a chászidizmus megalapítója* (monográfia).

Naftali Kraus héber nyelven megjelent könyvei:

1. *Vallásos zsidó lexikon* (szerkesztés), 1962.
2. *A rabbit hazaárulással vádolták*, 1975.
3. *Chászid földalatti mozgalom a Szovjetunióban*, 1978.
4. *Párását há-Sávuá* (A Heti Szidrák) 1–2., 1999.

A Kiadót műszaki kérdésekben a

Pauker Nyomdaipari Kft.

PAUKER®

(1047 Budapest, Baross u. 11-15.)

Telefón: 370-2722; -45; -46 Fax: 370-2720).

és a

GMN Pest Repro Stúdió

(1047 Budapest, Baross u. 11-15.)

Telefón: 272-0745; Fax: 272-0746

E-mail: gmnpest@pestiest.hu

segíti.

A Kiadó honlapját a

**MENRICH Fejlesztési Központ
& Kreatív Ügynökség**

(1035 Budapest, Vihar u. 8.)

Telefón: 250-3878; Fax: 250-3887;

info@menrich.com; www.menrich.com)

gondozza.

Barátainkkal, üzletfeleinkkel a

Pozsonyi Kisvendéglőben

(1137 Budapest, Pozsonyi út–Radnóti M. utca sarok)

Telefón: 329-2911)

szoktunk találkozni.

Külön köszönet illeti a

Medgyesi és Nagy Ügyvédi Irodát

(1024 Budapest, Margit krt. 47-49. Telefón/Fax: 212-5938).

ISBN 963 9306 89 4

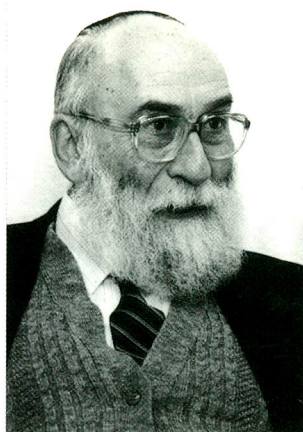
Kiadja a PolgART Könyvkiadó Kft.
Kiadásért felel a Kiadó ügyvezető igazgatója
Irodalmi vezető Békés Tamás
Felelős szerkesztő Pesti Zsuzsa
Műszaki szerkesztő Hollósi Gábor
Tördelés PolgART Press
Nyomás és kötészet Kinizsi Nyomda Kft, Debrecen
Felelős vezető Bördős János

נשים
בתנ"ך
ובתלמוד

56 סיפורים
ביוגרפיים

מן המעיין
הנצחי (14)

גב תלמי
קראום

Naftali Kraus 1932-ben született Budapesten modern-ortodox zsidó szülők első fiaként. Zsidó iskolában („Tajrász Emesz”), majd a Szálasi-gettóban és a felszabadulás után jesívákban nevelkedett. 1949-ben allíjázott (illegálisan, a Rákosi aknazáron át) Izraelbe, ahol Dusinszky huszti rabbi jesívájában tanult, majd katonai szolgálatot teljesített (2 és fél év) és 1954-től újságíró. Előbb a *Seárim*, majd a *Mááriv* napilapok munkatársa, hírszerkesztő. Idővel a New York-i jiddis hetilap, valamint a budapesti *Magyar Hírlap* izraeli tudósítója. Ma az *Új Élet* és a Kossuth rádió munkatársa, több rovatot vezet az Or-Zse website-ján. Nős, három gyerek és (egyelőre) 18 unoka boldog „tulajdonosa”. Élete első 70 évéről részletes beszámolót írt visszaemlékezésében, ami *Az áldozat visszatér a tett színhelyére* címen jelent meg a PolgART Kiadónál (2002).

Ez a szerző 22. magyar nyelvű könyve.

ISBN 963-9306-89-4

www.polgart.hu

9 789639 306899

2800 Ft